

Зелені Карпати

1–4 2016

MAGAZINE ZELENİ KARPATY

ЗАПОВІДНІЙ СПРАВІ – ПРІОРИТЕТНИЙ РОЗВИТОК

Природно-заповідна справа (ПЗФ) переживає в Україні глибоку кризу. Давно закінчилися терміни дії затвердженої свого часу Верховною Радою України «Програми перспективного розвитку заповідної справи в Україні» («Заповідники»), а питання розробки і прийняття нової блокується. Забуто, що розвиток природно-заповідної справи належить до державних пріоритетів...

Сьогодні вкрай важливо активізувати зусилля органів влади та громадськості для збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, зосередитись на вдосконаленні системи управління територіями та об'єктами ПЗФ, інтеграції їх в інші галузі економіки відповідно до кращих зразків міжнародної практики, імплементувати до українського природоохоронного законодавства європейські стандарти.

Необхідно забезпечити виконання вимог чинного Указу Президента України щодо визнання «розвитку природно-заповідної справи на основі системного врахування природоохоронних, економічних, соціальних та інших інтересів суспільства, а також міжнародних зобов'язань держави одним із найважливіших пріоритетів довгострокової державної політики України» та забезпечити прийняття відповідної Державної програми.

Слід створювати такі умови, щоби природоохоронні території, особливо біосферні заповідники, відповідно до програмних документів ЮНЕСКО забезпечували не тільки збереження унікальних природних цінностей, але й ефективно виконували роль модельних територій для сталого розвитку.

2016, № 1-4 (47-51)

*Заснований 1994 року.
Виходить раз на квартал.*

**«ЗЕЛЕНІ КАРПАТИ»
MAGAZINE ZELENI KARPATY**

*Founded in 1994.
Published once a quarter.*

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР ГАМОР Ф.Д.
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ: Броджі Маріо (Швейцарія), Вінницькі Томаш (Польща), Волощук Іван (Словаччина), Довганич Я.О., Зиман С.М. (науковий редактор), Ібіш П'єр (Німеччина), Іваненко І.Б., Канцурак В.В., Коржик В.П., Кухта В.В. (перший заступник головного редактора), Кравців В.С., Парпан В.І., Покин'череда В.Ф., Рибак М.П., Стойко С.М.

CHIEF EDITOR: HAMOR F. D.
EDITORIAL BOARD: Brodgy Mario (Switzerland), Vinnitski Tomash (Poland), Voloschuk Ivan (Slovakia), Dovhanych Y.O., Ziman S.M. (scientific editor), Ibisch Pierre (Germany), Ivanenko I.B., Kantsurak V.V., Korzhyk V.P., Kukhta V.V. (the first deputy of the chief editor), Kravtsiv V.S., Parpan V.I., Pokynchereda V.F., Rybak M.P., Stoiko S.M.

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ ЖУРНАЛ ALL-UKRAINIAN ECOLOGICAL SCIENTIFIC-POPULAR MAGAZINE

Засновники: Карпатський біосферний заповідник і Міністерство екології та природних ресурсів України.

Founders: Carpathian Biosphere Reserve and the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine.

Видавець: Карпатський біосферний заповідник.

Publisher: the Carpathian Biosphere Reserve.

*Ресстраційне свідоцтво Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України: Серія KB, № 239.
Registry certificate of the State Committee of the Informative Policy and Radio and Television Broadcasting of Ukraine: KV, № 239.*

Адреса редакції: 90600, Україна, Закарпатська обл., м. Рахів, вул. Красне Плесо, 77

Тел. у Рахові – (03132) 2-21-93, в Ужгороді – (03122) 2-05-16

Електронна версія журналу «Зелені Карпати» розміщена на веб-сайті Карпатського біосферного заповідника
<http://cbr.nature.org.ua>

Address of the Editorial Office: 90600, Ukraine, Transcarpathian region, town of Rakhiv, Krasne Pleso street, 77

Telephone number in Rakhiv: (03132) 22193, in Uzhhorod – (03122) 20516

E-mail: zeleni_karpaty@ukr.net

Online version of the Zeleni Karpaty Magazine is available on the website of the Carpathian Biosphere Reserve
<http://cbr.nature.org.ua>

Федір ГАМОР,

доктор біологічних наук, професор, заслужений природоохоронець України,
заступник директора Карпатського біосферного заповідника,
м. Рахів

ВИКОНУВАТИ ... ЧИ ІГНОРУВАТИ?

**ПРО ЗАХОДИ ПРЕЗИДЕНТА ТА УРЯДУ УКРАЇНИ ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ
ОБ'ЄКТА ВСЕСВІТНЬОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО
«БУКОВІ ПРАЛІСИ КАРПАТ ТА ДАВНІ БУКОВІ ЛІСИ НІМЕЧЧИНИ»
І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ Й БЛАГОУСТРОЮ
ГІРСЬКИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ РЕГІОНУ ЇХНЬОГО РОЗТАШУВАННЯ**

У Хустському, Тячівському та Рахівському районах Закарпатської області розміщені найбільші у світі ділянки букових пралісів як єдиний природний об'єкт України, що входить, у складі українсько-словацько-німецької номінації «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», до переліку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (Гамор, 2013).

Відповідно до Конвенції про охорону Всесвітньої культурної і природної спадщини країни, які володіють такими об'єктами, повинні забезпечувати їхню охорону, збереження та популяризацію культурної та природної спадщини. А Комітет Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, крім законодавчого захисту того чи іншого об'єкта, вимагає ще й їхньої інтеграції до регіонального або місцевого територіального планування, забезпечення доступу до них туристів.

І тому в усіх країнах, які володіють такими унікальними природними та культурними цінностями, як правило, активно розвивається туристично-рекреаційна індустрія, ці чинники використовуються для створення привабливого іміджу територій та підвищення добробуту місцевого населення.

У регіонах, де розміщені природні об'єкти Всесвітньої спадщини, здебільшого починається розвиток екологічного туризму. Розбудовується туристична інфраструктура, активізується соціально-економічне життя прилеглих територій (Гамор, 2012).

Наприклад, такі процеси спостерігаються біля Ніагарського водоспаду, Єллоустонського національного парку в США, Плітвіцьких озер у Хорватії тощо.

Саме тому, за нашої ініціативи, Указом Президента України «Про додаткові заходи щодо розвитку природно-заповідної справи в Україні» № 611/2009 від 14 серпня 2009 року та Дорученням Президента України № 1-1/749 від 2 квітня 2013 року з питань збереження букових пралісів та забезпечення сталого розвитку та благоустрою гірських населених пунктів Закарпатської області в зоні їх розташування і Розпорядженнями Кабінету Міністрів України від 23.12.2009 № 1619-р «Про затвердження плану заходів щодо збереження та розвитку української частини природного об'єкта «Букові праліси Карпат», а також від 10.09.2014 № 819-р «Про затвердження плану заходів щодо забезпечення сталого розвитку і благоустрою гірських населених пунктів української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» затверджено комплекс заходів, спрямованих на збереження цих унікальних природних цінностей та забезпечення сталого розвитку й благоустрою гірських населених пунктів Закарпатської області, які знаходяться в зоні його розташування.

Однак з часу прийняття цих актів Президента та Уряду України зроблено дуже мало для їх виконання. І хоча в наступному році буде відзначатись десятиріччя включення українських карпатських букових пралісів до переліку об'єктів Всесвітньої спадщини як єдиного природного об'єкта на Україні, якихось позитивних зрушень в плані розвитку прилеглих населених пунктів не відбулось (Гамор, 2014).

Дороги, що ведуть до угольських чи чорногірських пралісів, і досі у незадовільному стані. А гірські населені пункти і далі потерпають від безробіття та невирішених проблем із побутовим сміттям та опаленням дворогосподарств.

Тому в Міністерстві екології та природних ресурсів України, на виконання доручення Віце-прем'єр-міністра України – Міністра регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України Г. Зубка, на ініційоване автором цих рядків (Гамор, 2015) звернення Національної комісії України у справах ЮНЕСКО (лист Міністерства закордонних справ України від 12.03.2016 № 203/13-187/094-452) з питань збереження букових пралісів Карпат, 27 та 29 квітня 2016 року проведено робочі наради за участі представників Мінрегіону, Мінінфраструктури, Міненерговугілля та Закарпатської облдержадміністрації.

На цих зібраннях детально розглянуто стан виконання розпоряджень Кабінету Міністрів України від 23.12.2009 № 1619-р «Про затвердження плану заходів щодо збереження та розвитку української частини природного об'єкта «Букові праліси Карпат» і від 10.09.2014 № 819-р «Про затвердження плану заходів щодо забезпечення сталого розвитку і благоустрою гірських населених пунктів української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини». З урахуванням напрацювань Закарпатської облдержадміністрації, Карпатського біосферного заповідника та Ужанського національного при-

родного парку підготовлено та направлено до Кабміну відповідні пропозиції.

У Кабінеті Міністрів України ці пропозиції схвалено. Їх реалізація має забезпечити виконання затверджених Розпорядженнями Кабінету Міністрів України № 1619-р від 23.12.2009 та № 819-р від 10.09.2014 комплексу заходів, спрямованих на збереження букових пралісів та на розбудову природоохоронної та туристично-рекреаційної інфраструктури в депресивних гірських населених пунктах Закарпаття.

Зокрема, для збереження та розвитку Карпатського біосферного заповідника та Ужанського національного природного парку Мінприроди в 2016–2020 роках має спрямувати кошти українсько-німецького проекту «Підтримка природно-заповідних територій в Україні». А Мінфін разом із Мінприроди повинен протягом 2017–2018 років передбачити у державному бюджеті фінансування будівництва Міжнародного навчально-дослідного центру з вивчення букових пралісів Карпат та для завершення будівництва еколого-освітнього центру в Ужанському національному природному парку.

Мають бути розроблені та затверджені додаткові заходи із поглиблення міжнародної співпраці з питань проведення наукових досліджень екосистем букових пралісів Карпат та виділено для цього необхідне фінансування.

Мінприроди, Мінкультури, Національна комісія України у справах ЮНЕСКО, Закарпатська ОДА на постійній основі мають продовжувати роботу із висвітлення у друкованих засобах масової інформації питань, пов'язаних із збереженням об'єктів природної та культурної спадщини всесвітнього значення, зокрема букових пралісів Карпат, активізувати діяльність спрямовану на підвищення рівня громадської свідомості з питань охорони навколишнього природного середовища.

Значна робота повинна бути проведена у зв'язку з невиконанням за більшістю позицій затвердженого Кабміном (Розпорядження № 819-р від 10.09.2014 р.) «Плану заходів щодо забезпечення сталого розвитку і благоустрою гірських населених пунктів української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

По-перше, Закарпатська облдержадміністрація до кінця 2016 року має повторно звернутися до Мінінфраструктури та Укравтодору з пропозиціями щодо включення до переліку доріг загального користування загальнодержавного значення основних під'їзних шляхів до ділянок об'єкта Всесвітньої спадщини.

По-друге, Закарпатська облдержадміністрація та Укравтодор щорічно по-

винні включати в плани ремонту під'їзні шляхи до Всесвітньої спадщини та ремонт й утримання дорожньої інфраструктури в межах території Карпатського біосферного заповідника та Ужанського національного природного парку.

По-третє, Закарпатській облдержадміністрації запропоновано заснувати агенцію регіонального розвитку як неприбуткову установу з метою ефективної реалізації державної регіональної політики, Типове положення щодо якої затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 11.02.2016 № 258; провести нараду з питань переходу населених пунктів на альтернативні паливним дровам джерела енергозабезпечення (паливні насоси, сонячні батареї, електроопалення). Мають бути надані відповідні пропозиції щодо здійснення пілотних проектів на умовах співфінансування за кошти місцевих бюджетів, підготовлені і подані до Мінрегіону (Міжвідомча координаційна комісія з питань регіонального розвитку) проекти для отримання фінансування із Державного фонду регіонального розвитку та для поглиблення державно-приватного партнерства з проектно-кошторисною документацією та експертними висновками. Щорічно слід передбачити в планах заходів пункти щодо розвитку депресивних територій, в якості пріоритет-

Букові праліси Угольки (с. Мала Уголька Тячівського району)

них при доопрацюванні Регіональної стратегії розвитку Закарпатської області; передбачити видатки на 2017 рік, і на наступні роки, на переоснащення систем опалення адміністративних та житлових будинків державної і комунальної форми власності, які розміщені на прилеглих до об'єкта Всесвітньої спадщини територіях.

По-четверте, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, має до кінця 2016 року, з метою збереження лісових масивів об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», запровадити пільгові тарифи на електроенергію для жителів населених пунктів, які розташовані в зоні цього об'єкта.

По-п'яте, Закарпатська облдержадміністрація та Рахівська райдержадміністрація, у проектах місцевих бюджетів на 2017 рік і на наступні роки, мають передбачити на умовах співфінансування видатки на проектування

та виконання робіт з берегоукріплення річок і здійснення протизсувних заходів, реконструкцію очисних споруд та водозабору, будівництво каналізаційних мереж, мереж централізованого і нецентралізованого питного водопостачання в м. Рахові, селищах міського типу Кобилецька Поляна та Ясіня Закарпатської області.

По-шосте, Закарпатська облдержадміністрація повинна постійно контролювати, щоб при розробленні схем планування територій Великоберезнянського, Перечинського, Рахівського, Тячівського та Хустського районів Закарпатської області в обов'язковому порядку враховувались екологічні складові і в жодному разі не передбачалась господарська діяльність, що може негативно вплинути на збереження об'єкта Всесвітньої спадщини.

По-сьоме, Закарпатська облдержадміністрація зобов'язана щорічно організовувати спеціальні наради, розробляти і реалізовувати окремі плани заходів для суттєвого поліпшення вирішення пи-

тання щодо збирання та видалення побутових відходів на територіях, прилеглих до об'єкта Всесвітньої спадщини.

По-восьме, Закарпатська облдержадміністрація має:

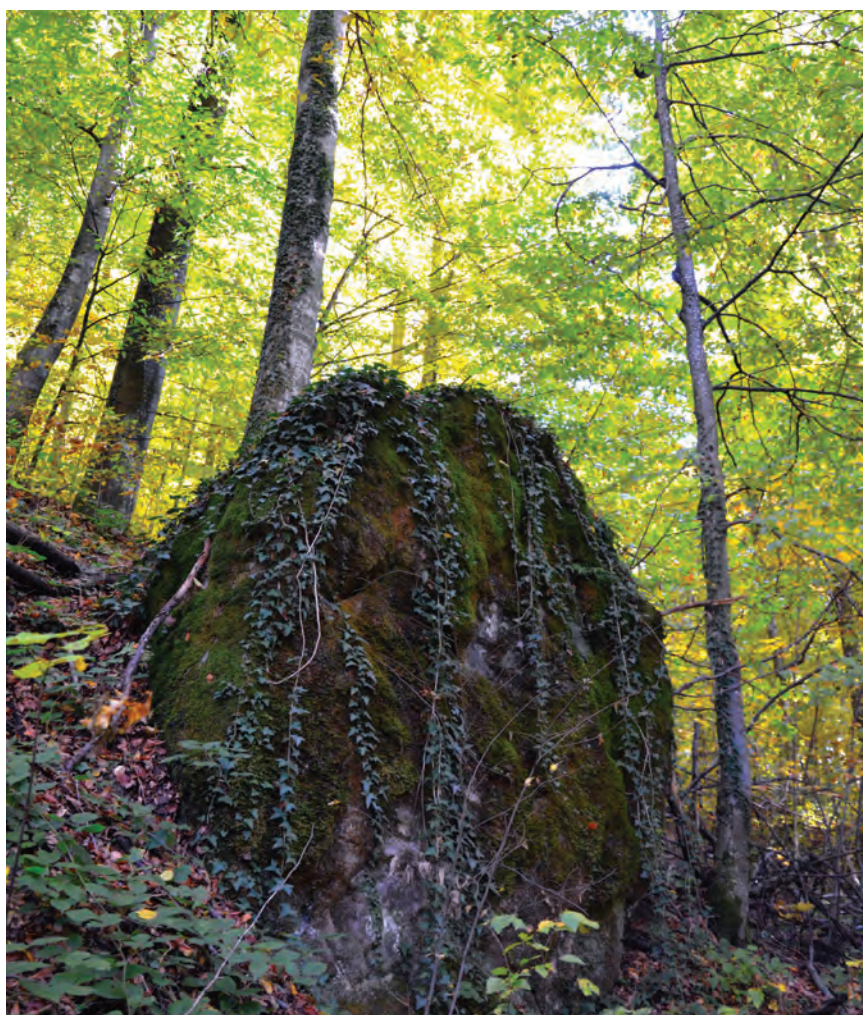
а) постійно продовжувати роботу щодо залучення інвестицій для розміщення у Великоберезнянському, Рахівському, Тячівському і Хустському районах Закарпатської області підприємств, що здійснюють глибоку переробку деревини, дикорослих плодів, ягід, грибів та інших природних ресурсів;

б) до кінця 2017 року провести оцінку стану туристичних ресурсів гірської частини Закарпаття, розробити регіональну програму охорони і раціонального використання туристичних ресурсів, утворити нові туристично-інформаційні центри. Розвиток туризму повинен бути віднесений до пріоритетів стратегії регіонального розвитку Закарпатської області.

По-дев'яте, Закарпатська облдержадміністрація, Мінрегіон та Мінприроди повинні забезпечити підготовку та реалізацію в 2016-2020 роках, у рамках Державного фонду регіонального розвитку, пілотного проекту з розбудови природоохоронної та туристично-рекреаційної інфраструктури в депресивних гірських населених пунктах Закарпатської області, які розташовані у зоні української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

По-десяте, Мінекономрозвитку та Мінприроди зобов'язані постійно забезпечувати популяризацію природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» на національних порталах, включати відповідні заходи до планів роботи Ради туристичних міст і регіонів, створеної наказом Мінекономрозвитку від 09.02.2016 № 204.

І насамкінець, Закарпатська облдержадміністрація, Мінінфраструктури та Мінекономрозвитку мають подати пропозиції щодо організації українсько-румунського пункту пропуску через кордон с. Ділове (Україна) – с. Валя Вишеулуй (Румунія) із створенням протягом 2016-2020 рр. прикордонної інфраструктури, відновлення мосту через р. Тиса у селі Ділове, автомобільного та залізничного сполучення через Рахів до Румунії, Будапешта та Праги, а також продовжити роботу

з організації транскордонного пункту пропуску с. Улич (Словацька Республіка) – с. Забродь (Україна).

У цьому контексті дуже важливими є також роз'яснення Міністерства фінансів та Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального розвитку України щодо порядку та джерел фінансування Плану заходів для забезпечення сталого розвитку і благоустрою гірських населених пунктів української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», які направлені до Кабінету Міністрів України та Мінприроди України 15 липня 2016 року (лист № 31-06130-04-3/20474), 2 серпня (лист № 7/31-9600).

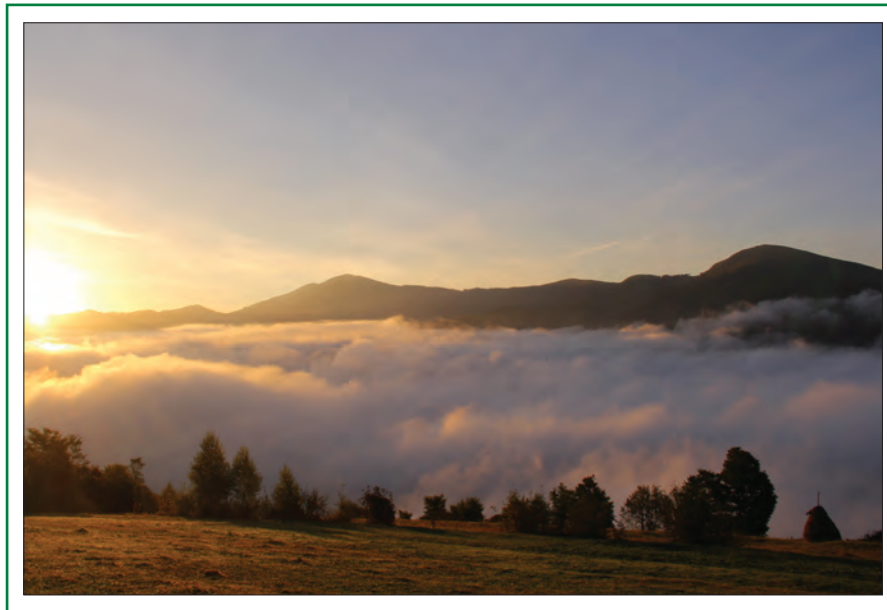
Так, Мінфін роз'яснює, що згідно із статтею 22 Бюджетного кодексу України для здійснення програм та заходів, які реалізуються за рахунок коштів бюджету, бюджетні асигнування надаються розпорядникам бюджетних коштів.

Головний розпорядник бюджетних коштів розробляє план своєї діяльності, здійснює управління бюджетними коштами у межах встановлених йому бюджетних повноважень, забезпечує ефективне, результативне і цільове використання бюджетних коштів.

Враховуючи зазначене, виконання заходів щодо збереження букових пралісів в Україні мають забезпечувати головні розпорядники бюджетних коштів, визначені відповідальними за їх виконання, у межах видатків, затверджених Законом України «Про державний бюджет України на 2016 рік».

Інформуючи Міністерство екології та природних ресурсів України про виконання Доручення Секретаріату Кабінету Міністрів щодо стану реалізації Плану заходів Кабінету Міністрів України із забезпечення сталого розвитку і благоустрою гірських населених пунктів української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (Мінрегіон) теж дає свої пояснення з приводу фінансування цих заходів.

Відповідно до Закону України «Про засади державної регіональної політики», наголошує Мінрегіон, «одним із джерел фінансування державної регі-

ональної політики визначено кошти Державного фонду регіонального розвитку». Тому «пропозиції щодо реалізації за рахунок коштів цього Фонду проектів з розбудови природоохоронної та туристично-рекреаційної інфраструктури в населених пунктах, які розташовані у зоні української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», розглядатимуться в установленому законодавством порядку, в разі їх надходження від Закарпатської облдержадміністрації».

Крім того, Мінфін наголошує, що «Планом заходів щодо забезпечення сталого розвитку і благоустрою гірських населених пунктів української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», затвердженим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10.09.2014 року № 819, визначено розпорядників бюджетних коштів, відповідальних за виконання зазначених заходів».

Отже, зараз стає ще краще зрозумілим, що відповідальність за організацію та фінансування планів-заходів, передбачених зазначеними актами Президента та Уряду, з питань збереження букових пралісів та сталого розвитку зони їх розташування, несуть визначені міністерства та відомства, зокрема Укравтодор, Мінрегіон, Мінприроди, Міненергетугілля, Мінекономрозвитку, Мінагрополітики, Держтуризмкурорт, Мінінфраструктури й Закарпат-

ська облдержадміністрація. І тільки від них зараз залежить, чи будуть виконуватись ці життєво важливі заходи для збереження єдиного в Україні природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та розвитку депресивних гірських населених пунктів Закарпаття, чи все залишиться по-старому, тобто і далі вони просто будуть ігноруватись.

Література

1. Гамор Ф. Всесвітня спадщина ЮНЕСКО може допомогти сталому розвитку Закарпаття // Голос України, 16 листопада 2012. – С. 10.
2. Гамор Ф.Д. Щодо українського внеску у справу збереження та вивчення букових пралісів Європи // Букові праліси та давні букові ліси Європи: проблеми збереження та сталого використання. Мат. міжнар. наук. практ. конф. Україна, м. Рахів, 16-22 вересня 2013 року. – С. 58-65.
3. Гамор Ф. Букові праліси Карпат. Чому не виконується Доручення Президента? // Голос України, 18 лютого 2014. – С. 15.
4. Гамор Ф. Нацкомісія України у справах ЮНЕСКО стурбована незадовільним виконанням актів Президента та Уряду України зі збереження букових пралісів // Зелені Карпати. 2015, № 1-4. – С. 26-27.

Микола РИБАК,
директор Карпатського біосферного заповідника,
заслужений природоохоронець України,
м. Рахів

ПРІОРИТЕТИ

УТВОРЕНО TRANSITION AREA

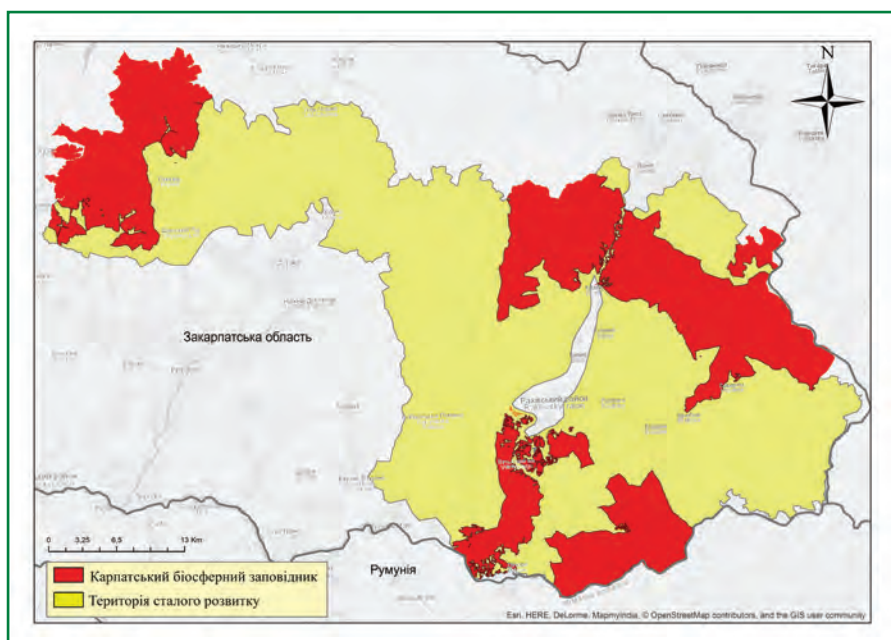
**ПРО ПРИВЕДЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ
КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО РЕЗЕРВАТУ (УКРАЇНА)
У ВІДПОВІДНІСТЬ ДО КРИТЕРІЇВ СТАТУТНИХ РАМОК
ВСЕСВІТНЬОЇ МЕРЕЖІ БІОСФЕРНИХ РЕЗЕРВАТІВ МАБ ЮНЕСКО**

Карпатський біосферний заповідник (КБЗ) належить до так званих старих біосферних резерватів, створених ще до появи Севільської стратегії та Статутних рамок Всесвітньої мережі біосферних резерватів МАБ ЮНЕСКО. На час створення (1993 р.) він був класичною природоохоронною територією і мав кластерну структуру, що включала вісім ізольованих масивів, віддалених один від одного на десятки і сотні кілометрів. Тодішня структура КБЗ повністю відповідала основним цілям тогочасних біосферних резерватів щодо збереження еталонів незайманих природних комплексів та їх моніторингу. Власне ця перша концепція біосферних резерватів і була зафіксована в Законі України «Про природно-заповідний фонд України», який був прийнятий у 1992 р. і з деякими змінами діє і сьогодні. Після прийняття Севільської стратегії та Статутних рамок Всесвітньої мережі біосферних резерватів МАБ ЮНЕСКО територія КБЗ перестала відповідати критеріям цих документів, що й було відзначено Рекомендаціями Координаційної ради Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» за результатами першого періодичного огляду КБЗ у 2003 р. Адміністрація КБЗ робила кілька спроб вирішити названу проблему шляхом розширення території КБЗ як природоохоронної

території. У результаті за більш як десятирічний період частково вдалося збільшити площу КБЗ і в незначній мірі зменшити його кластерність. Тобто в повному обсязі не вирішеною залишалась проблема вдосконалення функціонального зонування біосферного резервату. Тому, відповідно до рекомендацій Міжнародної координаційної ради МАБ ЮНЕСКО з питань періодичного огляду Карпатського біосферного заповідника та Статутних рамок Всесвітньої мережі біосферних резерватів, у 2016 році адміністрацією заповідника під керівництвом директора Миколи Рибак була досягнута домовленість із Закарпатським обласним управлінням лісового і мисливського госпо-

дарства про створення transition area Карпатського біосферного резервату (КБР) на території державних лісгосподарських підприємств, що знаходяться в його підпорядкуванні. Визначення території сталого розвитку (transition area) задокументовано меморандумом про співпрацю між Карпатським біосферним заповідником та Закарпатським обласним управлінням лісового та мисливського господарства в межах окремих державних лісгосподарських підприємств з метою забезпечення ведення лісового господарства на засадах сталого розвитку в регіоні. Меморандум підготовлено в українській і англійській версіях і підписано керівниками обох інституцій.

**Мапа Карпатського
біосферного резервату (Україна)**

Відповідно до вищезгаданого меморандуму територію сталого розвитку (transition area) КБР формують державні лісогосподарські підприємства, що розташовані безпосередньо у зоні діяльності Карпатського біосферного заповідника в межах Рахівського і Тячівського адміністративних районів Закарпатської області, а саме «Рахівське лісове дослідне господарство» (повністю), «Ясінянське лісомисливське господарство» (Свидовецьке та Лопушанське лісництва), «Великобичківське лісомисливське господарство» (за винятком Верхньо-Водяньського лісництва), «Брустурянське лісомисливське господарство» (Груниківське лісництво) та «Мокрянське лісомисливське господарство» (Тиховецьке, Краснянське, Усть-Чорнянське та Тарасівське лісництва). Земельні ділянки державних лісогосподарських підприємств визначені як території сталого розвитку (transition area) з метою впровадження ідей сталого соціально-економічного розвитку, зокрема сталого використання лісових ресурсів, збільшення їх рекреаційної привабливості та з метою поглиблення співпраці в збереженні цінних природних комплексів. Усі вони без винятку сертифіковані за міжнародною схемою FSC і відповідають усім її критеріям і принципам.

Названі державні лісогосподарські підприємства формують територію transition area загальною площею 124,3 тис. га.

Таким чином територія КБР стала цілісним об'єктом, позбавленим фрагментованості, із високою екологічною зв'язністю і цілісністю, що забезпечує, зокрема, умови для існування життєздатних популяцій великих хижих ссавців: ведмедя, вовка та рисі. Важливо, що визначена територія перехідної зони включає значну частину екологічної мережі Закарпатської області, зокрема усі основні широтні й меридіональні екологічні коридори, які з'єднують між собою ті кластери ділянки біосферного резервату, які мають природоохоронний статус (стара територія КБЗ).

Враховуючи необхідність об'єднання зусиль для спільної охорони цінних природних комплексів і забез-

**Засідання Координаційної ради
Карпатського біосферного
заповідника веде Микола РИБАК**

печення сталого розвитку та благоустрою прилеглих населених пунктів, перед адміністрацією постійно стояло питання поглиблення співпраці між біосферним заповідником і територіальними громадами. Однак у перші роки діяльності Карпатського біосферного заповідника (2003 р.) і особливо під час реалізації Указу Президента України «Про розширення Карпатського біосферного заповідника від 14.01.2010 року № 25» з територіальними громадами не вдавалося знайти порозуміння та налагодити належну співпрацю. Переломним моментом у покращенні відносин стала дата 30.04.2013 року, коли на першому засіданні Координаційної ради під головуванням на той час виконуючого обов'язки директора заповідника Миколи Рибак було підписано меморандум про співпрацю у збереженні і сталому використанні природних комплексів КБЗ як частини об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат і давні букові ліси Німеччини» у межах Рахівського району. Загалом його підписали 24 уповноважені особи! Роком раніше такий меморандум укладено у межах Тячівського району.

Розвиваючи співпрацю з громадами і опираючись на меморандуми

та клопотання місцевих рад, заповідник у 2016 році також уклав перші два меморандуми про співпрацю щодо покращення ведення полонинського господарства, збереження полонинської культури і сталого використання природних комплексів та розвитку рекреаційної діяльності з громадою села Ділове Рахівського району.

Важливим заходом у налагодженні тісної співпраці з громадами стало засідання Координаційної ради КБЗ, яке пройшло 20 жовтня 2016 р., на ньому схвалено діяльність адміністрації Карпатського біосферного заповідника та отримано чіткий сигнал від більшості територіальних громад щодо готовності поглиблювати співпрацю, уклавши при цьому відповідні угоди.

Враховуючи зазначене та на виконання рекомендацій Координаційної ради, у жовтні 2016 р. укладено декларації про співпрацю щодо визначення у рамках Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» територій населених пунктів, що розташовані у зоні діяльності біосферного заповідника як території сталого розвитку (transition area). Декларації підписані директором Карпатського біосферного заповідника і головами населених пунктів Богдан, Видричка, Луги, Костилівка, Ділове, Луг і Косівська Поляна Рахівського району та Угря, Велика Угря і Широкий Луг Тячівського району.

У цьому документі сторони висловили свої наміри щодо взаємної підтримки та сприяння співробітництву у впровадженні екологічно відповідального, соціально вигідного і економічно збалансованого розвитку зазначених населених пунктів, а також у галузі збереження цінних природних і культурних комплексів та об'єктів, сталого розвитку Карпатського регіону та підвищення соціально-економічного добробуту територіальних громад. Для досягнення поставленої мети вирішено, що координація дій здійснюватиметься шляхом проведення робочих засідань, «круглих столів», спільного просування ініціатив щодо змін законодавства, а також реалізації відповідних проектів та програм розвитку територій. Ключовими напрямками співпраці визначено: реалізацію концепції сталого використання природних ресурсів, розвиток інфраструктури, активізацію рекреаційної діяльності, зменшення впливу господарської діяльності на довкілля, підготовку планів і програм соціально-економічного розвитку і реалізацію відповідних демонстраційних проектів, пошук фінансування, екологічну освітньо-виховну роботу та інші види діяльності. До пріоритетів взаємодії відносяться створення показових полонинських господарств, впровадження альтернативних джерел енергії, збору та утилізації побутового сміття, забезпечення благоустрою населених пунктів тощо.

У плані реалізації згаданих напрямків Карпатський біосферний заповідник узяв на себе ряд зобов'язань організаційного характеру і є відповідальним за планування й звітування щодо сталого розвитку територій перед Національним комітетом України та Міжнародною координаційною радою Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера».

Отже, роботи по створенню перехідної зони (transition area) КБР сьогодні успішно завершені. Водночас до перехідної зони КБР можуть бути включені й інші населені пункти, що межують з територією КБЗ, уклавши аналогічні декларації про співпрацю.

**Села Косівська Поляна,
Костилівка і Кваси Рахівського
району Закарпатської області –
плацдарми сталого розвитку
в зоні діяльності КБЗ**

Напрацювання КБЗ щодо створення transition area може бути використано іншими «старими» БР ЮНЕСКО, які мають ті ж проблеми з невідповідністю територіальної структури і зонування критеріям Статутних рамок БР ЮНЕСКО. Лише в Україні є щонайменше два БЗ, а саме Чорноморський і Асканія-Нова, які мають схожі з КБЗ проблеми структури території і зонування. Досвід КБЗ має практичне значення і для закордонних БР з кластерною структурою території. Як свідчить Report 22 meeting of the International Advisory Committee for Biosphere Reserves, 18-21 January 2016, UNESCO Headquarters, Paris, таких проблемних БР у світі є десятки. Попри свою національну специфіку вони можуть успішно використати досвід КБР, оскільки напрацьований тут алгоритм має універсальний характер.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рибак М.П., Проць М.Д. Сучасний стан, проблеми та шляхи покращення охорони території Карпатського біосферного заповідника // Основи управління біосферними резерватами в Україні. Міжнародний науково-практичний семінар «Розвиток системи біосферних резерватів в Україні» (1-3 жовтня 2014 року, Ужанський національний природний парк, Закарпатська область). – Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2014. – С. 258-261.

2. Дідух Я.П., Парчук Г.В. Стан та перспективи розвитку мережі біосферних резерватів в Україні // Основи управління біосферними резерватами в Україні. Міжнародний науково-практичний семінар «Розвиток системи біосферних резерватів в Україні» (1-3 жовтня 2014 року, Ужанський національний природний парк, Закарпатська область). – Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2014. – С. 144-150.

3. Рекомендації міжнародного науково-практичного семінару «Розвиток системи біосферних резерватів в Україні» // Основи управління біосферними резерватами в Україні. Міжнародний науково-практичний семінар «Розвиток системи біосферних резерватів в Україні» (1-3 жовтня 2014 року, Ужанський національний природний парк, Закарпатська область). – Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2014. – С. 12-20.

ЕКОСВІТ У ПОДІЯХ

РОЗГЛЯНУТО ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ БУКОВИХ ПРАЛІСІВ КАРПАТ

28 січня 2016 р. Наказом Міністра екології та природних ресурсів України від 14 вересня 2015 року № 334 утворено робочу групу Сектора природничих наук та природної спадщини Національної комісії України у справах ЮНЕСКО.

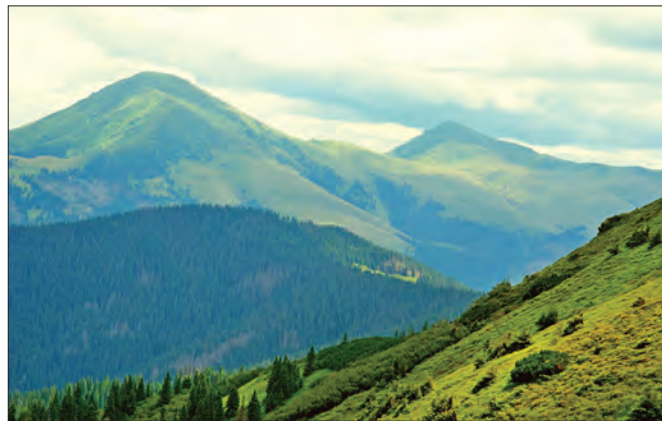
На засіданні цієї робочої групи, яке відбулось 28 січня 2016 року у приміщенні Мінприроди України, обговорено питання щодо управління об'єктом Всесвітньої спадщини «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

Директор Департаменту заповідної справи Мінприроди Ігор Іваненко та заступник начальника відділу науково-дослідної роботи Карпатського біосферного заповідника Василь Покин'єв інформували про стан виконання рішень 35, 37 і 39 сесій Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО у частині розширення українсько-словацько-німецького об'єкта «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» за рахунок ділянок букових пралісів та старовікових букових лісів 11 європейських країн.

Детально розглянуто та підтримано пропозиції щодо включення до складу Всесвітньої спадщини ділянок букових пралісів національних природних парків «Синевир», «Зачарований край», «Подільські Товтри» та природних заповідників «Горгани» і «Розточчя». Рекомендовано направити відповідні номінаційні дос'є до Секретаріату Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Про результати роботи та реалізацію рішень Спільного керівного комітету трьохстороннього транскордонного об'єкта «Букові праліси Карпат (Словаччина та Україна) та давні букові ліси Німеччини (Німеччина)» (25-28 жовтня 2015 року, м. Сніна, Словацька Республіка) та «Про стан виконання Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.12.2009 року № 1619-р, Доручення Президента України від 02.04.2013 року № 1-1/749 та Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 року «Про затвердження плану заходів щодо забезпечення сталого розвитку і благоустрою гірських населених пунктів української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» доповідав заступник директора Карпатського біосферного заповідника професор Федір Гамор.

У зв'язку із незадовільним виконанням цих актів Президента та Уряду України робоча група рекомендувала Національній комісії України у справах ЮНЕСКО та Мінприроди України направити звернення до Прем'єр-міністра України А.П. Яценюка щодо проведення міжвідомчої наради стосовно вирішення проблем збереження букових пралісів та забезпечення сталого розвитку і благоустрою гірських населених пунктів української частини українсько-словацько-

Вид на г. Феркеу в Мармароських Альпах

німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

Відбулась гостра дискусія щодо проблем збереження ділянки Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Стужиця-Ужок», що розташована на території Ужанського національного природного парку.

З цього питання доповідали директор Ужанського НПП Віктор Биркович та керівник робочої групи, утвореної з цього приводу Мінприроди України, професор Федір Гамор.

Робоча група висловила за негайне припинення будь-яких господарських заходів на цій ділянці Всесвітньої спадщини. Адміністрації Ужанського НПП разом із Карпатським біосферним заповідником доручено забезпечити приведення у відповідність до номінаційного дос'є межі ядрової зони ділянки «Стужиця-Ужок» на площі 2592 гектари.

Робоча група схвалила пропозиції щодо затвердження наказом Мінприроди персонального складу національного комітету з управління об'єктом Всесвітньої спадщини «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» та визначення відповідальною установою за його роботу адміністрацію Карпатського біосферного заповідника.

На засіданні робочої групи йшлося також і про науково-дослідницьку роботу Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління Мінприроди, за тематикою дотичною до проблем компетенції робочої групи.

Федір ГАМОР

...

ВСЕСВІТНІЙ ДЕНЬ ВОДНО-БОЛОТНИХ УГІДЬ

2-10 лютого 2016 р. На відзначення Всесвітнього дня водно-болотних угідь (2 лютого) Карпатський біосферний заповідник організував низку еколого-освітніх заходів. Зокрема, для учнів Кіреської ЗОШ І ст. (Хустський район Закарпатської області) було проведено тематичну екскурсію Долиною нарцисів. Цей заповідний масив виступає одним з потенційних об'єктів для включення до Списку Рамсарської конвенції. Працівники ПНД-відділення наголосили, що важливу роль у збереженні Долини нарцисів та її гідрологічного режиму відіграє річка Хустець. Розливаючись навесні, вона підтоплює навколишні луки і створює сприятливі умови для зростання нарциса вузьколистого, інших рідкісних видів флори і фауни. Проведені тут у 70-х роках XX ст. меліо-

ративні роботи стали причиною змін гідрологічного режиму долини Хустця. Єдина в Європі рівнинна популяція нарциса вузьколистого опинилася під загрозою. Отриманий статус Рамсарського угіддя створює можливості для додаткових охоронних та відновлювальних гідрологічних заходів, спрямованих на збереження справжньої перлини у скарбниці природно-заповідного фонду України.

8-10 лютого працівники відділу екологічної освітньо-виховної роботи КБЗ, Музею екології гір відвідали загальноосвітні заклади сіл Луг, Костилівка та Ділове Рахівського району з медіа-презентаціями на тему: «Водно-болотні угіддя Карпатського біосферного заповідника» та «Сміттєзвалища – загроза для довкілля». Теми, які були висвітлені для школярів, пов'язані між собою, адже засмічення водойм, берегів річок стали глобальними проблемами не тільки для Карпатського регіону, але й для всієї України.

Іванна КОЛАЧУК,
провідний фахівець відділу
екологічної освітньо-виховної роботи КБЗ

...

ПОТРІБЕН ЗАКОН ПРО ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРИРОДНОЇ ТА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

10 лютого 2016 року в приміщенні інформаційно-просвітницького Орхуського центру Міністерства екології та природних ресурсів України, за ініціативою громадської організації «Українське товариство охорони птахів», у рамках проекту «Збереження Карпатських пралісів», який фінансується Франкфуртським зоологічним товариством (Німеччина), проведено робочу зустріч науковців, природоохоронної громадськості та зацікавлених представників органів державної виконавчої влади із питань збереження пралісів в Україні.

Виступаючи перед учасниками зібрання, в.о. Міністра екології та природних ресурсів України Ганна Вронська, зокрема, наголосила, що для Мінприроди проблема збереження пралісів належить до пріоритетних, тому будуть всіляко підтримуватись ініціативи громадськості щодо вдосконалення в цьому напрямку природоохоронного законодавства.

І в цьому, справді, є велика необхідність, адже, як наголосили у своїх презентаціях доктор сільськогосподарських наук, заступник директора Інституту природничих наук Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Юрій Шпарик та заступник начальника відділу науково-дослідної роботи та сталого розвитку Карпатського біосферного заповідника Василя Покин'ячери, за результатами інвентаризації, в Україні фрагментарно збереглося ще близько 62 тисяч гектарів пралісів, головним чином в Карпатському регіоні. А частина букових пралісів Карпатського біосферного заповідника та Ужанського національного природного парку входять у складі українсько-словацько-німецької номінації «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» до переліку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, до розширення якої уже доєдналось 11 європейських країн.

Але в останні роки цим унікальним природним об'єктам загрожує серйозна небезпека. Частина з них, навіть на природоохоронних територіях, безпощадно вирубується. Для підтвердження сказаного директор Київського еколого-культурного центру Володимир Борейко навів вагомні аргументи. Так,

на території Ужанського національного природного парку за останні 10 років проведено рубки на 121,6 га пралісів, а на 2016 рік тут передбачається провести рубки ще на 160,6 гектара пралісів. За цей період у Національному природному парку «Сколівські Бескиди» вирубано десять гектарів пралісів, а в заказниках «Грофа» та «Брадульський» зрубано по 10 відсотків площі їхніх пралісів, в заповідному урочищі «Тусули» – 20 відсотків пралісів тощо. А загалом за останні роки вирубано близько півтора тисячі гектарів пралісів.

У зв'язку з цим Володимир Борейко запропонував для обговорення законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (щодо охорони пралісів Світової спадщини ЮНЕСКО та інших заповідних об'єктів).

Передбачається внести доповнення до Законів України «Про рослинний світ», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд» та «Кодексу України про адміністративні правопорушення».

Пропоновані зміни спрямовані на законодавче закріплення терміну «праліс», посилення законодавчих вимог щодо охорони пралісів та встановлення відповідальності за порушення правил охорони пралісів та використання ресурсів спілої деревини.

На думку більшості учасників зустрічі, сама ідея прийняття Закону щодо збереження пралісів є зараз справді актуальною. І з прийняттям його не варто зволікати. Але водночас до запропонованого законопроекту було висловлено багато зауважень і пропозицій. Навколо його тексту розгорнулася гостра дискусія.

Зокрема, доктор біологічних наук, професор, заслужений природоохоронець України, заступник директора Карпатського біосферного заповідника Федір Гамор запропонував питання збереження пралісів, як єдиного в Україні природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, розглядати у контексті Конвенції про збереження культурної та природної спадщини, закріпити в окремому Законі України «Про збереження природної та культурної спадщини в Україні».

По-друге, нагадав він, рекомендації щодо необхідності внесення до законодавства України норм із охорони та збереження пралісів давно прийняті на організованій адміністрацією Карпатського біосферного заповідника та Швейцарським федеральним інститутом лісових снігових і ландшафтних досліджень міжнародній конференції «Природні

Робоча зустріч у Мінприроди України з питань збереження пралісів (м. Київ, 10 лютого 2016 р.)

ліси в помірній зоні Європи: цінності та використання» (Мукачево, 13-17 жовтня 2003 р.). Як результат, у новій редакції Лісового кодексу, у статті 85, уже зафіксована норма щодо забезпечення охорони пралісів.

По-третє, визначення терміну «праліс» чітко сформульовано у Протоколі «Про стале управління лісами до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат», який ратифіковано Законом України 16 жовтня 2012 року. Відповідно до глави II цього законодавчого акту термін «праліси» означає природні ліси, які не зазнали діяльності людини в ході свого розвитку», а отже, не має потреби шукати та закріплювати у Законі якесь інше визначення.

По-четверте, у новому законопроекті вкрай важливо передбачити економічні механізми збереження пралісів, особливо підтримки місцевого населення, яке проживає у зоні їх розташування. На це, до речі, спрямовано цілий ряд актів Президента та Уряду України щодо збереження букових пралісів Карпат та сталого розвитку регіону їх розташування, які зараз, на жаль, не виконуються.

По-п'яте, треба переглянути запропоновану у цьому законопроекті норму щодо накладення за порушення правил охорони пралісів штрафів від «десяти до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімальних доходів громадян». До прикладу, у нещодавно прийнятому в Албанії законі про заборону вирубування лісів за самовільні рубки передбачається ув'язнення до десяти років.

І нарешті, нами спільно із департаментом екології та природних ресурсів Закарпатської обласної державної адміністрації запропоновано Мінприроди невідкладно внести на розгляд Кабінету Міністрів України проект Постанови Кабміну щодо заборони застосування на території пралісів та інших об'єктів природно-заповідного фонду Постанов Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 року № 555 «Про затвердження санітарних правил у лісах України» та від 12 травня 2007 року № 724 «Про затвердження Правил поліпшення якісного складу лісів».

Чимало критичних зауважень та конструктивних пропозицій до законопроекту Володимира Борейка висловили також доктор біологічних наук, професор, директор Українського науково-дослідного інституту гірського лісівництва Василь Парпан, начальник відділу Укрліспроєкту Микола Рековець, заступник начальника Івано-Франківського обласного управління лісового та мисливського господарства Роман Олійник, помічник народного депутата України Остапа Єднака, кореспондент газети «Урядовий кур'єр» Олег Листопад, директор

Департаменту охорони природних ресурсів Мінприроди України Михайло Томахін, заступник директора Департаменту заповідної справи Мінприроди Сергій Матвеев, начальник відділу розвитку та провідний фахівець цього департаменту Григорій Парчук та науковець Лариса Демиденко й інші виступаючі.

Вирішено протягом тижня внести конкретні пропозиції до цього законопроекту та з урахуванням висловлених міркувань під час дискусії доопрацювати його й направити на розгляд Верховної ради України.

Федір ГАМОР

...

«КРАЩИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УРОК» – КОНКУРС ДЛЯ ОСВІТЯН РАХІВЩИНИ

22 лютого 2016 р. Для педагогів, які приділяють належну увагу екологічному вихованню учнівської молоді, розробляють та проводять екологічні заняття, заходи, акції, та з метою зміцнення співпраці між загальноосвітніми закладами та КБЗ проведено конкурс «Кращий екологічний урок». Конкурс проходив з 22 лютого по 29 квітня, в ньому взяли участь три загальноосвітні заклади Рахівського району. Конкурс проводився Карпатським біосферним заповідником спільно з відділом освіти, молоді та спорту Рахівської райдержадміністрації. Екскурсія до печери «Молочний камінь» стала завершальним етапом конкурсу «Кращий екологічний урок». В рамках конкурсу діти під керівництвом педагогів О. Турок та Л. Головчук готували і проводили екологічні заходи у стінах рідних навчальних закладів. Знайомство з буковим пралісом Угольки стало основною метою такої екскурсії, адже школярі, переможці конкурсу, займаються в екологічних гуртках, відвідують факультативи з біології та географії, беруть участь у різноманітних дослідницьких конкурсах та освітніх програмах. У ході екскурсії науковий співробітник лісознавчої лабораторії Й. Бундзяк та екопросвітники КБЗ познайомили дітей зі структурою букового пралісу, його екологічними функціями, значенням для кліматоутворення континенту. Юні екологи вивчали видовий склад рослинності букових лісів, на вітровальній ділянці оглядали кореневу систему бука лісового, зустріли кілька «червонокнижних» видів та типових представників флори і фауни букового пралісу.

Вікторія БУНДЗЯК,
начальник відділу екологічної
освітньо-виховної роботи КБЗ

...

ВІШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ПРОФЕСОРА ВАСИЛЯ КОМЕНДАРА

24 лютого 2016 р. Для проведення заходів із вшанування пам'яті доктора біологічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України В.І. Комендаря за розпорядженням голови Закарпатської обласної державної адміністрації Геннадія Москаля від 15 лютого 2016 року № 53, під керівництвом заступника голови облдержадміністрації Віктора Мікуліна, створено робочу групу.

До її складу включені представники департаментів екології та природних ресурсів, освіти та науки й управління культури облдержадміністрації, обласної ради, Ужгород-

Екскурсія до печери «Молочний камінь»

Робоча група Закарпатської ОДА обговорює план заходів із вшанування пам'яті професора Василя КОМЕНДАРЯ (м. Ужгород, 24 лютого 2016 р.)

ського національного університету та природоохоронних установ Закарпаття.

На засіданні, яке відбулося 24 лютого 2016 року в облдержадміністрації, робоча група обговорила конкретний план заходів щодо увіковічнення пам'яті видатного українського вченого та природоохоронця.

Зважаючи на те, що 2 березня 2016 р. професору Василю Комендарю виповнилося би 90 років від дня народження, декан біологічного факультету Ужгородського національного університету Ярослав Гасинець запропонувала провести «круглий стіл», розпочати роботу із створення на факультеті, де Василь Іванович пропрацював понад 60 років, кімнати-музею, присвяченої його науковій та природоохоронній діяльності, підготувати книгу спогадів, провести в цьому році тематичну наукову конференцію.

Учениця Василя Івановича доктор біологічних наук, професор кафедри ботаніки УжНУ Любов Фельбаба-Клушина висловила думку, що найкращою даниною пам'яті Комендаря було би створення на його «малій» батьківщині, на Тячівщині, у верхів'ях басейну річки Тересва національного природного парку. А член постійної комісії з питань екології та використання природних ресурсів Закарпатської обласної ради Андрій Шекета вважає, що про діяльність Комендаря необхідно створити науково-популярний фільм.

Виступаючи на засіданні, доктор біологічних наук, професор, заслужений природоохоронець України, заступник директора Карпатського біосферного заповідника Федір Гамор наголосив, що він ще 9 липня 2015 року направив до Закарпатської обласної ради та департаменту екології і природних ресурсів облдержадміністрації пропозиції стосовно присвоєння імені професора Василя Комендаря природоохоронному науково-дослідному відділенню «Долина нарцисів» Карпатського біосферного заповідника, Національному природному парку «Зачарований край», одній із вулиць у місті Ужгороді та встановлення меморіальної дошки на будівлі біологічного факультету УжНУ.

Обласна державна адміністрація у листі від 20 серпня 2015 року № 4324/06-09 підтримала ці пропозиції без зауважень. Крім того, у Програмі охорони навколишнього природного середовища Закарпатської області на 2016-2018 роки для проведення заходів із вшанування пам'яті Василя Комендаря вже передбачено спрямувати 50 тисяч гривень.

Ми висловились також про те, що було б дуже добре до 90-річчя від дня народження Василя Комендаря підготувати спеціальний випуск телепрограми «Шовкова косиця», засновником та багаторічним ведучим якої він був, встановити також меморіальні дошки на Будинку природи в Ужгороді та на будівлі колишньої Хустської гімназії, де навчався Василь Іванович.

Важливо, що представники зацікавлених підрозділів облдержадміністрації з розумінням віднеслись до необхідності увіковічнення пам'яті відомого вченого та природоохоронця Закарпаття, а заступник директора Національного природного парку «Зачарований край» Василь Мочан заявив, що колектив також підтримує ідею присвоєння парку імені професора Комендаря та висловив побажання забез-

печити розширення парку на десять тисяч гектарів, тобто так, як цього домагався Василь Іванович Комендар.

Підсумовуючи обговорення пропозицій, заступник директора департаменту екології та природних ресурсів облдержадміністрації Юрій Шпонтак зауважив, що запропоновані на нараді пропозиції до плану заходів, із врахуванням процедурних та фінансових питань, будуть розглянуті та подані на затвердження облдержадміністрації.

Федір ГАМОР

• • •

НАЦКОМІСІЯ УКРАЇНИ У СПРАВАХ ЮНЕСКО ПРО СТАН ВИКОНАННЯ АКТІВ ПРЕЗИДЕНТА ТА УРЯДУ УКРАЇНИ ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ БУКОВИХ ПРАЛІСІВ КАРПАТ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГІРСЬКИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ ЗАКАРПАТТЯ

12 березня 2016 року, на наше прохання, Національна комісія України у справах ЮНЕСКО направила до Кабінету Міністрів України клопотання щодо незадовільного виконання актів Президента та Уряду України із питань збереження букових пралісів Карпат та сталого розвитку гірських населених пунктів Закарпаття.

Заступник Міністра закордонних справ України, голова Національної комісії України у справах ЮНЕСКО Сергій Кислиця у клопотанні до Кабміну наголошує, що Комітет Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, рішенням № 31 СОМ 8В.16, вніс букові праліси Карпат, як єдиний природний об'єкт України, до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, визнавши їх унікальним феноменом природної краси та природним об'єктом, що відіграє видатну роль у розвитку і збереженні біологічного різноманіття.

А в 2011 році, шляхом розширення цієї номінації, утворено транснаціональний українсько-словацько-німецький об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

Відповідно до Конвенції про охорону Всесвітньої культурної і природної спадщини від 16 листопада 1972 року, яка ратифікована Україною 4 жовтня 1988 року, кожна країна-учасниця Конвенції зобов'язується забезпечувати охорону, збереження, популяризацію й передачу майбутнім поколінням об'єктів культурної та природної спадщини.

На виконання цих зобов'язань Президент та Уряд України схвалили ряд заходів, спрямованих на збереження унікальних природних комплексів, забезпечення сталого розвитку та благоустрою гірських населених пунктів, розташованих у зоні української частини названого об'єкта Всесвітньої спадщини.

Але, як показує аналіз, більшість із затверджених заходів Закарпатська обласна державна адміністрація та відповідні центральні органи виконавчої влади не виконують.

У зв'язку із цим, на підставі пункту 5 Положення про Національну комісію України у справах ЮНЕСКО, затвердженого Указом Президента України від 26 березня 1996 року № 212/96, та з метою забезпечення виконання Доручень Президента України від 2 квітня 2013 року № 1-1/749 та Прем'єр-міністра України від 13 квітня 2013 року № 3626/1/1-13 з питань збереження букових пралісів Карпат та Розпоряджень Кабінету Міністрів України № 1619-р від 23 грудня 2009 року «Про затвердження плану заходів щодо збереження та розвитку української частини природного об'єкта «Букові праліси Карпат» та № 819-р від 10 вересня 2014 року «Про затвердження плану заходів щодо забезпечення сталого розвитку і благоустрою гірських населених пунктів української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», керівник Нацкомісії України у справах ЮНЕСКО просить скликати найближчим часом в Кабінеті Міністрів України відповідну міжвідомчу нараду.

У зв'язку із цим Віце-прем'єр-міністр – Міністр регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України Геннадій Зубко 21 березня 2016 року доручив Мінприроди (Г. Вронській), Мінрегіону (В. Негоді), Мінінфраструктури (А. Пивоварському), Міненерговугілля (В. Демчишину) та Закарпатській облдержадміністрації (Г. Москалю) в п'ятиденний термін спільно розглянути це подання та внести Кабінету відповідні пропозиції.

За дорученням Геннадія Москаля 31 березня 2016 року в Закарпатській ОДА відбудеться термінова нарада із керівниками відповідних департаментів та управлінь ОДА і представниками Карпатського біосферного заповідника й Ужанського національного природного парку.

Відповідно до статей 107, 117 та 119 Конституції України, з метою забезпечення виконання в повному обсязі заходів, передбачених зазначеними актами Президента та Уряду України із збереження букових пралісів Карпат та сталого розвитку гірських населених пунктів Закарпаття, ми запропонували прийняти окрему Постанову Кабінету Міністрів України, якою продовжити терміни виконання цих заходів до 1 січня 2020 року. А також зобов'язати відповідні міністерства, відомства та Закарпатську ОДА у Державному бюджеті України й бюджеті Закарпатської області на 2017 р., і на наступні роки, зарезервувати необхідні кошти для фінансування заходів, передбачених Дорученням Президента України від 2 квітня 2013 року № 1-1/749 та Розпоряджень Кабінету Міністрів України № 1619-р від 23 грудня 2009 року «Про затвердження плану заходів щодо збереження та розвитку української частини природного об'єкта «Букові праліси Карпат» та № 819-р від 10 вересня 2014 року «Про затвердження плану заходів щодо забезпечення сталого розвитку і благоустрою гірських населених пунктів української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

Федір ГАМОР

ПОЛОНІНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ – ДРУГЕ ДИХАННЯ!

21 березня 2016 р. у Карпатському біосферному заповіднику відбулося засідання «круглого столу» на тему: «Основні аспекти створення, організації та функціонування показових полонинських господарств на території Карпатського біосферного заповідника та в гірській частині Рахівського району». Організувала зустріч адміністрація заповідника, а крім фахівців установи, участь у засіданні взяли представники Рахівської районної державної адміністрації та Рахівської районної ради, начальник управління Держгеокадастру в Рахівському районі, голови територіальних громад сіл Ділове, Лазещина та Богдан, а також підприємці, фермери та зацікавлені особи Рахівського району Закарпатської області. Основними питаннями на порядку денному були: презентація проекту показового полонинського господарства як екотуристичного продукту та невід'ємного компонента збереження гуцульських традицій; роз'яснення порядку використання земельних ділянок високогірних полонин, на яких можливе створення показових полонинських господарств; представлення проекту меморандуму про співпрацю в збереженні і сталому використанні природних ресурсів, розвитку рекреаційної діяльності і організації показового полонинського господарства.

Відкриваючи засідання, директор КБЗ Микола Рибак висловив вдячність за активну зацікавленість з боку місцевих громад проектом створення показових полонинських господарств та наголосив на готовності адміністрації заповідника сприяти та допомагати в реалізації проекту. Приємною новиною для учасників стала позиція Рахівської РДА, представник якої Дмитро Рушак висловив повну підтримку та сприяння в намірах створення показових полонинських господарств, які б могли стати візитівкою району. Також він розповів про початок роботи над програмою створення показових полонинських та особистих селянських господарств в районі на 2016-2020 роки, після затвердження якої можна сподіватися на фінансову підтримку проекту з місцевого бюджету. Під час засідання, в робочому порядку, були розглянуті звернення діловецької громади про закріплення полонини Лисичий за визначеними громадянами та запропоновано проект меморандуму про співпрацю. Саме цей документ викликав жваву дискусію і обго-

ворення, в результаті чого було прийняте рішення надати більше часу на вивчення та розробку пропозицій стосовно умов меморандуму місцевим громадам, після чого спільно із заповідником доопрацювати та затвердити документ. На засіданні розглянуто можливість створення таких господарств на полонинах Гропа або Головчеська (с. Лазещина), Рогнеска під каменем (с. Богдан) та Лисичий (с. Ділове). Спільним рішенням стала рекомендація не обмежуватися зазначеними полонинами, а поширювати проект на всі полонини району.

Загалом на засіданні панувала дружня творча атмосфера, а всі його учасники висловили підтримку і бажання співпрацювати у названому напрямку та визнали необхідність збереження і популяризації унікальної полонинської культури.

Ярослава РЕЩУК,
молодший науковий співробітник
відділу науково-дослідної роботи
та сталого розвитку КБЗ

• • •

МІЖНАРОДНА ТУРИСТИЧНА ВИСТАВКА «УКРАЇНА – ПОДОРОЖІ ТА ТУРИЗМ»

30 березня-1 квітня 2016 р. Вже традиційно в кінці березня в Києві відбулася найважливіша та наймасштабніша подія туристичної галузі України – виставка UITT-2016 «Україна – подорожі та туризм». Цьогоріч захід проходив протягом трьох днів – з 30 березня по 1 квітня. Без сумніву, туристична виставка UITT – дзеркало галузі. Тут збираються найкращі туристичні оператори, національні офіси, міжнародні представництва, перевізники, презентуються останні новинки, проводяться численні наукові семінари, освітні програми та конференції, розглядаються гострі проблеми та визначаються перспективи подальшого розвитку, створюються нові продукти та укладаються контракти.

Організаторами дійства виступили ДП «Прем'єр-Експо» (Україна) та ITE Group Plc (Великобританія) за підтримки Комітету Верховної Ради України з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту і туризму, Департаменту розвитку туризму Міністерства економічного розвитку і торгівлі України та Міністерства екології та природних ресурсів України. В 2016 році у стінах Міжнародного виставкового центру зустрілися понад 200 учасників з 30 країн світу. Крім різ-

**На засіданні «круглого столу»
щодо створення полонинських господарств;
Міжнародний виставковий центр, м. Київ**

номанітних туроператорів, перевізників і офіційних представництв, у роботі виставки взяли участь посланці 24-х національних природних парків та заповідників України, які представили свою рекреаційно-екотуристичну діяльність. Варто зазначити, що в порівнянні з минулим роком цьогоріч спостерігається збільшення інтересу та підвищення авторитету природоохоронних територій серед усіх учасників. Про це свідчить проведення презентації нацпарків і заповідників на центральній сцені павільйону та збільшення виставкової площі для розміщення експозицій.

Значною і важливою згадана подія є також і для Карпатського біосферного заповідника. Вже в друге фахівці заповідника взяли активну участь у роботі виставки та презентували рекреаційний потенціал і екотуристичну діяльність установи. Крім презентації, відвідувачам було запропоновано зіграти в настільну екологічну гру «Подорожуй Карпатами». За перемогу в грі на учасників чекав подарунок, а саме – настільна гра «Подорожуй Карпатами». Успіх гри був неймовірний! Всі хотіли побавитися в знайому з дитинства забавку та забрати її з собою у якості призу. Звичайно, не обійшлося без традиційних частувань і дегустацій. Тож відвідувачів, які не взяли участь у грі, або не здобули в ній перемогу, втішали традиційними 50-ма грамами яфінівки і канапкою з салом та цибулькою. Всі охочі також могли спробувати нашу традиційну бринзу, вурду та мариновані грибочки. Задоволені усмішки учасників дійства висловлювали вдячність і бажання відвідати гірський край, тож на завершення всім охочим роздано друковані матеріали та візитівки Карпатського біосферного заповідника.

У рамках виставки представниками Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України була проведена вікторина «Природні скарби України», мета якої – правильна і швидка відповідь на запитання про унікальні природні об'єкти нашої Батьківщини. Людині, що правильно відповідала на питання, дарували сертифікат на безкоштовну екскурсію чи відвідування однієї з природоохоронних територій України. Карпатський біосферний заповідник з радістю долучився до акції та надав 10 сертифікатів для нагородження переможців.

Паралельно з експозиційними виставковими заходами проводилася ділова програма, яка передбачала засідання «круглих столів», проведення конференцій, презентацій нових туристичних продуктів та обговорення гострих проблем галузі. Зокрема, цікавою і корисною для представників Карпатського біосферного заповідника стала участь у засіданнях на тему: «Активний туризм для людей з інвалідністю», «Створення мережі туристичних шляхів. Знакування туристичних шляхів» та «Кращі практики організації екологічного туризму».

Як підсумок, можна з впевненістю сказати, що багато людей більше дізналися про КБЗ і в майбутньому слід сподіватися на збільшення відвідувачів, а обговорені теми і пропозиції будуть використані для його розвитку і процвітання.

Ярослава РЕЩУК

ПРЕЗИДЕНТ РАДИ ПОВІТУ МАРАМУРЕШ (РУМУНІЯ) ЗАМФІР ЧІЧЕУ З РОБОЧИМ ВІЗИТОМ ВІДВІДАВ РАХІВЩИНУ

12 квітня 2016 року. За нашою ініціативою, на запрошення голови Рахівської районної ради Василя Дана, румунська делегація у складі президента ради повіту Марамуреш Замфіра Чічеу, примара прикордонної комуни Бистра Васіле Дучука та громадського діяча Дмитра Коренюка відвідала Рахівщину з робочим візитом.

У ході робочої наради, за участі голів Рахівської райдержадміністрації й районної ради Павла Басараби та Василя Дана, заступників начальників управлінь зовнішньоекономічних зв'язків, інвестицій та транскордонного співробітництва, туризму і курортів Закарпатської облдержадміністрації Василя Цапа та Надії Токарчик, голови села Біла Церква Юрія Берінде, обговорено перспективи поглиблення транскордонної співпраці між прикордонними територіальними громадами Рахівського району Закарпатської області України та повіту Марамуреш Румунії.

У виступі професора Федора Гамора, заступника директора Карпатського біосферного заповідника, привернуто увагу до проблем відбудови зруйнованого автомобільного моста через річку Тиса на українсько-румунському кордоні в селі Ділове, проект якого розроблено комуною Бистра ще в 2007 році. Будівництво цього об'єкта передбачено і Дорученням Президента України від 2 квітня 2013 року № 1-1/749 та погоджено Закарпатською обласною державною адміністрацією (лист на адресу ради повіту Марамуреш від 4.12.2014 року № 06-7/2475).

Крім цього, важливо зосередитись також і на виконанні інших положень меморандуму щодо поглиблення співпраці між радою повіту Марамуреш та Рахівською районною державною адміністрацією й районною радою, який підписано 24 грудня 2014 року у місті Бая-Маре, та визначених протоколом робочої зустрічі делегацій повіту Марамуреш (Румунія) та Рахівського району Закарпатської області (Україна) від 10 лютого 2015 року (м. Рахів).

Президент ради повіту Марамуреш Замфір Чічеу та заступник начальника управління зовнішньоекономічних зв'язків, інвестицій та транскордонного співробітництва Закарпатської ОДА Василь Цап заявили про повну підтримку цих проектів в раді повіту Марамуреш і Закарпатській обласній державній адміністрації і запропонували для прискорення їх реалізації розробити відповідну «дорожню карту».

У результаті дискусії досягнуто домовленостей щодо направлення клопотання до відповідних профільних міністерств України та Румунії й Комітету моніторингу програми Європейського Союзу «Румунія – Україна» із проханням визнати будівництво автомобільного моста через річку Тису у населених пунктах Ділове – Валя Вишеулуй пріоритетним об'єктом українсько-румунського прикордонного співробітництва та передбачити для цього необхідне фінансування.

По-друге, звернутись до Міністерств закордонних справ України та Румунії щодо підготовки угоди між Урядами України та Румунії із відкриття автомобільного пункту пропуску «Ділове – Валя Вишеулуй» на українсько-румунському кордоні та запровадження спрощеної процедури пропуску громадян.

По-третє, відповідно до програми спільних дій Закарпатської обласної державної адміністрації та префектури повіту Марамуреш на 2016 рік, провести у другій половині червня 2016 року в м. Сігет Мармаціей (Румунія) міжнародний «круглий стіл» з опрацювання організаційних та інженерно-технічних аспектів будівництва моста через Тису в населених пунктах Ділове – Валя Вишеулуй та відновлення руху «історичних» пасажирських потягів через Рахів до міст Румунії, Будапешта та Праги.

По-четверте, схвалити ініціативу щодо опрацювання питань використання велодрезин й туристичних трамваїв як важливої атракції й транспортного засобу для екскурсій на прикордонних територіях Мараморощини та створення Берлибаського музею Мараморської залізниці.

І нарешті, організувати проведення у жовтні 2016 року в м. Рахів (Україна), в рамках відзначення 45-річчя Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера», міжнародної науково-практичної конференції «Екологічні та соціально-економічні аспекти розвитку прикордонних територій Мараморощини».

Федір ГАМОР

• • •

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

15-16 квітня 2016 р. В останні роки, за ініціативи доктора економічних наук, професора, члена-кореспондента Національної академії аграрних наук України Михайла Лендєла, проведено ряд резонансних міжнародних науково-практичних конференцій. Зокрема, надзвичайно важливим був минулорічний форум «Інвестиційно-інноваційні засади розвитку національної економіки в ринкових умовах», на якому детально опрацьовано теоретичні та практичні аспекти моделювання розвитку економіки України на найближчу перспективу.

Актуальним продовженням цієї зацікавленої розмови стала й чергова міжнародна науково-практична конференція «Регіональні проблеми розвитку територіальних систем: теорія, практика, перспективи», яка проведена 15-16 квітня 2016 року на базі туристичного комплексу «Богольвар» в селі Анталовці Ужгородського району Закарпатської області.

Делегація повіту Марамуреш (Румунія). Зліва направо: Васіле ДУЧУК, Замфір ЧІЧЕУ та Дмитро КОРЕНЮК (с. Біла Церква Рахівського району Закарпатської області, 12 квітня 2016 р.)

Серед організаторів конференції – Міністерство освіти і науки України, Ужгородський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, Ужгородський національний університет, Інститут аграрної економіки НААН України, Карпатський університет ім. Августина Волошина, Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України та наукові й вищі навчально-освітні інституції Словаччини, Угорщини, Болгарії, Польщі та Румунії.

На конференції представлено 173 наукові доповіді й повідомлення та випущені у світ три томи наукових праць загальним обсягом 581 стор.

На пленарних та восьми секційних засіданнях зацікавлено обговорювались питання сучасного стану української економіки та шляхи трансформації управління національним господарством, соціально-економічні й екологічні проблеми розвитку територіальних економічних систем, проблеми розвитку підприємництва і сільських територій, інноваційно-інвестиційні стратегії розвитку економіки територіальних систем. У центрі уваги були проблеми природокористування та сучасні аспекти охорони навколишнього середовища, транскордонного співробітництва і зовнішньо-економічної діяльності. Йшлося також про роль рекреаційно-туристичного комплексу у системі економічного розвитку й про фінансово-облікове забезпечення розвитку економіки.

Надзвичайно цікавими та інноваційними були доповіді директора Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» НААН України доктора економічних наук, професора, академіка Національної академії аграрних наук України Юрія Лупенка (стосовно сучасного стану та перспектив євроінтеграції аграрного сектора економіки), проєктора Національного університету біоресурсів і природокористування доктора економічних наук, професора, академіка НААН України Сергія Кваші (щодо проблем сталого сільського розвитку України), професора Університету Лейфана (м. Люненбург, Німеччина) М. Прайссера (про позитивний і негативний досвід запровадження низьких процентних ставок для підприємств в національній економіці Німеччини), доктора економічних наук, професора кафедри економіки і фінансів польського Університету «Політехніка Свентокшинська» (м. Кельце) Юрія Стадницького (питання просторової організації масового виробництва комп'ютерних програм (технологій) у контексті запровадження концепції «натуральної економіки»), заступника директора Інституту регіональних досліджень НАН України доктора економічних наук, професора Ірини Сторонянської (щодо можливостей та ризиків фінансового забезпечення розвитку територіальних громад в умовах бюджетної децентралізації), асистента словацького Коледжу міжнародного бізнесу ISM Ренати Мадзінової, м. Пряшів (про політичні маніпуляції та корупцію в сфері приватизації у Словаччині) та інших ораторів.

У доповіді заступника директора Карпатського біосферного заповідника доктора біологічних наук, професора Федора Гамора йшлося про екологічні аспекти розробки регіональних схем планування територій, які, відповідно до Закону «Про Генеральну схему планування території України», визначають принципи питання перспективних напрямків розвитку, планування, забудови та використання адміністративно-територіальних одиниць.

Наголошено, що затверджена Схема планування Закарпатської області та проект планувальної документації Рахівського району, якими передбачається, навіть в регіонах роз-

Селянське господарство у горах

ташування природоохоронних територій, освоєння родовищ нафти, газу та інших корисних копалин, зокрема розробка родовищ поліметалевих руд «Сауляк» та «Гавришук». Передбачається подальший розвиток лісового господарства, який сьогодні зводиться переважно до суцільних вирубок лісів у горах, будівництво великої кількості гідроелектростанцій тощо. Таке планування може призвести до загострення екологічної ситуації у верхів'ях басейну Тиси, який є унікальним природно-рекреаційним регіоном у географічному центрі Європи.

Тому ми звернулись до відповідних органів влади доопрацювати та внести відповідні зміни до запропонованих схем планування територій.

Загалом міжнародна науково-практична конференція стала, без сумніву, важливою подією не тільки в науковому середовищі. Розроблені та прийняті на ній наукові рекомендації, при належному ставленні до них у владних інституціях, могли би суттєво вплинути на прискорення процесу реформування економіки України та значно поліпшити соціально-економічну та екологічну ситуацію в її регіонах.

Символічними у цьому контексті є слова із доповіді на конференції доктора економічних наук, професора кафедри фінансів та моделювання економічних систем Запорізького класичного приватного університету Юрія Пасічника про те, що «економічний розвиток передбачає відтворення знань за допомогою: фундаментальних досліджень; здійснення прикладних розробок; впровадження науково-технічних результатів у виробництво...». А недооцінка ролі науки, значне погіршення її фінансування в Україні «неминуче впливає на темпи економічного зростання та подолання соціальних нерівностей».

Федір ГАМОР

• • •

«ДОВКІЛЛЯ ДЛЯ УКРАЇНИ – 2016»

26 квітня 2016 р. в Українському центрі міжнародних виставок, конференцій і форумів (м. Київ), за сприяння Міністерства екології та природних ресурсів України, відбувся міжнародний екологічний форум «Довкілля для України – 2016».

У форумі взяли участь представники Національної академії аграрних наук України, Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління, центральних орга-

Міжвідомча нарада у Мінприроди з приводу виконання актів Президента та Уряду України щодо збереження пралісів (м. Київ, 27 квітня 2016 р.)

нів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра екології та природних ресурсів України, установ природо-заповідного фонду Мінприроди, профільних закладів науки і освіти, громадських організацій, фахівці та науковці заінтересованих організацій та установ.

З вітальним словом від Міністерства екології та природних ресурсів України до учасників форуму звернулася заступник Міністра екології та природних ресурсів України з питань європейської інтеграції Ганна Вронська.

Карпатський біосферний заповідник взяв участь у роботі форуму у складі групи установ природно-заповідного фонду України. 26 квітня, відразу після урочистого відкриття, начальник відділу екологічної освітньо-виховної роботи КБЗ В. Бундзяк презентувала природні цінності установи, її роботу, досягнення та міжнародне визнання. Додатковою родзинкою презентації стало представлення традиційних для Закарпаття продуктів. Зокрема, етнокультурну самобутність закарпатської Гуцульщини допоміг проілюструвати справжній овечий сир і гриби, а закарпатську низовину, що славиться як край садів та виноградників і в межах якої розташована унікальна Долина нарцисів, – вино кіреського розливу. Етнічний одяг доповідача додав презентації завершеності і підкреслив самобутність регіону, в якому знаходиться Карпатський біосферний заповідник.

Серед напрацювань установи у сфері екологічної освітньо-виховної роботи була представлена екологічна гра «Подорожуй Карпатами!», розроблена працівниками КБЗ. Гра викликала у відвідувачів форуму, екопросвітників інших установ природно-заповідного фонду (ПЗФ) непідробну цікавість. Також була представлена різноманітна друкована продукція установи – буклети, листівки, газета «Вісник Карпатського біосферного заповідника» та ін.

Загалом на «Довкіллі для України – 2016» представлено понад 20 установ ПЗФ. Під час форуму учасники активно обмінювалися досвідом, ділилися ідеями щодо організації і проведення заходів, будували мости для подальшої співпраці. Сприяв цьому і «круглий стіл» на тему: «Співпраця установ природно-заповідного фонду та засобів масової інформації. Природоохоронна пропаганда – сучасний стан, проблеми та перспективи», організаторами якого виступили Департамент заповідної справи Мінприроди України, Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління ВГО «Національний екологічний центр України».

Вікторія БУНДЗЯК

МІЖВІДОМЧА НАРАДА З ПИТАНЬ ВИКОНАННЯ АКТИВ ПРЕЗИДЕНТА ТА УРЯДУ УКРАЇНИ ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ БУКОВИХ ПРАЛІСІВ КАРПАТ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ ЇХ РОЗТАШУВАННЯ

27 квітня 2016 р. у Міністерстві екології та природних ресурсів України, за дорученням Кабінету Міністрів України та на прохання Національної комісії України у справах ЮНЕСКО, проведена міжвідомча нарада із питань аналізу стану виконання актів Президента та Уряду України щодо збереження букових пралісів Карпат та забезпечення сталого розвитку й благоустрою гірських населених пунктів Закарпаття, які знаходяться у зоні їх розташування.

Нагадаємо, що з метою реалізації вимог Конвенції про охорону Всесвітньої культурної та природної спадщини ЮНЕСКО, рішень Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, у зв'язку із занесенням букових пралісів Карпат до переліку об'єктів Всесвітньої спадщини, актами Президента та Уряду України зобов'язано Мінекономрозвитку, Мінінфраструктури, Мінрегіон, Міненерговугілля, Мінприроди, Укравтодор, Закарпатську облдержадміністрацію та інші центральні органи виконавчої влади здійснити протягом 2009-2015 років комплекс заходів, спрямованих на збереження цих унікальних природних комплексів, забезпечення сталого розвитку та благоустрою гірських населених пунктів Закарпаття, що знаходяться у зоні їх розташування.

Але, як засвідчили інформації, подані відповідальними виконавцями за підсумками роботи за цей період, переважна більшість пунктів затверджених планів заходів залишились не виконаними.

Так, виступаючи на нараді, заступник директора Карпатського біосферного заповідника Федір Гамор наголосив, що із восьми пунктів Доручення Президента України від 2 квітня 2013 року № 1-1/769 п'ять не виконані взагалі. А із 11 пунктів плану заходів, затверджених Розпорядженням Кабінету Міністрів України 10 вересня 2014 року № 819-р, по десятих теж практично не зроблено нічого.

Наприклад, за Указом Президента України «Про додаткові заходи щодо розвитку природно-заповідної справи в Україні» ще в 2009 році мали бути проведені капітальні ремонти і реконструкція під'їзних доріг до територій заповідників і національних природних парків. Доручалось також внести автомобільні дороги, що ведуть до букових пралісів Карпатського біосферного заповідника та Ужанського національного парку, до переліку доріг державного значення.

За результатами дискусії, в якій взяли участь директор Департаменту заповідної справи Мінприроди Ігор Іваненко, керівники структурних підрозділів Мінрегіону, Мінпаливенерго, Укравтодору та Мінприроди Оксана Шеремет, Олександр Сухоносів, Тетяна Карпенко, Людмила Власенко та Григорій Парчук, підтримано наше прохання та пропозиція Закарпатської облдержадміністрації щодо необхідності продовження Урядом України термінів виконання передбачених заходів до 1 січня 2020 року та планування відповідними міністерствами у Державному бюджеті України

на 2017 рік і наступні роки коштів для фінансування заходів із збереження української частини природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» й забезпечення сталого розвитку в регіоні їх розташування.

Крім того, у контексті висловлених на цій нараді думок, було б добре, якби Закарпатська ОДА, Мінрегіон та Мінприроди забезпечили підготовку та реалізацію в 2016-2020 роках, у рамках Державного фонду регіонального розвитку, пілотний проект «Розбудова природоохоронної та туристично-рекреаційної інфраструктури в депресивних гірських населених пунктах Закарпатської області, які розташовані у зоні української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

Федір ГАМОР

...

ВІД ПАСИВНОГО СПОСТЕРЕЖЕННЯ – ДО КОНКРЕТНИХ ПРОГРАМ

5 травня 2016 р. на базі Яворівського національного природного парку, за участі Міністра екології та природних ресурсів України Остапа Семерака, відбулася нарада «Збереження Українських Карпат».

У ній взяли участь директори НПП та заповідників Карпатського регіону, начальники обласних управлінь Державного агентства лісових ресурсів України, народні депутати від Львівщини та голова Львівської облдержадміністрації. Головував на нараді директор Департаменту заповідної справи Мінприроди України Ігор Іваненко.

У вступному слові О. Семерак наголосив, що одним із пріоритетних у діяльності національних природних парків і заповідників має стати сприяння виконанню проекту «Збереження карпатських пралісів», який передбачає розширення заповідних територій на 236 367 га. Він також наголосив, що карпатські ліси, особливо праліси Карпатського біосферного заповідника та Ужанського національного природного парку, які увійшли до переліку Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», відіграють особливу роль у збереженні довкілля України. Адже вони є основою природоохоронних територій Карпатського регіону. На жаль, ще чимало їх не є заповідними і масово вирубуються. Отже, необхідно змінити підходи до збереження природних комплексів – перейти від пасивного спостереження та досліджень за змінами, що відбуваються у довкіллі, до розроблення та впровадження конкретних наукових рекомендацій, програм.

Враховуючи, що існуюча система ведення лісового господарства в Україні не сприяє збереженню пралісів та старовікових лісів, Міністр зазначив, що працюватиме з парламентом над удосконаленням природоохоронного законодавства, приведення його до європейських стандартів. Через Skype-зв'язок до керівників природоохоронних установ звернулася відома співачка Руслана Лижичко. Вона закликала спільно зробити все, щоб зберегти карпатські праліси.

На нараді обговорено і питання впровадження українсько-німецького проекту «Підтримка природно-заповідних територій України», реалізація якого розпочалася 1 травня 2016 року. Міністр наголосив, що він налаштований на розвиток системи управління природоохоронними терито-

ріями України із застосуванням досвіду європейських держав, зокрема Німеччини, відновлення та будівництво інфраструктурних об'єктів на природоохоронних територіях.

Виступаючи на нараді, автор цих рядків порушив проблемні питання, що гальмують розвиток природоохоронної установи та унеможливають завершити розширення території заповідника відповідно до Указу Президента України №25 від 14.01.2010 року. Власне, через заборону в придбанні великого переліку вкрай необхідних товарів і послуг за державні кошти та недостатнє бюджетне фінансування, заповідник знаходиться на межі катастрофи. Маючи площу 58035,8 га заповідних територій, які розташовані кластерно в чотирьох районах Закарпаття, за відсутності коштів на належне утримання служби державної охорони й інших основних структур (формений одяг, службова зброя, автотранспорт, зв'язок, оргтехніка, прилади тощо), неможливо якісно забезпечувати дотримання встановленого заповідного режиму, належно виконувати природоохоронні, науково-дослідні, еколого-освітні, рекреаційні та господарські заходи. Також заповідник потребує коштів на придбання дорожньо-будівельної техніки для відновлення та ремонтів існуючих доріг (140 км), мостів (50 од.), берегових підпірних стінок (2 км), будівель і споруд (60 од.), будівництво трьох контор новостворених природоохоронних науково-дослідних відділень. Особливо турбує відсутність коштів на будівництво Міжнародного навчально-дослідного центру з вивчення букових пралісів та сталого розвитку Карпат.

Щодо розблокування робіт з розробки проектів землеустрою на новоприєднану територію автор цих рядків звернувся по допомогу безпосередньо до Міністра О. Семерака, передав йому відповідне звернення. Справа у тому, що роботи із завершення оформлення правостановлювальних документів призупинено через відсутність погодження проектів землеустрою Держагентством лісових ресурсів, де посилаються на те, що у матеріалах не враховано збитки, яких «зазнали» державні лісгосподарські підприємства, передавши заповіднику згадані території.

Міністр пообіцяв сприяння КБЗ у цих питаннях. Стосовно українсько-німецького проекту, то природоохоронна установа фінансуватиметься за рахунок його коштів однією з перших вже нинішнього року.

Тут же заповідникові дано доручення О. Семерака: в тижневий термін підготувати та надіслати до Мінприроди України конкретні пропозиції щодо згаданого фінансування (раніше ми надали обґрунтовану потребу в фінансуван-

На поклик сонця

Делегація міста Рахів на фестивалі
весняних обрядів «Гуцульська міра»
в комуні Бистра, Румунія (7 травня 2016 р.)

ні установи за рахунок проекту в сумі 2 млн. євро, з яких 200 тис. запропоновано виділити на потреби територіальних громад, розташованих у зоні діяльності заповідника, зокрема на розробку генеральних планів розвитку тощо).

Стосовно позиції Державного агентства лісових ресурсів щодо погодження проектів землеустрою, то на нараді розгорілася жвава дискусія. З цього приводу виступив начальник Закарпатського обласного управління лісового та мисливського господарства В. Мурга.

Враховуючи, що ця проблема є у всіх природоохоронних установах і окремим вже нараховані мільярдні «збитки», які неможливо оплатити, О. Семерак взяв під особистий контроль врегулювання проблеми.

На нараді також виступили директори національних природних парків Микола Дербак, Михайло Біляк, Михайло Нечай, Віктор Биркович, Володимир Слободян та інші.

Крім згаданих проблем, обговорено необхідність вдосконалення природоохоронного законодавства, в тому числі й питання порядку здійснення природоохоронних заходів в установах природо-заповідного фонду, відновлення природних екосистем у зв'язку з масовим всиханням ялиників у Карпатах тощо. Керівникам національних природних парків та заповідників у тижневий термін доручено підготувати та подати до Мінприроди України план розширення території кожної природоохоронної установи.

Після наради присутні ознайомилися з рекреаційним об'єктом «Верещиця».

Микола РИБАК

• • •

ЗА МІРКАМИ «ГУЦУЛЬСЬКОЇ МІРИ»

7 травня 2016 року в румунській комуні Бистра відбувся фестиваль весняних обрядів «Гуцульська міра», в ході якого обговорено й питання поглиблення українсько-румунської прикордонної співпраці та проведення у вересні 2016 року в Рахові, у рамках XXIII міжнародного гуцульського фестивалю та відзначення 45-річчя прийняття Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера», міжнародної науково-практичної конференції «Екологічні та соціально-економічні аспекти розвитку прикордонних територій Мараморощини».

Українська національна меншина у Румунії зараз складає понад п'ятдесят тисяч чоловік, більше 60 відсотків яких проживають у Марамороському повіті, на кордоні з Україною.

Українці, які компактно проживають у Румунії в повітах Марамуреш та Сучавському, належать до Гуцульщини, яка характеризується унікальними етнокультурними особливостями.

Незважаючи на багаторічну ізоляцію від України та політику румунізації національних меншин, в комунах Бистра, Репедя, Рускова, Поєнілі де суб Мунте та деяких інших добре збережена українська мова та гуцульські традиції. І це можна побачити під час фестивалів та різноманітних релігійних свят, які тут зараз регулярно проводяться за підтримки Уряду Румунії.

Яскравим прикладом цьому може служити й проведення в комуні Бистра, яка безпосередньо межує із територією Рахівщини, фестивалю весняних обрядів «Гуцульська міра».

«Міра» у гуцулів – це традиція, коли збираються разом газди, вівчарі доять та міряють молоко їхніх овець, а господарі позначають кожну вівцю перед виходом на полонини. Цей віковичний обряд перетворюється тут у яскраве велелюдне свято, цікаву туристичну атракцію, на якій збирається багато гостей.

На чергову «Гуцульську міру», яка пройшла 7 травня 2016 року, теж приїхало чимало шанувальників гуцульської культури із багатьох куточків Румунії та із-за кордону. Серед них була й делегація сусідньої Рахівщини, у складі голів міста Рахів та селища Великий Бичків Віктора Медвідя та Йосипа Божука, групи депутатів та членів виконкому Рахівської міської ради.

У ході фестивалю відбулося освячення овечої стаї, парад гуцульського одягу, концерт великодніх пісень, конкурси сопіларів, трембітарів, дриб, солістів, різноманітні забави, масові гуляння та ласування вівчарськими і традиційними гуцульськими стравами тощо.

Перед учасниками фестивалю, серед інших ораторів, із вітальним словом виступили депутат Парламенту Румунії Іван Марочко та Рахівський міський голова Віктор Медвідь.

На робочих зустрічах рахівської делегації із депутатом румунського парламенту Іваном Марочко, примаром комуни Бистра Васіле Дучуком, представниками Союзу українців Румунії та присутньої на фестивалі наукової інтелігенції заступник директора Карпатського біосферного заповідника професор Федір Гамор порушив питання поглиблення прикордонної співпраці, зокрема щодо виконання заходів, передбачених планом дій між префектурою повіту Марамуреш та Закарпатською областю на 2016 рік, у питаннях відновлення руху пасажирських потягів через Рахів до Румунії та відбудови зруйнованого моста через Тису у Діловому.

Обговорено також ініціативу адміністрації Карпатського біосферного заповідника щодо проведення у вересні 2016 року в Рахові, у рамках XXIII міжнародного гуцульського фестивалю та відзначення 45-річчя прийняття Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера», міжнародної науково-практичної конференції «Екологічні та соціально-економічні аспекти розвитку прикордонних територій Мараморощини».

Федір ГАМОР

ЕТНОФЕСТИВАЛЬ «БЕРЛИБАСЬКИЙ БАНУШ»: «СКЕЛЯ КОХАННЯ», ТУРИСТИЧНА СТЕЖКА І ГУЦУЛЬСЬКІ СМАКОЛИКИ

15 травня 2016 р. Названий фестиваль відбувся у с. Костилівка на Закарпатті (Рахівський район). Родзинкою цьогорічного етнофесту була презентація двох скель-стрімчаків, які мають всі шанси стати справжніми туристичними принадами села і краю.

Одна з них носить романтичну назву «Скеля кохання», з нею пов'язана місцева легенда про любов і трагічну загибель Марічки та Іванка. До мальовничих і цікавих у геологічному плані скель тепер підводить туристична стежка. Будівництво містка через потік, оформлення рекреаційної зони у підніжжі скелі взяла на себе адміністрація Карпатського біосферного заповідника. Інформаційні стенди розповідають туристам про названу легенду та інші цікавинки. Конструкції для них у традиційному гуцульському стилі також виготовили фахівці заповідника. Ремонт і підготовка сцени для виступів учасників і гостей фестивалю – це вже традиційний щорічний обов'язок природоохоронної установи як багаторічного співорганізатора «Берлибаського бануша».

У виставковому наметі фахівці з рекреації та екопросвітники КБЗ зустрічали туристів і гостей фесту, надавали інформацію про природні і культурні цінності краю, традиції приготування бануша, інших гуцульських смаколиків. Директор Карпатського біосферного заповідника Микола Рибак щиро привітав учасників і гостей фестивалю: «Карпатський регіон вважається таким, де звичаї, обряди і традиційні способи природокористування ще зберегли свої архаїчні риси. Саме цим, а також унікальними природними умовами, і зумовлений високий туристичний інтерес до регіону. «Берлибаський бануш» – фестиваль, який допомагає Рахівщині стати справжньою туристичною «Меккою», – зазначив він.

Програма фестивалю була дуже насиченою і динамічною: урочиста гуцульська хода, конкурс з приготування бануша, виставки народних умільців і майстрів, гуцульська ватра, конкурси, змагання та багато іншого. Дійство вдалося веселим, запальним, як гуцульський танок.

Вікторія БУНДЗЯК

...

ДВОСТОРОННЯ РОБОЧА ЗУСТРІЧ У НІМЕЧЧИНІ

29 травня 2016 р. У рамках угоди між Урядом Федеративної Республіки Німеччини та Урядом України у сфері охорони довкілля, що діє з травня 1993 року, та відповідно до рішення німецько-української керівної групи цієї угоди, Федеральним агентством з охорони навколишнього середовища (BFN) на замовлення Федерального міністерства навколишнього середовища, охорони природи, будівництва та ядерної безпеки Німеччини (BMUB), у період з 29 травня по 5 червня 2016 року, директор Карпатського

біосферного заповідника, заслужений природоохоронець України Микола Рибак взяв участь у двосторонній робочій зустрічі в складі делегації Мінприроди України, у рамках проекту на 2016-2020 роки з питань розвитку потенціалу природоохоронних територій в Україні. Візит до Німеччини розпочався із зустрічі у Федеральному міністерстві екології з представником міністерства та професором Міжнародної академії охорони природи Ганнесом Д. Кнаппом (м. Берлін). Всі наступні дні робота проходила на базі Міжнародної академії охорони природи на острові Вільм, що входить до біосферного резервату «Південно-східний Рюген». Тут, за головування професора Ганнеса Д. Кнаппа, проведено семінар, у рамках якого відбулися жваві дискусії та обмін досвідом. Під його керівництвом делегація відвідала національні парки «Нижня долина Одера», «Ясмунд», «Передньопомеранські лагуни», а також біосферний резерват «Шорфгайде-Хорін». Виступаючи перед учасниками української делегації, професор Ганнес Д. Кнапп детально розповів про існуючу систему природоохоронних територій в Німеччині. Зокрема, він відзначив, що в біосферних резерватах та національних природних парках Німеччини, поряд з охороною, велика увага приділяється взаємодії природоохоронних територій із зацікавленими територіальними громадами. Особливо наголошувалося на новій концепції біосферних резерватів, яка передбачає впровадження таких підходів до збереження біорізноманіття, в центрі яких знаходиться людина. Тому в біосферних резерватах Німеччини одним із основних завдань є збереження як природних, так і культурних цінностей. У процесі семінару на острові Вільм проведено дискусії та заслухано виступи-презентації кожного з учасників з метою представлення природоохоронних територій, які вони очолюють.

Автор цих рядків висвітлив діяльність Карпатського біосферного заповідника і зробив наголос на тих кроках, які здійснює адміністрація заповідника для поглиблення співпраці з громадами населених пунктів, розташованих в зоні діяльності природоохоронної установи. Також він розповів про виконання заповідником рекомендацій Комітету ЮНЕСКО за підсумками періодичного звіту про створення в межах Карпатського біосферного резервату території сталого розвитку (перехідної зони).

Етнофестиваль «Берлибаський бануш»

Відвідавши національні парки «Нижня долина Одера», «Ясмунд», «Передньопомеранські лагуни», а також біосферний резерват «Шорфгайде-Хорін», учасники делегації отримали повну інформацію про правові засади їх створення, структуру управління, завдання, роботу рейнджерської служби тощо. Зокрема, під час перебування в національному парку «Ясмунд» делегацію детально ознайомлено з організацією роботи рейнджерської служби. Слід відзначити, що до обов'язків працівників цієї служби, крім власне забезпечення охорони території, входить проведення роз'яснювальної роботи з населенням, екскурсій із відвідувачами та виконання окремих природоохоронних заходів. Рейнджери мають право накладати штрафи за адміністративні правопорушення (до 55 євро) на місці їх скоєння. Всі рейнджери парку безпосередньо підпорядковуються головному рейнджеру, який, у свою чергу, підпорядковується директору. Інших проміжних служб в управлінні рейнджерами немає.

Перед учасниками української делегації також виступив професор Міхаел Зуков, який є засновником однойменного фонду, та виконавчий директор фонду Улі Гребенер. Вони детально ознайомили присутніх з роботою фонду щодо фінансової підтримки природоохоронних об'єктів у країнах, що не входять до Європейського Союзу.

Хочеться наголосити, що досвід функціонування природоохоронних установ у Німеччині є добрим прикладом для вдосконалення нормативно-правової бази у природоохоронній галузі та розвитку потенціалу природоохоронних територій в Україні. Досвід діяльності біосферних резерватів Німеччини буде обов'язково використаний для покращення й оптимізації діяльності Карпатського біосферного заповідника (резервату).

Микола РИБАК

...

ДЕНЬ ВІДКРИТИХ ДВЕРЕЙ У ВІЗИТ-ЦЕНТРАХ КБЗ

5 червня 2016 р. Музей екології гір (м. Рахів), еколого-освітні центри «Центр Європи» (с. Ділове) та «Музей нарциса» (м. Хуст, ПНДВ «Долина нарцисів») у Всесвітній день захисту навколишнього природного середовища (5 червня) гостинно відчинили двері для всіх охочих.

Цього дня у Музеї екології гір екскурсії проводили школярі ЗОШ І-ІІІ ст. №2 м. Рахова. Впродовж травня для них

були організовані «Курси юного екскурсовода». Працівники музею та шкільні педагоги (С. Ковзел і А. Лавтербах) провели серію додаткових занять, спрямованих на детальне вивчення тем, що висвітлені в експозиційних залах. Одинадцять учнів восьмих класів самостійно проводили екскурсії та приймали відвідувачів з різних куточків України – Тернопільщини, Київщини, Виноградівщини (Закарпаття).

«Музей нарциса» (м. Хуст, ПНДВ «Долина нарцисів») відвідала група школярів 6-8 класів із с. Пушкіно Виноградівського району Закарпатської області та туристи з навколишніх санаторних закладів.

Еколого-освітній центр «Центр Європи» прийняв у день відкритих дверей найбільшу кількість відвідувачів – близько 150 осіб з Києва, Чернігова, Тернополя, інших міст та регіонів України. Географічний центр Європи у черговий раз підтвердив своє міжнародне значення – завітали також гості з Чехії, Молдови і Польщі.

Загалом з візит-центрами Карпатського біосферного заповідника у Всесвітній день захисту навколишнього природного середовища ознайомилися близько трьох сотень осіб.

Іванна КОЛАЧУК

...

ЗА ДОСВІДОМ – У «РЬОН»

6-15 червня 2016 р. Делегація Карпатського біосферного заповідника у складі директора Миколи Рибак, начальника відділу НДР та сталого розвитку Юрія Беркели, заступника начальника цього ж відділу Василя Покинйчереда та наукового співробітника зоологічної лабораторії Віри Покинйчереда взяли участь у міжнародній конференції з нагоди 25-річного ювілею біосферного резервату «Рьон» (Німеччина).

Автор цих рядків виступив з вітальним словом, в якому, зокрема, відзначив, що починаючи з 2001 року, коли делегація біосферного резервату «Рьон» відвідала Карпатський біосферний заповідник, між двома природоохоронними установами розпочалася тісна співпраця та партнерські стосунки.

Як відомо, Секретаріатом Програми МАБ біосферний резерват «Рьон» визнано одним з найкращих (його діяльність може слугувати прикладом для інших біосферних резерватів). Тому промовець висловив побажання поглибити співпрацю, зокрема у впровадженні в Карпатському біосферному заповіднику позитивного досвіду адміністрації біосферного резервату «Рьон» щодо роботи з територіальними громадами та іншими зацікавленими сторонами тих населених пунктів, які входять до перехідної зони біосферного резервату.

Враховуючи велику зацікавленість біосферного резервату «Рьон» щодо вивчення природних процесів у букових пралісах Карпатського біосферного заповідника, а також до відновлення насаджень тису ягідного, запропоновано підготувати низку спільних проектів на реалізацію цих та інших заходів.

Працівники заповідника, що взяли участь в конференції, представили презентації на теми: «Угольсько-Широколузанський масив Карпатського біосферного заповідника – найбільший у Європі осередок букових пралісів» і «Чи уживемося разом? Стосунки людини і вовка».

Загалом у конференції взяло участь понад 100 учасників з Німеччини, України та Румунії. Для них організовані екскурсії, що проходили в форматі семінарів у польових умовах на територіях заповідних (ядрових) зон біосферного резервату у федеральних землях ФРН Гессен, Баварії та Тюрингії.

У процесі дискусії учасники конференції ознайомилися з роботою рейнджерської служби резервату, яка нара-

Учасники двосторонньої українсько-німецької робочої зустрічі під час екскурсії до одного з національних парків Німеччини. Третій зліва в першому ряду – директор КБЗ Микола РИБАК (3 червня 2016 р.)

ховує всього 11 осіб. Вони займаються переважно просвітницькими заходами та організацією рекреаційної діяльності.

До речі, відвідування екологічних маршрутів біосферного резервату «Рьон» є безкоштовним.

Цікавою нам видалася інформація про те, що висока щільність оленів в лісах біосферного резервату загрожує їх відновленню і тому щороку тут відстрілюється в середньому 20 оленів на 100 га. Також, для збереження і відновлення насаджень тису ягідного, ділянки лісу, де зростає цей рідкісний вид, обгороджуються парканом із металевих сітки.

Учасники конференції ознайомилися і з роботою музею природи та окремих інформаційних центрів. Цікавим є те, що тут передбачені спеціальні зали для тимчасових виставок. Оформлення вражає оригінальністю і наявністю різних інтерактивних елементів, зокрема для дітей (екологічні ігри, мікроскопи, біноклі тощо). Відвідали також тимчасовий інформаційний центр в приміщенні крамниці, облаштований з нагоди 25-річчя резервату. Українська делегація побувала й у музеї «під небом», де ознайомилася з життям фермерів і ремісників у період XVIII століття.

Цікавою для нас була «стежка здоров'я» завдовжки 1 км, створена для однієї з місцевих громад. Відвідувачі проходять її босоніж, долаючи різні за складністю елементи покриття стежки (тирсу, кору, пісок, дрібне каміння тощо), а також різноманітні споруди. На початку стежки знаходиться невеличкий басейн, стелажі для взуття та відповідна наглядна інформація про користь від ходіння босоніж.

Нашу увагу привернув і той факт, що біосферним резерватом «Рьон» випускається велика кількість друкованої продукції, яка без оплати повсюдно розповсюджується.

Представники КБЗ отримали різнобічну інформацію і про роботу Координаційної ради біосферного резервату «Рьон», мали нагоду особисто побачити високий рівень підтримки цієї установи місцевими громадами та зацікавленими сторонами (стейкхолдерами), що знаходяться на території перехідної зони біосферного резервату. Цікавим є те, що поруч із вказівником кожного населеного пункту, що розташований на території біосферного резервату, встановлено відповідні інформаційні таблички.

Щодо структури біосферного резервату «Рьон», то тут діють три незалежні адміністрації, які представляють кожен із федеральних земель: Гессен, Баварію і Тюрінгію. Координаційна рада, яка нараховує близько 100 осіб, збирається для розгляду різних актуальних питань практично щомісяця. Рішення ради має лише дорадчу силу, однак вона є дієвим і ефективним органом біосферного резервату для вирішення різноманітних проблем, пов'язаних із його діяльністю.

Під час відвідування біосферного резервату «Рьон» ми мали можливість ознайомитися з історико-культурними цінностями, зосередженими в містах Фульда, Танн, Гофбівер тощо, а також з іншими цікавими об'єктами в зоні діяльності біосферного резервату.

Для зміцнення й продовження співпраці з біосферним резерватом «Рьон» ми запросили делегацію цієї установи взяти участь у конференції «Екологічні та соціально-економічні аспекти розвитку прикордонних територій Мараморощини», яка відбудеться 2-4 вересня 2016 р. в м. Рахів на базі КБЗ у рамках XXIII міжнародного гуцульського фестивалю та на відзначення 45-річчя Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера». Адміністрація біосферного резервату «Рьон» з радістю прийняла наше запрошення.

Члени української делегації Юрій БЕРКЕЛА, Віра та Василь ПОКИНЬЧЕРЕДИ, Микола РИБАК серед учасників міжнародної конференції, присвяченої 25-річчю біосферного резервату «Рьон» (Німеччина, 7 червня 2016 р.)

Повертаючись з Німеччини, за попередньої домовленості, українська делегація відвідала адміністрацію національного парку «Дюна-Іполі», яка знаходиться в м. Будапешт (Угорщина). Тут відбулася зустріч з директором національного парку та представниками місцевої адміністрації. Важливим компонентом зустрічі стало офіційне підписання меморандуму про взаєморозуміння та співпрацю щодо збереження природи між КБЗ і НП «Дюна-Іполі». Меморандум підписали директор Карпатського біосферного заповідника Микола Рибак та директор національного парку «Дюна-Іполі» Ондраш Фюрі. У тексті меморандуму відзначено взаємну зацікавленість сторін щодо менеджменту оселищ, збереження біорізноманіття, охорони басейнів річок, розвитку екотуризму, проведення спільних природоохоронних і наукових заходів, а також підготовки міжнародних проектів для отримання грантів з фондів ЄС.

Підписаний меморандум відкриває нові можливості для Карпатського біосферного заповідника в контексті його подальшого розвитку, обміну досвідом, проведення спільних зустрічей, тренінгів, навчальних візитів тощо.

Досвід, отриманий під час візиту до біосферного резервату «Рьон», як і підписаний меморандум, слугуватимуть для вирішення основних проблем, які є визначальними для Карпатського біосферного заповідника. В першу чергу мова йде про ключову проблему існування КБЗ у форматі біосферного резервату: створення повноцінної перехідної зони, як цього вимагають рекомендації дорадчого Комітету МАБ ЮНЕСКО.

Микола РИБАК

...

П'ЯТА РІЧНИЦЯ ВКЛЮЧЕННЯ СТАРОВІКОВИХ БУКОВИХ ЛІСІВ НІМЕЧЧИНИ ДО ПЕРЕЛІКУ ОБ'ЄКТІВ ВСЕСВІТНЬОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО

25 червня 2016 року в державному представництві федеральної землі Гессен у Берліні, за участі делегації Карпатського біосферного заповідника, пройшло святкування п'ятої річниці включення старовікових букових лісів Німеччини до переліку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Організаторами урочистостей виступили Федеральне міністерство навколишнього середовища, охорони природи, будівництва та безпеки реакторів Федеративної Рес-

публіки Німеччини, Міністерство землі Гессен з питань навколишнього середовища, охорони клімату, сільсько-го господарства і захисту прав споживачів, Федеральне агентство Німеччини з охорони природи (BfN) та Національна комісія Німеччини у справах ЮНЕСКО.

У доповідях та виступах учасників цього поважного зібрання, зокрема президента Національної комісії Німеччини у справах ЮНЕСКО професора, доктора Верени Метце-Мангольд, Міністра землі Гессен з питань навколишнього середовища, охорони клімату, сільського господарства і захисту прав споживачів Прішка Хінца, директора Департаменту Федерального міністерства навколишнього середовища, охорони природи, будівництва та безпеки реакторів Федеративної Республіки Німеччини доктора Ельзи Нікель, профільного Міністра та державного секретаря урядів федеральних земель Мекленбург-Передня Померанія та Бранденбург доктора Тілли Бакхауза і доктора Каролін Шілде, директора національного парку «Гайніх» (Федеральна земля Тюрінгія) доктора Манфреда Гросмана та інших ораторів детально проаналізовано стан збереження, дослідження та популяризацію об'єкта, його екологічну і соціально-економічну значущість та престижність для Німеччини.

Наголошено, що об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», утворений рішенням Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО 25 червня 2011 року шляхом розширення українсько-словацького об'єкта «Букові праліси Карпат» (утворений 28 червня 2007 року). До нього входять 15 складових частин букових пралісів та давніх букових лісів, які репрезентують різні природно-кліматичні зони Європи, від Карпат до побережжя Балтійського моря, на територіях України, Словаччини та Німеччини. Площа ядрової зони об'єкта складає 33 669 гектарів (4 391 гектар в Німеччині та 29 278 гектарів в Словаччині та Україні). Навколо кожної частини об'єкта утворена буферна зона загальною площею 62 402 гектара.

Йшлося також і про те, що відповідно до рішення Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО на завершальній стадії знаходиться проект розширення цього об'єкта Спадщини за рахунок 48 ділянок букових пралісів та старовікових букових лісів Іспанії, Італії, Болгарії, Австрії, Румунії, Польщі, Болгарії та інших країн Європи.

У своєму виступі на урочистостях заступник директора Карпатського біосферного заповідника доктор біологічних наук, професор, член Національної комісії України у справах ЮНЕСКО Федір Гамор як людина, яка мала честь безпосередньо ініціювати та обґрунтовувати ідею занесення букових пралісів Карпат до складу Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, а в 2007 році, разом із науковцями Карпатського біосферного заповідника та словацьким професором Іваном Волощуком й доцентом Вільямом Піхлером, забезпечила підготовку та включення українсько-словацької номінації «Букові праліси Карпат» до переліку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, насамперед подякував за значну наукову та дипломатичну підтримку німецьким колегам, зокрема професорам Петеру Шмідту із Дрезденського університету та Гаральду Плахтеру із Марбурзького університету, за участь у розробці та проходженні українсько-словацької номінації в Комітеті Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

По-друге, нагадав і про ті труднощі, які виникали під час підготовки німецької номінації і як вдалось їх подола-

ти. В цьому складному процесі неймовірних зусиль доклали професор Ганнес Кнапп та урядовці доктор Ельза Нікель, Хайке Бріц, Барбара Енгельс та багато інших.

Наголошено і на тому, що в Україні, яка володіє найбільшими в Європі буковим пралісами та з ініціативи якої створено об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», приділяється значна увага їх вивченню та збереженню. Президентом та Урядом України прийнято з цього приводу спеціальні доручення та розпорядження.

А відповідно до Спільної декларації про наміри між Міністерством екології та природних ресурсів України, Федеральним міністерством навколишнього середовища, охорони природи, будівництва та безпеки реакторів Федеративної Республіки Німеччини і Міністерством охорони навколишнього середовища Словацької Республіки щодо співпраці з охорони та управління спільним об'єктом Всесвітньої спадщини «Букові праліси Карпат (Словаччина та Україна) та давні букові ліси Німеччини (Німеччина)», яка підписана 14 травня 2014 року в м. Бонн (Німеччина), у рамках Спільного менеджменту здійснюється розробка і реалізація спільних транснаціональних планів моніторингу, дослідницьких програм і проєктів, навчання та підвищення кваліфікації фахівців, які забезпечують збереження та дослідження складових частин об'єкта.

Ведуться роботи щодо створення на базі Карпатського біосферного заповідника Міжнародного навчально-дослідного центру букових пралісів та сталого розвитку Карпат тощо.

Дуже важливо, що завдяки активній роботі німецьких колег та участі українських фахівців, відповідно до рішення Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, завершується процес розширення цього об'єкта Спадщини за рахунок ділянок букових пралісів та старовікових букових лісів ще одинадцяти країн Європи.

У 2017 р. виповниться десять років з дня створення українсько-словацького об'єкта «Букові праліси Карпат», очікується прийняття рішення Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО щодо розширення нашого спільного об'єкта.

У зв'язку із цим запропоновано провести в Україні, на базі Карпатського біосферного заповідника, міжнародну науково-практичну конференцію «Десять років створення українсько-словацького німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні

На міжнародному форумі у Берліні: заступник директора КБЗ професор Федір ГАМОР (справа) та заступник начальника відділу науково-дослідної роботи та сталого розвитку Василь ПОКИНЬЧЕРЕДА (25 червня 2016 р.)

букові ліси Німеччини»: історія, стан та проблеми впровадження інтегрованої Системи менеджменту».

Перед учасниками зібрання також виступили відомі німецькі артисти естради та оригінального жанру. А молоді продюсерська команда FairFilm Productions представила вражаючий, емоційно насичений науково-популярний фільм «Давні букові ліси Німеччини: природна спадщина ЮНЕСКО», який можна переглянути за посиланням: <https://vimeo.com/171927490>.

Федір ГАМОР

• • •

ПРОТОКОЛ ПРО ПОГЛИБЛЕННЯ СПІВПРАЦІ МІЖ ПОВІТОМ МАРАМУРЕШ (РУМУНІЯ) ТА РАХІВСЬКИМ РАЙОНОМ

24 липня 2016 року у румунському місті Сігеї Мармаціей, під час проведення днів добросусідства України й Румунії, підписано черговий протокол міжнародної українсько-румунської зустрічі із питань поглиблення транскордонної співпраці прикордонних населених пунктів Рахівського району Закарпатської області (Україна) та повіту Марамуреш (Румунія).

Насамперед нагадаємо, що під час зініційованого головою Закарпатської обласної державної адміністрації Геннадієм Москалем цьогогорічного святкування днів добросусідства України та Румунії порушено чимало важливих перспективних питань розвитку прикордонних територій.

Зокрема, президент ради повіту Марамуреш Зетеа Габріел Валер наголосив на необхідності залучення коштів Євросоюзу не тільки для збереження унікальної культурної спадщини Мараморошини, але й для розбудови необхідної прикордонної інфраструктури.

У цьому контексті надзвичайно актуальним виглядає проблема відбудови зруйнованого автомобільного моста через річку Тиса, що з'єднує українські та румунські населені пункти Ділове та Валя Вишеулуй, відновлення транскордонного пасажирського залізничного сполучення на Мараморошині тощо.

Ці проблеми неодноразово порушувались прикордонними територіальними громадами, зафіксовані у спеціальних Дорученнях Президента та Уряду України, двосторонніх меморандумах та протоколах, підписаних в останні роки радою повіту Марамуреш та керівництвом Рахівського

району Закарпатської області. Комуною Бистра (Румунія) ще в 2007 році розроблено відповідний проект для отримання на ці цілі фінансування за програмами Євросоюзу. Але віз, як кажуть на Мараморошині, і нині там.

Тому за ініціативою керівництва комуни Бистра, 24 липня 2016 року, під час святкування днів добросусідства України та Румунії в місті Сігеї Мармаціей підписано черговий протокол міжнародної українсько-румунської зустрічі із питань поглиблення транскордонної співпраці прикордонних населених пунктів Рахівського району Закарпатської області (Україна) та повіту Марамуреш (Румунія).

Документом, який підписали з румунської сторони президент ради повіту Марамуреш Зетеа Габріел Валер, примар та заступник примара комуни Бистра Васіле Дучук і Васіле Бумбар, а з української – голови Рахівської районної державної адміністрації й районної ради Павло Басараба і Василь Дан, а також заступник директора Карпатського біосферного заповідника професор Федір Гамор, передбачено здійснити комплекс заходів, спрямованих на активізацію зусиль української та румунської сторін щодо розв'язання нагрітих проблем.

У церемонії підписання протоколу взяла участь Генеральний консул Румунії у Чернівцях Елеонора Молдаван, яка пообіцяла всебічну підтримку в реалізації намічених планів з поглиблення українсько-румунської транскордонної співпраці.

Федір ГАМОР

• • •

МІНІСТР ЕКОЛОГІЇ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ ОСТАП СЕМЕРАК ОЗНАЙОМИВСЯ З РОБОТОЮ КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА

22 серпня 2016 року, у рамках робочого візиту на Закарпаття, Міністр екології та природних ресурсів України Остап Семерак ознайомився з роботою Карпатського біосферного заповідника. Відвідав, зокрема, Долину нарцисів та Угольсько-Широколузанські букові праліси як найбільшу складову частину єдиного в Україні природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

У Долині нарцисів Міністр побував в еколого-освітньому центрі «Музей нарциса», ознайомився з історією її заповідання. Його увагу привернуто до труднощів, з якими проходив цей процес, та особливої ролі у збереженні Долини нарцисів видатного природоохоронця Карпат професора Василя Комендаря, ім'я якого, до речі, нещодавно, відповідно до розпорядження голови Закарпатської обласної державної адміністрації та рішення науково-технічної ради Карпатського біосферного заповідника, їй присвоєно.

Але найпристрасніше обговорювались, за участі народного депутата України Валерія Лунченка та керівництва За-

**Міністр екології та природних ресурсів України
Остап СЕМЕРАК (справа) вивчає проблему
розвитку курорту «Драгобрат»
(сміт Ясіня Рахівського району, 22 серпня 2016 р.)**

карпатської облдержадміністрації, шляхи вирішення проблем збереження Долини нарцисів, яка входить до переліку водно-болотних угідь світового значення та охороняється Рамсарською конвенцією.

Наголошено, що до найбільших загроз для Долини нарцисів нині належать порушення ще за радянських часів її гідрологічний режим, заростання нарцисових популяцій вербами, закислення ґрунтів транскордонними переносами та викидами транспортних засобів, що проїжджають по дорозі, яка прокладена через її масив тощо.

Чималою проблемою, в останній час, стають й обмежені можливості, через незадовільне фінансування та матеріально-технічне забезпечення, адміністрації Карпатського біосферного заповідника проводити першочергові природоохоронні заходи, в першу чергу щорічне сінокосіння, вирубування та розкорчування верб, облаштування гідроспоруд на річці Хустець та інших водотоках.

Є також застереження щодо використання в заповідниках України навіть легких колісних тракторів для проведення сінокосіння як природоохоронного заходу.

А на фоні значного відтоку, в останні роки, із зони розташування Долини нарцисів робочої сили, яку раніше залучали до сінокосіння та вирубки верб, ситуація із збереженням Долини нарцисів значно ускладнюється.

У зв'язку із цим та із катастрофічним станом, що склався загалом в заповідній справі України, ми запропонували Міністру невідкладно розробити та подати на затвердження Державну програму розвитку заповідної справи в Україні, в якій визначити по роках, у розрізі найважливіших природоохоронних територій, обсяги фінансування та матеріально-технічного забезпечення установ природно-заповідного фонду тощо.

По-друге, пролобіювати прийняття ще й цілого ряду природоохоронних законопроектів. Автор цих рядків передав Міністру відповідні пропозиції та підготовлений законопроект «Про внесення змін та доповнень до Закону України «Про природно-заповідний фонд України», пов'язаних із удосконаленням механізмів економічного забезпечення організації та функціонування природно-заповідного фонду».

У цьому документі законодавчо пропонується закріпити механізми матеріально-технічного забезпечення установ природно-заповідного фонду, безперешкодне використання, для природоохоронних цілей, зароблених ними коштів, і, що найголовніше, забезпечення гідної оплати праці працівників природоохоронних установ, яка має створити достатні матеріальні умови для належного виконання службових обов'язків, сприяти укомплектуванню природоохоронних установ компетентними і досвідченими кадрами, стимулювати їх сумлінну та ініціативну працю.

Ця тема особливо гостро постає зараз. Адже за зарплату в 1700 гривень, яку, до прикладу, отримує інспектор з охорони природно-заповідного фонду, при цьому не маючи ні відповідного транспорту, ні засобів зв'язку, ні форменого одягу, ні службової зброї, він просто не в змозі забезпечи-

ти охорону особливо цінних природних об'єктів світового значення, до яких належать Долина нарцисів та букові праліси Карпат, ні тим паче проведення необхідних природоохоронних заходів.

Про ці речі, крім обговорення проблем розширення територій національних природних парків та Карпатського біосферного заповідника, йшлося і на нараді, яку проводив Остап Семерак, за участі в.о. голови Державного агентства лісових ресурсів України Христини Юшкевич та заступника голови Закарпатської облдержадміністрації Віктора Мікуліна, в угорському інформаційно-туристичному центрі «Букові праліси – Всесвітня спадщина ЮНЕСКО».

Під час візиту Міністра до Карпатського біосферного заповідника велика увага приділена й обговоренню питань підтримки місцевих громад, розбудови туристично-рекреаційної інфраструктури, виконанню актів Президента та Уряду України із питань збереження букових пралісів Карпат та забезпечення сталого розвитку гірських населених пунктів Закарпаття в зоні їх розташування.

Так, за присутності голови Рахівської райдержадміністрації Павла Басараби, Міністра проінформовано про проблеми відбудови передбаченого відповідними Дорученнями Президента та Кабінету Міністрів України автомобільного мосту через річку Тиса, на українсько-румунському кордоні у селі Ділове, який має з'єднати румунський природний парк «Гори Марамуреш» та Карпатський біосферний заповідник у рамках проектного міжнародного українсько-румунського біосферного резервату у Марамороських горах та створить передумови для розвитку туризму й поглиблення транскордонної співпраці між українськими громадами по обидва боки українсько-румунського кордону.

Остап Семерак розглянув також проектну пропозицію щодо будівництва у Свидовецькому лісництві Ясінянського лісомисливського господарства, через територію Карпатського біосферного заповідника, альтернативної автомобільної дороги до гірськолижного курорту «Драгобрат».

І насамкінець, користуючись нагодою, автор цих рядків звернувся до Міністра з проханням допомогти розв'язати одну із найбільш актуальних міжнародних екологічних проблем у зоні розташування Карпатського біосферного заповідника – проблему утилізації та рекультивації Рахівського сміттєзвалища, яке розташоване безпосередньо на березі Тиси.

Федір ГАМОР

ГРОМАДСЬКІСТЬ – ДО УПРАВЛІННЯ ЛІСАМИ

З 12 по 16 вересня 2016 р. науковці Карпатського біосферного заповідника Юрій Беркела та Василь Покинйчереда взяли участь у роботі міжнародного науково-практичного семінару в рамках проекту «Залучення громадянського суспільства до забезпечення сталого управління екосистемами», що фінансується програмою «East-West Dialogue» Німецької служби академічного обміну DAAD з фондів Федерального офісу закордонних справ Німеччини, який проходив на базі Університету сталого розвитку м. Еберсвальде (Німеччина) і природоохоронних територій федеральної землі Бранденбург.

Учасниками заходу стали 21 представник адміністрацій природоохоронних територій, наукових установ та вищих навчальних закладів, неурядових організацій України та Німеччини. Метою семінару було розглянути питання щодо залучення громадськості до сталого управління лісовим господарством.

Під час дискусій щодо впливу громадянського суспільства на прийняття рішень, визначення причин і наслідків відсутності його участі у менеджменті лісових ресурсів, з використанням методу MARISCO (метод адаптивного менеджменту вразливості та ризиків для природоохоронних територій), проведено систематизацію факторів, що спричиняють проблеми сталого управління лісовим господарством в Україні, визначено основні напрямки забезпечення сталості лісового господарства України із залученням зацікавлених сторін.

Обговорено питання висвітлення результатів дослідження у наукових публікаціях, а також перспективи подальшої співпраці та підготовки нової проектною заявки.

У рамках семінару також відбулося ознайомлення з роботою Університету сталого розвитку м. Еберсвальде, навчальні екскурсії та зустрічі з керівництвом природного парку «Барнім», біосферного резервату «Шорфгайде-Хорін» (на території якого знаходиться одна з складових частин об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» – Грумзін), національного парку «Нижній Одер», муніципальних лісових господарств м. Еберсвальде та м. Темплін федеральної землі Бранденбург.

Юрій БЕРКЕЛА,
начальник відділу НДР та сталого розвитку КБЗ

Зустріч партнерів із КБЗ та Швейцарського федерального інституту лісових, снігових та ландшафтних досліджень (WSL) (м. Рахів, 19 вересня 2016 р.)

Учасники семінару «Залучення громадянського суспільства до забезпечення сталого управління екосистемами» (м. Еберсвальде, Німеччина, 12-16 вересня 2016 р.)

ІЗ ШВЕЙЦАРСЬКИМИ ПАРТНЕРАМИ ОБМІРКУВАЛИ ШЛЯХИ ПОГЛИБЛЕННЯ НАУКОВОЇ СПІВПРАЦІ

19 вересня 2016 року в адміністрації Карпатського біосферного заповідника обговорили шляхи поглиблення наукової співпраці між партнерами із Швейцарського федерального інституту лісових, снігових та ландшафтних досліджень (WSL) (м. Бірменсдорф).

На зустрічі із науковим колективом біосферного заповідника, за участі науковців Національного лісотехнічного університету (м. Львів), насамперед висловлено щирю вдячність науковій співробітниці WSL Бригітті Коммармот, яка протягом 16 років була координатором українсько-швейцарських проектів, а зараз передає цю функцію молодим колегам.

У ході дискусії відзначено, що за період багаторічної співпраці, яку започаткували в 1996 році тодішні директори КБЗ та WSL професор Федір Гамор і доктор Маріо Броджі, реалізовано чимало важливих наукових проектів, зокрема проведено міжнародну наукову конференцію «Природні ліси помірної зони Європи: цінності та використання» (м. Мукачево, 2003), яка започаткувала процес включення букових пралісів Карпат до переліку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Розгорнуто актуальні лісознавчі дослідження в Угольсько-Широколужанських букових пралісах та похідних деревостанах у Чорногорі, зніційовано реалізацію масштабного проекту впровадження сталого лісокористування на Закарпатті (FORZA), випущено у світ фундаментальну монографію українською та німецькою мовами «Праліси в Центрі Європи: путівник по лісах Карпатського біосферного заповідника» та багато наукових статей в міжнародних наукових виданнях тощо.

Наукові співробітники WSL Петер Бранг та Йонас Штільгард, які координуватимуть майбутні проекти, й на-

уковці КБЗ висловили багато ідей, які ляжуть в основу нових проектних розробок до Державного секретаріату з питань освіти, наукових досліджень та інновацій Швейцарії (SERI), який виявляє зацікавленість в продовженні фінансування українсько-швейцарських екологічних проектів в Українських Карпатах.

Федір ГАМОР

...

ЗА ПІДТРИМКИ НІМЕЦЬКОГО УРЯДУ РОЗПОЧАЛОСЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОЕКТУ З РОЗВИТКУ ПЗФ УКРАЇНИ

10-11 жовтня 2016 року в Міністерстві екології та природних ресурсів України проведено семінар щодо звіту початкового етапу проекту «Підтримка природно-заповідних територій України», на якому детально обговорено стан та перспективи використання німецької фінансової допомоги для розвитку заповідників та національних природних парків в Україні.

Насамперед треба нагадати, що Верховна рада України 3 лютого 2016 року ратифікувала Законом України фінансову угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Федеративної Республіки Німеччини про фінансове співробітництво, у рамках проекту «Підтримка природно-заповідних територій України» від 10 квітня 2015 року.

Отримувачем коштів у сумі 14 млн. євро, які виділяє німецький Банк розвитку KfW, визначено Міністерство екології та природних ресурсів України (Мінприроди).

Головною метою проекту є: поліпшення стану управління й успішності відібраних заповідників та національних природних парків, поглиблення їх співпраці із місцевими громадами та підвищення рівня сприйняття необхідності збереження природно-заповідного фонду у суспільній свідомості.

У рамках проекту передбачається спрямувати кошти, в першу чергу на фінансування заходів із розвитку інфраструктури та зміцнення матеріально-технічної бази, на восьми об'єктах природно-заповідного фонду в Карпатському регіоні.

Учасники семінару з реалізації проекту
«Підтримка природно-заповідних територій України»
(м. Київ, 10-11 жовтня 2016 р.)

Для підтримки територіальних громад, які розташовані в зоні їхньої діяльності, буде виділено 1,2 млн. євро.

Офіційно реалізація проекту розпочалась 1 травня 2016 року, а його тривалість складатиме шість років, до квітня 2022 року.

Ключовими партнерами у впровадженні проекту є Мінприроди України, адміністрації природоохоронних територій, представники місцевих громад і громадські організації, профільні державні інституції та обраний шляхом міжнародного конкурсу Консультант-консорціум, до складу якого входять німецька компанія «ATH GROUP AG», Всесвітній фонд природи WWF, Франкфуртське зоологічне товариство, Українське товариство охорони птахів та партнери-підрядники (постачальники послуг, товарів, будівельні компанії, неурядові громадські організації та аудитор).

Для впровадження проектних заходів на місцях використовуватиметься поетапний підхід. На першому етапі проект реалізовуватиметься в Карпатському біосферному заповіднику та Природному заповіднику «Горгани», із поступовим залученням інших пріоритетних природоохоронних територій.

Про все це, а також про основні результати та визначення подальших кроків із впровадження проекту, за участі керівництва Мінприроди, Банку розвитку KfW, Консультанта, зацікавлених центральних органів виконавчої влади, представників громадськості й установ природно-заповідного фонду, йшлося у Мінприроді 10-11 жовтня 2016 р., на семінарі щодо звіту початкової фази проекту «Підтримка природно-заповідних територій України».

З вітальним словом від імені Міністра екології та природних ресурсів України Остапа Семерака семінар відкрив директор Департаменту із питань заповідної справи Мінприроди Ігор Іваненко, який наголосив на виключно важливій ролі реалізації цього проекту для розвитку заповідної справи в Україні та висловив велику вдячність Уряду Німеччини й німецькому Банку розвитку KfW за життєво важливу для справи збереження української природи фінансову підтримку.

А менеджер проектів Департаменту з енергетики та природних ресурсів німецького Банку розвитку KfW Франк Мьоршель зауважив, що, на жаль, в Німеччині надання Україні фінансової допомоги в галузі охорони природи не є пріоритетом. І тому надзвичайно важливо в ході реалізації цього проекту досягти відчутних позитивних результатів у розвитку та збереженні природно-заповідного фонду з тим, щоб відкрити нові можливості для наступних німецьких екологічних інвестицій в Україну.

У ґрунтовних доповідях на семінарі головний консультант та експерт з питань фінансового менеджменту компанії «ATH GROUP AG» Зіхні Еренчін й Клаус Мітцманн презентували структуру та основні глави початкового звіту, структуру та керівні принципи управління проектом, річний план роботи (в тому числі план закупівель) тощо.

Технічний консультант проекту із Франкфуртського зоологічного товариства Міхаель Бромбахер інформував про фінансування першочергових заходів, які ще цього року будуть реалізовуватись в Карпатському біосферному заповіднику та природному заповіднику «Горгани». Він зупинився також на питаннях розробки проектів землеустрою установ природно-заповідного фонду, запропонував концепцію фінансової підтримки соціально-економічного розвитку територіальних громад та проект створення в Україні

На відкритті пам'ятника Тарасу Шевченку у румунському місті Сігет Мармацієй. Справа наліво: голова Рахівської райдержадміністрації Павло БАСАРАБА, почесний голова Союзу українців Румунії Степан БУЧУТА та учасники симпозиуму – Васіле КУРЕЛЯК, Надія та Федір ГАМОРІ (29 жовтня 2016 р.)

або в Карпатському регіоні трастового фонду для стабільного фінансування у майбутньому потреб розвитку заповідників та національних природних парків.

Виступаючи в дискусії, заступник директора Карпатського біосферного заповідника професор Федір Гамор підтримав запропоновану концепцію управління проектом та надзвичайно важливу ініціативу Міхаеля Бромбахера щодо створення екологічного трастового фонду. Привернув увагу й до найважливіших проблем біосферного заповідника та прилеглих територіальних громад, які невідкладно потребують фінансової підтримки. Необхідно завершити процес розробки проекту організації території та охорони природних комплексів біосферного заповідника, який, за пропозиціями учасників семінару, має стати модельною територією в реалізації цього проекту. Має бути профінансовано будівництво, яке передбачене актами Президента та Уряду України, Міжнародного навчально-дослідного центру букових пралісів та сталого розвитку Карпат, розв'язання проблем побутових відходів (в першу чергу утилізацію сміттєзвалища на берегах Тиси у місті Рахів) й запровадження альтернативних дровам джерел енергії в населених пунктах, що прилягають до букових пралісів тощо.

На семінарі обговорено й можливості фінансування, за рахунок коштів проекту, відновлення Музею лісу і сплаву та завершення будівництва Реабілітаційного центру бурих ведмедів та інших інфраструктурних об'єктів в Національному природному парку «Синевир» й інших природоохоронних територіях, для яких уже виготовлена проектно-кошторисна документація.

У рамках семінару відбулась зустріч на високому рівні щодо результатів звіту початкової фази проекту «Підтримка природно-заповідних територій України», в якій взяли участь і виступили директор Банку розвитку KfW у регіоні Східної Європи, Кавказу та Центральної Азії Єва Вітт, заступники Міністра екології та природних ресурсів України Віктор Канцурак та Микола Кузьо й інші німецькі та українські високопосадовці.

На зустрічі узгоджено питання щодо створення за наказом Міністра екології та природних ресурсів України Дорадчого комітету та Групи управління проектом й запропоновано призначити координатором проекту заступника Міністра з європейської інтеграції Мінприроди України Миколу Кузя.

А на завершення хочеться також нагадати, що розробка цього проекту стала можливою завдяки нашим зусиллям щодо занесення букових пралісів Карпат до переліку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та включення до його складу старовікових букових лісів Німеччини.

Вперше ця ідея офіційно обговорена, за нашої участі, 17-19 листопада 2009 року у Бонні, на засіданні українсько-німецької робочої групи «Природоохоронні території для збереження біологічного різноманіття» («Зелені Карпати», № 1-2, 2009, с. 41).

Федір ГАМОР

ЗАКАРПАТСЬКІ НАУКОВЦІ НА СИМПОЗИУМІ В РУМУНСЬКОМУ СІГЕТІ МАРМАЦІЄЙ

28 жовтня 2016 р. науковці Карпатського біосферного заповідника та Ужгородського національного університету взяли участь у роботі міжнародного наукового симпозиуму, який пройшов в румунському прикордонному місті Сігет Мармацієй з нагоди відзначення 135-річчя від дня народження видатного румунського природодослідника та громадського діяча Артура Комана.

Організаторами симпозиуму виступили муніципалітет міста Сігет Мармацієй та Музей Мараморощини. В його роботі взяли участь науковці, природоохоронці та громадські діячі з Румунії, Угорщини та України. Цікаво нагадати, що в історичному центрі Мараморощини, порівняно невеликому містечку із населенням близько 40 тисяч чоловік, Сігеті Мармацієй протягом багатьох десятиріч функціонує відомий у Європі науковий й історико-культурний центр – Музей Мараморощини. Навіть у сусідньому Закарпатті не здогадуються, що Музей Мараморощини – це надзвичайно цікавий історико-культурний комплекс, до складу якого входять одинадцять окремих музеїв та будинків-музеїв видатних особистостей Мараморощини. Серед них музеї: етнографії, історії, археології, природничих наук, єврейської культури тощо. А одним із директорів цього музею у свій час працював й відомий румунський громадський діяч, ботанік та лісовий інженер Артур Коман (1881-1972). У зв'язку із цим варто би подумати, з метою глибшого пізнання нашої спільної історії та культури, про включення до краснавчих навчальних та туристичних програм, в першу чергу в прикордонних Тячівському, Рахівському та Хустському районах Закарпатської області, знайомство із цим унікальним науковим, історико-культурним об'єктом та взагалі із великою кількістю цікавих архітектурних пам'яток міста Сігет Мармацієй як історичної столиці Мараморощини. Запровадження процедури спрощеного перетину українсько-румунського кордону та реалізація проектів відкриття руху пасажирських потягів із Рахова до Румунії й відновлення «історичних» мостів через Тису, зокрема в Діловому, могло би створити для цього сприятливі умови. Виступаючи на конференції з доповідями та повідомленнями, директор музею – музеограф Тодінца Георге, доктори Береш

Учасники семінару «Європейська мережа букових лісів» (о. Вільм, Німеччина, 1-5 грудня 2016 р.)

Йожеф, Михайл Данчус, Чіш Васіле Тімур (Сігет Мармаціей), Гурбані Андраш та Форро Ласло (Будапешт, Угорщина), Ярослава Гасинець та Роман Кіш (Ужгород, Україна), професори Іон Надішан, Овідіу Ігнат (Бая-Маре), доктор, професор Васіле Куреляк (Верхня Рона) та ще близько двадцяти інших доповідачів детально говорили про видатний внесок Артура Комана у дослідження природи та в розвиток Мараморощини. Велика увага приділена сучасному стану вивчення та моніторингу флори та фауни, менеджменту збереження особливо цінних природних територій, екологічним наслідкам антропогенного впливу на природне середовище, етнодемографічним аспектам розвитку українських громад на Мараморощині тощо. Доповідаючи на конференції, доктор біологічних наук, професор, заступник директора Карпатського біосферного заповідника Федір Гамор насамперед наголосив, що на території історичної Мараморощини народилось чимало видатних науковців та громадських діячів, які внесли значний вклад в дослідження природи, історії та культури цього регіону та прославили його в світі. Імена багатьох із них золотими літерами вписані в історію світової науки та культури. З нагоди відзначення ювілейних дат їх народження вдячні нащадки організовують на їх честь міжнародні наукові форуми, встановлюють пам'ятники та меморіальні скульптури. Так, до прикладу, в угорському місті Туркеве уродженцю села Луг (Рахівський район), відомому зоологу та екологу, члену Угорської та Австрійської академії наук Яношу Балогу встановлено пам'ятник, а в 2012 році в цьому ж місті, з нагоди його сторіччя, проведено велику міжнародну наукову конференцію. У зв'язку із відзначенням 200-річчя від дня народження натураліста-аматора, першодослідника рослинного світу Мараморощини Людвіга Вагнера, вихідця із села Tiszabogdanу (нині Богдан), в 2015 році в місті Хуст встановлено меморіальну скульптуру та проведено в місті Берегово Закарпатської області міжнародну наукову конференцію «Внесок натуралістів-аматорів у вивчення біологічного різноманіття». А нині нові покоління дослідників та природоохоронців не тільки продовжують започатковані цими видатними історичними постатями традиції із вивчення природної та культурної спадщини, але в умовах значного антропогенного тиску забезпечують їх охорону та збереження. У цьому контексті в Україні чимала роль належить Карпатському біосферному заповіднику, а в Румунії – природному парку «Гори Марамуреш» та національному парку «Гори Родней». Дослідження територій, які увійшли до їх складу, першими проводили Артур Коман та Людвіг Вагнер. Наголошено, що Карпатський біосферний заповідник, який створений в 1968 році і займає сьогодні площу понад 58 тисяч гектарів, охороняє в складі українсько-словацько-німецької номінації «Букові праліси Карпат та давні букові ліси» єдиний в Україні природний об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Тут охороняється величезне біорізноманіття, в тому числі значна кількість рідкісних та зникаючих видів рослин і тварин та середовищ їхньої існування, проводиться значна еколого-просвітницька робота, створена для цього відповідна інфраструктура, впроваджуються проекти зі сталого розвитку регіону його розташування тощо.

З метою вшанування людей, які вивчають та охороняють природні та культурні цінності, оспівують їх у творах літератури та мистецтва, нами запропоновано започаткувати міжнародну українсько-румунську премію «Карпатська корона», яка вручалась би науковцям, літераторам, митцям Румунії та України. За матеріалами симпозіуму готується до друку спеціальний збірник наукових праць Музею Мараморощини. Учасники цього зібрання ознайомились також із роботою Музею природничих наук та взяли участь у церемонії відкриття пам'ятника Тарасу Шевченку у місті Сігет Мармаціей, який 29 жовтня 2016 року урочисто відкрили Міністри закордонних справ України й Румунії Павло Клімкін та Лазар Коменеску.

Федір ГАМОР

...

МІЖНАРОДНИЙ СЕМІНАР «ЄВРОПЕЙСЬКА МЕРЕЖА БУКОВИХ ЛІСІВ»

1-5 грудня 2016 р. у Міжнародній академії збереження природи (о. Вільм, Німеччина) відбувся черговий, другий за рахунком, міжнародний семінар «Європейська мережа букових лісів», організований у рамках реалізації однойменного міжнародного проекту, який фінансується Міністерством навколишнього середовища, охорони природи, будівництва та ядерної безпеки ФРН (BMUB). Виконавцем проекту є Центр екологічного та екосистемного менеджменту Університету сталого розвитку м. Еберсвальде (ФРН), за підтримки Федерального агентства з охорони природи Німеччини (BfN).

У заході взяли участь представники наукових установ, університетів, адміністрацій природоохоронних територій, неурядових організацій із 14 країн Європи – загалом понад 30 осіб. Карпатський біосферний заповідник представляли Вікторія Губко, Василь Покин'єреда та автор цих рядків.

Під час семінару було заслухано 25 доповідей з тематики екології та збереження букових лісів, а також загроз, ризиків та управління цими деревостанами. Представники заповідника презентували менеджмент старовікових лісів установи. Робочі сесії семінару сприяли обміну досвідом, проведенню аналізу проблем і обговоренню конкретних заходів і кроків, які необхідно зробити.

Ганс Кірхмайер (Австрія) розгорнуто проінформував про стан справ у процесі розширення серійного об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові пра-

ліси Карпат та давні букові ліси Німеччини». Висловлено сподівання, що уряд Польщі перегляне своє рішення щодо відмови брати участь в номінації.

Учасники зібрання висловили серйозну заклопотаність триваючим знищенням букових лісів в Румунських Карпатах та підтримали меморандум науковців щодо захисту пралісів Румунії.

Вирішено також ініціювати створення та юридичну реєстрацію Асоціації «Європейська мережа букових лісів», завданнями якої стануть сприяння та підтримка збереження старовікових букових лісів, сталого управління ними; підвищення обізнаності громадськості про важливість букових лісових екосистем; підтримка об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО. Також у її рамках буде розроблено Відкриті стандарти якості збереження букових лісів та їх сталого використання.

Юрій БЕРКЕЛА,
учасник семінару

...

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОЗДОРОВЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ НА ЗАКАРПАТТІ

2 грудня 2016 р. Департамент екології та природних ресурсів Закарпатської обласної державної адміністрації провів у м. Виноградів науково-практичну конференцію «Екологічне врядування на Закарпатті: стан та перспективи розвитку».

У її роботі взяли участь керівники Закарпатської обласної та Виноградівської районної державних адміністрацій й Виноградівської міської ради, науковці, керівники й відповідальні працівники департаменту екології та природних ресурсів ОДА та Державної екологічної інспекції в Закарпатській області, установ природно-заповідного фонду Закарпаття та державних лісгосподарських підприємств, зацікавлені представники громадськості.

Відкрив конференцію директор департаменту екології та природних ресурсів Закарпатської ОДА Сергій Рішко.

Робоча президія науково-практичної конференції «Екологічне врядування на Закарпатті: стан та перспективи розвитку» (зліва направо): голова Виноградівської райдержадміністрації Михайло РУСАНЮК, заступник голови Закарпатської ОДА Віктор МІКУЛІН та директор департаменту екології та природних ресурсів Закарпатської ОДА Сергій РІШКО (м. Виноградів, 2 грудня 2016 р.)

До її учасників звернулись доктор юридичних наук, професор, заступник голови Закарпатської ОДА Віктор Мікулін та голова Виноградівської райдержадміністрації Михайло Русанюк, які привернули увагу до основних екологічних проблем Закарпаття та до роботи місцевих органів державної виконавчої влади щодо їх розв'язання.

Доктор біологічних наук, професор, заслужений природоохоронець України, заступник директора Карпатського біосферного заповідника Федір Гамор, доповідав про «Стан реалізації актів Президента та Уряду України щодо збереження букових пралісів Карпат як об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та сталого розвитку гірських населених пунктів Закарпаття» й про «Проведення заходів з розробки проекту організації території Карпатського біосферного заповідника та використання його природних ресурсів з врахуванням інтересів місцевих громад».

Особливо наголосив, що в межах Рахівського, Тячівського, Хустського та Велико-Березнянського районів Закарпатської області розміщені найбільші у світі ділянки букових пралісів, які є єдиним природним об'єктом України, що входить у складі українсько-словацько-німецької номінації «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» до переліку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Відповідно до Конвенції про охорону Всесвітньої спадщини країни, які володіють такими об'єктами, повинні забезпечувати їхню охорону, збереження та популяризацію культурної та природної спадщини. А комітет Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, крім законодавчого захисту того чи іншого об'єкта, вимагає ще й їхньої інтеграції до регіонального та місцевого територіального планування, забезпечення доступу до них туристів.

У зв'язку із цим Президент та Уряд України відповідним Указом та Дорученнями й Розпорядженнями затвердили комплекс заходів, спрямованих на збереження цих унікальних природних цінностей та забезпечення сталого розвитку й благоустрою гірських населених пунктів Закарпатської області, які знаходяться в зоні їх розташування.

Але, на жаль, наголосив Федір Гамор, з часу їх прийняття у 2009 та 2014 роках відповідальні міністерства та відомства України й Закарпатська ОДА зробили дуже мало для їх виконання.

Він детально охарактеризував незадовільне виконання кожного пункту зазначених актів Президента та Уряду України. До прикладу, і далі залишаються розбитими дороги, які ведуть до об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, не вирішеними залишаються проблеми із побутовим сміттям, переведенням на альтернативні дровам методи опалення дворогощподарств, що розташовані в зоні букових пралісів тощо.

Для усунення недоліків із виконання зазначених актів Президента та Уряду України в Мінприроди України та Закарпатській ОДА розроблено відповідні пропозиції, які в черговий раз схвалені Дорученням Кабміну №203/13-187/094-452 від 12.03.2016 р.

Коментуючи цю ситуацію, Віктор Мікулін наголосив, що названі проблеми належать до пріоритетних у роботі Закарпатської ОДА, і що надалі будуть вживатись рішучі заходи щодо їх розв'язання.

Але у зв'язку із цим ним висловлено стурбованість з приводу відсутності у депутатів Закарпатської обласної ради порозуміння щодо необхідності створення Агенції ре-

гіонального розвитку Закарпаття, яка відповідно до Типового положення про Агенції регіонального розвитку (затверджена Постановою Кабміну № 258 від 11.02.2016 р.) має розробляти програми та проекти для ефективної реалізації державної регіональної політики у цьому контексті.

Віктор Мікулін критично охарактеризував стан дотримання екологічного законодавства в лісовому господарстві та при вирішенні проблем гірського курорту «Драгобрат», незадовільну роботу із розширення природно-заповідного фонду, особливо Національного природного парку «Зачарований край». Особливо наголошено на необхідності більш рішучих дій, у рамках чинного законодавства, стосовно питань виділення земельних ділянок для суспільних потреб, розміщення сміттєпереробних підприємств тощо.

На конференції із доповідями та повідомленнями виступили також Остап Цапулич – заступник начальника відділу державної екологічної експертизи та моніторингу довкілля департаменту екології та природних ресурсів ОДА, головний лісничий Національного природного парку «Зачарований край» Іван Шишканинець, заступник директора НПП «Синевир» Юрій Тюх, директор державного підприємства «Виноградівське лісове господарство» Василь Агій та інші.

Конференція ухвалила відповідні рекомендації. Її матеріали передбачається опублікувати.

Федір ГАМОР

...

УВІКОВІЧНЕНО ПАМ'ЯТЬ ПАЛКОГО ЗАХИСНИКА ПРИРОДИ КАРПАТ ПРОФЕСОРА ВАСИЛЯ КОМЕНДАРА

8 грудня 2016 р. в Ужгороді, на фасаді будівлі біологічного факультету Ужгородського національного університету, за участі Ужгородського міського голови Богдана Андрієва урочисто відкрито меморіальну дошку із бронзовим барельєфом відомого українського вченого, палкого захисника природи Карпат, професора Василя Комендаря.

Меморіальна скульптура виготовлена за кошти Закарпатської обласної ради заслуженим художником України Богданом Коржем.

Крім того, згідно розпорядження голови Закарпатської обласної державної адміністрації Геннадія Москаля, в Ужгороді вулиця Джамбула стала вулицею Василя Комендаря, а за рішенням науково-технічної ради Карпатського біосферного заповідника природоохоронному науково-дослідному відділенню «Долина нарцисів» поблизу міста Хуст теж буде присвоєно його ім'я.

А на міжнародній науковій конференції «Актуальні питання досліджень рослинного світу Карпат: ретроспектива та сучасність», яка відбулася 8-9 грудня 2016 року з нагоди 90-річчя від дня народження В.І. Комендаря на базі біологічного факультету Ужгородського національного університету, обговорено широкий спектр проблем дослідження та збереження флори й рослинності Карпатського регіону, охороні та вивченню яких він присвятив все своє життя.

На конференції доктор біологічних наук, професор, заслужений природоохоронець України Федір Гамор виступив з доповіддю про наукову і природоохоронну діяльність Василя Комендаря та його роль у створенні установ природно-заповідного фонду та розвитку Закарпаття.

Федір ГАМОР

МІЖНАРОДНА КОНФЕРЕНЦІЯ ЮНЕСКО У БЕРЛІНІ

12-13 грудня 2016 р. Науковці Карпатського біосферного заповідника взяли участь у роботі міжнародної конференції «Перспективи транскордонної співпраці у рамках Всесвітньої спадщини: досвід Німеччини та за її межами», яка пройшла під егідою Комісії Німеччини у справах ЮНЕСКО у Берліні, в офісі Постійного представництва федеральної землі Гессен.

Організаторами форуму, у роботі якого взяли участь близько ста представників національних комісій у справах ЮНЕСКО, органів державної влади, наукових кіл та громадськості із Німеччини, Польщі, Словаччини, України та інших країн, виступили: Комісія Німеччини у справах ЮНЕСКО, Федеральна служба Німеччини із питань закордонних справ, уряд німецької федеральної землі Гессен та Секретаріат транскордонного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Ваттове море» (Німеччина, Данія та Норвегія).

З вітаннями на відкритті конференції виступили Державний міністр федеральної служби Німеччини із питань закордонних справ професор Марія Бомер, Генеральний секретар Комісії Німеччини у справах ЮНЕСКО доктор Рональд Бернекер, керівник Департаменту Міністерства навколишнього середовища, охорони клімату, сільського господарства та захисту прав споживачів федеральної землі Гессен доктор Каріна Кайзер та голова Ради з питань об'єкта Спадщини «Ваттове море» Ко Ведаас.

Меморіальну дошку Василю КОМЕНДАРЮ урочисто відкрити (зліва направо): професор Федір ГАМОР, декан біологічного факультету УжНУ доцент Ярослава ГАСИНЕЦЬ, міський голова Ужгорода Богдан АНДРІЙВ та проректор УжНУ професор Олександр СЛИВКА (м. Ужгород, 8 грудня 2016 р.)

До учасників конференції із спеціальною відеопромовою «Проблеми транскордонної співпраці в рамках Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та Європейський план дій» звернулася директор Центру Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО Мехтільд Рослер.

На конференції, з метою вдосконалення механізмів співпраці, правового захисту, фінансування, представлено презентації транскордонних та транснаціональних об'єктів Всесвітньої спадщини, до складу яких входять німецькі компоненти.

У презентаціях детально йшлося про діяльність об'єктів Спадщини: німецько-польського «Мускавер-парк/парк-Музаковський» (доповідачі Фредерік Гансель та Барбара Фурманік із Польщі), німецько-італійського «Кордони Римської імперії» (доктор Маркус Геншвід та доктор Хрістоф Флюгель), німецько-датсько-норвезького «Ваттове море» (Рюдігер Штремпель), німецько-словенського «Доісторичні палюві поселення в Альпах» (Сабіна Хагман та Діана Вераніч із Словенії), німецько-бельгійського «Архітектурний витвір Ле Корбюзьє» (Фрідман Гесшвінд та Пієт Гелейнс із Бельгії) та українсько-словацько-німецького «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» (доктор Каріна Кайзер, Манфред Гросман та доктор Яна Дуркозова із Словаччини).

Виступаючи на конференції, член Національної комісії України у справах ЮНЕСКО, доктор біологічних наук, професор, заступник директора Карпатського біосферного заповідника Федір Гамор привернув увагу її учасників, до питань поглиблення транскордонної співпраці у рамках українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

Зокрема, наголошено, що з метою реалізації завдань, передбачених статтею 5 Конвенції про збереження Всесвітньої спадщини, Спільною декларацією про наміри між Міністерством екології та природних ресурсів України, Міністерством довкілля Словацької Республіки і Федеральним міністерством довкілля, охорони навколишнього природного середовища та безпеки ядерних реакторів Федеративної Республіки Німеччини, щодо співпраці з охорони та управління спільним об'єктом Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат (Словаччина та Україна) та давні букові ліси Німеччини (Німеччина)» й відповідних актів Президента та Уряду України, розроблено проект будівництва, на базі Карпатського біосферного заповідника Міжнародного навчально-дослідного центру букових пралісів та сталого розвитку Карпат, який повинен забезпечувати координацію діяльності у рамках цього міжнародного транснаціонального об'єкта Спадщини.

Але у зв'язку з економічною кризою в Україні будівництво цього об'єкта не фінансується. Тому із трибуни міжнародного зібрання ми звернулись до Федерального міністерства довкілля, охорони навколишнього природного середовища та безпеки ядерних реакторів Федеративної Республіки Німеччини з пропозицією направити до Уряду України та керівництва німецького проекту (Міхаель Бромбахер) із фінансової підтримки розвитку природоохоронних територій України (на який німецький Банк розвитку (KfW) виділив 14 млн. євро) лист з проханням спрямувати в першочерговому порядку, в 2017 році, кошти на спорудження цього надзвичайно важливого міжнародного центру.

Звернуто увагу і на те, що в 2017 р. виповнюється десять років із дня включення українсько-словацького об'єкта «Букові праліси Карпат» до переліку Всесвітньої спадщини.

**Міжнародна конференція ЮНЕСКО у Берліні.
У першому ряду (справа наліво) Василь
ПОКИНЬЧЕРЕДА, Федір ГАМОР, Ганнес КНАПФ
та Манфред ГРОСМАН (12-13 грудня 2016 р.)**

З цієї нагоди в Україні, у другій половині вересня 2017 року, на базі Карпатського біосферного заповідника, за підтримки Програми участі ЮНЕСКО на 2016-2017 роки передбачається проведення міжнародної науково-практичної конференції «Десятиріччя створення об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини»: історія, стан та впровадження інтегрованої системи менеджменту», яка теж має стати важливим етапом у поглибленні транскордонної співпраці об'єктів Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО.

У рамках конференції працювали три паралельні семінари, на яких ґрунтовно обговорено шляхи поглиблення співпраці у рамках Всесвітньої спадщини: «Фінансування крізь кордони»; «Правова охорона крізь кордони» та «Навчання крізь кордони».

Крім того, пройшло спеціальне пленарне засідання щодо обміну досвідом міжнародної співпраці. Презентовано діяльність німецького фонду фінансування Всесвітньої спадщини, організації спеціальних «ViTo» у мережі Європейської Всесвітньої спадщини виноградних ландшафтів, менеджменту культурної спадщини в центральньо-європейській частині та організації сталого туризму в об'єкті Спадщини «Ваттове море».

Федір ГАМОР

• • •

У МІНПРИРОДИ ОБГОВОРИЛИ ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ БУКОВИХ ПРАЛІСІВ КАРПАТ ТА АКТИВІЗАЦІЇ ТРАНСКОРДОННОЇ СПІВПРАЦІ БІОСФЕРНИХ РЕЗЕРВАТІВ ЮНЕСКО

21 грудня 2016 р. у Міністерстві екології та природних ресурсів України обговорено актуальні питання збереження єдиного в Україні природного об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» та активізації транскордонної співпраці біосферних резерватів в Україні.

Засідає робоча група Мінприроди України з питань збереження Світової спадщини та активізації транскордонної співпраці біосферних резерватів ЮНЕСКО (м. Київ, 21 грудня 2016 р.)

Нагадаємо, що для оптимізації діяльності Сектора природничих наук та природної спадщини Національної комісії України у справах ЮНЕСКО наказом Міністра екології та природних ресурсів України Остапа Семерака утворено робочу групу, до складу якої увійшли провідні українські вчені, керівники департаментів Мінприроди, Національного комітету України з Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера», установ природно-заповідного фонду, представники місцевих органів виконавчої влади та громадськості.

На засіданні цієї робочої групи, 21 грудня 2016 року, розглянуто комплекс питань, пов'язаних зі станом збереження єдиного в Україні природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат (Словаччина та Україна) та давні букові ліси Німеччини (Німеччина)», міжнародні аспекти активізації співпраці українських транскордонних біосферних резерватів ЮНЕСКО та перспективні плани роботи щодо реалізації в Україні схваленої нещодавно Генеральною конференцією ЮНЕСКО Стратегії та Лімського плану дій Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» на 2016-2025 роки.

Відкриваючи зібрання, заступник Міністра екології та природних ресурсів України з питань європейської інтеграції, заступник Голови Національної комісії України у справах ЮНЕСКО Микола Кузьо насамперед привернув увагу присутніх до необхідності посилення відповідальності органів центральної та місцевої виконавчої влади за виконання актів Президента та Уряду України із питань збереження букових пралісів Карпат й урядового Плану заходів щодо забезпечення сталого розвитку і благоустрою гірських населених пунктів української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

Він також високо оцінив результати роботи місії експертів Міжнародного союзу охорони природи до десяти країн Європи, що проводилася цього року з метою розгляду відповідності критеріям Всесвітньої спадщини ділянок старовікових букових лісів, які запропоновані для розширення

об'єкта Всесвітньої природної спадщини за новою назвою «Букові праліси Карпат та інших регіонів Європи», в тому числі із природних заповідників «Горгани» та «Розточчя», національних природних парків «Синевир», «Зачарований край» та «Подільські Товтри».

У доповіді члена Національної Комісії України у справах ЮНЕСКО доктора біологічних наук, професора, заступника директора Карпатського біосферного заповідника Федора Гамора детально висвітлено результати роботи із реалізації рішень спільного Керівного комітету трьохстороннього транскордонного об'єкта «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», стан та пропозиції щодо виконання відповідних актів Президента та Уряду України, перспективи створення транскордонного українсько-румунського біосферного резервату в Марамороських горах та проінформовано про хід розширення українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» (у співповіді із заступником начальника відділу науково-дослідної роботи та сталого розвитку Карпатського біосферного заповідника Василем Покин'ячерею) тощо.

На пропозицію Ф. Гамора робоча група обговорила питання будівництва на базі Карпатського біосферного заповідника, за рахунок коштів українсько-німецького проекту «Підтримка природно-заповідних територій в Україні», Міжнародного навчально-дослідного центру букових пралісів та сталого розвитку Карпат.

Крім того, заслухано доповіді директорів Департаменту із питань заповідної справи Мінприроди України Ігоря Іваненка, Ужанського та Шацького національних природних парків Віктора Бирковича й Володимира Захарка, начальника відділу формування мережі природоохоронних територій Мінприроди Григорія Парчука щодо участі українських делегацій в засіданнях координаційних рад транскордонних біосферних резерватів «Східні Карпати» (Україна, Польща, Словаччина), «Західне Полісся» (Україна, Білорусь, Польща) та «Дельта Дунаю» (Україна, Румунія), підготовку пропозицій для реалізації в Україні Стратегії та Лімського плану дій Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» на 2016-2025 роки та затвердження плану роботи робочої групи на 2017 рік.

Розглянуто й інші актуальні питання активізації транскордонної співпраці у рамках Всесвітньої спадщини та Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера», прийнято відповідні рішення.

Федір ГАМОР

...

У КБЗ – ВАЖЛИВІ НАРАДИ

Грудень 2016 р. У 2016 році у Карпатському біосферному заповіднику відбулася низка важливих зустрічей і нарад. Серед них центральне місце за значимістю і масштабістю впливу як на діяльність установи, так і на життя регіону, безумовно, займає засідання Координаційної ради. Також відбулися три засідання науково-технічної ради, 15 разів зустрічалися члени бюро НТР. Такі заходи є обов'язковими для успішного функціонування установи і відбуваються щорічно.

Однак протягом року на центральній садибі заповідника організовано кілька нарад, необхідність проведення яких була продиктована, з одного боку, гострою необхідністю, а з іншого – прагненням адміністрації КБЗ і його директора підтримувати і розвивати партнерські відносини з різними установами та організаціями.

18 квітня на центральній садибі КБЗ (м. Рахів) проведено нараду за участі начальника та фахівців Рахівського районного відділу Державної служби надзвичайних ситуацій.

Як зазначив начальник відділу О. Тушер, важливим аспектом профілактики і боротьби з лісовими пожежами є здійснення правильних дій відповідно до оперативних планів, швидке реагування при виникненні пожежі. Тут зростає роль працівників заповідника, зокрема служби державної охорони, які можуть вчасно загасити пожежу власними силами на тій стадії, коли вона ще не набула небезпечних масштабів.

Директор заповідника Микола Рибак проаналізував ситуацію щодо підготовки установи до пожежонебезпечного періоду. Він наголосив, що лісова пожежа повинна розглядатися як спільна біда для всієї установи і її гасіння має стати приводом для об'єднання зусиль усього колективу.

Рідні верхи

Директор дав завдання ретельно проаналізувати готовність всіх відділень, центральної садиби до початку небезпечного періоду: проаналізувати наявність і справність інвентаря, укомплектування пожежних щитів, наявність мінералізованих смуг і готовість протипожежних доріг, передбачити резерв пального для виїзду пожежного автомобіля та добровільної пожежної команди.

21 жовтня 2016 року в залі засідань адміністрації заповідника відбулася перша виробнича нарада з лісовпорядкування природних комплексів КБЗ. В її роботі взяли участь представники Українського державного проектного лісовпорядного об'єднання (далі ВО «Укрдержліспроект»), зокрема начальник експедиції С. Гайчук, начальник ВТВ М. Рековець, начальник партії М. Пашко та інженери-таксатори. З боку заповідника були присутні директор та його заступники, начальники відділів й наукових лабораторій, начальники природоохоронних науково-дослідних відділень.

Особливої уваги надано роботі з визначення в натурі та на картографічних матеріалах об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

Узгоджений протокол першої виробничої наради з лісовпорядкування було погоджено на засіданні бюро науково-технічної ради заповідника.

16 листопада у залі засідань КБЗ відбулася виробнича нарада з виконання технічного завдання із розробки Проекту організації території Карпатського біосферного заповідника та охорони його природних комплексів. Для участі в ній запрошені голова Рахівської районної ради В. Дан, перший заступник голови Тячівської райдержадміністрації М. Полажинець, голови сільських рад, працівники держлісгоспів, науковці та фахівці заповідника. Організатором виступила адміністрація установи.

Кілька місяців (з перших днів жовтня і майже до нового року) у лісових екосистемах КБЗ працювали фахівці ВО «Укрдержліспроект». Начальник лісовпорядної партії М. Пашко ознайомив присутніх зі станом проведення лісотаксаційних робіт на території заповідника.

Директор ПАТ «Науково-виробничий комплекс «Курс» Ю. Возний представив план щодо розробки Проекту організації території КБЗ.

На зібранні обговорено законодавче поле, в якому необхідно діяти при виконанні робіт, проаналізовано досягнення і помилки колег з інших установ ПЗФ при створенні проектів організації території установ ПЗФ.

Виробнича нарада прийняла низку важливих робочих рішень, зафіксувала їх у протоколі, визначила терміни виконання основних етапів робіт.

Такі зібрання дозволяють членам колективу розглянути важливі питання з різних боків, почути думку фахівців з інших установ. Все це в підсумку призводить до кращої організації роботи природоохоронної установи, розширення світогляду її фахівців і налагодження тісної співпраці з партнерськими організаціями.

Вікторія БУНДЗЯК

Андрій МИХАЙЛИК,
головний редактор
Інтернет-видання
«Грінченко-інформ»,
м. Київ

На Закарпатській Верховині можете почути таку бувальщину. Десь із чверть століття тому до наших лісознавців завітали чеські колеги. Їх цікавило чи справді в Українських Карпатах досі збереглися ділянки незайманих букових лісів. І коли їх повели до пралісу, поважний професор став навколійски перед сорокаметровою товстелезною сталево-сірою колоною величезного бука. Бо такі дерева, які він досліджував усе життя, бачив уперше...

Про те, що Україна володіє перлиною, яка нарівні з Ніагорою та Кіліманджаро з 2007 року офіційно належить до Світової природної спадщини ЮНЕСКО, переважна більшість наших співгромадян, напевне, і не здогадується. Я про ті ж таки букові праліси Карпат. Унікальність їхня в тому, що це найбільші у світі залишки пралісів бука лісового (*Fagus sylvatica*). У таких незайманих лісах за багато тисячоліть сформувалися напрочуд стабільні екосистеми, унікальні комплекси живих організмів, які більше ніде в світі не зустрічаються. Що вже казати про естетичну насолоду, коли мандруючи поміж гігантських

живих колонад, зазираєш у небесну зелень крон, крізь яку яскравими зірочками проривається сонячне проміння, вдихаєш незабутньо п'яний, трохи гіркуватий трюнок – справжній букет, складений невідомим майстром з пахошів торішнього листа, лісових трав з ледь терпкою ноткою не менш принадного грибного аромату. Якщо прислухатися, здається, незаймана тиша – лише увертюра до безлічі звуків, що зливаються у невидимий ансамбль виконавців одвічної симфонії життя, де для кожного мешканця пралісу прописана своя, тисячоліттями вивірена партія.

Така незаймана життєва взаємозалежність забезпечує стійкість букових пралісів у мінливих умовах довкілля, робить їх неоціненним джерелом інформації для науки.

У прадавні часи бучини панували в Європі – вкривали 40 % території континенту. Однак надміру активна, а часто просто агресивна діяльність біологічного виду *Ното сарієнс* катастрофічно вкоротила їхні обшири. Донедавна вважалося, що значні недоторкані ділянки бука збереглися в нашій країні лише в межах територій Карпатського біосферного заповідника та Ужанського національного природного парку. Але останніми обстеженнями потужні праліси виявлено поза межами територій, що мають високий охоронний статус об'єкта Світової спадщини.

В умовах сьогодення саме такі «доторканні» ділянки перебувають під загрозою знищення і потребують цілеспрямованого захисту.

– Найдієвішим і найнадійнішим способом забезпечити їх від винищення – долучити до національних природних парків (НПП), – зазначає Ольга Яремченко з громадської організації «Українське товариство охорони птахів» (ТОП). – За участі та фінансової підтримки Франкфуртського зоологічного товариства (Німеччина), в рамках виконання природоохоронного проекту «Збереження карпатських пралісів», ми вже організували обстеження зони дев'яти національних природних парків Карпат і прилеглих територій на площі у 106 тисяч гектарів.

**«ДІЯТИ ЛИШЕ ЧЕРЕЗ
ЗАБОРОНИ – ЦЕ ДУРНИЦЯ»**

У лютому 2016 року ТОП проініціювало робочу зустріч науковців, природоохоронної громадськості та зацікавлених представників органів державної виконавчої влади із питань збереження вітчизняних пралісів. На ній, зокрема, йшлося про те, що, за результатами інвентаризації, в Україні, головним чином в Карпатському регіоні, фрагментарно збереглося близько 62 тисяч гектарів пралісів. Частина з них у межах Кар-

ГАРЯЧА ТЕМА

патського біосферного заповідника та Ужанського національного природного парку входять до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Але останніми роками їм загрожує серйозна небезпека. Частина пралісів навіть на природоохоронних територіях нещадно вирубується. Тож учасникам зустрічі запропонували до обговорення проект змін до деяких законодавчих актів України про охорону пралісів. Саму ідею законодавчого захисту було підтримано, проте в ході гострої дискусії висловлено чимало зауважень і пропозицій.

Минув час і 20 квітня 2016 року у Верховній Раді України зареєстрували законопроект про охорону пралісів, підготовлений за участі Міністерства екології та природних ресурсів України громадськими природоохоронними організаціями – Київським еколого-культурним центром, Українським товариством охорони птахів та Всесвітнім фондом природи WWF в Україні. У «підписанти» законопроекту зголосилися 13 народних депутатів.

– Деякі представники громадськості поспішають, ініціюючи через народних депутатів внесення змін до законодавства про охорону пралісів, – зазначив у розмові з нами заступник директора Карпатського біосферного заповідника (КБЗ) професор Федір Гамор.

Свого часу саме Федір Дмитрович, будучи директором КБЗ, запропонував долучити українські букові праліси до Світової спадщини ЮНЕСКО. Автор цих рядків пам'ятає, як майже два десятиліття тому деякі скептики підсміювалися: «Чули, що Гамор утнув? Що він пропонує?!» А сьогодні збереження пралісів – чи не головний тренд природоохоронної діяльності багатьох установ, організацій, об'єднань. І не лише в Україні.

– У зареєстрованому в парламенті законопроекті відсутні дві ключові речі, – зазначає Федір Дмитрович. – Найперше, не задіяно економічний механізм зацікавлення, стимулювання людей обережності лісів. Бо діяти лише через заборони – це дурниця. Також необхідно під-

вищити міру відповідальності за рубки в пралісах. Цей закон не вирішує абсолютно нічого. Галасу довкола нього багато, але його прийняття нічого не дасть для позитиву. Це, скоріш, – піар-акція.

– **Але Ви самі зазначили: законодавчо захистити праліси конче потрібно.**

– Так, охорона і збереження пралісів потребують належного законодавчого захисту. Наприкінці березня Верховна Рада прийняла у першому читанні зміни до Закону України «Про охорону культурної спадщини» (щодо збереження пам'яток культурної спадщини, внесених до Списку всесвітньої спадщини Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО)). Це дуже серйозний законопроект. Я пропонував нашому Мінприроди долучитися до роботи над ним – поєднати в одному документі тему збереження не лише культурної, а й природної спадщини, до якої, зокрема, належить об'єкт «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини». Але сталося так, як сталося. Тепер чекаємо, коли цей законопроект буде прийнято в цілому. А вже потому вийдемо з нашими пропозиціями, щоб поширити дію цього закону і на природну спадщину ЮНЕСКО.

– **Але не всі українські праліси входять до Світової спадщини. Що з ними робити?**

– Точкові законодавчі дії не усувають проблему загалом. «Не пущать» – цього сьогодні замало. В усьому світі проблемні питання вирішують іншим шляхом: дати можливість місцевим громадам зрозуміти і відчувати, що збережений ліс приносить їм певну користь. А зараз горяни поставлені у складні умови виживання. Люди не повинні думати про те, як і де зрубати чи вкрати. Такі унікальні території мають берегти й охороняти всі. А не лише інспектори, інші співробітники заповідника чи національного парку.

**«У НАС СУВОРИСТЬ,
А ІНОДІ Й НЕПРОДУМАНІСТЬ
ЗАКОНІВ КОМПЕНСУЄТЬСЯ
ПРАВОВИМ НІГІЛІЗМОМ»**

– Україна має шанс повторити сумний досвід Росії з її ухваленням 1888 року «Лісоохоронним законом», який не захистив ліси від хижацького винищення в період бурхливого розвитку капіталізму, – констатує перший заступник начальника Івано-Франківського обласного управління лісового

та мисливського господарства Роман Олійник. – Заборонні, суперечливі рішення, не прораховані економічно й соціально, приречені відіграти негативну роль. Сто разів мав рацію класик лісової науки Георгій Миколайович Висоцький, котрий писав 1913 року: «Практика не повинна спиратися на положення, що впливають із найповерховіших обивательських вражень і суджень, на яких і досі ґрунтуються деякі основи законодавства».

Законотворча діяльність – річ потрібна і важлива. Головне, аби прийняті рішення були дієвими і ефективними, щоб працювали. Не раз доводилося чути: от якби наші закони не лише приймалися, а й виконувалися. Тож постає, на жаль, риторичне питання: чи достатньо ефективно парламент використовує контрольні функції, у тому числі й щодо дотримання і виконання вже чинного природоохоронного законодавства? 2000 року, після катастрофічного паводка у Закарпатті восени 1998-го, парламент ухвалив закон, яким заборонив на 10 років суцільні рубки на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону. А заготовляти і вивозити тамтешню деревину з 2005 року мали тільки використовуючи колісні й гужові засоби, повітряно-трелювальні установки, відновивши систему вузькоколієвок та оптимізувавши мережу лісових доріг. До 2010

року показник розгалуженості таких доріг з твердим покриттям в лісах регіону повинен був досягти 10 кілометрів на 1000 гектарів.

Цей закон ніхто не скасовував, його норми досі діють. Але...

— Там є абсолютно декларативні норми, які ніхто не збирався виконувати. Наприклад, про те ж таки збільшення мережі лісових доріг з твердим покриттям, — пояснює Роман Олійник.

— Чому? Пропозиція здається доволі цікавою і слушною...

— А хто під неї розробив програму, надав капітальні інвестиції чи бюджетне фінансування? Навряд чи за повелінням Верховної Ради густота доріг, та ще з твердим покриттям, сама собою збільшиться в десятки разів. Це в той час, коли навіть густота і стан доріг загального користування залишають бажати кращого. За нашими розрахунками, для реалізації положень закону щодо лісозаготівельної техніки і згаданих доріг регіону необхідно приблизно один мільярд доларів інвестицій. Тому потрібна спеціальна державна чи й відомча програма. Звісно, з відповідним фінансуванням. Наші лісгоспи реалізували продукції на 500 млн. грн., з них 250 млн. пішло на ведення лісового господарства: посадки, догляд, рубки. А прибутку — що є, що немає: фактично 95% його відраховується державі. Тому лісівникам бракує коштів на розвиток і переоснащення: розбудову

мережі доріг, придбання нових технічних засобів — тих-таки повітряно-трелювальних установок, нових тракторів тощо. Отак і виходить, що суворість, а іноді й непродуманість законів у нас компенсується правовим нігілізмом.

— Очевидно, потрібна стратегічна, магістральна, як тепер модно звати, «дорожня карта», а простіше кажучи — програма дій. Свого часу прийняли ж програму «Ліси України».

— Та програма діяла з 2002 року. Торік термін її дії вичерпався, а нової Держлісагентство не розробило. Нещодавно від уже колишнього керівництва Держлісагентства отримали вказівку розробляти й затверджувати такі програми на обласному рівні. Але за чинним законодавством підприємства, галузь можуть фінансуватися лише з одного бюджету. А якщо у нас є державні ліси, є Галицький національний природний парк, який фінансується з державного бюджету, то він аніяк не може увійти в обласну програму. Обласні програми — це перший крок до роздачі лісів під управління місцевих органів влади.

— Звісно, хто платить, той замовляє музику...

— Для збереження галузі, керованої з центру, який формує єдину державну політику у сфері лісового господарства, необхідно розробити нову програму «Ліси України». Державі слід визначитися з глобальними речами: фінансуванням будівництва доріг, підтримкою інфраструктури, протипожежними заходами, залісненням невідь, підтримкою польових лісосмуг на Півдні і Сході країни. Скидання цих масштабних стратегічних завдань на місцеві бюджети в нинішніх умовах фактично означатиме провал.

«ЗАБОРОНЯЮТЬ ТАМ, ДЕ НЕ МОЖУТЬ І НЕ ВМІЮТЬ ЕФЕКТИВНО УПРАВЛЯТИ»

«Рішення про звільнення керівника Держлісагентства прийнято», — заявив 11 травня 2016 р. Міністр екології та природних ресурсів України Остап Семерак. Повідомивши, що Кабінет Міністрів підтримав пропозицію Мінприроди тимчасово припинити рубки в лісах до перегляду регулюючих актів. «Важливо розуміти, що ліс возять дорогами, це бачать органи місцевого самоврядування, контролюючи та правоохоронні органи. Зрештою сусіди цих

браконьєрів! Вони мовчки потурають», — написав Міністр на своїй сторінці у соціальній мережі.

Та чи може бути інакше, якщо не оцінений дар природи, знаний у світі як Зелені Легені Європи, вважати лише «лісосічним фондом»? Світова практика наочно переконує: перспективний соціально-економічний розвиток гірських регіонів можливий лише на засадах сталого розвитку. Тобто, задовольняючи потреби нинішніх поколінь, дбати про нащадків.

— Сталій розвиток — це три складові: екологічна, економічна і соціальна, — зазначає Роман Олійник. — Як тільки між ними виникає дисбаланс — тоді нічого доброго з того не буде. Визначення сталого розвитку включає в себе врахування інтересів людей і регіонів, в яких плануються природоохоронні заходи. Вони мають здійснюватися не наперекір волі місцевого населення, а згідно з його волею і його розумінням. А у нас як ніде цей баланс порушений. Забороняють там, де не можуть і не вміють ефективно управляти. Керуйте ефективно, творіть дієві перепони для зловживань, вдосконалюйте правила, залучайте громадський контроль, робіть усі управлінські рішення прозорими.

— Люди повинні мати можливість використати лісовий ресурс на свою користь — це аксіома, — веде мову координатор проекту «Збереження карпатських пралісів» Ольга Яремченко. — Маю на увазі не ліс як деревину, бо це лише одна компонента. Якою користується аж геть не більшість місцевого населення. Та більшість як не мала нічого з того, що довкола рубають ліси, так і не має. Ми бачимо перспективу у розвитку сільського зеленого туризму. Не масовою забудовою сучасними кемпінгами, бо це будівництво під силу багатіям, а бідні горяни залишаються осторонь туристичних потоків. Ми бачимо майбутнє у створенні сільських зелених садиб. Щоб місцеві жителі у своїх господарях приймали відпочивальників. Отоді Верховинський регіон почне розвиватися. А поки що люди не готові приймати у себе туристів.

Гармонійний розвиток природокористування повинен об'єднати два потужні і надзвичайно важливі для держави чинники: природоохоронно-туристичний, який передбачає передусім стійке соціально-екологічне благопо-

луччя регіону, й екологічно обґрунтований експлуатаційно-промисловий фактор, покликаний забезпечувати регіон економічними вигодами. Роль природно-заповідних установ, зокрема мережі національних природних парків (НПП), у цій добрій справі важко переоцінити. Це гарантії і збереження природи, і розвитку туризму й рекреації. Не стихійного – екологічно обґрунтованого, що не завдаватиме шкоди унікальній природі Карпат і водночас принесе до бюджетів мільйони гривень.

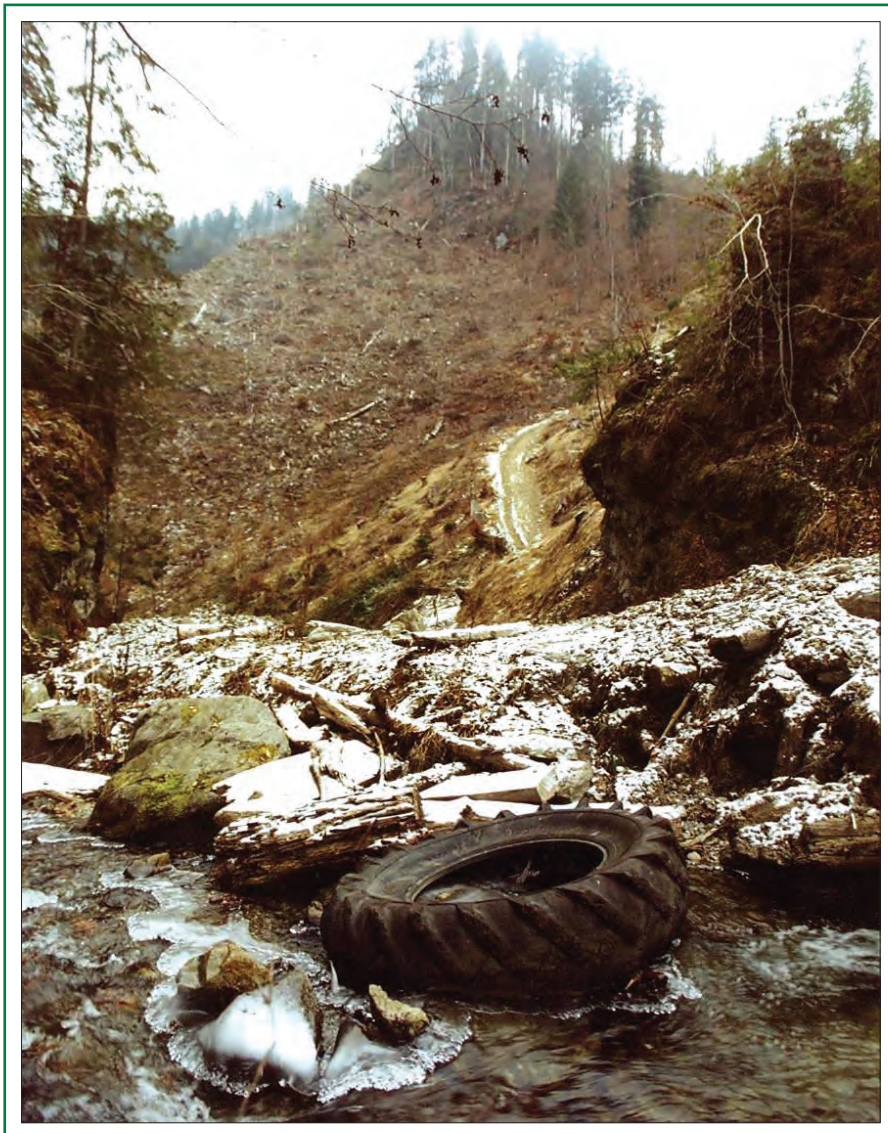
Для прикладу, в Австралії екотуризм в національних парках щорічно дає країні 23 мільярди доларів «чистогану». Місцеві громади щороку отримують до 35,5 мільйонів, сплачених туристами за житло і харчування. Національні природні парки Німеччини щорічно приносять до бюджету країни близько 14 мільярдів «зелених», Кенії – близько 750 мільйонів, Коста Ріки – 2,4 мільярда доларів.

Такі перспективи цілком реальні і для наших карпатських НПП. Звісно, якщо серйозно, без профанації ставитися до цього питання і газдувати належним чином. Саме влада повинна створювати сприятливе бізнес-середовище для розвитку туризму і пов'язаного з ним малого та середнього підприємництва, підтримувати адміністрації недавно створених НПП. Але для цього слід мати ясну стратегію, чітке бачення перспективи, бути командним гравцем і не відчувати себе тимчасовцем на керівній посаді.

Позитивні приклади не за далекими горами. Гляньмо лишень, як стрімко розвивається Яремче і довколишні території після побудови гірськолижного курорту «Буковель». Може, там живуть «не такі» гуцули, як у Путилі чи Верховині? А проїдьмо далі, на Закарпаття. Чому сільські громади Тереблянської долини буквально просяться ввійти до складу НПП «Синевир»? Бо саме адміністрація парку, попри усі складнощі сьогодення, забезпечує дровами жителів сіл, розташованих на теренах парку, сприяє розвитку сільського зеленого туризму, прокладає дороги, навіть мости буде. Лише в одному селі – Колочаві – понад 30 садиб готові нараз прийняти на відпочинок майже 500 гостей. А це, окрім всього іншого, понад 200 робочих місць.

Відпочивальники, втомлені міським гамором, прагнуть хоч певний час

Довкілля волає: «SOS!»

побути у затишку і спокої. Саме тому рекреанти все більше віддають перевагу сільським садибам. Але, окрім створення належних побутових умов, перед господарями постає питання туристичної привабливості відпочинку саме в їхній садибі, а відтак – селі, районі. Бо чи поїде турист милуватися замість кришталевих джерел каламутними потоками, перетвореними на місячний ландшафт «лисими» горами, наче шрамами порізнаними трельовальними волоками та «прикрашеними» на додачу порубочними рештками? А хто підрахує ймовірні збитки від (не дай Боже!) стихійних лих – паводків, селів, зсувів, можливих після суцільних рубок? Отож...

– Лісівники Буковини є заручниками проблем, створених їхніми дідами і батьками у повоєнні роки, коли проводилися суцільні рубки, на місці яких висаджувалися такі ж суцільні ялиники з привозного посадкового матеріалу, – не приховує досади професор Юрій Масікевич, голова Буковинської філії Національного екологічного центру України «Крона». – Тоді було знищено природний породний склад наших лісів. І відновити його треба, а ніяк – нема за що. Відновлюється самосівом. Лісівники кажуть, що багато садять, але це все фікція. Ми, як громадська організація, роками звертали до них надати нам для посадки лісу бодай гектарний масив. Так хотіли переконатися, чи справді вони займаються посадкою лісу. Якщо роблять, то де. Хай покажуть! Звісно, щось садять. Але в основному, повторюся, – це са-

мосів, який формує низькоякісний де-ревостан, створює нестійкі екосистеми, які не мають збалансованого різноманіття. Бо у дерев різних порід й глибина кореневої системи неоднакова. Ялина, яку у нас називають смерекою, має поверхневу кореневу систему. Смеречини десятками років на гірському схилі формують водний горизонт. Поки ліс досягне стиглості, горизонт уже сформований отакими струмочками, від кореня – до кореня. Створюється своєрідна сітка, якою вода повільно стікає по схилу вниз. Коли йде суцільна вирубка, як це було у нас по війні, то перші роки після рубки корені ще не відмерли і воду утримують. Проте з часом, за 10-15 років, старе коріння відмирає, на місці сіткового водного горизонту формується суцільно лінійний, і це підмиває ґрунт. Тим часом набирає сили і ваги підріст, а сформованого водного горизонту під ним нема! Зрештою настає час, коли весь цей схил разом з лісом сповзає. Це, скажімо, сталося в урочищі Фошки Путильського району, де зсув забрав понад 10 га лісу. І лісівники дорікали тоді нам, громадським екологам, науковцям: ось подивіться, ми ліс не рубали, а він сповз! Так, це не ви рубали, а ваші діди і батьки: 50-60 років тому заклали ерозійну бомбу вповільненої дії!

* * *

Мабуть, вам доводилося чути отакую жартівливу пісеньку, не менш довгу аніж казка про білого бичка. Чи й самим виспівувати у колі друзів:

*А за деревом – дерево,
А за деревом – дерево,
Там кінчається ліс!.. Ні-ні-ні!..*

І знову: спочатку – і... без кінця.

Так ото, чи співатимуть цю потішну пісеньку наші нащадки? Про той ліс, яким милуватимуться навіч, – без кінця і краю.

Чи, не приведи Господи, догаздуємося до такого, коли буковинські, прикарпатські чи закарпатські дітки розпитуватимуть татусів: «Няню, а що то таке – ліс?»

ПРИКРІ «ДАРУНКИ» ДЛЯ ЦЕНТРУ ЄВРОПИ

РОЗРОБЛЕНА СХЕМА ПЛАНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ РАХІВСЬКОГО РАЙОНУ
МОЖЕ ПРИЗВЕСТИ ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ КАТАСТРОФИ
У ВЕРХІВ'ЯХ БАСЕЙНУ ТИСИ

*Федір ГАМОР,
доктор біологічних наук,
професор, заслужений
природоохоронець України,
м. Рахів*

Відповідно до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», Схема планування територій відноситься до важливих нормативно-правових актів на регіональному рівні, є планувальною документацією, яка розробляється на підставі Закону «Про Генеральну схему планування території України» та визначає принципи питання перспективних напрямків розвитку, планування, забудови та використання територій, адміністративно-територіальної одиниці.

У зв'язку з цим, на підставі договору укладеного з Рахівською райдержадміністрацією, дочірнє підприємство «Проектний інститут «Львівський Промбудпроект» Державного акціонерного товариства «Будівельна компанія «Укрбуд» розробило проектну документацію «Схема планування території Рахівського району Закарпатської області», який має стратегічне міжнародне еколого-рекреаційне значення у верхів'ях басейну Тиси, в географічному центрі Європи.

За підсумками проведеної роботи, нещодавно, на сайті Рахівської районної державної адміністрації розміщено завершений варіант цієї документації.

У проектних матеріалах зазначається, що Схема планування розроблена згідно з діючими нормами, правилами та державними стандартами. Наголошується також, що особливістю планувальної структури Рахівського району є те, що сюди потрапляють елементи загальнодержавної екологічної

мережі, а саме заповідні території та Карпатський біосферний заповідник, який переходить територіально в Тячівський Закарпатської та сусідні райони Івано-Франківської областей та має продовження на території Румунії.

Для підготовки документації використано «Схему планування Закарпатської області» та матеріали, які представлені структурними підрозділами райдержадміністрації. Але, на жаль, ніде не примічено, що до розробки Схеми планування залучались землекористувачі, території яких займають у районі значні площі, зокрема, державні лісові господарства та Карпатський біосферний заповідник.

У цілому ж Схема планування справляє позитивне враження та сприятиме впорядкуванню використання території та впровадженню тут системного містобудування. Для цього в документі запропоновано функціональне

зонування земель району, із виділенням шести зон (переважно містобудівного освоєння території; переважно рекреаційного використання; переважно оздоровчого використання; переважно сільськогосподарського використання; територій, що охороняються (екологічний каркас, ареали розташування об'єктів історико-культурної спадщини) та спільних інтересів суміжних територіальних громад).

Дуже важливо, зокрема, що в планувальній документації закріплюється головна теза про пріоритетний розвиток туристично-рекреаційної та оздоровчої галузей економіки цього району та визначаються основні проблеми освоєння цієї території.

Але водночас у планувальній документації є багато дискусійних питань, багато неточностей та суперечностей, зокрема в плануванні природокористування та розв'язання екологічних проблем.

Географічний центр Європи, с. Ділове Закарпатської області

Гора Пів-Іван Марамороський

Проігноровано основні завдання Схеми планування, що задекларовані у розділі I «Схеми планування...» щодо визначення територій, що мають особливу екологічну, рекреаційно-оздоровчу, наукову, естетичну, історико-культурну цінність, встановлення передбачених законодавством обмежень на їх планування, забудову та інше використання, розроблення містобудівних заходів щодо їх охорони та раціонального використання.

Так, всупереч Указу Президента України «Про розширення території Карпатського біосферного заповідника» від 14 січня 2010 року № 25, в документації замість площі 58035,8 га наводиться застаріла цифра 53630 га. Не враховано також рішення Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО 31 COM 8B.16 від 28 червня 2007 року щодо занесення у Рахівському районі чотирьох масивів Карпатського біосферного заповідника (Чорногора, Мараморос, Свидовець, Кузій-Трибушани), площею 37080 га (в тому числі 9122 га ядра зона) до складу транснаціонального українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини». А це важливо тому, що відповідно до Конвенції про збереження Всесвітньої культурної та природної спадщини Україна несе відповідальність перед світовим співтовариством за їх збереження.

Не береться до уваги норма Положення про Карпатський біосферний заповідник щодо нанесення території природно-заповідного фонду на планово-картографічні матеріали та обов'язковість врахування меж біосферного заповідника при реконструкції та розвитку прилеглих територій.

По-друге, не витримуються вимоги Закону України «Про Генеральну схему планування території України» щодо забезпечення сталого розвитку населених пунктів на територіях із значним рекреаційним та оздоровчим потенціалом. Адже, відповідно до норм цього Закону, розвиток названих територій «має здійснюватись шляхом стимулювання розвитку курортних функцій із заборобою будівництва нових і розширення діючих промислових підприємств, не пов'язаних із задоволенням потреб відпочиваючих і місцевого населення, або таких, що можуть негативно вплинути на природні лікувальні фактори», а в зонах національної екологічної мережі перш за все має забезпечуватись «формування єдиної територіальної системи природоохоронних територій і додержання їх режиму, невиснажливого використання рекреаційних, оздоровчих та інших ресурсів».

У цьому контексті особливу стурбованість викликає теза щодо активного розвитку, на межі із Карпатським біосферним заповідником та Кузій-Трибушанським масивом об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, добувної промис-

ловості (видобуток золота шахтним способом ТОВ «Сауляк» та мармуру у мармуровому кар'єрі ПРАТ «Трибушани»), за рахунок чого передбачається до 2032 року збільшити кількість робочих місць аж для 370 чоловік.

Тут мусимо пояснити, що ці робочі місця не зможуть будь-яким чином компенсувати ту колосальну екологічну шкоду, яка може бути завдана природі та здоров'ю людей, не тільки в Діловому та Косівській Полянні (передбачається розробка родовищ поліметалевих руд і в урочищах Банський та Білий Потік), а й далеко за їх межами.

Ідеться про те, що підриви та робота дробильних установок, без яких видобуток гірських порід у промислових масштабах є неможливим, призведуть до щоденних викидів у повітря багатьох тисяч тонн пилюки із великим вмістом важких металів і не виключено, що й радіоактивних елементів.

Ця пилюка накріє товстим шаром Ділове, навколишні села та міста, забруднить ліси і полонини, ріки та питні й лікувальні джерела води, негативно позначиться на стані біологічного різноманіття. Нам доведеться забути про екологічно чисті продукти гірського тваринництва, дикоростучі плоди, ягоди та гриби.

Проектом розробки родовища передбачається й первинне збагачення руди на місці. Для цього буде використовуватись багато води для промивання породи. А це може призвести до проблеми водопостачання в Діловому, до значних забруднень вод Тиси, виникне проблема із хвостосховищами промитих залишків руди.

А збагачена порода вивозитиметься важковаговим автотранспортом до румунського міста Бая-Маре, а звідти забруднені води із ціанідами теж повернуться у Тису. Крім того, ділянка автодороги Ділове – Біла Церква буде весь час перевантажена та, звичайно, розбита, а Луг та Великий Бичків стануть додатково забруднюватись пилюкою із поліметалевих руд.

До речі, у зв'язку із проектом освоєння родовища «Сауляк», нині зацікавлені у збагаченні золотом особи активно лобюють і будівництво моста через Тису у Білій Церкві.

Безперечним є і те, що розробка цього родовища абсолютно негативно позначиться й на туристично-рекреаційній привабливості регіону.

Тут варто нагадати й про негативні екологічні та соціально-економічні наслідки розробки Мужіївського золотоносного родовища та скандальні заповіді викиди ціанідів у Тису із гірничодобувних підприємств у Бая-Маре у попередні роки.

Переконаний, ми не можемо не зробити висновків із цих прикладів господарювання.

По-третє, не менш загрозливою виглядає й позиція Схеми планування території щодо активного розвитку у майбутньому лісового господарства, яке, на жаль, сьогодні зводиться, головним чином, до проведення тотальних суцільних вирубок лісів у горах й вивозу кругляка за межі району.

У зв'язку з цим треба мати на увазі й той факт, що за останнє десятиріччя обсяги лісозаготівель у Рахівському районі подвоїлись і, до прикладу, в Рахівському дослідному лісовому господарстві в 2015 році перевищили 150 тисяч кубометрів на рік. Але від цього добробут громадян не зростає. Навпаки, лісовозами щент розбиваються автомобільні шляхи, а зростаючі площі голих гірських еродованих схилів стають чи не основним фактором катастрофічних паводків, селей та зсувів у регіоні, принижують туристично-рекреаційну привабливість краю.

Дивує і те, що за рахунок коштів державного бюджету будуються лісо-

возні дороги та відкривається кращий доступ до майже дармових лісових ресурсів. А збитки від руйнівних паводків та відновлення розбитих доріг знову лягають на плечі збіднілих платників податків. У той же час за рахунок лісів збагачується невелика група ділків. Наприклад, заробітні плати працівників лігоспів на порядок вищі в порівнянні до лікарів чи працівників служби державної охорони природно-заповідного фонду. А це є не тільки кричущою соціальною несправедливістю, але й великою мотивацією для знищення лісових екосистем Карпат. І говорити сьогодні про подальший розвиток такого господарювання у лісах, м'яко кажучи, є не коректно.

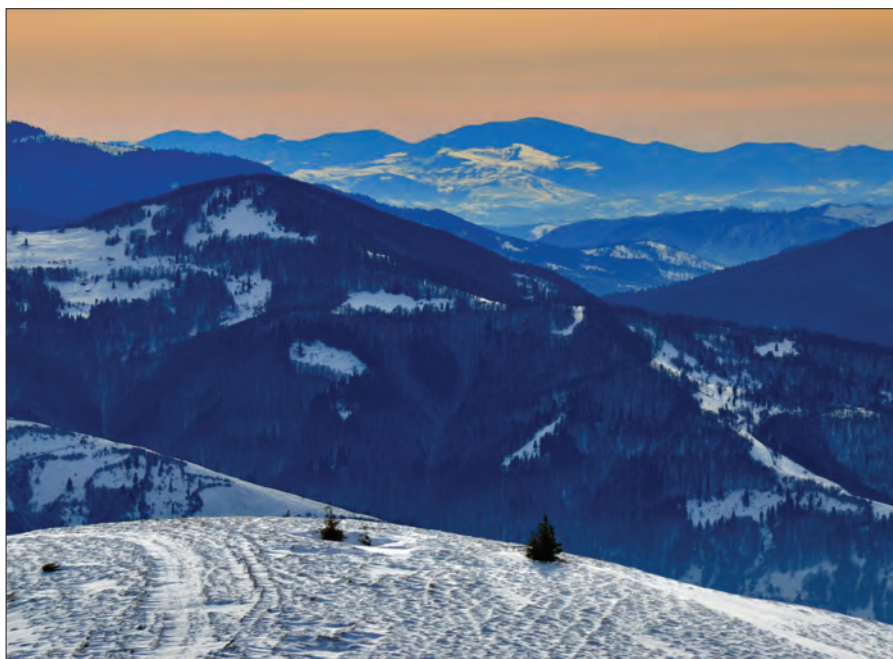
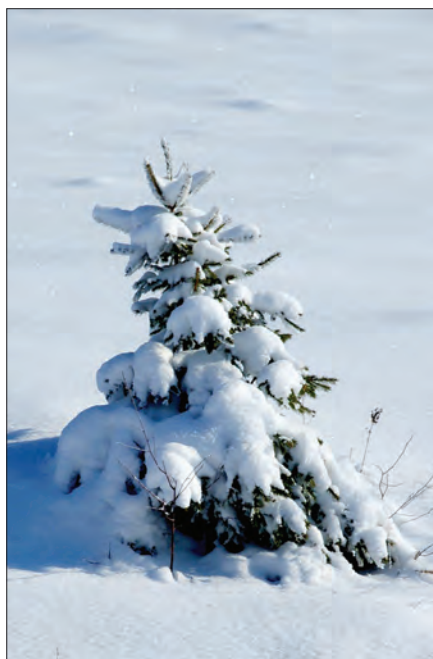
По-четверте, викликає не тільки здивування але й обурення запроєктоване будівництво в гірській ущелині міста Рахова сміттепереробного підприємства на 30 тисяч тонн сміття щорічно та наміри ввозити сюди побутові відходи із всіх населених пунктів району. Така постановка питання є абсолютно нереальною та екологічно шкідливою, адже тут практично неможливо знайти вільну та необхідних розмірів земельну ділянку. Крім того, це аж ніяк не узгоджується із санітарними та державними будівельними нормами й суперечить концепції розвитку міста Рахова як історичного туристично-рекреаційного центру на Гуцульщині.

По-п'яте, в науковій та природоохоронній громадськості викликає велике занепокоєння і передбачене Схемою планування розміщення на території Рахівського району 24 гідроелектростанцій потужністю 1-5 МВт, в тому числі п'яти в межах Карпатського біосферного заповідника.

І нарешті, ми ніяк не можемо зрозуміти, чому до Схеми планування не включена пропозиція щодо будівництва на горі Терентин у Рахові всесезонного туристично-рекреаційного комплексу (із спорудженням гондольних витягів). Це найкраща панорамна точка у Карпатах та прекрасне місце для гірськолижних витягів та пішохідних маршрутів. А беручи до уваги те, що сюди нашими предками уже прокладена добротна гірська автодорога, та що до Рахова відкрито рух пасажирських потягів із Києва і передбачається відновлення «історичних» залізничних маршрутів через Рахів до Румунії, Будапешта та Праги, цей проект може реально дати нове дихання розвитку не тільки Рахова, але й Рахівщини загалом.

Враховуючи зазначене, будемо сподіватись, що Рахівська районна рада запропоновану Схему планування території Рахівського району поверне райдержадміністрації та проектній організації на доопрацювання.

Щиро віримо, що й громадськість не залишиться осторонь цих проблем.

Гора Терентин – зручний майданчик для споглядання довколишньої краси

НА ВЕЛОДРЕЗИНІ ДО... ЄВРОСОЮЗУ

Серед багатьох важливих, сказати б, історичних проблем, які вдалося останнім часом розв'язати для розвитку Гуцульщини, незаперечним є факт відкриття руху пасажирських потягів із столиці України до Рахова, у географічному центрі Європи.

Дуже важливою у цьому контексті є також порушена нами ідея щодо відновлення руху «історичних» потягів до Румунії, Будапешта та Праги.

Як нещодавно повідомив з цього приводу Закарпатську обласну державну адміністрацію заступник Міністра інфраструктури України В. Корнієнко, вирішення цієї проблеми знаходить в Мініфраструктури та Укрзалізниці порозуміння.

Більше того, урядовець наголошує, що «запровадження руху міжрегіональних поїздів через станцію Рахів

до Румунії, Угорщини, Чехії створило б умови для розвитку міждержавних стосунків, збільшення потоку туристів в обох напрямках, економічного та соціального розвитку прилеглих регіонів», і що названим міністерством зараз «здійснюється актуалізація регіональної карти Транскарпатської транспортної мережі та опрацьовується питання залучення фінансування для реалізації цього проекту».

Крім того, відповідно до програми спільних дій Закарпатської обласної державної адміністрації та префектури румунського повіту Марамуреш на 2016 рік, який підписано головою Закарпатської обласної державної адміністрації Г. Москалем та префектом повіту Марамуреш А. Рохіаном, теж за нашою пропозицією, у першому кварталі 2016 року передбачено проведення робочої наради зацікавлених сторін з опрацювання організаційних та інженерно-технічних аспектів відновлення руху «історичних» потягів через м. Рахів (Україна) до Румунії, м. Будапешта та м. Праги.

Але для реалізації цього проекту потрібні значні кошти та й немало часу.

І тому тут могла би бути дуже корисною щойно запропонована ідея київського підприємця, члена ініціативної групи із опрацювання проекту відкриття руху пасажирських потягів до Рахова і далі до Румунії Івана Шостака щодо використання на ділянці залізничної колії, яка зараз не використовується (Рахів – держжордон), велодрезин як туристичної атракції та транспортного засобу для екскурсій відпочиваючих із Рахова до Костилівки, географічного центру Європи та румунського сусіднього поселення Валя Вишеулуй.

Велодрезини дуже активно та ефективно використовуються у сусідніх польських Бещадах (<https://www.youtube.com/watch?v=gNh59XUe6uM>).

На думку Івана Шостака, яку ми підтримуємо, осередком реалізації цього проекту може бути Географічний центр Європи або станція Берлибаш (с. Костилівка). Крім того, пропонується в старовинній станційній будівлі облаштувати «Берлибаський музей Марамороської залізниці», 120-річчя введення в експлуатацію якої нещодавно виповнилось.

Актуальність такого проекту, на думку його автора, обумовлюється, перше, тим, що такої атракції в екологічному регіоні, та ще в самому центрі Європи, немає в радіусі (щонайменше) 300 км.

По-друге, у місті Вішеу де Сус (повертаючись до Рахова), за 30 км від прикордонного поселення Валя Вишеулуй, успішно функціонує популярна серед туристів вузькоколійка, цільовою аудиторією якої є шанувальники колії (колійного транспорту). За один тільки сезон сюди

Щоб проїхатися вузькоколійкою, у місто Вішеу де Сус (Румунія) щороку прибуває 15 тис. туристів з Австрії, Швейцарії, Франції та Німеччини

приїжджає близько 15 тисяч туристів, значна частина яких – з країн Західної Європи (переважно із Австрії, Швейцарії, Франції та Німеччини).

По-третє, взаємна реклама вишівської вузькоколейки та рахівських велодрезин, у поєднанні із «відкритими воротами» на українсько-румунському кордоні, можуть дати значний приріст туристів для кожного із партнерів.

Пропонується паралельно опрацювати питання організації руху туристичних трамваїв, за маршрутом Рахів – Валя Вишеулуй. А таких прикладів у Європі теж чимало (<http://forum.railwayclub.info/index.php...>).

Тут варто також нагадати, що для реалізації цих проектів уже створено необхідні передумови. Скажімо, підписано відповідні Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії в галузі залізничного транспорту (2004) та пункти пропуску через українсько-румунський державний кордон (2006).

Відповідно до цих Угод постановою Уряду України № 629 від 12.05.2004 року прикордонний перегін Берлибаш – Валя Вишеулуй визначено для перетинання державного українсько-румунського кордону залізничним транспортом, а також передбачено, що рух українських транзитних потягів на ділянці залізниць Румунії (державний кордон – Валя Вишеулуй – Сігетул Мармаціей – Кимпулунг ла Тиса – державний кордон) визначається угодою між залізницями обох держав. Українську станцію Берлибаш та відповідну румунську станцію Валя Вишеулуй визнано прикордонними станціями.

А іншою Постановою Кабінету Міністрів України № 1445 від 18.10.2006 року затверджено «Ділове – Валя Вишеулуй» пунктом пропуску через українсько-румунський державний кордон. Крім того, підписано Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про місцевий прикордонний рух (затверджено Постановою Кабінету Міністрів № 164 від 31.03.2015 р.), якою передбачається спрощений перехід державного кордону у прикордонній зоні на відстані між 30 та 50 кілометрами від лінії кордону. І ще, як повідомляли Інтернет-видання, найближчим часом має бути відкрито Генеральне консульство Румунії у Солотвині (Тячівський район), що теж полегшить отримання відповідних дозволів для перетину державного кордону.

Федір ГАМОР

МІЖНАРОДНИЙ ФОРУМ У РАХОВІ

2–4 вересня 2016 року у Рахові, на базі Карпатського біосферного заповідника, з нагоди XXIII Міжнародного гуцульського фестивалю та відзначення 45-річчя Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера», відбулася міжнародна науково-практична конференція «Екологічні, соціально-економічні та історико-культурні аспекти розвитку прикордонних територій Мараморощини».

Конференція проведена відповідно до розпорядження голови Закарпатської обласної державної адміністрації, у рамках виконання програми розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області на 2016-2020 роки, програми спільних дій Закарпатської обласної державної адміністрації та префектури повіту Марамуреш на 2016 рік, протоколу міжнародної українсько-румунської робочої зустрічі із питань поглиблення транскордонної співпраці прикордонних населених пунктів Рахівського району Закарпатської області (Україна) та повіту Марамуреш (Румунія).

Організаторами конференції виступили Міністерство екології та природних ресурсів України, Карпатський біосферний заповідник, Закарпатська обласна державна адміністрація, Закарпатське обласне управління лісового та мисливського господарства, Рахівська районна державна адміністрація, Всеукраїнське об'єднання товариства «Гуцульщина», громадська організація «Карпатське екологічне товариство» та державне підприємство «Ясінянське лісомисливське господарство».

У роботі конференції взяли участь близько 100 науковців, представників органів влади, місцевого самоврядування та громадськості з України, Румунії, Словаччини, Угорщини та Польщі.

До конференції випущено у світ збірник матеріалів українською та англійською мовами, обсягом 338 сторінок.

Вступним словом конференцію відкрила начальник управління зовнішньо-економічних зв'язків, інвестицій та транскордонного співробітництва Закарпатської облдержадміністрації Рената Мойш-Шіман.

З вітальними словами до учасників зібрання звернулись Рахівський міський голова Віктор Медвідь, перший заступник голови Рахівської райдержадміністрації Віктор Турок, заступник голови Рахівської районної ради Іван Копич, громадська діячка, голова Бухарестської філії Союзу українців Румунії Ярослава Колотило, голова Всеукраїнського об'єднання товариства «Гуцульщина» Дмитро Стефлюк, віце-голова словацького національного Комітету Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» професор Іван Волошук, гетьман козацької громади України і світу (м. Київ) Олександр Костюк та директор угорського національного природного парку «Дуна-Іполі» Андраш Фюрі. А рахівський ветеран праці Василь Веклюк на ретро-кіноапараті продемонстрував кінофільм 1983 року випуску про перші фестивалі на Гуцульщині.

У 47 доповідях та повідомленнях на конференції детально розглянуто еко-

Урочисте відкриття міжнародної науково-практичної конференції

лого-економічні аспекти сталого розвитку населених пунктів на прикордонних територіях, екологічні проблеми використання лісових ресурсів, освоєння корисних копалин та будівництва гідроелектростанцій в гірських регіонах, проблеми збереження ландшафтного й біологічного різноманіття, історико-культурної спадщини та розвитку туризму.

Розглянуто також природничі та історико-культурні аспекти розвитку прикордонного співробітництва.

Так, голова Закарпатської обласної організації Національної спілки краєзнавців України, кандидат історичних наук Михайло Делеган у доповіді «Історична Мараморощина – інтелектуальний етнокультурний транскордонний регіон у Центральній Європі» висвітлив історичні, територіальні, національні та соціально-культурні особливості Мараморощини – регіону, що включає прикордоння Румунії та України. Проаналізовано потенціал регіону для розвитку українсько-румунського співробітництва та добросусідства.

Велику зацікавленість викликали доповіді директора румунського Інституту лісових досліджень і менеджменту (м. Кимпулунг-Молдовенеск) доктора Іона Барбу «Оцінка ресурсів і послуг, що виробляються гірськими екосистемами у Румунських Карпатах», директора Міжнародного інституту людини і глобалістики «Ноосфера» (м. Ужгород) Олега Лукші «Ресурсний потенціал і стратегічні аспекти сталого розвитку Верхнього Потисся», професора словацького Університету Матея Бела

(м. Банська Бистриця) Івана Волощука «Деякі зауваження про екосистемні сукцесії, енергозабезпечення, рівновагу та глобальні кліматичні зміни», першого заступника начальника Закарпатського обласного управління лісового господарства Ігора Коцура «Стан та проблеми ведення лісового господарства на Закарпатті», члена-кореспондента Національної аграрної академії наук України, доктора економічних наук, професора (Ужгородський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету) Михайла Лендела «Актуальність моніторингу проблем розбудови інфраструктури населених пунктів на прикордонних територіях», директора технічного ліцею (комуна Крива повіту Марамуреш, Румунія) доктора Васіле Куреляка «Етнографічне районування населення українських сіл повіту Марамуреш (Румунія)», заступника директора Карпатського біосферного заповідника доктора біологічних наук, професора Федора Гамора (м. Рахів) «Про деякі аспекти розвитку туризму та поглиблення співпраці між українськими територіальними громадами, які розташовані по обидва боки українсько-румунського кордону на Мараморощині», наукового співробітника угорського національного природного парку «Дуна-Іполі» Кормонді Барбанаш (м. Будапешт) «Словацько-угорська транскордонна співпраця», начальника відділу Басейнового управління водних ресурсів річки Тиса (м. Ужгород) Едуарда Осійського «Українсько-румунське співробітництво на прикордонних водах в басейні р. Тиса», доктора сільськогосподарських наук, заступника директора Природничого інституту Прикарпатського національного університету

ім. Василя Стефаника Юрія Шпарика «Стан та проблеми сталого управління лісами в Українських Карпатах», наукового співробітника угорського національного природного парку «Дуна-Іполі» (м. Будапешт) Золтана Ямніцького «Впровадження комплексної системи утилізації відходів повіту Харгіта (Румунія)» та інших.

На конференції окремо порушено питання історії та перспектив створення транскордонного українсько-румунського біосферного резервату в Марамороських горах. Так, член наукової ради румунського природного парку «Гори Марамуреш» доктор Васіле Куреляк та почесний голова Союзу українців Румунії, депутат румунського парламенту двох скликань Степан Бучута наголосили, що завдяки пропозиції, висловленої українським професором Федором Гамором ще в 1996 році, у Румунії створено природний парк «Гори Марамуреш» на площі понад 133 тисячі гектарів. Але через бюрократичні перепони до сьогоднішнього дня не завершено процес створення транскордонного українсько-румунського біосферного резервату в Марамороських горах. Однак наукова співробітниця природного парку «Гори Марамуреш» Крістіна Поп наголосила, що ця важлива робота є пріоритетною для адміністрації парку і знаходиться на завершальному етапі. Підготовлено відповідне номінаційне досяє для подачі його до ЮНЕСКО, яке зараз узгоджується із зацікавленими сторонами.

На завершення конференція ухвалила резолюцію, у якій висловлено чималий ряд рекомендацій для поглиблення транскордонної співпраці, розв'язання екологічних та соціально-економічних проблем на прикордонних територіях.

Перед учасниками конференції виступив народний оркестр гуцульських інструментів Рахівського районного будинку культури. А на вечорі інтернаціональної дружби в аматорському виконанні учасників конференції звучали румунські, угорські, словацькі та українські народні пісні.

Учасники конференції взяли участь у заходах XXIII Міжнародного гуцульського фестивалю та XVI фестивалю-ярмарку «Гуцульська бриндзя».

Електронна версія збірника матеріалів конференції розміщена на веб-сайті Карпатського біосферного заповідника: http://cbr.nature.org.ua/conf2016/Pr_2016.pdf.

Федір ГАМОР

Див. стор. 48-49

1. Рахів приймає гостей.
2. Оргкомітет готовий до реєстрації учасників конференції.
3. Обмін думками в кулуарах.
Зліва направо: словацький професор Іван ВОЛОЩУК, рахівський міський голова Віктор МЕДВІДЬ, науковці КБЗ Федір ГАМОР та Василь РЕГУШ.
4. Робоча президія конференції.
5. Почесний голова Союзу українців Румунії, депутат двох скликань Парламенту Румунії Степан БУЧУТА вручає професору Федору ГАМОРУ почесну відзнаку Союзу українців Румунії.
6. Член наукової ради румунського природного парку «Гори Марамуреш» доктор Василе КУРЕЛЯК та директор Інституту лісових досліджень із м. Кимпудунг-Молдовонеск Іон БАРБУ.
7. Голова Всеукраїнського товариства «Гуцульщина» Дмитро СТЕФЛЮК та начальник редакційно-видавничого відділу КБЗ Богдана МОСКАЛЮК.
8. На трибуні – голова Бухарестської філії Союзу українців Румунії Ярослава КОЛОТИЛО.
9. Гетьман козацької громади України і світу (м. Київ) Олександр КОСТИЮК вітає учасників конференції.
10. Начальник управління зовнішньо-економічних зв'язків та транскордонного співробітництва Закарпатської ОДА Рената МОЙШІ-ІШМАН вступним словом відкриває конференцію.
11. Ветеран праці Василь ВЕКЛЮК із м. Рахова демонструє на ретро-кіноапараті історичний фільм про перші гуцульські фестивалі.
12. Виставка гуцульських сувенірів стала окрасою конференції;
13. Фото на згадку.

1

4

5

2

УКРАЇНА-РУМУНІЯ: ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Миттєвості міжнародної науково-практичної конференції «Екологічні, соціально-економічні та історико-культурні аспекти розвитку територій Мараморощини». Рахів, 2-4 вересня 2016 р.

Фотознімки Василя ЗЕЛІНСЬКОГО

3

6

І ПОСТАНУТЬ «МАРМАРОСЬКІ ГОРИ»...

ВНЕСОК КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА У ВИЯВЛЕННІ ТА ЗБЕРЕЖЕННІ БІОЛОГІЧНОГО РІЗНОМАНІТТЯ МАРАМАРОЩИНИ

*Федір ГАМОР,
доктор біологічних наук,
Микола ВОЛОЩУК,
кандидат біологічних наук,
Руслан ГЛЕБ,
науковий співробітник
лабораторії лісознавства,
Карпатський біосферний
заповідник,
м. Рахів*

Марамарощина – це історична адміністративна область в Карпатах, існувала за часів Австрії та Австро-Угорщини. Сьогодні розділена кордоном на дві частини – Південний Марамарош на території Румунії та Північний Марамарош на території України (сучасна територія Хустського, Міжгірського, Тячівського і Рахівського районів Закарпатської області). Видатна роль у царині дослідження та збереження унікального біологічного різноманіття Марамарощини, без сумніву, належить аматору-натуралісту Людвигу Вагнеру, 200-річчя якого нещодавно відзначила громадськість.

Історія заповідання північної частини Марамарощини розпочалася з перших резерватів за часів Австро-Угорщини: у 1907 р. було створено резерват на південних схилах гори Піп-Іван Мармароський; у 1912-14 рр. взяті під охорону ділянки пралісів на південно-західних схилах Говерли Чорногірського масиву (Природно-заповідний фонд..., 2011).

У 1968 році, за радянської доби, був заснований Карпатський біосферний заповідник (КБЗ). Сьогодні КБЗ володіє однією з найбільших природоохоронних територій України. Сучасна площа КБЗ складає 58035,8 га, що

займає 4,53 % території Закарпатської області і представляє все біогеографічне різноманіття, характерне для Східних Карпат, від передгір'я до субальпійського та альпійського поясів. Територія заповідника складається з 8-ми відокремлених заповідних масивів: Чорногірський, Свидовецький, Мармароський, Кузійський-Трибушанський, Угольсько-Ширококолужанський, Долина нарцисів, Чорна гора і Юліївські гори, що розміщені на територіях Рахівського, Тячівського, Хустського, Виноградівського районів Закарпаття. Переважають на території заповідника ліси, що займають 82,3% від загальної площі заповідника (Гамор, 2010).

Перші фундаментальні наукові дослідження, присвячені флористичному вивченню Мармарощини, що сьогодні включені до складу Карпатського біосферного заповідника, публікують в кінці XIX та на початку XX сторіч Л. Вагнер (Vagner, 1871, 1887), Г. Запалович (Zapalovich, 1889), А. Пакс (Pax, 1908). Великий ряд публікацій щодо вивчення флори з'являється у 20-х рр., після закінчення Першої світової війни. Це праці С. Яворки (Javorka, 1925), І. Кляштерського (Klastersky, 1929), І. Краля (Kral, 1927), А. Маргіттай (Margittai, 1933). Значна частина досліджень стосовно охорони особливо цінних ділянок буково-ялицево-смерекових лісів Чорногори та ділянок букових пралісів Полонинського хребта висвітлена у працях А. Златніка (Zlatnik, 1936). Вивченню рослинності Мармароського масиву і, зокрема, г. Піп-Іван, присвячена монографія М. Дейла (Deil, 1940). Заслугує на увагу праця К. Доміна (Domin, 1930) про рослинний покрив Свидовецького масиву (г. Близниці).

Після приєднання території Закарпатської області до УРСР розпочався період інтенсивного вивчення рослинного світу Українських Карпат. В цей час тут працює ряд ботаніків. Серед них: М.Г. Попов (1949), В.І. Комендар (1966), С.С. Фодор (1974), В.І. Чопик (1976), С.М. Стойко (1977), К.А. Малиновський (1980) та ін. Вони доводять важливість заповідання територій в Українських Карпатах.

Після створення Карпатського державного заповідника почалися цілеспрямовані та планомірні ботанічні дослідження заповідних територій. Детально вивчено особливості флори і рослинності Чорногірського, Угольсько-Ширококолужанського масивів та Долини нарцисів у роботах Л.І. Мілкіної (1980), Л.О. Тасенкевич (1979), В.В. Крічфалушія, В.І. Комендара (1990). Групою науковців було видане науково-популярне видання «Карпатський заповідник» (1982) та монографія «Флора і рослинність Карпатського заповідника» (1982), у якій дається аналіз судинних рослин у заповідних масивах. У роботі О.П. Єфремова та ін. (1988) «Флора Карпатського заповідника (сосудистые растения)» подано анотований список вищих судинних рослин.

Пізніше підготовлено та опубліковано групою науковців монографію «Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника» (1997), у якій підбито підсумок багаторічних досліджень з вивчення флори судинних рослин, мохів, лишайників, водоростей та зібрана інформація про ценотичну різноманітність масивів заповідника.

Вивченню та збереженню флори і рослинності приділяють значну увагу науковці Карпатського біосферного заповідника. Зокрема відомості про флору заповідника містяться у робо-

тах І.В. Вайнагія (1983), Ф.Д. Гамора та ін. (1994), М.І. Бедея (2006) та ін. Дослідженню рідкісних видів рослин на території КБЗ присвячена монографія С.М. Зиман, Ф.Д. Гамора, О.В. Булах, М.І. Волощука «Нарцис вузьколистий у природній флорі України» (2014).

Завдяки працям учених, у тому числі і аматорів, які працювали протягом тривалого періоду на території Мармарошини, вдалося створити природоохоронні території, взяти під охорону унікальні куточки дикої природи Східних Карпат, зокрема: недоторкані праліси та природні ліси, низинні заплави, лісові та високогірні луки, місця росту рідкісних видів рослин та угруповань...

Одним з результатів роботи колективу науковців заповідника було включення у 2007 році українсько-словацької номінації «Букові праліси Карпат» до переліку об'єктів Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО. Українсько-словацький транснаціональний об'єкт «Букові праліси» займає площу 77971,6 га, причому 70% площі знаходиться в Україні і сюди входить практично вся територія Карпатського біосферного заповідника.

Також у 2011 році Розпорядженням Кабінету Міністрів (від 21.09.2011 № 895-р та від 23.11.2011 № 147-р) погоджено надання статусу трьом водно-болотним угіддям Карпатського біосферного заповідника, що мають міжнародне значення: «Урочище Озірний – Бребенескул» площею 1656,91 га, Долина нарцисів площею 256,0 га та «Печера Дружба» площею 0,13 га. Також подано пропозиції щодо включення ще двох водно-болотних угідь – «Свидовецьке високогірне» і «Мармароське високогірне».

У сучасний період на території заповідника охороняється 3034 таксонів вищих, нижчих рослин та грибів, з яких судинних рослин – 1364 види, 66 видів ссавців, 189 видів птахів, 9 плазунів, 13 земноводних, 26 риб, 15 тис. безхребетних. Серед перерахованих видів флори і фауни значна кількість занесена до міжнародних, національних і регіональних червоних списків.

Серед рідкісних рослин, що зростають на території заповідника: 4 види внесені до Бернської конвенції, 5 ви-

дів – до Міжнародного червоного списку (МСОП). Охороняється 188 видів, що занесені до Червоної книги України (2009): 149 видів судинних рослин, 5 видів мохів, 22 види лишайників, 13 видів грибів. У таблиці (див. стор. 52) подані дані кількості судинних рослин, які були занесені до 3-х видань Червоної книги України (1980, 1996, 2009). За даними таблиці, на території КБЗ охороняється 24,3 відсотка судинних рослин, що занесені до Червоної книги України (2009).

Тут зростає 64 види ендемічних рослин та 74 реліктів. Також поширені 43 рослинні угруповання, що занесені до II видання Зеленої книги України (2009).

У сучасний період на території КБЗ працюють учені з міжнародних науково-дослідних установ. Зокрема зі швейцарського Федерального інституту лісових, снігових та ландшафтних досліджень, Зволеньського технічного університету, Брнеського сільсько-

господарського інституту, Університету сталого розвитку м. Еберсвальде (Німеччина)...

Проводиться робота щодо створення на базі Мармароського масиву КБЗ та румунського природного парку «Мармароські гори» українсько-румунського транскордонного білатерального біосферного резервату «Мармароські гори». Створення білатерального українсько-румунського біосферного резервату дозволить зберегти на Мармароському кристалічному масиві біологічну та ландшафтну різноманітність, а також покращити порушений у минулому екологічний баланс.

За багаторічну роботу Радою Європи у 1997, 2002, 2007, 2012 роках Карпатському біосферному заповіднику було присуджено Європейський диплом, який видається після експертної оцінки на місці природоохоронних ландшафтів з біологічним, геологічним чи ландшафтним різноманіттям європейського значення.

Мапа комітату Мармарош, 1795 р.

Українсько-румунське пограниччя

16. Природно-заповідний фонд Закарпатської області. / Під ред. С.С. Попа. – Ужгород: Карпати, 2011. – С. 38-60.

17. Стойко С.М. Карпатам зеленіти вічно. – Ужгород: Карпати, 1977. – 173 с.

18. Тасєнкевич Л.А. Флора и растительность Угольско-Широколужанского заповедного комплекса: Дис. канд. биол. наук. – Киев, Ин-т ботаники АН УССР, 1979. – 143 с.

19. Флора і рослинність Карпатського заповідника / Стойко С.М., Тасєнкевич Л.О., Мілкіна Л.І. та ін. – К.: Наук. думка, 1982. – 220 с.

20. Фодор С.С. Флора Закарпаття. – Львів: Вища школа, 1974. – 208 с.

21. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я.П. Дідуха – К.: Глобал-консалтинг, 2009. – С. 381.

22. Червона книга України.

23. Чопик В.І. Високогірна флора Українських Карпат. – К.: Наук. думка, 1976. – 270 с.

24. Domin K. Simonuv kotel na Svidovci u Podkarpatske Rusi. // Vestn. Kralovske ceske spolecnosti nauk. Trida 2. – Nat.-prirod., 1930, 4. – S. 1-20.

25. Deyl M. Plants, soil and climate of Poplvan: Synecological Study from Carpathen Ukraine. – Praha: Traja, 1940. – 288 s.

26. Javorka S. Magyar Flora. – Budapest, 1925.

27. Klastersky J. Adfloram Carpato rossi camaddi tamentacritica // Preslia, 1929. – 8. – S. 9-32.

28. Kral J. Svidovec v Podkarpatske Rusi. // Vesth. Kral. Ceskespol. Nauk. Tr. Mat. – Prirod., 1927. – 124, 5, 1-124 s.

29. Margittai A. Additamenta ad florum Carpatorum Septentrionalium // Magyar Botanikai Lapok. – Budapest. – 1933. 32. – S. 13-19.

30. Pax F. Grundzugeder Pflanzen verbreitunginder Karpathen. Bd. I-II. Leipzig, 1908. – P. 86.

31. Vagner L. Correspondenz aus Rahov, in Ungarn, am 12 Marz, 1871 // OBZ. – 1871. – 21. – S. 79.

32. Vagner L. A medye novenyzetenek ismertetese [Aufzählung der Pflanzen des Marmaroske komitats] // Marmaros varm. egyet. leirasa. – 1887. – I. – P. 153-210.

33. Zapalovich H. Roslinnaszatagor Pokutsko-Marmaroskich. – Krakow // Spraw. Kom. Fizyogor, 1889. – 24. – 389 s.

34. Zlatnik A. «Luzansky prales» na Podkarpatske Rusi nejvetsi ceskoslovenska prales o vareservace // Krasanaseho Domova. – Praha, 1936. – 28. – S. 110-118.

Таблиця
КІЛЬКІСТЬ РІДКІСНИХ СУДИННИХ РОСЛИН НА ТЕРИТОРІЇ КБЗ
В 3-Х ВИДАННЯХ ЧЕРВОНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ (ЧКУ)

Місце знаходження	ЧКУ УРСР, 1980 р.	ЧКУ України, 1996 р.	ЧКУ України, 2009 р.
Україна	151	439	611
Українські Карпати	79	167	225
КБЗ	37	105	149

ЛІТЕРАТУРА

1. Бедей М.І. Близниці-Драгобрат (флора, рослинність, охорона). – Ужгород: Ліра, 2006. – 108 с.: іл.

2. Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника / Кол. авт., ред. рада: Я.І. Мовчан, Ф.Д. Гамор та ін. – К.: Інтерекоцентр, 1997. – 711 с.

3. Вайнагій І.В. Рідкісні рослини Карпатського заповідника та організація їх охорони // Рідк. рослини природ. флори України, шляхи та методи їх охорони. – К.: Наук. думка, 1983. – 136 с.

4. Гамор Ф.Д. Карпатський біосферний заповідник: правовий статус, завдання та менеджмент-план // Зелені Карпати. – 2010. – № 1-2. – С. 2-9.

5. Гамор Ф.Д., Вайнагій І.В., Антосяк В.М. Стан охорони червонокнижних видів рослин на заповідних територіях Українських Карпат // Укр. ботан. журн. – 1994. – 51, № 5. – С. 122-129.

6. Ефремов А.П., Антосяк В.М., Сухарюк Д.Д. Флора Карпатського заповідника (сосудистые растения). Флора и фауна заповедников СССР. – М.: ВИНТИ, 1988. – 62 с.

7. Зелена книга України / Під загальн. ред. чл.-кор. НАН України Я.П. Дідуха – К.: Альтерпрес, 2009. – 448 с.

8. Зиман С.М., Гамор Ф.Д., Булах О.В., Волощук М.І. Нарцис вузьколистий (*Narcissus angustifolius* Curt.) у природній флорі України. – Київ, 2014. – 60 с.

9. Карпатський заповідник / Відп. за вип. С.М. Стойко. – Ужгород: Карпати, 1982. – 125 с.

10. Комендар В.І. Форпости горних лесов. – Ужгород: Карпати, 1966. – 205 с.

11. Кричфалуший В.В., Комендар В.І. Біогеокологія рідких видів рослин. – Львів: Світ, 1990. – 160 с.

12. Малиновський К.А. Рослинність високогір'я Українських Карпат. – К.: Наук. думка, 1980. – 280 с.

13. Милкіна Л.І. Карпатський государственный заповедник. Черногорский заповедный массив // Охрана важнейш. ботан. объектов Украины, Белоруссии, Молдавии. – К.: Наук. думка, 1980. – С. 65-76.

14. Попов М.Г. Очерк растительности и флоры Карпат. – М.: Изд-во МОИП, 1949. – С. 221.

15. Праліси в центрі Європи: Путівник по лісах Карпатського біосферного заповідника / Кол. авт., ред.: У-Б. Бренді, Я. Довганич. – Бірменсдорф: Швейцарський федеральний ін-т досліджень лісу, снігу і ландшафтів (WSL) – Рахів: Карпатський біосферний заповідник (КБЗ), 2003. – 192 с.

ТАМ, ДЕ РОДИВСЯ ЧЕРЕМОШ...

Володимир ГЕТЬМАН,
кандидат географічних наук,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

1. ВЕРХОВИНО, МАТИ МОЯ...

Відпочиваючи на Верховинщині, ще Михайло Коцюбинський у своїх листах писав про цей край: «... Якби ви знали, який це дивовижний, майже казковий куточок, з густозеленими горами, з вічно шумливими гірськими ріками, чистий і свіжий, наче вчора народився... звичай гуцулів-номадів, які проводять усе літо зі своїми стадами на вершинах гір, настільки своєрідні й барвисті, що почуваш себе перенесеним у якийсь новий, незнаний світ... Якби Ви знали, яка тут велична природа, який цікавий народ гуцули, з багатою, своєрідною психікою, з буйною фантазією, дивними звичаями і мовою...».

Нині, в часи потужного антропогенного тиску, неконструктивної (ірраціональної) життєдіяльності людини, для збереження екологічної рівноваги, природної краси Карпатського краю важливим є формування системи природоохоронних (заповідних) територій та об'єктів. В Українських Карпатах їх організації приділяється значна увага. Тут на значних площах (до 35 тис. га) природно ще розвиваються корінні ліси (праліси, зокрема букові), віднесені (вперше для України) до об'єктів природної спадщини ЮНЕСКО. Вони відіграють основну роль у стабілізації екологічної ситуації регіону (формуванні водного режиму річок, оптимізації місцевого клімату тощо). Загалом природні екосистеми Українських Карпат представлені найбільше у природно-заповідному фонді України (12,2% від її площі).

Особливо найменше антропогенно змінені природні ландшафти збереглися у верхів'ях річок Чорний і Білий Черемош, де виокремлено височіють гірські масиви Українських Карпат – Чивчини і Гриняви. Це найбільш віддалені (де слідів життєдіяльності людини так просто не побачиш) в Україні місця, на межі України з Румунією.

З метою охорони природи і збереження біорізноманіття та цілісності природних комплексів цих гір Указом Президента від 22 січня 2010 р. у найбільш гірській частині Верховинського району Івано-Франківської області було створено Національний природний парк (НПП) «Верховинський» площею 12022,9 га.

Територія НПП «Верховинський» знаходиться на основному вододілі Українських Карпат і охоплює най-

Таволжник звичайний; цвітуть бобові;
вовча лапа; чемерник червонуватий;
медуника Філярського; скабіоза голубина

вищі вершини Чивчино-Гринявських гір. Оскільки парк має спільний з Карпатським НПП кордон, це дало можливість об'єднати в єдину мережу природні території гірської частини Івано-Франківської області і загалом Карпатського регіону України.

Рельєф НПП «Верховинський» неоднорідний. Тут можна виділити чотири оротографічні райони. Крім Гринявських і Чивчинських гір, на територію парку «затягує» з Карпатського парку Чорногірський хребет, тут знаходиться Верховинське пониження (Гуцульська Верховина). Верховиною гуцули називають покриті лісом і луками, з м'якими обрисами рельєфу низькогір'я.

Чивчинські гори є оротографічним продовженням Чорногірського хребта. Головний їх гребінь проходить через вершини Будийовська-Велика (1677 м), Чивчин (1766 м), Лостун (1653 м), Команова (1731 м), Гнітеса (1769 м). Більша частина Чивчинського хребта входить до заповідної зони НПП «Верховинський». Загалом переважна кількість дослідників, які вивчали флору Українських Карпат, зокрема ендемізм її представників, відносять Чивчинські гори до числа регіонів, найбагатших на ендеміки.

Гринявські гори займають межиріччя Чорного і Білого Черемошів. Хребет простягається майже в меридіональному напрямку. Західний схил Гриняв – короткий і крутий і обмежується глибокою вузькою долиною Чорного Черемошу. Східний, навпаки, пологий і низький, розчленовується численними долинами лівих допливів Білого Черемошу. Найбільшою з них є долина р. Пробійна, де розташоване с. Гринява. Завдяки м'яким рисам рельєфу і порівняно доступним гірським долинам район Гриняв значно заселений і добре освоєний.

У Гринявах домінує середньогірний сильно розчленований рельєф з реліктами давніх поверхонь вирівнювання (пенепленів) у вигляді слабо похилих привододільних ділянок. Максимальна висота 1590 м (г. Баба Людова).

З усіх багатств Карпат, завдяки надмірній кількості опадів, тут багато малих річок – потоків, потічків. У межах національного парку долини потоків Чорного і Білого Черемошів місцями мають вигляд ущелин, найбільша з яких – у долині р. Пробійної.

Найбільш легендарна та оспівана у піснях ріка Чорний Черемош (Чорна Ріка) бере початок з джерела східніше гори Команова і зливається з Білим Черемошем біля с. Устеріки.

На г. Команова, в урочищі Балтагул, знаходиться одне з найкрасивіших та найзагадковіших місць – «Баби». Це скупчення вертикальних кам'яних скель висотою близько 12 м і периметром близько 30 м, які виглядають грандіозно і вражає. Особливо у південному напрямку, де над горизонтом немає жодних висот. Такий собі Стоундхендж у відлюдкуватій місцевості Карпат (на межі з Румунією).

Ландшафтна структура території парку є результатом довготривалої взаємодії основних ландшафтовірних факторів: геолого-геоморфологічних, гідро-кліматичних і біотичних. Ведуча роль належить геолого-геоморфологічним властивостям території, які визначають кліматичні характеристики, режим зволоження, поширення біоти та ґрунтового покриву. Домінуюче положення у структурі ландшафтів займає висотна місцевість крутосхилого ерозійно-денудаційного лісистого середньогір'я. Характерними є урочища випуклих гребенів відрогів, сідловин і крутих схилів.

Флора НПП «Верховинський» нараховує більш як 900 видів. До офіційних созологічних переліків внесено 70 видів. В їх числі 4 види зі Світового Червоного списку.

На території національного парку виділяють рослинні ступені смерекових лісів та субальпійський. Альпійський пояс, як такий, тут відсутній, хоча на окремих вершинах (Гнітеса, Чивчин) зустрічаються фрагменти характерних для нього угруповань – костриці лежачої та осоки вічнозеленої.

У поясі смерекових лісів панівне положення займають чисті смерекові ліси, тільки на нижчих гіпсометричних рівнях зустрічаються мішані з буком лісовим і ялицею білою. До долин потоків у цьому поясі приурочені сірорічкові ліси.

Територія НПП «Верховинський» належить до регіонів Українських Карпат, де збереглася первинна кліматична верхня межа лісу. Вона тут становить у середньому 1591 м н. р. м. і в різних місцях залежить від рельєфу, висоти гір та діяльності людини. Найкраще вона збереглася у південно-східній частині Чивчин. Вище верхньої межі лісу, у рослинному покриві субальпійського поясу, домінуюче положення займають первинні угруповання сосни гірської, костриць лежачої та мальованої, кунічника пухнастого, біловуса стиснутого тощо.

На території національного парку багатий і різноманітний також тваринний світ. Тут перебуває майже 3000 видів тварин. З хребетних відмічено 139 видів, з яких 76 внесено в офіційні охоронні списки. З комах виявлено 302 види.

Величність і краса навколишньої природи становлять особливу рекреаційну та естетичну цінність і привабливість (атрактивність) території НПП «Верховинський». Природні умови парку надзвичайно сприятливі для розвитку туризму і рекреації. Багата самобутня гуцульська культура, народні звичаї та обряди привертають увагу туристів. Все більшої популярності набуває сільський зелений туризм. Карпати прекрасні в будь-яку пору року. Взимку сюди приїжджають тисячі прихильників гірськолижного спорту, а влітку – любителі активного відпочинку: пішохідного та велотуризму, рафтингу та сходжень на гірські вершини.

На території НПП «Верховинський» пролягає багато різноманітних туристичних маршрутів: гірських, водних, пішохідних, кінних, велосипедних. Прихід весни в Карпати супроводжується масовими походами туристів-водників по Черемошу, адже ріка повноводна тільки у цю пору року. Подорожувати Черемошем можна на плотах і байдарках, надувних човнах і понтонах по двох маршрутах: перший – у верхів'ях Чорного Черемошу від с. Буркут до с. Устеріки (59 км), другий – від присілка Марієно до с. Устеріки (40 км). В районі Буковецького та Кривопільського перевалів є прекрасні місця для польотів на дельтапланах та парaplанах. Взимку туристи мають можливість покататися на гірських лижах у Верховині та Ільцях.

Природа Верховинщини є надзвичайно сприятливою не тільки для повноцінного відпочинку, але й для лікування. Тут нараховується понад 100 джерел мінеральних вод усіх типів. Лише в с. Буркут та селищі Верховина знаходиться 10 досліджених джерел мінеральної води. Добовий дебіт води у двох свердловинах селища Верховина становить 796 м³ на добу. Температура води в джерелах коливається від 7,3°C до 25°C, а мінералізація джерела «Альбин» в с. Буркут становить 3,6 г на 1 л води.

Історико-культурна цінність регіону НПП «Верховинський» базується на багатій подіями історії краю. Територія Верховинського району є серцем Гуцульщини, а її центром

Вид на гірський масив Синиці із урочища Тарночка в селі Криворівня

– селище Верховина (до 1963 р. – Жаб'є). Жаб'є згадується вперше у документі за 1424 р., коли князь Свидригайло передав його у користування якомусь Драсимовичу. Про походження назви Жаб'є існують різні перекази. В останній час з'явилась гіпотеза походження назви Жаб'є від прадавнього гуцульського божества вогню, аналогічного литовському божеству вогню Габіє. Цим же словом тут і досі називають вогонь домашнього вогнища. Якщо виходити з лінгвістичної теорії балто-слов'янської праєдності, то впливає небезпідставна версія про абсолютну тотожність балтійсько-го «габіє» зі слов'янським «жаб'є».

Історія селища Верховина пов'язана з легендарним Олексою Довбушем, в загонах якого були селяни з Жаб'є. Існує чимало легенд про переховування тут Довбуша, опришків, їх скарги.

Село-музей Криворівня належить до найстаріших сіл Гуцульщини. Відоме з 1654 року. Назва походить від того, що село розміщене на вузькій смужці рівнини, розділеної річкою Чорний Черемош. Річка у вигляді дуги огинає в центрі села гору Буськівка. Тому й назва – крива рівня (рівнина), або коротко – Криворівня. Відомий етнограф Володимир Гнатюк назвав Криворівню «українськими Афіними». Завдяки його діяльності це село стало місцем зустрічей, праці і відпочинку видатних діячів культури, які гуртувались навколо І. Франка та М. Грушевського.

Криворівня пам'ятає цілу плеяду українських інтелектуалів, корифеїв художньої творчої думки. Це Михайло Коцюбинський, Марко Черемшина, Ольга Кобилянська, Василь Стефаник, Леся Українка... Навколишня природа, життя гуцулів ставали предметом творчих студій. Тут народила-

ся не одна перлина української літератури – «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського, поезії І. Франка, буркутські вірші Лесі Українки, «Камінна душа» Г. Хоткевича та ін. Про все це можна дізнатися у будинку-музеї села, де любив відпочивати щоліта 1901-1911 рр. І. Я. Франко. Тут незабутній Параджанов знімав фільм «Тіні забутих предків», який став візитною карткою Гуцульщини. У присілку Заріччя реставровано хату-гражду Харуків, яка є пам'яткою дерев'яної гуцульської архітектури. Найдорожчою святинею села є церква Різдва Пресвятої Богородиці.

Насамкінець зазначимо, що успішне функціонування НПП «Верховинський» стане значним поштовхом у туристичному освоєнні Верховинського району. Орієнтація національного природного парку на розвиток рекреаційної діяльності обумовить збільшення кількості туристів, створить додатковий попит на послуги з проживання та харчування, які будуть надаватися місцевим населенням. Розвиток туристичної інфраструктури парку дасть поштовх до відновлення та повноцінного функціонування колишніх (Чивчин, Буркут) та створення нових населених пунктів. Особливу увагу потрібно приділити прокладанню мережі доріг і туристичних маршрутів та їх благоустрою.

Нині відвідуваність парку є низькою, що обумовлено поганим станом доріг. По його території не курсує жоден маршрутний автобус. Хоча (зворотня сторона «медалі») це свідчить про екологічну чистоту території парку.

Відтак високою є наукова цінність території НПП «Верховинський», що полягає в унікальній можливості вивчення місцевих природних екосистем, які є дуже близькими до натуральних або еталонних.

Дмитро СТЕФЛЮК,
заступник директора НПП «Верховинський»,
с. Верхній Ясенів Івано-Франківської області

2. РЕКРЕАЦІЙНО- ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ НПП «ВЕРХОВИНСЬКИЙ»

Унікальність цієї території полягає в ландшафтному різноманітті – це казкова краса гірських пейзажів, щед्रो влита кришталевою водою цілющих джерел, різнобарвні відблиски стрімкого Черемошу, не раз оспіваного в піснях та легендах, велике різноманіття флори і фауни, сприятливі кліматичні умови, що дозволяють розвинути багато видів туризму.

НПП «Верховинський» поєднує на своїй території типи для Чивчинських і Гринявських гір долино-річкові та природні комплекси, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність. Такі умови ідеально підходять для розвитку туристичної діяльності, а також різного роду наукових досліджень.

Дана територія зазнала найменше антропогенного впливу, що викликає підвищений інтерес відвідувачів та туристів. Окрім того, на території парку розвинена утилітарна рекреація (заготівля грибів та дикоростучих ягід) згідно встановлених лімітів.

Чивчинські гори, в межах яких розташована більша частина НПП «Верховинський», є північно-західною частиною Мармароського кристалічного масиву. Це єдиний в Українських Карпатах район, де на поверхню виходять найдавніші метаморфічні утворення, перекриті осадовим палеозойським та мезозойським чохлам. Упродовж всієї доступної огляду історії Мармароський масив розвивався по-іншому, окремо від флішової області, до якої належать Гринявські

гори. Територія парку охоплює південну та центральну частини Чивчинських гір. Тверді метаморфічні і масивні осадові породи утворюють тут зубчасті гребені крутосхиливих хребтів з численними шпильми і скелями. Особливо привабливими є скали «Баби» – одне з найкрасивіших та найзагадковіших місць, Мокринів Камінь – комплексна пам'ятка природи місцевого значення, «Каменець» – з величезним камінням, біля якого можна поспостерігати за орлами. На схилах хребтів трапляються виходи юрських вапнякових брил, що створюють екзотичні краєвиди і є осередками, де росте велика кількість раритетних видів рослин. Гринявські гори по р. Чорний Черемош межують з Чивчинськими. Ця частина території парку складена міцними пісковиками, кварцитами, конгломератами і сланцями крейди й палеогену. Таким чином, загальний рельєф і мікрорельєф території гетерогенні, поверхня сильно розчленована, відслонення різних порід створюють велику різноманітність еколого-мікрокліматичних та едафічних ніш, що відіграють значну роль в розподілі природних видів з різними екологічними вимогами. Найвища вершина Гнітеса досягає абсолютної висоти 1769 м н.р.м., яка, до речі, є найбільшим плоскогір'ям в Україні.

Водні ресурси на території парку формують і регулюють переважно ріки, з них дві великі – Білий та Чорний Черемош. Крім річок і потоків, є мінеральні джерела (ур. Прелуки, пол. Штефулець, пол. Мокрин, пол. Попадя) і природні розсоли біля кляузи Лостун.

Також на Чорному і Білому Черемошах частково збереглися греблі лісосплавних кляуз, споруджені з дерева, каміння, з використанням залізних штирів (Балтагул, Лостун, Шибене, Маріїн, Баюрівка), які були потужними гідротехнічними спорудами Гуцульщини. Наші предки тут будували дерев'яні мости, кладки, гамованки і кашиці. Всі ці споруди є пам'ятками будівельної культури гуцулів-корманчів та гуцулів-будівельників. На даний час є залишки старих копалень на полонині Лостун і в урочищі Шахта, де видобували родоніт.

Окрім того, по всій території парку збереглися окопи часів Першої світової війни та поховання на полонинах Веснарка, Прелуки, Мокрин.

За характером поширення, структурою, флористичними особливостями та господарським значенням луки на території парку поділяються на лісові, субальпійські та альпійські, які разом з болотними та водно-болотними угрупо-

**Природне багатство НПП «Верховинський»
приваблює нескінченні потоки туристів**

ваннями представлені понад 30 формаціями. На території зростають понад 700 видів, що складає третину судинних рослин Українських Карпат, та виявлено 59 видів судинних рослин, занесених до Червоної книги України. Завдяки значній віддаленості від населених пунктів і важкодоступності уціліли високогірні островці дикої природи Українських Карпат та зразки традиційної культури гірської господарки, які є національним багатством всієї України, збереглося у первозданному стані багато природних комплексів і об'єктів, що мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню і естетичну цінність. Тут можна побачити на волі бурого ведмеда, благородного оленя, козулю, дикого кабана, рись, вовка, лісового kota, лиса, куницю, видру, саламандру плямисту, беркута, глухаря, тетерука. Про диких звірів згадується у народних легендах, міфах, казках, а також вони присутні й у декоративному мистецтві гуцулів. Дуже цікавими є християнські культові споруди на горі Василькова, полонинах Дуконя, Масний Присліп, Штефулець Великий, Альбинська.

Природні та естетичні цінності представляють:

1. Гідрологічний заказник місцевого значення «Ріка Чорний Черемош» з прибережною смугою площею 1740 га. Найважливіша з приток Пруту – річка Черемош має таку назву від села Устеріки, де зливаються Чорний і Білий Черемоші. Чорний Черемош до злиття з Білим має довжину 87 км. Бере початок у верхній частині схилу вершини Команова у Чивчинах, на висоті 1715 м н.р.м.

2. Чивчино-Гринявський ландшафтний заказник місцевого значення знаходиться на території Буркутського лісництва ДП «Верховинське лісове господарство» площею 7243,0 га. Створений розпорядженням Івано-Франківської облдержадміністрації від 23.06.1997 року № 443.

3. Гідрологічна пам'ятка природи загальнодержавного значення – Висяче болото (Болото Висяче), площею 0,5 га на висоті 1550 м над рівнем моря, створене розпорядженням РМ УРСР від 14.10.1975 № 780. Воно є одним з найбільш відомих у Східних Карпатах так званих висячих (або схилових) боліт і розташоване на схилі одного з північно-східних відрогів гірського масиву Чивчини.

4. Комплексна пам'ятка природи місцевого значення «Каменець» – площа 1,0 га. Знаходиться на висоті 1420 м н.р.м., на території Чивчинського ПОНДВ. Створена розпорядженням облвиконкому від 16.09 №335.

5. Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Еталон смерекового насадження» площею 2,6 га – Яловичорське лісництво Гринявського держлісгоспу – розташована на висоті 1025 м над рівнем моря, створена рішенням облвиконкому 07.07.1972 року з метою збереження високопродуктивного смерекового насадження віком 60 років.

6. Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Модрина» – чисте насадження модрина європейської площею 0,5 га – Явірницьке лісництво Верховинського держлісгоспу, створена розпорядженням облдержадміністрації від 15.07.96 року № 451.

Рекреація в межах територій та об'єктів ПЗФ – це відвідування природозаповідних територій з метою відпочинку, оздоровлення, відновлення ресурсів організму; любительського рибальства, збору грибів, ягід; огляду пам'яток історії та культури, цінних природних територій; туристичних мандрівок тощо.

Екзотичні красиви: виходи юрських вапнякових брил

За висновками науковців, протягом сезону територію парку мають право відвідати 29036 чоловік. Етнографічні особливості його території полягають в тому, що парк знаходиться в серці Карпат – Гуцульщині.

Гуцульщина – одна з найцікавіших етнографічних областей України. Цей мальовничий гірський регіон вабить до себе своїми красивими, чистим повітрям, ріками, потоками, джерелами, горами, унікальними туристичними шляхами, архітектурними пам'ятками і народними традиціями. Гуцули, як етнографічна група, мають свою автентичну говірку, виділяються красивим барвистим одягом, своєрідною народною архітектурою, звичаями, традиціями, багатим розмаїтим фольклором, широким розвитком народних ремесел.

Характерно, що гуцульські традиції і звичаї містять у собі не сухі настанови, а переконливі аргументи, відображені у художніх образах, мудрих висловах, які глибоко впливають на всю емоційну сферу людини, оздоровлюючи її, а тому запам'ятовуються і стають у пригоді протягом життя. В господарському укладі гуцулів основне місце займає тваринництво з перевагою вівчарства. На цій основі склалася особлива культура господарства зі своїми типами поселень, формами випасу, побуту, способами переробки молокопродуктів тощо.

Вишивка Гуцульщини є одним з найпоширеніших видів народного мистецтва. Прикраса одягу вишивкою – загальнослов'янська традиція. Це – жіночі, чоловічі, дитячі сорочки; головні убори – перемітки, хустки, кептарі, сардаки, байбараки, манти, гуглі, кожухи, гачі, капчурі, капці, онучі та інше.

Початки різьбярства на Гуцульщині сягають далекого минулого. Різьбили на дереві всіх порід, які використовувались у практичній діяльності гуцулів. Однак основним матеріалом був явір. Рідше використовувалися клен, груша, вільха, яблуня, слива, горіх, кедр, тис. Широкою сферою застосування хисту різьбярів став побут, який складав невеликий набір необхідних речей: скринь, столів, лав, ліжок, полиць. Особливий інтерес у мистецтвознавців викликають різьблені столи і сволоки.

Гірські умови, бездоріжжя значною мірою ускладнювали і обмежували динаміку позарегіональних зв'язків населення Гуцульщини. Це і зумовило низький рівень розвитку та тривалу збереженість деяких архаїчних елементів традиційно-побутової культури, що простежується у техніці зрубного дерев'яного будівництва, типовому пла-

Саламандра плямиста; білка карпатська

нуванні житлових, господарських і монументальних споруд, зокрема гуцульських хрещатих церков; способах обробки вовни, шкіри; видах і способах приготування їжі, крою, формах і компонентах традиційного одягу тощо.

На розвитку прогресивної культури гуцулів позначилося перебування в Жаб'юму, тепер Верховина, ряду видатних українських письменників: Івана Франка, Михайла Коцюбинського, Лесі Українки, Василя Стефаника, Ольги Кобилянської, Марка Черемшини, Осипа Маковея. Понад 120 р. тому І. Франко, прибувши вперше в 1884 р. до Верховини, мовив: «Ось Жаб'є – Гуцульська столиця! Нема, мовляють, села понад Жаб'є і більшого лиха шукати дарма...», маючи на увазі, що «гуцульська столиця» в умовах колоніального режиму Австро-Угорщини була селом великих бід. З проголошенням незалежності України вся історична спадщина стала дорогоцінним надбанням для нинішнього покоління у здійсненні національно-культурного відродження і розвитку краю та розбудови Української незалежної держави. У 1990 р. на Верховинщині створено громадську організацію Всеукраїнське товариство «Гуцульщина», а в 1991 р. проведено перший Міжнародний гуцульський фестиваль, який став традиційним і щорічно проводиться в районних центрах та містах регіону Гуцульщини. У селищі Верховина встановлено пам'ятний знак «Центр Гуцульщини». На Верховинщині відбуваються щорічні свята та фестивалі. Зокрема: «Полонинське літо», фестиваль Гуцульської співанки імені Чукутихи, Гуцульської музики імені Могура, Гуцульського танцю імені Чуперчука та Шинкарука. в яких бере участь велика кількість гостей з України і зарубіжжя.

На території Національного природного парку «Верховинський» є сприятливі умови для розвитку різних видів туризму. Зокрема: етно-екотуризму, агротуризму, арт-туризму, унітарного туризму, мілітарітуризму, фотополювання, гірського велотуризму, кінного туризму, спортивного пішохідного туризму, зеленого туризму, орнітологічного туризму, а також кліматобальнеологічного лікування відпочиваючих на базі мінерального джерела Буркут в урочищі Штефулець. Для цього придатні всі пасма гірських хребтів Українських Карпат. Основна рекреаційна діяльність проводиться в зоні регульованої рекреації, яка складає 3670,1 га, тобто 30,53% від всієї площі.

Враховуючи відповідний природно-заповідний фонд, незаймані цивілізацією мальовничі куточки природи, джерела чистої води та різноманіття фауни і флори, туризм буде розвиватися як пріоритетний напрям рекреаційної діяль-

ності, спрямований на гармонізацію відносин між туристами і навколишнім середовищем.

З метою організації та розширення екотуристичної діяльності на території парку спеціалістами визначаються місця прокладання еколого-освітніх, науково-пізнавальних, орнітологічних стежок, туристичних маршрутів з оглядовими майданчиками мальовничих краєвидів наших гір і полонин. Планується до 2020 року провести будівництво чотирьох адміністративних приміщень ПОНДВ з міні-готелями і візит-центрами. Враховуючи наявність мінеральних джерел з лікувальною водою Буркут та екологічно чисту територію, пропонується збудувати дитячий оздоровчий комплекс на 100 відпочинкових місць. Запровадження різних видів туризму створить передумови збільшення кількості туристів та відпочивальників, що буде сприяти підвищенню рівня екологічної свідомості і світогляду серед відвідувачів парку та різних верств місцевого населення.

Об'єктами особливої привабливості для рекреантів є музеї, під час відвідування яких можна ознайомитися з культурою і побутом Гуцульщини, відчувати гостинність мешканців сільської місцевості та придбати традиційні сувеніри цього краю. Нині на території Верховинського району функціонує 11 музеїв.

На території Національного природного парку прокладено більше 113 км еколого-пізнавальних туристичних маршрутів.

Одним з привабливих для туристів є маршрут «Стежками Лесі Українки», який розташований на території Буркутського ПОНДВ – загальна протяжність 18 км. Найвища точка маршруту – 1477 м н.р.м. (лінійний, комбінований). Цією стежкою в 1903 році проходила відома українська письменниця Леся Українка. Побачене надихнуло її на написання творів «В пущі» та «Одержима». Не менш привабливим та цікавим є маршрут «Цісаревича Рудольфа», який розташований на території Перкалабського ПОНДВ – протяжністю 13 км. Найвища точка маршруту – 1540 метрів н.р.м. (кільцевий, комбінований, радіальний). Відвідавши його, туристи мають можливість оглянути залишки гідротехнічної споруди кляузи-гаті імені кронпринца Рудольфа, названої в честь сина австрійського цісаря Франца Йосифа. «Чемірне» – маршрут Прикордонного ПОНДВ загальною протяжністю 14 км. Найвища точка маршруту – 1650 метрів над рівнем моря (лінійний, комбінований). «Скала Баби» – Перкалабське та Прикордонне ПОНДВ – загальна протяжність маршруту 13 кілометрів. Найвища точка – 1750 метрів (кільцевий, комбінований, радіальний). «Кляуза Лостун» (Чивчинське ПОНДВ). Загальна протяжність –

17,20 км, найвища точка – 1653 м над рівнем моря (кільцевий, комбінований). «Монастирський» (Буркутське ПОНДВ), загальна протяжність – 13 км. Найвища точка маршруту – 1576 м над рівнем моря (кільцевий, комбінований).

Основне завдання та стратегічні цілі еколого-пізнавального туристичного маршруту і екологічної стежки – спонукати відвідувачів впізнавати у природі вивчені живі об'єкти, бачити ознаки їх пристосування до умов існування, біологічні ритми, пояснювати екологічне значення.

Важливим напрямком діяльності є забезпечення безпеки відвідувачів. Територія парку знаходиться в помірній кліматичній зоні. Однак подорожуючи територією, можна зустрітися з різного роду небезпекою: це небезпечні природні явища (повені, грози, урагани, екстремальні температури повітря, води), а також небезпека від хижих диких звірів чи отруйних дикорослих рослин, змій, павуків, грибів та ягід.

Для попередження, своєчасного інформування і ліквідації нещасних випадків розроблений комплексний план, узгоджений з органами місцевої влади, рятувальною службою, відділом міліції, медичними установами.

У цілому природні умови території парку є безпечними для відвідувачів. Еколого-пізнавальні туристичні маршрути і рекреаційні місця розроблені, прокладені та облаштовуються за усіма вимогами і правилами.

Для подальшого розвитку рекреаційної та еколого-освітньої діяльності планується збудувати при адміністрації НПП «Верховинський» візит-центр, діяльність якого покращить ефективність еколого-освітньої роботи і дозволить відвідувачам та туристам ознайомитись із етно-культурними традиціями місцевого населення, привабливими місцями Національного природного парку «Верховинський» та Гуцульського регіону Українських Карпат.

Література

1. Верховинщина: Загальні описи та історичні нариси про населені пункти Верховинського району / Упорядник Іван Зеленчук. – Верховина: Гуцульщина, 2004. – 331 с.
2. Проект Tasic Наукове обґрунтування створення Національного природного парку «Чивчино-Гринявські гори», 2003. – 1-29 с.
3. Украинские Карпаты. Природа / Голубец М.А., Гаврусевич А.Н., Загайкевич И.К. и др. – Киев: Наук. Думка 1998. – 208 с.

Кунція кам'яна

Михайло НЕЧАЙ,
директор,
Ярослав ЗЕЛЕНЧУК,
начальник наукового відділу,
Сергій МАТІЙЧУК,
начальник Перкалабського ПОНДВ,
НПП «Верховинський»,
с. Верхній Ясенів Івано-Франківської області

3. ФОТОМОНІТОРИНГ ТВАРИННОГО СВІТУ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «ВЕРХОВИНСЬКИЙ»

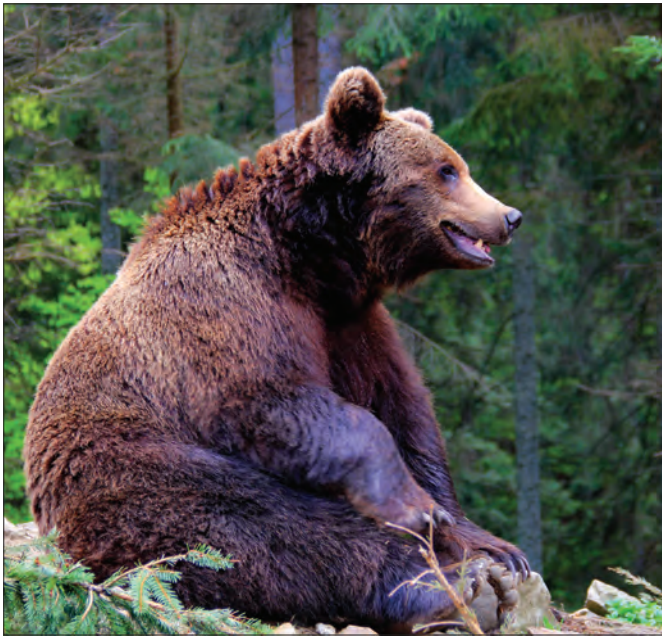
Національний природний парк «Верховинський» розташований у Чивчино-Гринявських горах (верхів'я Білого і Чорного Черемошів) – це найбільш віддалена і важкодоступна частина Українських Карпат, і саме тут ще збереглися цінні з ботаніко-географічної і фітоісторичної точки зору островні осередки корінних смерекових фітоценозів реліктового характеру. Загальна площа НПП «Верховинський» становить 12 022,9 га. Покрита лісом територія займає 94 % – 11 301,5 га, серед яких 2 471,6 га смерекові праліси, що становить 21% території парку.

За фізико-географічним районуванням переважна більшість території парку знаходиться в межах Рахівсько-Чивчинської, а четверта частина – Полонинсько-Чорногірської областей Українських Карпат.

Відповідно до зоогеографічного районування територія Національного природного парку «Верховинський» знаходиться в межах Карпатського гірського зоогеографічного Центрально-Європейського округу країни Карпати Українські та є складовою частиною Західно-Європейської провінції Бореально-Європейської підобласті Палеарктичної області. Тваринний світ НПП «Верховинський» складається з гірськолісового та полонинського ландшафтно-фауністичного комплексів. Серед них виділяються ділянки: Чивчинська та Пневська.

Оскільки територія НПП «Верховинський» віддалена та важкодоступна, то зазнає мінімального антропогенного впливу, внаслідок чого збереглася унікальність видового рослинного покриву та фауністичного біорізноманіття. Фауністичні дослідження території парку є вкрай важливими для наукового світу, адже є «білою плямою» на території Карпат.

Незперечно можна стверджувати, що видовий склад наземних хребетних тварин НПП «Верховинський» належить до гірського фауністичного комплексу, тут наявні представники бореальних, тайгових і мішаних лісів Західної Європи. Найхарактернішими є саламандра плямиста, тритон карпатський, тритон альпійський, кумка гірська, глухар, рябчик, жовна чорна, шишкар ялиновий, білка карпатська, ведмідь бурий та деякі інші. Необхідно зауважити, що на дану територію нечасто заходять тварини, характерні для

Вуйко карпатських лісів – ведмідь бурий

фауністичного комплексу передгірної зони і вже зовсім рідко можна виявити види – типові для степової рівнини: 1000 і більше м.н.р.м. даються взнаки.

З іншого боку, в цій місцевості наявні фауністичні елементи, характерні лише для верхньої смуги криволісся, які навіть в період кочівель не спускаються нижче як 800-1000 м.н.р.м., як, наприклад, дрізд гірський.

Цінність та унікальність НПП «Верховинський» підтверджується такими факторами. Перш за все, тут мешкають види, характерні саме для середньо-високогірної зони, які ніде більше в Україні не зустрічаються, по-друге, тут є достатні площі, придатні для нормального проживання тварин, що зустрічаються у субальпійському поясі, по-третє, виявлені рідкісні тварини, занесені до Червоної книги України та інших міжнародних охоронних списків, а також більш чисельні, але чітко локалізовані.

Великі ссавці мають неабияке значення в функціонуванні наземних біоценозів. В абсолютно дикому стані на території парку характерні: олень благородний (*Cervus elaphus*), козуля європейська (*Capreolus capreolus*), кабан дикий (*Sus scrofa*), бурий ведмідь (*Ursus arctos*), рись (*Felis lynx*), вовк (*Canis lupus*), кіт лісовий (*Felis silvestris*), горностаї (*Mustela enninea*), норка європейська (*Mustela lutreola*).

Пташиний світ багатий на такі рідкісні представники як: беркут (*Aquila chrysaetos*), сапсан (*Falco peregrinus*), підорлик малий (*Aquila pomarina*), боривітер звичайний (*Falco tinnunculus*), осоїд (*Pernis apivorus*), зміїд (*Circus gallicus*), тетерук (*Lururus tetrix*) та багато інших.

У холодних гірських потоках трапляються форель струмкова, а також «червонокнижні» види лосось дунайський, минь річковий, морена звичайна та дунайсько-дністровська, встановлено також наявність п'явки медичної (*Hirudo medicinalis*) та черв'яка дощового (*Lumbricus terrestris*). Також зустрічається мінога карпатська (*Eudontomyzon danfordi*).

Фауна безхребетних багата та різноманітна. Для території парку слід відмітити: жук-олень (*Lucanus cervus*), ро-

залию альпійську (*Rosalia alpina*), майку фіолетову (*Meloe violaceus*), веснянку велику (*Perla maxima*), дозорець-імператора (*Anax imperator*), красуню діву (*Calopteryx virgo*); кутокрильницю с-альбум (*Polygonia C-album*), махаона (*Papilio machaon*), райдужницю велику (*Apatura iris*), чорнушку манта (*Erebia manto*), пеструшку таволгову (*Neptis rivularis*), жалібницю (*Nymphalis antiopa*), адмірала (*Vanessa atalanta*) та багатьох інших.

За матеріалами інвентаризації парку був складений список фауни, який включає: 48 видів ссавців, 122 – птахів, 6 – плазунів, 11 – земноводних, 16 – риб, 1 – круглоротих, 2 – кільчастих червів. Види тварин, що потребують особливої охорони, які занесені до Міжнародних червоних списків та ЧКУ: із всього описаних 203 видів хребетних тварин та 5 видів класу п'явки 152 занесені до червоних списків світу та України, із них 8 видів – до Червоного списку МСОП, 10 видів до ЄЧС, 26 видів до Вашингтонської конвенції, 170 видів до Бернської конвенції, 43 види до Боннської конвенції, 50 видів до Червоної книги України та 97 видів, які потребують охорони на регіональному рівні.

Важливим аспектом науково-дослідної роботи на території природо-заповідного фонду є інвентаризація біорізноманіття та розробка науково обґрунтованих природоохоронних рекомендацій для збереження та відтворення цінних природних комплексів. Одним із аспектів інвентаризації є дослідження видового складу та популяційної структури великих ссавців, для моніторингу за їх переміщенням у часі та просторі.

Координацію таких наукових досліджень, які здійснюються під егідою та за фінансування Дунайсько-Карпатської програми WWF у рамках міжнародних проектів «Відкриті кордони для ведмедів у Румунських та Українських Карпатах» і «Сприяння відповідальному веденню лісового господарства для невиснажливого розвитку в Українських Карпатах» на території Верховинщини, провадить кандидат біологічних наук, науковий співробітник відділу екосистемології Інституту екології Карпат Національної академії наук України Тарас Башта. Для цих наукових досліджень Національному природному парку «Верховинський» надані спеціальні технічні засоби – «фотопасти» для аудіо, відео та фотофіксації місцевої фауни. За допомогою установлених у різних природних біотопах «фотопасток» отримано дуже цікаві фотографії представників тваринного світу, особливо в нічний період.

Крім того, дуже цікавими та малодослідженими на території Карпат є так звані «міжвидові конфлікти», фіксування яких є досить важким.

Співробітники наукового відділу та природоохоронних науково-дослідних відділень встановлюють «фотопасти» в місцях концентрації парнокопитних, на лісових стежках та міграційних коридорах диких тварин, узліссях та біополянах. Такою мережею фотофіксації покрита майже вся найцікавіша у фауністичному аспекті територія Національного природного парку «Верховинський». Для дослідження впливу біотехнічних заходів для тварин «фотопасти» встановлюються біля стаціонарних годівниць та солонців. Все це потребує багато часу та фізичного здоров'я через

віддаленість і важкодоступність території, потребу систематичної заміни елементів живлення та карт пам'яті, встановлення фотопасток на інші місця і т.п.

Крім цього, фотофіксація тваринного світу співробітниками наукового відділу та природоохоронних, науково-дослідних відділень, які забезпечені фотоапаратами, дозволяє співставити інформацію щодо популяційного складу тварин, що в свою чергу дає змогу не допустити повторної фіксації під час проведення обліків фауни по першому та останньому снігу на території парку.

Всі отримані матеріали опрацьовуються науковцями парку і використовуються під час розробок природоохоронних рекомендацій для їх подальшого втілення, зважаючи на те, що негативний антропогенний вплив (знеліснення, браконьєрство, промислове забруднення, інтенсифікація сільського господарства, розвиток туризму, розширення транспортної мережі тощо) на біорізноманіття Українських Карпат зараз досягнув критичної межі.

Література

1. Антропогенні зміни в лісах Українських Карпат і їх наслідки / О.В. Максимець, С.А. Генсірук // Лісівнича академія наук України. – М., 2004. – № 3. – 147 с.
2. Бондаренко В.Д. Звірі наших лісів. – К: Урожай, 1998. – 160 с.
3. Брусак В., Зінко Ю., Благодир С., Шевчук О., Кричевська Д., Ліро А. Ключові території Українських і Польських Карпат у складі Транскарпатської екологічної мережі. – Вісник Львівського університету. Серія географічна, 2010. – Вип. 38. – С. 45–57.
4. Зеленчук Я.І., Мацап'як Л.Ф., Форгіль Я.С. – Смерекові праліси НПП «Верховинський» / Я.І. Зеленчук, Л.Ф. Мацап'як, Я.С. Форгіль // Еколого-просвітницький краєзнавчий журнал «Жаб'є», 2014. – № 2. – С. 43–45.
5. Слободян О.О. Бурий ведмідь Українських Карпат / О.О. Слободян. – Івано-Франківськ, 2008. – 160 с.
6. Фесенко Г.В., Бокотей А.А. Птахи фауни України: польовий визначник. – К., 2002. – 416 с.
7. Червона книга України. Тваринний світ. – Київ: «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1994. – 464 с.
8. Червона книга України. – 11 видання зі змінами / О.Ю. Шапаренко, С.О. Шапаренко // Торсінг плюс. – 2008. – 384 с.

Кабан дикий

З ГУЩІ ЖИТТЯ

Калина БАТАМАНЮК

РЯТІВНИЦЯ ЛИСІВ

...А коли у травні стара суха грушка, яка уже кілька років не мала на собі жодного зеленого листочка, зацвіла густим білим цвітом, а у вересні, коли бузьки зі своїми малими бузьченятами збиралися у вирій, зародила жовтими грушками, – Дарка таки не витримала і прийшла до Маріки.

– Марі, а що ти зробила з грушків, що вона з сухої стала жива? Може, поливала чим? То скажи, бо у мене дві сливці усохли, може би відродилися також. – І її прискіпливий колючий погляд упав на картонний ящик під дверима, з якого весело дивилися на Одарку, на Марію і на весь світ троє малих лисенят. Уже забувши, чого прийшла і про що питала, Одарка сплеснула руками:

– Добре люди кажуть, що ти таки, Марійо, не маєш олії в голові. Та чи ти, погана бабо, лисий на нашу біду уже розводиш? Звідки ти цих злодіїв маєш?..

І Марія розповіла сусідці, що уже давно знає лисячу нору в лісі. Вона навіть укривала її сушняком, аби ніхто з людей не добачив і не вибив лисиць. А оце недавно ішла лісом і повернула провідати старих друзів.

– І як ти думаєш, Одарко, – повернувшись усім лицем Марія до сусіди, – хто у цьому світі зліший, лютий і страшніший: люди чи звірі? Люди, Дарочко, люди. Знайшли-таки нору, повибивали старих лисів, а малі сховалися в густих ожинах і, голодні, довмирували там. Усе живе повистрілювали, повибивали у лісі люди. Колись козуль, зайців, лисів було повно. Навіть олені заходили до людських обійсть. Пригадуєш, як кілька років тому олень блукав поміж хатами нашими, та недовго ми його красою любувалися – Николай Юрішин убив оленя, бо йому роги були потрібні. Йому замало своїх рогів на голові, – ще оленячі потребувались... Ліси повирубували. Столітні дуби поспиловали, хто з тим рахується?... Усім лиш гроші, гроші і гроші треба. А потім здоров'я за них не можуть купити...

– Але що ти будеш з лисами робити? – так злегка, так подалеку, аби ця Марія, що не має олії в голові, не скипіла ще більше, питає Одарка.

– Підростуть, наберуться сили... я їх молочком пою... тай віднесу до лісу. Хай лисички живуть собі і мені на радість...

Дарка уже не допитувалась у сусіди за ожилу грушку, бо забула через цих рудих лисів, через цих злодія, за чим прийшла...

сmt Верховина
Івано-Франківської області

СПРАВА НАДЗВИЧАЙНОЇ ВАГИ

ЕКООСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ У ПРИРОДНОМУ ЗАПОВІДНИКУ «ГОРГАНИ»

Людмила КРАВЧУК,
завідувач сектору
екологічної освіти,
Роман КУЗНЕЦОВ,
провідний фахівець
сектору екологічної освіти,
Природний заповідник
«Горгани»,
м. Надвірна
Івано-Франківської області

Природа Землі незвичайна і неповторна. Кожен її куточок – гарний по-своєму. Одним з таких є Природний заповідник «Горгани», де реліктові сосни у високогір'ї часто чергуються як між собою, так із кам'яними розсипами та смерековим лісом, тому утворюють надзвичайно цінний для науки природний ландшафт, а для відвідувачів – мальовничий, неповторної краси гірський пейзаж.

У 2016 році виповнюється 20 років з дня створення Природного заповідника «Горгани».

У різний час у структурі наукового відділу працювали і працюють люди, які виконують одне з основних завдань діяльності установи – екологічне виховання. Це Руслан Свирида (1997-1998), Віктор Клід (1998-2000), Людмила Кравчук (2000 по даний час), Світлана Лахва (2010 по даний час), Роман Кузнецов (2014 по даний час), але для всіх одне із основних завдань заповідника – поширення екологічних знань, було і є пріоритетом.

Еколого-освітня діяльність Природного заповідника «Горгани» здійснюється з метою формування нових етичних стосунків людини з природою, екологічної свідомості та екологічної культури всіх верств населення; виховання розуміння сучасних екологічних і природоохоронних проблем та сприяння вирішенню їх на регіональному та державному рівнях.

У процесі формування уявлення дітей про природу провідна роль належить дорослим, які виступають не лише як носії знань, а й зразок наслі-

Кам'яні розсипи – греготи – чергуються з реліктовою сосною

дування способів, дій, прийомів, функцій. Маючи багаж екологічних знань, дорослі повинні допомогти дітям відчути цінність і неповторність природи. Майбутні будівничі держави повинні вирости з переконанням, що людина й природа – єдиний живий організм, і якщо знищити хоч одну його частину, то загине все інше.

Основним покликанням працівників сектору екологічної освіти є формування в людей екологічного світогляду. Це здійснюється завдяки системному підходу до безперервної екологічної освіти через дошкільні заклади, школу, вищі навчальні заклади. Система безперервної екологічної освіти передбачає, на кожному із цих етапів, поглиблення і доповнення екологічних знань.

Екологічна освіта розпочинається ще в дошкільному закладі, де відбувається виховний процес за віковими особливостями. І це є дуже важливо, оскільки в дошкільнят починається формування особистості. Екологічне виховання дошкільників ґрунтується на засвоєнні дітьми системи знань про природу, про існуючі в ній зв'язки і залежності, на усвідомленні впливу діяльності людини на природу. Працівники сектору екологічної освіти заповідника співпрацюють з дитячими до-

шкільними закладами району. Вони часті гості під час проведення операцій і акцій. До вподоби малечі розмальовувати рослини й тварини та особисто зробити ялинку з підручних матеріалів.

Початкова школа дає не тільки знання про довкілля, а й розвиває екологічну свідомість, прищеплює любов та відповідальне ставлення до природи. У початкових класах екологічні заняття проводяться з використанням стендів-кросвордів, ігор, друкованих видань і презентацій, демонстрації фільмів про заповідник. В процесі роботи виконуються поставлені завдання – набуття практичних навичок у здійсненні спостережень за навколишнім середовищем і залучення до природоохоронної роботи.

Однією із активних форм пізнання дитиною навколишньої дійсності є гра. Поринаючи в процес гри «Стежками заповідника «Горгани» (ігри подаровані дошкільним закладам та школам району), діти візуально проходять стежками заповідника, знайомляться з рослинним та тваринним світом, вивчають правила поведінки в природі.

Захоплюючи дітей цікавими заняттями, практичними корисними справами, даруємо їм пізнавальне спілкування з природою, розвиваємо допитливість, інтерес до знань.

Під керівництвом працівників сектора екологічної освіти Природного заповідника «Горгани» спільно з бібліотекарями Надвірнянської районної дитячої бібліотеки ім. Ірини Яцури з 2005 року проводяться заняття в дитячому екологічному клубі «Арніка». За час діяльності клубу було здійснено 96 теоретично-практичних засідань. Члени клубу ознайомилися з ПЗФ України, відвідавши заповідні території: ПЗ «Горгани», ПЗ «Медобори», НПП «Гуцульщина», НПП «Голосіівський», Карпатський біосферний заповідник, Галицький НПП, НПП «Вишняцький», НПП «Подільські Товтри» та інші.

Для старшокласників проводяться учнівські семінари і конференції, під час яких вони ознайомлюються із лісовими, водними і земельними ресурсами краю, рослинним і тваринним світом району, пам'ятками природи та їх охороною. У процесі такої роботи школярі навчаються узагальнювати інформацію, викладати результати власних спостережень у доповідях, працювати з літературними джерелами.

З ініціативи працівників заповідника школярі залучаються до різних міжнародних та всеукраїнських екологічних акцій, в рамках яких проводяться конкурси композицій та малюнків, концерти, КВК, тренінги, інсценізації, посадки дерев, тощо.

На базі Черніківського природоохоронного науково-дослідного відділення заповідника з 2010 року діє Християнсько-екологічна школа (ХЕШ), мета якої – збереження та розвиток місцевих християнських, екологічних, етнографічних та культурних традицій через поглиблене християнсько-екологічне навчання учнів, еколого-освітню пропаганду та практичні природоохоронні заходи.

Працівники сектора екологічної освіти на базі ХЕШ організовують і проводять природоохоронні заходи: екологічні вечори, диспути, дні охорони природи, екологічні уроки; майстер-класи під час проведення акцій «Первоцвіт» та «Збережи ялинку». Вони орієнтують дітей на продовження занять у найрізноманітніших гуртках, що в подальшому впливає на соціальне мислення, вибір професії. Також відбуваються заняття гуртків Черніківської ЗОШ І-ІІ ст. «Юні етнографи», «Юні друзі природи» і «Екологі-красзнавці».

Однією з необхідних форм еколого-виховної роботи є екскурсії для ознайомлення з природою. Екскурсії в Природному заповіднику «Горгани» проводяться на спеціально прокладених науково-пізнавальних стежках. Однією з них є стежка «Греготи Горган». Це своєрідна лабораторія в природі, де створюються умови для виконання системи завдань, які організовують і спрямовують діяльність людини у природному оточенні. Унікальність природи Горган в тому, що на більшій частині території вона збереглася у первозданному вигляді, в незайманому стані, а своєрідність і різноманіття ландшафтних умов сприяли формуванню багатовидового складу рослин, серед яких значна частина реліктових та ендемічних. При спілкуванні з недоторканою природою формується сучасне уявлення про роль кожної людини в її збереженні. З 1997 по 2016 рік проведено 266 екскурсій.

Щорічно в ПЗ «Горгани» проводиться лісівнича практика студентів Національного лісотехнічного університету України, навчальна практика зоологів біологічного факультету Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича та студентів-екологів Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. З 1997 по 2016 рік в заповіднику побувало 527 практикантів.

Про високий рівень роботи з різновіковим населенням свідчать кількісні показники проведених заходів. У період з 1997 по 2016 роки працівника-

ми сектора було прочитано 256 лекцій; проведено 423 бесіди.

Особливо важливим напрямом діяльності сектора екоосвіти щодо поширення екологічних знань серед населення є висвітлення подій у засобах масової інформації. За період з 1997 по 2016 рік на ТРК «Надвірна» та Івано-Франківському обласному радіо здійснено 204 виступи. За даний період опубліковано 168 статей у газетах. З 2010 по 2012 роки проведені в заповіднику заходи висвітлювалися у електронному екологічному віснику «ПОТІК».

Поширенню екологічних знань сприяє видавнича діяльність заповідника, яка включає випуск та розповсюдження друкованих матеріалів: книжки «Природний заповідник «Горгани»; буклети «Цікаві Горгани», «Спорові судинні рослини»; набори листівок «Спорові судинні рослини» та «Тварини Червоної книги України Природного заповідника «Горгани» та ін.

Працівники сектора екологічної освіти підвищували професійний рівень на семінарах, навчаннях, тренінгах.

З метою обміну досвідом вони побували в інших природоохоронних установах України, Німеччини, Франції, Італії.

Професійний підхід до власної справи, наполеглива сумлінна праця дають змогу з гідністю виконувати поставлені завдання, забезпечити розвиток природоохоронної установи, зберегти для наступних поколінь природне багатство таємничих Горган.

Екологічна освіта розпочинається у дитсадку

Професор Федір ГАМОР:

ЮВІЛЕЇ

«НАМАГАЄМОСЯ ВІДКРИТИ СВІТУ ЗНАЧИМІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ»

28 березня 2016 року відомому українському вченому-екологу Федору ГАМОРУ виповнилося 65 років. Він – один з фундаторів заповідної справи в Україні, активний пропагандист ідеї сталого розвитку, безпосередній організатор та багаторічний директор Карпатського біосферного заповідника (1987-2013 рр.), головний редактор всеукраїнського екологічного науково-популярного журналу «Зелені Карпати», доктор біологічних наук, професор, академік Української екологічної академії наук. Ф. Гамор – кавалер ордена «За заслуги», заслужений природоохоронець України, почесний працівник туризму України, почесний громадянин міста Рахів та румунського міста Вішеу де Сус.

Бесіду з ювіляром веде власний кореспондент газети «Голос України» у Закарпатській області, заслужений журналіст України Василь НИТКА.

**...Якщо б кожен екорегіон світу мав свого
Гамора, то ми б жили на зовсім іншій планеті!**

Професор П'єр ІБІШ, Німеччина

В. Н.: – Шановний Федоре Дмитровичу, своєю плідною природоохоронною, загалом різнобічною діяльністю Ви довели, що й у віддаленому гірському райцентрі (хай його і величають «гуцульським Парижем») можна поєвропейськи масштабно займатися великою наукою...

Ф. Г.: – Насамперед хочеться зауважити, що для того, щоби мати можливість масштабно, як Ви говорите, займатись великою наукою, мені довелося чимало попрацювати: щоб до Закону України «Про природно-заповідний фонд», який Верховна рада України ухвалила у 1992 році, була включена глава, де визначено правовий статус, завдання та особливості діяльності біосферних заповідників, і щоб Карпатський заповідник, за Указом Президента України «Про біосферні заповідники в Україні» від 26 листопада 1993 року, отримав статус біосферного та був включений до Всесвітньої мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО.

Отримавши такий статус, Карпатський біосферний заповідник став «природоохоронною, науково-дослідною установою міжнародного значення». Це дало можливість, відповідно до вимог українського законодавства, Статутних рамок Всесвітньої мережі біосферних резерватів та Севільської стратегії біосферних резерватів ЮНЕСКО, розгорнути довгострокові екологічні та соціально-економічні дослідження.

Дуже важливим було також організувати роботу біосферного заповідника як модельного об'єкта для досліджень та демонстрації найкращих підходів щодо збереження природи та сталого розвитку, долучитись до участі в міжнародних дослідницьких програмах та проектах із вивчення та моніторингу стану біологічного різноманіття, водного балансу та глобальних кліматичних змін.

Не менш важливим були й питання створення дієздатних наукових підрозділів, підготовка висококваліфікованих наукових кадрів та розбудова необхідної інфраструктури.

І, як результат, в Карпатському біосферному заповіднику, адміністрація якого розташована у місті Рахові – віддаленому гірському райцентрі, успішно запрацювали відділ науково-дослідної роботи та сталого розвитку, ботанічна, зоологічна, лісознавча лабораторії та лабораторія екологічного моніторингу, 11 природоохоронних, науково-дослідних відділень, наукові полігони, пробні площі, гідрометопости, демонстраційне науково-дослідне форелеве господарство та інше.

Споруджено єдиний в Україні Музей екології гір та історії природокористування Карпат, Музей нарциса, еколого-освітній центр у географічному центрі Європи та створено цілу мережу інших еколого-освітніх та інформаційно-туристичних об'єктів тощо.

Обнародовано десятки наукових монографій та багато сотень наукових публікацій у вітчизняних та закордонних виданнях. Більше двадцяти років виходить у світ всеукраїнський екологічний науково-популярний журнал «Зелені Карпати», регіональна екологічна газета «Вісник Карпатського біосферного заповідника», засновано фахове наукове видання «Природа Карпат: науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України», проведено понад двадцять міжнародних науково-практичних конференцій, рекомендації яких та розробки наших науковців лягли в основу прийняття цілого ряду законів та актів Президента й Уряду України.

В. Н.: – Без зайвої скромності можна стверджувати, що саме завдяки Вашим старанням букові праліси наших Карпат занесені до Світової спадщини ЮНЕСКО. Це давалося непросто?

Ф. Д.: – Можливо, з мого боку це не зовсім коректно, але найкращою відповіддю на Ваше запитання може бути цитата із статті професора німецького Університету сталого розвитку (м. Еберсвальде) П'єра Ібіша, поміщеної в монографії «Природоохоронний менеджмент Карпатського біосферного заповідника і розв'язання сучасних викликів на Закарпатті (Україна)», яку видано в Німеччині в 2011 році німецькою та українською мовами, дослівно такого змісту: «Як природоохоронець та науковець він (Федір Гамор – авт.) доклав неймовірних зусиль, щоб досягти всесвітнього визнання для Карпатського біосферного заповідника (КБЗ), зробити його орієнтиром для європейської природоохоронної справи. Збереження пралісів, як пріоритетного елемента біорізноманіття України, є особистою заслугою Федора Дмитровича. Особливо слід зазначити, що в регіонах, де в минулому лісові ресурси були надзвичайно багатими, люди майже ніколи не задумувалися над їх збереженням, доки ситуація не ставала справді критичною. Очевидно, є крайня необхідність боротися за підтримку життєдіяльності пралісів у зоні діяльності КБЗ, оскільки останнім часом люди більше цікавляться культурними ландшафтами, аніж дикою природою. А в регіоні, де добробут населення переважно залежить від цих екосистем і де лісокористування було невід'ємною частиною історії та розвитку, змагання за збереження цінних старовікових лісів є дуже мужнім вчинком...»

Під час урочистого прийому учасників міжнародної конференції «ЄвроМабу» Федір ГАМОР (перший зліва) вручив керівництву мерії Відня (Австрія) книгу про місто Рахів (2005 р.)

Фото на згадку учасників Всеукраїнської наради із розвитку заповідної справи в Україні з Президентом України Віктором Ющенком (с. Гаївка Шацького району Волинської області, 2009 р.)

Члени української делегації на урочистостях з нагоди вручення сертифікату про включення німецької номінації до переліку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Другий зліва – Кішоре РАО, голова комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Третій зліва – Федір ГАМОР (Берлін, 2011 р.)

Отож, попри всі труднощі на шляху збереження пралісів, в 2007 році букові праліси Карпат, разом із словацькими ділянками, занесені до переліку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. А це найкраща гарантія для збереження та забезпечення сталого розвитку регіону їхнього розташування. Важливо, що з цього приводу, теж за нашої ініціативи, Президент та Уряд України прийняли відповідні рішення.

Більше того, в 2011 році ця номінація розширена за рахунок п'ятих німецьких кластерів старовікових букових лісів. А зараз процес збереження букових пралісів набув загальноєвропейського звучання. І як результат, 11 країн уже подали заявки про включення їхніх ділянок букових пралісів та старовікових букових лісів до нашого українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

Професору Ф. Гамору

ЕПІСТОЛЯРІЙ

ШАНОВНИЙ ФЕДОРЕ ДМИТРОВИЧУ!

Прийміть щирі й сердечні вітання з нагоди Вашого ювілею – 65-річчя від Дня народження!

Ви, як талановитий організатор, заслужили глибоку повагу не тільки колективу, але й наукової спільноти, яка працює в галузі заповідної справи. Адже як заслужений природоохоронець та науковець Ви доклали всіх можливих зусиль для досягнення всесвітнього визнання Карпатського біосферного заповідника, щоб зробити його орієнтиром для європейської природоохоронної справи. Зокрема, заповідник включено до Міжнародної мережі біосферних резерватів конвенції ЮНЕСКО. Він став єдиною установою природно-заповідного фонду України, яку нагороджено Європейським Дипломом для природоохоронних територій Ради Європи, а букові праліси Карпатського біосферного заповідника увійшли до списку Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО як складова транскордонного українсько-словацько-німецького серійного об'єкта «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

Ви доклали багато зусиль для забезпечення збереження біорізноманіття та сталого розвитку всього Карпатського регіону. Зокрема, Ви є одним з ініціаторів Карпатської конвенції; автором ряду законодавчих ініціатив до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» та інших нормативно-правових актів; зробили вагомий внесок у вирішення питання щодо надання гірським населеним пунктам особливого статусу та прийняття мораторію на суцільні рубки в ялицево-ялинових гірських лісах Українських Карпат; ініціювали створення транскордонного українсько-румунського біосферного резервату в Мармароських горах.

До цього переліку можна додати ще багато починань та Ваших заслуг, за якими криються роки повсякденної наполегливої праці. З великою шаною та повагою ставимось до Вашої самовідданої праці та вагомому внеску у розвиток заповідної справи.

Вітаючи Вас цього святкового дня, щиро зичимо міцного здоров'я, родинного благополуччя, реалізації задумів, успіху у всіх Ваших інноваційних починаннях, оптимізму та наснаги на нові звершення.

З повагою в.о. Міністра екології
та природних ресурсів України Г.О. ВРОНСЬКА
28 березня 2016 р., м. Київ

Появилась перспектива, що в наступному році Комітет Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО прийме рішення щодо утворення нового транс'європейського об'єкта Спадщини «Букові праліси Карпат та інших регіонів Європи». А це розширить можливості для поглиблення європейської співпраці в природоохоронній та науковій сферах.

В. Н.: – Ви давно й тісно співпрацюєте з екологічними інституціями як сусідніх з Україною європейських держав, так і зі Швейцарією, Австрією, Німеччиною, Іспанією, Америкою...

Ф. Г.: – Справді, протягом багатьох років у нас налагоджена плідна співпраця із природоохоронними та науково-дослідними установами багатьох країн.

Але найбільш активно проводиться робота із Швейцарським федеральним інститутом лісових, снігових та ландшафтних досліджень (WSL), німецьким Університетом сталого розвитку (м. Еберсвальде), Голландським королівським товариством охорони природи, Міжнародною академією охорони природи Федерального міністерства охорони довкілля Німеччини, польським Бещадським парком народивим, німецьким національним парком «Гайніх», румунським природним парком «Гори Марамуреш» та іншими.

До прикладу, завдяки активній роботі з WSL здійснено широкомасштабні проекти спеціальних наукових досліджень букових пралісів, розроблено рекомендації щодо імплементації отриманих знань до практики сталого лісового менеджменту. Крім того, випущені німецькою, англійською та українською мовами у Швейцарії монографія «Праліси Закарпаття. Путівник по лісах Карпатського біосферного заповідника» й буклет «Праліси Угольки як об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО» стали справжньою візитівкою унікальних природних та культурних цінностей України в європейському науковому та культурному середовищі. А на організованій в 2003 році (Карпатським біосферним заповідником та WSL) резонансній міжнародній науково-практичній конференції «Природні ліси помірної зони Європи: цінності та використання», в роботі якої взяли участь науковці із 27 країн світу, започатковано процес включення букових пралісів Карпат до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО тощо.

В. Н.: – Екологічний Давос у центрі Європи – цю акцію, проведenu за підтримки газети «Голос України» кілька років тому, плануєте продовжувати й розширювати?

Ф. Г.: – Проведення редакцією газети «Голос України», на базі Карпатського біосферного заповідника у липні 2011 року, «круглого столу» на тему «Екологічний Давос у центрі Європи» та схвалені на ньому висновки й рекомендації щодо реальної можливості реалізації ідеї створення «Екологічного Давосу» у центрі Європи, безумовно, залишаються актуальними і сьогодні.

Важливо, що практичні кроки щодо їх впровадження зафіксовано в окремих актах Президента та Уряду України. А деякі позиції цього плану заходів уже виконуються. Скажімо, забезпечено відкриття руху пасажирського потягу за маршрутом Київ – Рахів, Верховна Рада України ратифікувала угоду між урядом України та Німеччини щодо виділення фінансової допомоги на розвиток природоохоронної справи, зокрема Карпатського біосферного заповідника, розроблено концепцію та затверджено проектно-кошторисну документацію на будівництво на гірському курорті Кваси Міжнародного навчально-дослідного центру букових пралісів та сталого розвитку Карпат. Очікується виділення у цьому році й коштів на будівництво цього ключового проекту зі створення «Екологічного Давосу» в центрі Європи тощо.

В. Н.: – *Мабуть, окрема сторінка Вашої природоохоронної та наукової діяльності стосується періоду, коли Ви тривалий час очолювали Карпатський біосферний заповідник...*

Ф. Г.: – Я вдячний долі, що протягом двадцяти шести років мені довелося не просто очолювати, а й із самого початку створювати Карпатський біосферний заповідник. За ці роки, в умовах жорсткого протистояння із лісорубами, різного роду чиновниками та бракон'єрами, разом із колективом вдалося домогтися прийняття чотири рази Указів Президента та Постанов Уряду України щодо розширення його території із 12,6 до 58 тисяч гектарів та включення до Всесвітньої мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО.

За ці роки біосферний заповідник став міжнародно визнаним екологічним та науковим центром, чотири рази нагороджений Радою Європи Європейським дипломом. Тут створено потужну науково-виробничу базу, соціальну, еколого-освітню та туристично-рекреаційну інфраструктуру.

Вдалося також зініціювати прийняття багатьох урядових рішень щодо сталого розвитку регіону розташування біосферного заповідника та розв'язання соціально-економічних проблем в Карпатському регіоні. Реалізовано десятки різноманітних міжнародних не тільки наукових, але й соціально значущих проєктів.

Зокрема, ми безпосередньо причетні до розробки та прийняття рамкової Конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, Законів України «Про статус гірських населених пунктів в Україні», «Про мораторій на проведення суцільних рубок в ялицево-букових лісах Карпатського регіону», Постанови Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо державної підтримки еколого-економічного та соціального розвитку гірської Рахівщини на період 1998-2005 років», рішень Президента та Уряду України щодо збереження букових пралісів Карпат та забезпечення сталого розвитку і благоустрою гірських населених пунктів української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» тощо.

В. Н.: – *Американський біографічний інститут назвав Вас «Людиною року-97»...*

Ф. Г.: – Справді, така приємна подія мала місце у моєму житті. За рішенням правління міжнародних досліджень американського біографічного інституту, який на той час вважався визнаним у світі видавцем біографічних довідкових праць, моє прізвище заносилось до переліку удостоєних такого почесне звання. В офіційному повідомленні головний виконавчий урядовець цього інституту Д. Еванс, з цього при-

Зустріч із керівництвом німецького проєкту «Природоохоронний менеджмент Карпатського біосферного заповідника і розв'язання сучасних викликів на Закарпатті (Україна)» (м. Рахів, 2011 р.); учасники міжнародної науково-практичної конференції «Природні ліси помірної зони Європи: цінності та використання» в Чорногірському масиві КБЗ, перший справа – директор Швейцарського федерального інституту лісових, снігових та ландшафтних досліджень (WSL) Маріо БРОДЖІ, другий справа – Федір ГАМОР (2003 р.)

воду, на мою адресу писав: «Ми проводимо огляд досягнень в усьому світі на присвоєння звання «Людина року». І міжнародна дослідна рада висунула вашу кандидатуру завдяки високим досягненням та внеску в розвиток суспільства».

Крім того, в 1998 році мою кандидатуру, в числі елітної групи людей, які допомогли створити міжнародний імідж своїй країні, стали цілеспрямованими, далекоглядними керівниками з почуттям соціального обов'язку, рекомендовано правлінням редакторів цього інституту для внесення до сьомого видання збірника «П'ятсот впливових керівників», який видається на основі міжнародних біографічних досліджень інституту раз у 30 років.

В. Н.: – *Якось «Голос України», на сторінках якого Ви часто порушуєте глобальні проблеми, написав про Вас так: «Зумів донести до світу континентальну значимість Українських Карпат»...*

Ф. Г.: – Відповідаючи на це непросте питання, я хочу озвучити ще одну цитату із уже згадуваної вище німецької монографії «Природоохоронний менеджмент...»: «Ім'я Федора Гамора стоїть одним із перших серед імен тих науковців, які представляють свою країну на численних форумах, семінарах, зустрічах. Він подорожує світом, поширює знання про Карпати та налагоджує міжнародну співпрацю. Своєю працею на благо Карпатського біосферного заповідника Федір Дмитрович став взірцем народної дипломатії. Посіявши зерно збереження пралісів, він отримав, серед усього багатого урожаю плоди дружби та миру для європейської нації. Саме він відкрив Закарпаття та Україну для наукової співпраці, запросив студентів та нові покоління науковців до КБЗ для обміну досвідом та вивчення функцій і сталості екосистем».

У цьому контексті пригадується резонансна міжнародна наукова конференція «Цінності природи на Сході і Заході. Вивчення для безперервного розвитку від Альп до Уралу», що проводилась у Швейцарії в 2000 році, і яка, на думку урядовців Швейцарії, котрі брали участь в її роботі,

**У колі родини;
зустріч з патріархом Української православної церкви
Київського патріархату ФІЛАРЕТОМ в Географічному
центрі Європи (с. Ділове Рахівського району, 2012 р.)**

відіграла велику роль в обміні науковою інформацією, дала великий поштовх для посилення зв'язків між Сходом і Заходом в науці, економіці, політиці та культурі.

Маючи можливість виступити на цьому форумі з доповіддю «Співпраця з точки зору України», я говорив у першу чергу, як писала швейцарська газета «St. Galler Tagblatt» у номері за 31 жовтня 2000 р., про унікальні праліси, які «на Закарпатті є природним спадком світового значення». А коментуючи мій виступ, газета «Tages-Anzeiger» (3 листопада 2000 р.) наголосила, що «Федір Гамор сподівається на більшу кількість програм із Заходу, які можуть принести роботу та заробіток ідилічним, але бідним селам лісових Карпат. Речей, вартих уваги, в біосферному резерваті вистачає».

Ідеї сталого лісочористування, які ми також тут відстоювали, лягли, до речі, пізніше, в основу великого українсько-швейцарського проекту «Ліси Закарпаття (FORZA)».

В. Н.: – Як науковець часто виграєте гранти Світового банку...

Ф. Г.: – Звичайно, щастило неодноразово отримувати фінансову підтримку для реалізації природоохоронних, наукових та соціально-економічних проектів, які мені доводилось ініціювати та розробляти. Серед них важливими були гранти Швейцарської наукової фундації, Міжнародного фонду «Відродження» та Карпатського фонду, Голландського королівського товариства охорони природи тощо. Але найпершим і найбільшим в Україні проектом Глобального екологічного фонду, який фінансувався Світовим банком та реалізовувався на базі Карпатського біосферного заповідника в 1993-1996 роках, був проект із збереження біорізноманіття Карпат. Одним із важливих результатів якого стало розширення території Карпатського біосферного заповідника у 1997 році на 24 тисячі гектарів та видання фундаментальної наукової монографії «Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника».

В. Н.: – Все-таки поділіться з читачем таємницею: що такого віднайшли в науці, що до Вас, до Рахова, їдуть учені з Європи й Америки, аби розвивати й переймати новизну екологічних здобутків?

Ф. Г.: – Якщо коротко, то в такому випадку кажуть так: все геніальне – просте.

Мабуть, мені вдалось віднайти та реалізувати способи як подати, привабливо показати унікальні українські цінності в географічному центрі Європи та привернути увагу, в першу

чергу, європейської наукової спільноти до природних екосистем східної частини Закарпаття, які, за висновками міжнародних експертів, справді становлять сьогодні європейський епіцентр дикої природи, недоторканості та функціональних лісів. Їх унікальна особливість постійно вабить дослідників, студентів, лісівників та природоохоронців з усього світу. А праліси Карпатського біосферного заповідника служать зараз еталоном в європейській лісовій екології та природоохоронній справі.

В. Н.: – На завершення: як розвивається тема залізничного сполучення Рахів – Київ і далі до Бухареста, Будапешта, Братислави й Відня – завдяки саме публікації «Голосу України» Укрзалізниця відкрила цей маршрут через дивовижні місця Українських Карпат?

Ф. Г.: – Справді, серед багатьох важливих, можна навіть сказати історичних проблем, які вдалось розв'язати у Карпатах за допомогою публікацій у «Голосі України» («Красива мрія про гірський потяг», 2 березня 2002 року, «Коли через Карпати загуркоче потяг до столиці», 11 червня 2014 року), є безумовно відкриття руху пасажирських потягів із столиці України до Рахова у географічному центрі Європи.

Дуже важливо, що за результатами, знову ж таки, публікації «Голосу України» («Укрзалізниця відкриває новий маршрут Рахів – Київ», 16 липня 2014 року) порушена ідея щодо відкриття руху потягів до Румунії, Будапешта та Праги, як нещодавно повідомив Закарпатську обласну державну адміністрацію заступник Міністра інфраструктури України В. Корнієнко, знаходить в Мінінфраструктури та Укрзалізниці порозуміння. Урядовець при цьому наголошує: «...запровадження руху міжрегіональних поїздів через станцію Рахів до Румунії, Угорщини, Чехії створило б умови для розвитку міждержавних стосунків, збільшення потоку туристів в обох напрямках, економічного та соціального розвитку прилеглих регіонів», і що «здійснюється актуалізація регіональної карти Транскарпатської транспортної мережі та опрацьовується питання залучення фінансування для реалізації цього проекту».

Крім того, відповідно до програми спільних дій Закарпатської обласної державної адміністрації та префектури румунського повіту Марамуреш на 2016 рік, який підписано головою Закарпатської обласної адміністрації Г. Москалем та префектом повіту Марамуреш А. Рохіаном, теж за нашою пропозицією, у першому кварталі 2016 р. передбачено проведення робочої наради зацікавлених сторін з опрацювання організаційних та інженерно-технічних аспектів відновлення руху історичних потягів через Рахів (Україна) до міст Румунії, Будапешта та Праги.

Рахів – Ужгород – Київ

*Звенислава МАМЧУР,
кандидат біологічних наук,
Наталія ДЖУРА,
кандидат біологічних наук,
Софія ХРУНИК,
кандидат технічних наук,
м. Львів*

ГОТУЄМО ВИСОКОКВАЛІФІКОВАНИХ ФАХІВЦІВ

**КАФЕДРА ЕКОЛОГІЇ ЛЬВІВСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

Кафедру екології створено 21 листопада 2012 року на біологічному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка на підставі ухвали Вченої ради університету (наказ ректора № 0_117 від 05.11.2012 р.).

Готує бакалаврів, спеціалістів і магістрів у галузі знань 10 «Природничі науки», спеціальність 101 «Екологія». При кафедрі діє аспірантура (доктор філософії) з галузі знань 10 «Природничі науки» за спеціальністю 101 «Екологія», спеціалізацією «Екологія».

Кафедра має високий науковий потенціал: два професори, доктори біологічних наук і шість доцентів, кандидатів наук, асистенти. Викладачі забезпечують викладання низки нормативних і вибіркових навчальних дисциплін, проведення практик: загально-екологічної, ландшафтно-екологічної, навчально-виробничої і педагогічної на високому фаховому рівні. Окрім того, викладають нормативні дисципліни («Теорія та методика екологічної освіти дошкільників») та дисципліни за вибором («Основи екології», «Екологія людини») на інших факультетах.

Наукова тематика кафедри – моніторинг та різномірневіа біоіндикаційна оцінка екологічного стану урбанізованих і техногенно трансформованих територій та акваторій Західної України.

Працівники кафедри вивчають біорізноманіття (фіто-, міко-, зоорізноманіття) та його антропогенні зміни, поширення біоти в умовах природних і урбанізованих екосистем Західної України, проблеми збереження

природних комплексів, досліджують екологічний стан водних об'єктів на територіях різного рівня антропогенного навантаження Львівщини, вивчають їхню флористичну та фауністичну складову, а також біоіндикаційні характеристики окремих видів біоти, аналізують еколого-біохімічні особливості водяних видів рослин; вивчають вплив металів, пестицидів і природних токсинів (афлатоксин В1) на метаболізм у клітинах біоти; досліджують реакції рослин на дію нафти у ґрунті та можливість їх ефективного застосування у фіторе mediaційних технологіях.

Працівники кафедри є авторами низки статей в українських та зарубіжних журналах, що входять до науково-метричних баз даних та у фахових виданнях, наукових монографій, каталогів, підручників і посібників, методичних вказівок, за якими навчаються студенти.

Викладачі кафедри читають лекції для учнів-слухачів Малої академії на-

ук, є членами Українського ботанічного товариства, Українського товариства фізіологів рослин, Українського гідробіологічного товариства, Українського біохімічного товариства, Українського фізіологічного товариства, Українського гідроекологічного товариства. Беруть участь у роботі редакційних колегій: журналів «Біологічні студії/Studia Biologica», «Сучасна фітоморфологія», «Біологія тварин», «Вісник Львівського університету. Серія біологічна», «Вісник Львівського національного аграрного університету».

Співробітники кафедри беруть участь у діяльності спеціалізованих вчених рад: професор Г.Л. Антоняк – Д 35.368.01 (спеціальність 03.00.04 – біохімія) (Інститут біології тварин НААН) та К 35.051.14 (спеціальність 03.00.04 – біохімія) (Львівський національний університет імені Івана Франка). Професор В.Г. Кияк є головою спеціалізованої ради із захисту кан-

**Студенти під час практики
в Шацькому біолого-
географічному стаціонарі
Львівського національного
університету імені Івана Франка**

дидатських дисертацій за спеціальністю 03.00.16 – екологія (Інститут екології Карпат НАНУ) та бере участь у роботі спеціалізованої ради із захисту кандидатських дисертацій за спеціальністю 03.00.16 – екологія (Львівський національний аграрний університет).

Кафедра активно співпрацює з Інститутом ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, Інститутом екології Карпат НАН України, Державним природознавчим музеєм НАН України, Інститутом біології тварин УААН, Державним природознавчим музеєм НАН України, Шацьким національним природним парком, Карпатським національним природним парком, департаментом екології та природних ресурсів Львівської ОДА, Інститутом ботаніки Ягеллонського університету (Республіка Польща), Інститутом ботаніки ім. Шафера ПАН (Республіка Польща), Ойцовським народним парком (Республіка Польща), Університетом ім. Марії Кюрі-Склодовської в Любліні (Республіка Польща), Університетом природничих наук в Любліні (Республіка Польща).

На кафедрі проходять стажування (підвищення кваліфікації) викладачі кафедри ВНЗ Львова та Польщі.

Співробітники кафедри мають наукові стажування в установах НАН України та ВНЗ, а також в Університеті природничих наук (Люблін, Польща) та Університеті Марії-Кюрі Склодовської (Люблін, Польща).

Студенти кафедри проходять практики на базах Високогірного біологічного стаціонару Львівського національного університету імені Івана Франка (с. Кваси, Рахівський район, Закарпатська область) та Шацького біолого-гео-

графічного стаціонару (сmt Шацьк, Шацький район, Волинська область). Студенти-екологи займаються науково-дослідною роботою, беруть участь у конференціях, зокрема у щорічній міжнародній конференції «Молодь і поступ біології». При кафедрі діє студентський екологічний гурток.

Очолує кафедру кандидат біологічних наук, доцент Звенислава Ігорівна Мамчур, захистила кандидатську дисертацію на тему «Епіфітні мохоподібні промислових міст Львівської області» (1997 р., Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного, Київ), автор понад 100 праць, у тому числі наукових посібників та монографій, працює над докторською дисертацією на тему «Структура та адаптивні стратегії бріофітного компонента в урбоекосистемах України», спеціальність 03.00.16 – екологія. Науковими інтересами є: мохоподібні, екологія і бріондикація, екологічні проблеми міст, екологічні особливості біоти в урбанізованому середовищі, охорона біорізноманіття, синантропна флора, фітоінвазії. Є заступником голови екологічної комісії із надзвичайних ситуацій Громадської ради при ЛОДА та заступником голови Дорадчої ради при департаменті екології.

Доктор біологічних наук, професор Галина Леонідівна Антоняк у 2002 р. захистила докторську дисертацію на тему «Особливості гемопоезу у тварин на ранніх стадіях постнатального розвитку» за спеціальністю 03.00.04 – біохімія. Відмінник освіти України (2003 р.). Проходила стажування в наукових установах США, Австрії, Франції, Польщі. Наукові інтереси: важкі метали, токсикологія, біохімія. Автор і співавтор по-

над 350 наукових і навчально-методичних праць, монографій та навчальних посібників. Підготувала шість кандидатів наук, була науковим консультантом докторської дисертації.

Доктор біологічних наук, професор Володимир Григорович Кияк у 2010 р. захистив докторську дисертацію на тему «Малі популяції рідкісних видів високогір'я Українських Карпат: структура, стратегія і життєздатність». Наукові інтереси: дослідження популяційної організації рідкісних видів рослин високогір'я Українських Карпат, зокрема екології малих популяцій. Опублікував понад 140 наукових праць у галузі екології рослин.

Ольга Миколаївна Цвілінюк – доцент, кандидат біологічних наук (тема кандидатської дисертації «Морфогенез коренів кукурудзи під впливом α -НОК та 6-БАП», 1998). Наукові інтереси: регуляція росту та розвитку, фітомоніторинг антропогенно зміненого середовища, зокрема, фіторе mediaція та фітомоніторинг нафтозабруднених ґрунтів. У науковому доробку понад 100 наукових і навчально-методичних праць (2 деклараційні патенти).

Ольга Миколаївна Савицька – доцент, кандидат біологічних наук («Акустична сигналізація та морфологічні особливості голосового апарату безкілевих птахів у ранньому онтогенезі», 1986). Наукові інтереси: фауністичні угруповання природних та антропогеннозмінених екосистем; фауна міських екосистем; угруповання гніздових птахів; зообентос як індикатор стану водних екосистем; природні резервати. У науковому доробку 58 наукових праць.

Оксана Яківна Думич – доцент, кандидат біологічних наук («Зооіндикація стану штучних і природних водних екосистем заходу України», 2005 р.). Наукові інтереси: зооіндикація стану водних екосистем; структура зоопланктонних угруповань під впливом антропогенних чинників; зоопланктон – як об'єкт біотестування. Автор 65 наукових праць.

Наталія Миронівна Джура – доцент, кандидат біологічних наук («Фізіологічні аспекти адаптації рослин *Carex hirta* L. до нафтового забруднення», 2007 р.). Наукові інтереси: екологічна та біологічна

на освіта, еколого-токсикологічна діагностика нафтозабруднених ґрунтів у процесі їх фіторе mediaції, методи екологічних досліджень: моделювання, моніторинг, біоіндикація довкілля. У науковому доробку понад 100 наукових праць: три деклараційні патенти, понад 30 статей, тези доповідей на вітчизняних і міжнародних конференціях, навчально-методичні посібники.

Асистент кафедри екології Ія Ярославівна Реслер. Наукові інтереси: фітосоціологія, екологія рослин та фітоценозів, охорона природних екосистем, оселищна концепція охорони природи. Стажувалась у Ягеллонському університеті (Краків) та в Національному університеті імені Марії Кюрі-Скłodовської (Люблін). Автор понад 40 наукових праць.

Софія Ярославівна Хруник – кандидат технічних наук, асистент кафедри, лаборант. У 2015 році захистила кандидатську дисертацію на тему «Підвищення екологічної безпеки при використанні альтернативного палива в цементному виробництві» за спеціальністю 21.06.01 – екологічна безпека. Наукові інтереси: поводження з відходами, альтернативне паливо, термічні методи утилізації відходів, оцінювання впливу на довкілля, діоксини і діоксиподібні сполуки, екологічна геологія, статистична обробка даних. У рамках стипендіальної програми Міжнародного Вишеградського фонду реалізувала 2 науково-дослідні проекти в Лабораторії аналізу слідів Краківського політехнічного університету ім. Тадея Костюшка. Автор понад 40 наукових публікацій, патенту України на корисну модель та п'ять проектів технічних умож.

Асистент, інженер кафедри екології Марія Василівна Чуба завершує працю над кандидатською дисертацією на тему «Синантропна флора міста Львів» (науковий керівник – к.б.н., доцент З.І. Мамчур). Наукові інтереси: синантропізація флори, урбанofлора, екологія рослин, охорона фіторізноманіття. Проходила стажування в Національному університеті імені Марії Кюрі-Скłodовської (Люблін) та Університеті природичих наук (Люблін). Автор 12 наукових праць.

Аспірант, інженер кафедри екології Юрій Анатолійович Драч. Протягом 2009-2014 рр. навчався у Львівському національному університеті імені Івана Франка на географічному факультеті. Закінчив кафедру конструктивної географії та картографії за спеціальністю «Екологія та охорона навколишнього середовища». Працює над темою дисертації: «Екологічні особливості мохоподібних в екосистемах верхів'я басейну річки Західний Буг». Наукові інтереси: бріофіти, бріоіндикація, адаптивні стратегії біоти в антропогенно змінених екосистемах, екологія рослин.

Інженер кафедри екології, магістр екології та охорони навколишнього середовища Ольга Євгенівна Бубис. Завершила роботу над кандидатською дисертацією на тему «Екотоксикологічні механізми впливу кадмію і свинцю на процеси метаболізму в клітинах рослин». Наукові інтереси: біоіндикація стану водних екосистем, вплив важких металів на рослинні організми, біохімічні процеси в клітинах рослин. У науковому доробку 28 наукових праць.

Інженер кафедри екології, аспірант Державного природничого музею НАН України Ярослав Юрійович

Бублик працює над кандидатською дисертацією на тему «Екологічні ніші ксилотрофних аскомікотів лісових екосистем Сколівських Бескидів» за спеціальністю 03.00.16 «екологія». Наукові інтереси: різноманіття грибів України та світу загалом, екологічні групи грибів. Автор понад 30 наукових праць.

Аспірант кафедри екології Ірина Валеріївна Штинь. З 2013 по 2015 рр. була студенткою кафедри екології, отримавши диплом магістра. Тема дисертації: «Біоіндикаційні та фіторе mediaційні властивості макрофітів водойм із різним типом антропогенного навантаження» (науковий керівник д.б.н., професор Г.Л. Антоняк). Наукові інтереси: фіторе mediaція, біоіндикація довкілля. Автор п'яти наукових публікацій.

Основні монографії, каталоги, підручники, посібники працівників кафедри екології:

1. Даниликів І.С. Мохоподібні – Bryophyta / Даниликів І.С., Демків О.Т., Лобачевська О.В., Мамчур З.І. // Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника. – Київ: 1997. – С. 190-198; 576-592.
2. Структура популяцій рідкісних видів флори Карпат / Малиновський К., Царик Й., Жилиєв Г., Дмитрах Р., Кияк В., Кобів Ю., Манчур М. За ред. К. Малиновського. – Київ: Наук. думка, 1998. – 176 с.
3. Снітинський В.В. Екологічна токсикологія / Хірівський П.Р., Антоняк Г.Л. та ін. Методичні рекомендації до виконання лабораторних робіт. – Львів: Вид. центр ЛДАУ, 2001. – 49 с.
4. Стратегія популяцій рослин у природних і антропогеннозмінених екосистемах Карпат / Царик Й., Малиновський К., Жилиєв Г., Кияк В., Кобів Ю., Данилик І., Дмитрах Р., Рудишин М., Сичак Н., Гинда Л., Гісовський В., Речевська Н., Чорнобай А., Нестерук Ю. За ред. М. Голубця, Й. Царика. – Львів: Євровіт, 2001. – 160 с.
5. Даниликів І.С. Мохоподібні Українського Розточчя / Лобачевська О.В., Мамчур З.І., Сорока М.І. – Львів: 2002. – 320 с.
6. Малиновський К. Рідкісні, ендемічні, реликтові та погранично-ареальні види рослин Українських Карпат / Царик Й., Кияк В., Нестерук Ю. – Львів: Ліга-Прес, 2002. – 76 с.
7. Зеліско О.В. Екологія рослин / Ментух О.С., Антоняк Г.Л. // Методичні рекомендації

Виставка «Другий шанс», організована студентами-екологами

Зоологічна частина практики

дації до виконання лабораторних робіт (для студентів спеціальності 6.070800 «Екологія») – Львів: Вид. центр ЛДАУ, 2003. – 32 с.

8. Антоняк Г.Л. Екологічна експертиза: Науково-методологічні основи / Снітинський В.В., Панас Н.С., Сологуб Л.І. // Навчальний посібник – Львів: Вид. центр ЛДАУ, – 2004. – 87 с.

9. Внутрішньопопуляційна різноманітність рідкісних, ендемічних і реліктових видів рослин Українських Карпат / Царик Й., Жилиєв Г., Кияк В., Кобів Ю., Данилик І., Дмитрах Р., Сичак Н., Білонога В., Нестерук Ю. За ред. М. Голубця і К. Малиновського. – Львів: Поллі, 2004. – 198 с.

10. Романюк Н.Д. Фізіологія рослин: навч. посібник / Романюк Н.Д., Цвілинюк О.М., Микієвич І.М., Терек О.І. – Львів: Піраміда, 2005. – 160 с.

11. Антоняк Г.Л. Залізо в організмі людини і тварин (біохімічні, імунологічні та екологічні аспекти) / Сологуб Л.І., Снітинський В.В., Бабич Н.О. – Львів: Вид. центр ЛНАУ, 2006. – 312 с.

12. Снітинський В.В. Екологічна токсикологія. Практикум до виконання лабораторних робіт для студентів спеціальності «Екологія та охорона навколишнього середовища» / Хірівський П.Р., Антоняк Г.Л. та ін. – Львів: Вид. центр ЛДАУ, 2006. – 98 с.

13. Снітинський В.В. Біогеохімія / Антоняк Г.Л., Уйгелій Г.Ю., Панас Н.С. // Методичні рекомендації до виконання лабораторних робіт. – Львів: Вид. центр ЛДАУ, 2006. – 66 с.

14. Сологуб Л.І. Хром в організмі людини і тварин. / Антоняк Г.Л., Бабич Н.О. – Львів: Євросвіт, 2007. – 127 с.

15. Мамчур З.І. Літня навчальна практика з ботаніки. Навчально-методичний посібник для студентів біологічного факультету / Мамчур З.І., Одінцова А.В. – Львів: 2007. – 176 с.

16. Сологуб Л.І. Метан і парниковий ефект атмосфери / Антоняк Г.Л., Богданов Г.О. та ін. – Львів: ПАІС, 2008. – 270 с.

17. Життєздатність популяцій рослин високогір'я Українських Карпат / Царик Й., Жилиєв Г., Кияк В., Кобів Ю., Данилик І., Дмитрах Р., Білонога В., Решетило О., Сичак Н., Нестерук Ю., Кобів В., Гинда Л. За ред. Й. Царика. – Львів: «Меркатор», 2009. – 172 с.

18. Калинець-Мамчур З. Словник-довідник з альгології та мікології: [для студ. вищ. навч. закл.]. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2011. – 399 с.

19. Мохи з колекції Рудольфа Вільчека у гербарії Львівського національного університету імені Івана Франка (LW) (каталог) / укладачі: Мамчур З.І., Хміль Т.С., Жук О.О., Сенік М.Б. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. – 176 с.

20. Снітинський В.В. Екотоксикологія / Хірівський П.Р., Гнатів П.С., Антоняк Г.Л. та ін. // Навчальний посібник (рекомендовано Міністерством аграрної політики та продовольства України). – Херсон: Олдіплюс, 2011. – 327 с.

21. Яремко О.С. Гідроекологія. Методи визначення показників якості води / Антоняк Г.Л., Ментух О.С. та ін. // Методичні вказівки для студентів ОКР «спеціаліст» спеціальності «Екологія та охорона навколишнього середовища». – Львів: 2012. – 77 с.

22. Хміль Т.С. Колекція мохів Антона Ремана з Південної Африки в гербарії Львів-

ського національного університету імені Івана Франка (LW) / Мамчур З.І., Кондратюк С.Я. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2013. – 134 с.

23. Антоняк Г.Л. Екологія грибів / Калинець-Мамчур З.І., Дудка І.О. та ін. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка (Серія «Біологічні студії»), 2013. – 600 с.

24. Антоняк Г.Л. Біохімічна та геохімічна роль йоду / Влізло В.В., Панас Н.С. – Львів: Євросвіт, 2013. – 500 с.

25. Вступ до фаху: методичні вказівки до практичних занять і організації самостійної роботи студентів напряму підготовки 6.040106 – екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування / укл.: Н.М. Джура, З.І. Мамчур. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2013. – 120 с.

26. Кияк В.Г. Малі популяції рідкісних видів рослин високогір'я Українських Карпат. / Кияк В.Г. – Львів: Ліга-Прес, 2013. – 248 с.

27. Механізми самовідновлення популяцій / Білонога В.М., Гинда Л.В., Данилик І.М., Дмитрах Р.І., Жилиєв Г.Г., Кияк В.Г., Кобів В.М., Кобів Ю.Й., Микітчак Т.І., Нестерук Ю.Й., Решетило О.С., Середницька С.Л., Сичак Н.М., Сосновська С.В., Штупун В.П. За ред. Й.В. Царика. – Львів: СПОЛОМ, 2014. – 216 с.

28. Царик Й.В. Фауністичне різноманіття стариць річки Західний Буг / Дикий І.В., Савицька О.М., Хамар І.С., Назарук К.М., Решетило О.С., Думич О.Я., Шидловський І.В., Горбань І.М., Леснік В.В., Кусьнеж О.В., Затушевський А.Т. – Львів: СПОЛОМ, 2014. – 124 с.

29. Тасенкевич Л. Рідкісні та зникаючі види рослин Львівщини : видання 2-ге, виправлене, доповнене / Л. Тасенкевич, Н. Калінович, М. Сорока, Л. Борсукевич, К. Данилюк, Т. Хміль, А. Прокопів, О. Дика, О. Жук, М. Пірогов, М. Сенік, М. Скибіцька, З. Мамчур, А. Новіков, Т. Фостяк, В. Гончаренко, М. Романів, Х. Скрипець, Н. Волосович. – Львів: ЗУКЦ, 2015. – 168 с.

30. Кагало О. Рослинний світ біосферного резервату «Розточчя» / Сорока М., Реслер І., Пірогов М., Сичак Н., Любинець І., Хомин І., Стрямець Г. // Біосферний резерват «Розточчя». – Ред.-упоряд. – Львів: ЗУКЦ, 2015. – С. 79 – 92.

31. Лабораторний практикум із курсу «Екологія грибів з основами фітопатології» / укл.: Мамчур З.І., Антоняк Г.Л., Бублик Я.Ю. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2016. – 104 с.

ВІЗИТІВКА ЕКОЛОГА

МИКОЛА ПРИХОДЬКО

Доктор географічних наук за спеціальністю 11.00.11 – конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів, професор, завідувач кафедри землевпорядкування та кадастру Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Народився 28 листопада 1978 р. у м. Івано-Франківську в сім'ї науковців. Навчався в Івано-Франківській загальноосвітній школі I-III ступенів № 4, яку закінчив у 1996 році. 1996-2001 рр. – студент Івано-Франківського державного технічного університету нафти і газу за спеціальністю «Екологія та охорона навколишнього середовища». Отримав диплом з відзнакою та кваліфікацію інженера-еколога.

Науково-педагогічну діяльність розпочав у 2001 р. з посади фахівця III категорії Науково-дослідного інституту екологічної безпеки та природних ресурсів Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (ІФНТУНГ). У 2001-2004 рр. навчався в аспірантурі. З 2004 – асистент кафедри екології ІФНТУНГ. Після захисту у 2005 році кандидатської дисертації на тему «Оцінка антропогенного впливу на природне середовище

Редакція журналу «Зелені Карпати» започатковує постійну рубрику «Візитівка еколога», матеріали якої знайомитимуть читачів з провідними фахівцями природоохоронної справи України та зарубіжжя, їх доробками. Сподіваємося, з часом журнальні публікації переростуть у своєрідну енциклопедію персоналій української важливої у сучасному світі науки.

та обґрунтування геоекологічних засад раціонального природокористування в Івано-Франківській області», за спеціальністю 11.00.11 – конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів, продовжив працювати на посаді доцента цієї ж кафедри. У 2008 році присвоєно вчене звання доцента кафедри екології.

Протягом підготовки в докторантурі в 2010-2012 рр. при кафедрі еко-

логії сформувався основний науковий напрямок робіт – «Екологічна безпека геосистем».

Формуванню М.М. Приходька як науковця сприяла також участь у міжнародних, держбюджетних та госпдоговірних наукових проєктах, в яких Микола Миколайович був відповідальним виконавцем і провідним експертом, зокрема:

- проєкт TACIS «Вдосконалення транскордонної системи збереження природи Верховини» (2001-2003 рр.);
- проєкт «Створення комісії басейнового управління (пілотного центру водних ресурсів) відповідно до регулювання Європейського Союзу» за фінансової підтримки Британського фонду «Довкілля для Європи» (2005-2006 рр.);
- «Розроблення цільової екологічної програми охорони навколишнього природного середовища в межах нафтових промислів Богородчанського району на 2010-2015 рр.» (2009 р.);
- «Розроблення та запровадження державної системи моніторингу навколишнього природного середовища (створення та забезпечення функціонування центру моніторингу довкілля) в Івано-Франківській області» (2009 р.);
- «Розроблення обласної програми охорони навколишнього природного середовища до 2015 р.» (2010 р.);
- «Екологічна безпека і землевпорядкування територіально-адміністративних одиниць та експлуатаційна надійність промислових об'єктів» (2010 р.);
- «Розроблення моделей збалансованого ресурсокористування та екологічної безпеки в регіоні Українських Карпат» (2011-2012 рр.);
- «Розроблення наукових основ екологічної безпеки природних і антропогенних геосистем в регіоні Українських Карпат і прилеглих територій» (2012 р.);

- «Підготовка та видання (українською та англійською мовами) матеріалів щодо Карпатського огляду про стан довкілля (Національний огляд)» (2011 р.);
- «Збір, систематизація та узагальнення матеріалів для розроблення проекту організації території Дністровського регіонального ландшафтного парку» (2012 р.);
- румунсько-український проект: «Румунсько-українська транскордонна мережа – Проект управління ділянками, забрудненими нафтопродуктами» (2012-2014);

- проект «План управління річковим басейном р. Прут», який є складовою частиною міжнародного «Проекту з охорони міжнародних річкових басейнів (EPIRBP)» (2014-2015 рр.).

Наукові доробки стали основою докторської дисертації М.М. Приходька на тему «Екологічна безпека природних та антропогенно-модифікованих геосистем», захист якої за спеціальністю 11.00.11 – конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів відбувся в 2013 р. на засіданні спеціалізованої Вченої ради Львівського національного університету імені Івана Франка. Вчене звання професора кафедри землевпорядкування та кадастру присвоєно у 2015 році.

З 2014 р. Микола Миколайович очолює випускову кафедру землевпорядкування та кадастру ІФНТУНГ. Останні 3 роки наукова діяльність пов'язана з науковою темою кафедри «Землевпорядне забезпечення екологічних досліджень».

Професор М.М. Приходько є автором 10 монографій, 125 наукових та 20 навчально-методичних праць, брав участь у понад 30 міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях.

Наукові інтереси:

- екологічна безпека природних і антропогенних геосистем;
- збалансоване ресурсокористування;
- інтегроване управління природними ресурсами;
- управління річковими басейнами;
- землевпорядне проектування (виготовлення проектів землеустрою);
- формування регіональних та місцевих екомереж;
- моніторинг навколишнього середовища.

М.М. Приходько вперше розробив теоретико-методологічні засади екологічної безпеки природних і антропогенно-модифікованих геосистем, обґрунтував теорію «керованої складності», на якій базується розроблена ним система управління екологічною безпекою геосистем і сформованого ними навколишнього середовища.

Значним науковим доробком є сформульовані М.М. Приходьком концепції інтегрованого управління природними ресурсами і сталого (збалансованого) ресурсокористування, наукові основи управління річковими басейнами, планування і конструювання екологічно безпечних геосистем (лісових, аграрних, водних), формування регіональних та місцевих екомереж, а також методика і методи ведення фонових моніторингу навколишнього середовища.

М.М. Приходьком розроблена інноваційна технологія (методологія і методи) виготовлення проектів землеустрою, в яких обґрунтовуються плани дій (система заходів) раціонального (екологічно безпечного) використання і охорони земель різного цільового призначення (сільськогосподарського,

лісгосподарського, природоохоронного, водогосподарського та ін.).

За багаторічну сумлінну працю М.М. Приходько нагороджений грамотами ІФНТУНГ, Івано-Франківської обласної ради та обласної державної адміністрації.

Монографії:

1. Приходько М.М., Приходько М.М. (молодший). Управління природними ресурсами і природоохоронною діяльністю: монографія. Івано-Франківськ: Фоліант, 2004. – 820 с.

2. Приходько М.М. Регіональні геоекологічні дослідження і раціональне природокористування (на прикладі Івано-Франківської області): монографія. – Івано-Франківськ, «Фоліант», 2006. – 245 с.

3. Приходько М.М., Приходько Н.Ф., Пісоцький В.П., Фрейк Б.М., Мовчан Я.І., Карамушка В.І., Мовчан Н.В. Наукові основи басейнового управління природними ресурсами (на прикладі річки Гнила Липа): монографія за редакцією М.М. Приходька. – Івано-Франківськ, 2006 – 270 с.

4. Приходько М.М., Карамушка В.І., Приходько М.М. (старш.) та ін. Біотичне та ландшафтне різноманіття басейну р. Гнила Липа (стан і планування збереження, невиснажливого використання та відтворення): монографія. За редакцією М.М. Приходька. – Івано-Франківськ, 2009. – 220 с.

5. Приходько М.М. Екомережа та екобезпека (на прикладі Івано-Франківської області): монографія. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2009. – 200 с.

6. Фоновий моніторинг навколишнього природного середовища: монографія. Приходько М.М., Приходько М.М. (старший), Адаменко Я.О. [та ін.] – Івано-Франківськ: Фоліант, 2010. – 324 с.

7. Приходько М.М. Екологічна безпека природних і антропогенно модифікованих геосистем: монографія. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2013. – 201 с.

8. Приходько М. М. Планування і конструювання екологічно безпечних геосистем: методичні рекомендації. – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2013. – 68 с.

9. Приходько М.М. Екологічна безпека територій: колективна монографія / Адаменко О.М., Адаменко Я.О., Архипова Л.М., Гладун Я.Д., Зорін Д.О., Зоріна Н.Ф., Мандрик О.М., Манюк О.Р., Міщенко Л.В., Орфанова М.М., Приходько М.М., Радловська К.О., Стельмахович Г.Д., Федак І.А. [за ред. О.М. Адаменка, Я.О. Адаменка]. – Івано-Франківськ: Супрун В.П., 2014. – 444 с.

10. Я. Адаменко, А. Даскалеску, М. Приходько, М. Коман, О. Мандрик та ін. Управління земельними ділянками, забрудненими нафтопродуктами. Технології очищення та відновлення забруднених нафтопродуктами ґрунтів: посібник: прогр. транскордон. співробітн. ЄСП Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна, 2007-2013. – Івано-Франківськ: Супрун В.П., 2015. – 212 с.

РАМКИ ВИКОРИСТАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ

У ЗБЕРЕЖЕННІ БІОЛОГІЧНОГО РІЗНОМАНІТТЯ І СТАЛЕ ВИКОРИСТАННЯ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

*Людмила ДЕМИДЕНКО,
аспірантка Державної
екологічної академії
післядипломної освіти
та управління,
м. Київ*

У світовому масштабі використання економічних інструментів для збереження біорізноманіття отримало велику підтримку. Це зумовлено необхідністю забезпечення економічного благополуччя людей, що проживають у межах та поблизу територій, багатих на біорізноманіття, і головним чином – це природоохоронні території та об'єкти. Зокрема природні парки, заповідники, рекреаційні зони тощо. У той же час фактори економічного розвитку на таких територіях є основними загрозами для збереження біорізноманіття. Саме враховуючи дуалістичний, а часто суперечливий взаємозв'язок економіки та збереження біорізноманіття, політика використання економічних інструментів застосовується на основі індивідуальних особливостей регіону. Вивчення їх використання, з точки зору глобальної перспективи, є важливим для полегшення аналізу результатів. Аналіз економічних інструментів з використанням класифікації попиту та пропозиції передбачає, що все більше економічних інструментів у цій галузі орієнтовані на підвищення обсягів постачання біологічних ресурсів для людини.

Загальною метою політичної основи для управління біорізноманіттям повинне бути досягнення ефективного довгострокового збереження і сталого використання біорізноманіття і пов'язаних з ними ресурсів, а також справедливого розподілу вигод, який узгоджується з нормами національного і міжнародного законодавства. Коли рамки політики щодо біорізноманіт-

На Говерлу – за душевною рівновагою

та враховують усі його суспільні цінності, а також наслідки використання, що можуть згодом мати вплив на усіх постраждалих осіб (у тому числі майбутніх поколінь), тоді використання ресурсів біорізноманіття буде відповідати досягненню найбільшої суспільної вигоди в довгостроковій перспективі.

Для досягнення цієї мети важливим постає вибір конкретних інструментів. Він є складним і залежить від конкретних інституційних, економічних і соціальних потреб. Варіанти політики повинні систематично аналізуватися з метою мінімізації витрат на державне управління, контроль і виконання, а також цільові витрати на впровадження. Оскільки ринкові інструменти часто є рентабельними (економічно ефективними) – і взагалі недостатньо використовуються, – вони потребують більшого заохочення. Однак у багатьох випадках також буде необхідно використовувати неринкові інструменти у ефективному поєднанні політичних заходів – з метою досягнення ефективного довгострокового рівня збереження та сталого використання біорізноманіття.

Правильно розроблені та застосовані економічні інструменти стануть важливою частиною стимулюючого підходу на основі сталого управління біорізноманіттям. Використання цих економічних інструментів часто вимагає деякої форми оцінки базових ресурсів біорізноманіття в цілях інтеграції його неринкових аспектів в економічні рішення. Це допоможе у визначенні цілей політики на відповідному рівні.

Економічні інструменти потрібно також розглядати в більш широкому контексті ринкового підходу до просування цілей по збереженню біорізноманіття. Тому на порядку денному стоїть створення ринку, що буде важливим елементом ефективного та дієвого механізму управління в названій галузі. Частина порядку денного включатиме встановлення правил і процедур, що роблять ринки ефективними. Каркаси угод про доступ, які полегшують ринкові обміни ресурсів, пов'язаних з біорізноманіттям, є прикладом ініціатив у цьому напрямку.

Секторальні (галузеві) політики повинні бути розроблені таким чи-

ном, щоб вони відповідали цілям біорізноманіття. Оцінка впливу на нього, як правило, є важливим компонентом пошуку когерентності (узгодженості) політики.

Для збереження біорізноманіття економічні інструменти можуть бути визначені як механізми, спрямовані на зміну поведінки економічних агентів/суб'єктів шляхом інтерналізації витрат на використання природних ресурсів. Їх використання ґрунтується на припущенні, що соціальні витрати або вигоди від використання біорізноманіття, деградації і відновлення можуть бути інтерналізовані в ціні діяльності, яка призводить до таких збитків і втрат, або до отримання прибутку. Це тому, що передбачається: економічні агенти/суб'єкти використовуватимуть природний капітал для діяльності, яка є найбільш продуктивною відповідно до рентної теорії Д. Рікардо. Вона стверджує, що економічна рента (ціна) для фіксованого фактора виробництва, такого як земля, буде вища для більш продуктивних земель. Природний капітал, як правило, має високі знижки, таким чином створюючи економічну доцільність конвертувати їх у відтворений в даний час капітал. Тому економічні інструменти спрямовані на зниження облікової ставки, щоб люди, які сплачують безпосередню вартість за збереження ресурсу, могли заощаджувати у більш тривалі часові періоди [23]. Ці процеси можуть бути пояснені на основі розуміння першопричин скорочення біорізноманіття.

Прикладами таких економічних інструментів виступатимуть такі заходи, як регулювання права власності, податки, охоронні сервітути, субсидії, плати, збори, створення ринку, фонди, кредити, випуск облігацій, депозитні системи, оплата екосистемних послуг і системи підтримки засобів до існування. Вони спрямовані на те, щоб змінити поведінку людей під час прийняття рішень, переконавшись, що вони враховують реальну цінність біорізноманіття та повний комплекс витрат, пов'язаних з його втратою [24]. У багатьох частинах світу економічні інструменти використовуються як доповнення, а не заміна інших стратегій збереження біорізноманіття, таких як діючі правила і програми щодо придбання земельних ділянок, щоб зберегти середовища існування видів та їх різноманіття [25].

Фахівці зазначають, що наразі використовуються кілька видів економічних інструментів для збереження біорізноманіття. Класифікація таких інструментів є досить відносною і ті чи інші організації та експерти використовують різні критерії для класифікації еколого-економічних інструментів. Окрім того, класифікація залежить і від типу економічної системи країни та місця, яке посідають екологічні чинники у її функціонуванні.

«Незаперечними показниками, які вживають для порівняння економічних систем є: (1) рівень економічного розвитку, (2) соціальні і культурні чинники і (3) навколишнє середовище. Рівень економічного розвитку характеризується макроекономічними показниками: рівнем доходу на душу населення, нормою зростання доходу на душу населення, часткою інвестицій у валовому національному продукті (ВНП), рівнем безробіття населення тощо. Соціальні та культурні чинники також мають помітний вплив на економічну систему. Вони відображають особливості, що базуються на расі, релігії, зайнятості, рівні доходів, рівні охорони дорів'я, традиціях, національних цінностях. Навколишнє середовище економічної системи характеризується такими основними елементами, як (1) розмір (площа і населення), (2) місцезонашування (топографія, клімат, вихід до морів) і (3) природно-ресурсне забезпечення економіки» [20].

Міжнародний союз охорони природи (МСОП) поділяє еколого-економічні інструменти, що використовуються для збереження біорізноманіття, на ринкові та неринкові [26]. А міжнародна організація «Захисники дикої природи» [25] класифікує їх як інновації в галузі прав власності, ринкові інститути, фінансові стимули та державні податкові пільги.

Приклади економічних інструментів, наведені у класифікації «Захисників дикої природи» [25], використовуються переважно в США. Дослідники пояснюють такий перелік [27] підвищенням інтересу до ринкових підходів щодо збереження навколишнього середовища. На їхню думку, такий підхід зумовлений створенням стимулів для менеджерів ресурсами та/або власників, щоб їхня діяльність була спрямована на підтримку екологічних заходів: таких як зв'язування вуглецю, охорона водозборів, місць існування вразливих

видів дикої природи, що знаходяться під загрозою, підтримання ландшафтного багатства. Інструменти стимулювання можуть приймати форму прямих платежів за екосистемні послуги або екосистемних ринків, торгівлі дозволами або квотами, еко-маркування або схеми сертифікації.

Одним з прикладів введення ринкових інструментів стало прийняття Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату в 1992 році і підписання Кіотського протоколу в 1997 році, метою яких є зменшення нагромадження викидів парникових газів. Положеннями Кіотського протоколу було визначено цілі зі скорочення викидів для країн, забезпечуючи основу для системи торгівлі правами на викиди вуглецю – вуглецевого ринку. Хоча такі великі країни-забруднювачі, як США і Китай не ратифікували протокол, добровільний ринок вуглецевих квот з'явився і, швидше за все, продовжить розвиватися як всередині, так і поза рамками протоколу [27]. Цей ринок включає промислові галузі, розробників проектів, споживачів, кілька реєстрів і навіть біржі (Чиказька кліматична біржа) [28].

Відшкодування шкоди, заподіяної біологічному розмаїттю, і пом'якшення наслідків, а також екосистемний банкінг застосовуються до природоохоронних територій, які створюються і управляються як засіб забезпечення компенсації за втрати місць існування видів внаслідок розвитку землекористування. Таким чином, освоювачі земель купують кредити у затверджених екосистемних банків для кожного зруйнованого місця існування видів. Ці кошти використовуються для підтримки видів і заходів зі збереження середовища та місць існування видів у прилеглих районах. Наприклад, у США використовуються екосистемний банкінг пом'якшення, банкінг збереження, а також права на розвиток, що можуть передаватися.

Рекреаційні ринки пов'язані з тим фактом, що альтернативні форми туризму (екотуризм, зелений туризм або природний туризм) є найбільш швидко зростаючим сегментом туристичного сектора, що сьогодні складає близько 30 відсотків світового ринку туристичних послуг [27].

Західні дослідники зазначають, що останніми роками з'явилося багато інших ринкових механізмів для фінан-

Таблиця 1

**МСОП: КЛАСИФІКАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ
ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ [26]**

Групи еколого-економічних інструментів збереження біорізноманіття	Приклади
Ринкові механізми	Ринки секвестрів вуглецю; ринки водозбірних послуг (річкових басейнів); компенсації та пом'якшуючі виплати за втрати біорізноманіття; екосистемний банкінг (або банк екосистемних послуг); ринки рекреаційних послуг
Неринкові механізми	Глобальний екологічний фонд (ГЕФ); реструктуризація боргу країни в обмін на фінансування природоохоронних заходів; цільові фонди охорони природи або екологічні фонди; податки; компенсаційні виплати населенню за втрати і збитки

сування біорізноманіття, у тому числі біо-георозвідка, сертифікації схеми сталого розвитку, еко-маркування для органічних продуктів та плата для користувачів.

У дослідженні МСОП [27] обґрунтовується необхідність застосування неринкових механізмів, оскільки послуги та товари, що надаються біорізноманіттям, є значущими як для суспільства, так і для приватних осіб, а тому ринок не зможе забезпечити цінності суспільних благ. Таким чином, державні інвестиції (у вигляді різних податків, фондів та інших заходів) є необхідними для фінансування збереження біорізноманіття.

Одним з інструментів є залучення допомоги Глобального екологічного фонду (ГЕФ), який надає гранти країнам, що розвиваються, і країнам з перехідною економікою для реалізації проектів, що забезпечують досягнення глобальних екологічних вигод в галузі збереження біорізноманіття [29]. Кошти для підтримки Глобального екологічного фонду (ГЕФ) надаються країнами-донорами. У 2002 році 32 країни-донори взяли зобов'язання виділити 3 млрд. доларів для фінансування проектів на період 2002-2006 рр. [27]. Фінансування ГЕФ є тільки додатковими витратами проектів, і вони становлять тільки різницю між вигодами, які отримують країни-реципієнти, і вигодами для усього світу.

Заміна боргів держави на фінансування природоохоронних заходів – реструктуризація боргів (свопи), які означають скасування зовнішнього боргу країни в обмін на нові зобов'язання. Існують різноманітні механізми конвер-

сії заборгованості, наприклад, боргові акції, викуп боргів і реструктуризація боргів для здійснення природоохоронних заходів [30]. Програми скасування боргів також використовуються у США [25].

Цільові фонди охорони довкілля, або екологічні фонди, включають довірчі фонди, створюються відповідно до законодавства фундаціями, трастами загального права і неурядовими організаціями (НУО). Їх цілі варіюються від фінансування видатків на функціонування природоохоронних територій (фонди природних парків) – до підтримки національних екологічних планів або стратегій (стратегічні фонди), а також надання грантів для збереження біологічного різноманіття (грантові фонди) [28].

Податки також використовуються як економічні інструменти. Вони включають пільги на податок з доходу, на майно, на нерухомість, на приріст капіталу. Ці види податків, як правило, застосовуються до землевласників для здійснення природоохоронних заходів. У дослідженні МСОП [27] подано приклади інших податків. Так, наприклад, відвідувачі морського національного парку Fernando de Noronha Marine National Park на узбережжі Атлантич-

ного океану в Бразилії мають сплачувати щоденний екологічний податок, який поступово збільшується протягом їх візиту. На карибському острові Домініка стягується 1,5 долара з усіх туристів під час виїзду з острова. Іншим прикладом є екологічний податок на додану вартість в Бразилії. Це податок на обіг товарів і послуг встановлюється муніципалітетами для своїх природоохоронних зон як стимул для збільшення площі під охороною.

Іншим інструментом є компенсація громадам альтернативної вартості та збитків або інвестицій в соціально-економічний розвиток. Це зумовлено такими факторами, як зростання демографічного тиску, розширення територій культивування земель і появою великих комерційних сільськогосподарських підприємств. Для цих цілей було задіяно такий механізм, як Інтегровані проекти збереження біорізноманіття та розвитку (ICDPs), які є проектами зі збереження біорізноманіття з компонентою розвитку сільських регіонів. Цей підхід поєднує соціальний розвиток з цілями збереження біорізноманіття [31]. Ці проекти стосуються збереження біорізноманіття через використання інструментів соціально-економічного інвестування. Міжнародний

союз охорони природи (МСОП) вперше презентував такі проекти у 1980 роках. Вони були спрямовані на подолання проблем, пов'язаних з «штрафами-парканами» (підхід неучасті) у збереженні біорізноманіття. Як правило, ці заходи спрямовані на компенсації людям за витрати або здійснення альтернативних або додаткових заходів для отримання засобів для існування. Таким чином, вони збільшують надання екосистемних послуг шляхом збільшення поставок природних ресурсів, які були б експлуатовані усередині природоохоронних територій або інших охоронюваних районів.

Класифікація еколого-економічних інструментів збереження біорізноманіття, запропонована Edem Kodzo Ekpe [23], базується на економічному принципі «попит-пропозиція».

Автор наголошує, що біорізноманіття розглядається в економіці в якості джерела біологічних ресурсів, які можуть споживатися залежно від забезпечення або потреб для задоволення добробуту людей. Отже, співвідношення між попитом і пропозицією лежить в основі чинників, що впливають на розподіл природних ресурсів, які людина отримує від біорізноманіття. Ступінь успішності застосування певних економічних інструментів для збереження біорізноманіття залежить від врахування попиту та пропозиції на ресурси. В основі цієї класифікації покладено, як стверджує автор, основи економічної науки. Хоча інструменти впливають як на попит, так і на забезпечення біологічних ресурсів, критерії базуються на тому, який з цих двох факторів безпосередньо залежить від економічного інструмента. Основним критерієм у цій класифікації є те, що інструменти попиту безпосередньо зменшують або збільшують попит на біологічні ресурси, у той час як інструменти пропозиції безпосередньо збільшують або зменшують постачання біологічних ресурсів.

Наприклад, екотуризм є інструментом попиту. Екотуризм в лісовій зоні дозволить знизити потреби місцевих громад, які виграють від отримання доходів від туристичних послуг, у отриманні біологічних ресурсів, таких як м'ясо диких тварин і деревина для забезпечення засобів для існування. Еко-маркування та сертифікація також збільшують попит на продукцію шляхом забезпечення сталого управління

Таблиця 2
«ЗАХИСНИКИ ДИКОЇ ПРИРОДИ»: КЛАСИФІКАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРИЗНОМАНІТТЯ [25]

Групи еколого-економічних інструментів збереження біорізноманіття	Приклади
Інновації майнових прав	Охоронні сервітути; обмеження дії правовстановчих документів; угоди по переданню права управління
Ринкові інститути	Плата за користування; екотуризм; екологічне маркування і сертифікація; банкінг пом'якшення (ВБУ); екосистемний банкінг; передача права розвитку; ринки екослуг
Фінансові стимули	Компенсаційні програми; страхування; дольові інструменти; стимули розподілу витрат; стимули укладання розпорядчих угод; лізинг водних та земельних ресурсів; охоронні контракти; прошення боргу
Державні податкові пільги	Стимули для податку на прибуток; стимули щодо податку на нерухомість; стимули щодо податку на землю; податок на приріст капіталу

Кришталева корона карпатської зими

ресурсною базою. Сутність та поняття економіки рекреаційного землекористування у сфері природокористування розглянуті у роботі А.М. Третяка «Економіко-екологічні аспекти формування відносин прав на природні ресурси рекреаційного землекористування в умовах земельних відносин» [19].

З іншого боку, податкові пільги для землевласників створюють можливість збереження біологічних ресурсів на їхніх землях, що безпосередньо зменшує постачання ресурсів, таких як деревина, на ринки. Крім того, механізми реструктуризації заборгованості, скажімо обмін боргів на здійснення природоохоронних заходів, заохочує більш бідні країни до охорони своїх природних ресурсів, і це безпосередньо зменшує постачання біологічних ресурсів з їх природних територій.

Аналіз стану застосування економічних інструментів у збереженні біорізноманіття в Україні [20] свідчить, що діючий в Україні економічний механізм екологічного регулювання нині знаходиться в стадії формування, причому чимало еколого-економічних інструментів природокористування та природоохоронної діяльності існують лише на рівні законодавчих положень, не будучи реалізованими та впровадженими у практику господарювання. Аналіз структури законодавчо визначеного економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності виявляє майже повну «віртуальність» всіх інструментів підсистем «стимулювання раціонального використання природних ресурсів» та «стимулювання в системі навколишнього природного середовища» (вісім із дев'яти законодавчо встановлених), або, іншими словами, майже повний параліч цих підсистем, їх недієздатність та втрату свого сенсу.

У нинішній системі економічного забезпечення екологічного регулювання фактично не функціонує механізм кредитування природоохоронних заходів, пільгового оподаткування та цінового заохочення екологоконструктивної діяльності. Не набули необхідного розвитку механізми впливу субсидування на формування екологічної інфраструктури, «зеленої» індустрії, національного ринку екологічних послуг то-

що, в тому числі ні екологічний аудит, ані екологічне страхування.

Основними складовими існуючої в Україні системи економічних інструментів екологічного регулювання є численні збори/платежі за використання ресурсів і за забруднення, податкові важелі, штрафні санкції за екологічні порушення. За останні роки істотно зросла кількість різновидів платежів як за використання природних ресурсів, так і за забруднення навколишнього середовища (з 1994 р. впроваджено державний екологічний податок), збільшено ставку платежів і штрафів за порушення екологічного законодавства, значно розширилося коло природокористувачів, які зобов'язані здійснювати екологічні платежі, тим часом як кількість тих, хто мав певні пільги у природокористуванні, різко зменшилася (з 81 у 1996 р. до 65 у 2000 р.).

Основні недоліки вітчизняного економічного механізму екологічного управління полягають у тому, що він, по-перше, не набув необхідного розвитку, по-друге, не спроможний зацікавити суб'єктів господарювання у проведенні природоохоронних заходів; по-третє, не кореспондує з іншими економічними показниками та стимулами господарської діяльності; по-четверте, недостатньо оперативно й ефективно реагує на динаміку економічних і екологічних процесів у державі, а також не враховує зміни у структурі власності у землекористуванні.

Дослідники окремо виділяють проблему з визначеністю прав власності на природні ресурси в Україні.

Стан справ в українському законодавстві щодо права власності на природні ресурси вимагає заходів системного характеру, а не лише внесення змін і доповнень до природоохоронного законодавства.

Неузгодженість положень різних законів ускладнює можливість їх ефективного застосування. Ця неузгодженість має певну тенденцію – закони та державні програми, які регулюють економічні процеси, практично не враховують положення законів, які регулюють сферу охорони та використання природних ресурсів.

Слід зазначити також, що провідні концептуальні принципи на практиці не стали підґрунтям для прийняття ефективних управлінських рішень та впровадження системи заохочувальних заходів з метою збереження та сталого використання біологічних ресурсів в Україні.

Однією з основних перешкод тут є відсутність їх економічної оцінки з урахуванням вартості відтворення, що робить неможливим ефективне запровадження як позитивних та непрямих стимулів, так і антистимулів. Відсутність економічної оцінки біологічних ресурсів не дає можливості відображати їх як у системі бухгалтерського обліку, так і в системі національних рахунків, що робить досить умовним і невизначеним включення біологічних ресурсів до складу національного багатства.

Загалом, «стан економічного механізму екологічного регулювання в Україні свідчить про те, що практично всі існуючі економічні стимули виступають як «порочні» (негативні) стимули по відношенню до задач збереження біорізноманіття і сталого використання його компонентів. Тому розробка заохочувальних заходів в галузі економіки, управління та правових механізмів в першу чергу спрямована на усунення негативного впливу існуючих порочних стимулів (або самих порочних стимулів) на стан біорізноманіття» [20].

Підсумовуючи, можна зробити висновки, що стан збереження та сталого використання біологічних ресурсів в Україні характеризується:

- слабкою законодавчою базою і недоліками застосування правових механізмів законодавства по збереженню та сталому використанню біологічних ресурсів в Україні;
- відсутністю економічної оцінки біологічних ресурсів з урахуванням фактора відтворення;
- неадекватним використанням інструментів оцінки впливу на навколишнє середовище, інших екологічних процедур;
- неефективністю економічних і фінансових інструментів збереження та сталого використання біологічних ресурсів;
- відсутністю політичної волі та браком ресурсів;
- інституційною і структурною недосконалістю;
- розмитістю прав власності на природні ресурси;
- недостатньою інтегрованістю аспектів біорізноманіття в секторальну політику;
- недоліками впровадження стимулюючих і запобіжних заходів;
- повільним і неефективним процесом інтеграції аспектів біорізноманіття в політику і програми економічних і соціальних секторів та недоліками міжсекторного та трансграничного співробітництва;
- перешкодами ініціативам на місцевому рівні завдяки успадкованому від тоталітаризму менталітету «централізованого планування».

Ці характеристики є водночас і основними причинами несталого використання природних ресурсів в Україні. Усунення цих причин або зменшення їх впливу і означатиме рух до сталого використання природних ресурсів.

**КЛАСИФІКАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ
ЗА ПРИНЦИПОМ «ПОПИТ І ПРОПОЗИЦІЯ» [27]**

Таблиця 3

Еколого-економічні інструменти попиту	Еколого-економічні інструменти пропозиції
Екотуризм; рекреаційні ринки; екологічне маркування і сертифікація; плата за користування ресурсами; ринки поглинання вуглецю (секвестри); ринки водозбірних послуг; програми компенсації витрат і збитків	Компенсації та пом'якшуючі виплати за втрати біорізноманіття; природоохоронний банкінг; охоронні сервітути; обмеження дії правовстановчих документів; укладання розпорядчих угод; банкінг пом'якшення; угоди по переданню права управління; зниження податків; страхування; стимули розподілу витрат; стимули розпорядчих угод про охорону; лізинг водних та земельних ресурсів; контракти на охорону біорізноманіття; стимули щодо податку на нерухомість та податку на землю; податок на приріст капіталу; механізми реструктуризації заборгованості

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. – <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 року №2456-XII. – http://www.sea.gov.ua/GIS/BSR/UA/documents/legislation/Prog_bio.htm.

3. Стратегія державної екологічної політики України на період до 2020 року (Закон України від 21 грудня 2010 року № 2818-VI) – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>.

4. Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 року. – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/880-2007-%D1%80>.

5. Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду станом на 01.01.2006 р. – К., 2006. – 310 с.

6. Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки: Закон України. – <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=2456-12>.

7. Лісовий кодекс України. – <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3852-12>.

8. Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу». – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>.

9. Конвенція про охорону біологічного різноманіття. – http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_030.

10. Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (Берн, 19 вересня 1979 року). – http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_032.

11. Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин (Боннська конвенція). – http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_136.

12. Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів (Рамсарська конвенція, 1971). – http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_031.

13. Директива 2009/147/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 30 листопада 2009 року про захист диких птахів. – <http://www.minjust.gov.ua/45875>.

14. Директива 92/43/ЄС Ради від 21 травня 1992 року про збереження природного середовища існування дикої флори та фауни, зі змінами і доповненнями, внесеними Директивами 97/62/ЄС, 2006/105/ЄС та Регламентом (ЄС) № 1882/2003). – <http://www.minjust.gov.ua/45875>.

15. OECD ENVIRONMENTAL OUTLOOK TO 2030 – ISBN 978-92-64-04048-9 – с OECD 2008.

16. Legal Framework for Protected Areas: France. Armelle Guignier, Michel Prieu. IUCN-EPLP No. 81.

17. Проект ПРООН/ГЕФ «Зміцнення управління та фінансової стійкості національної системи природоохоронних територій в Україні». – <http://www.gefua.net/uk/topics/donor-funded-projects/161-2011-11-16-17-39-55.html>.

18. Толкачев В.А., Колосок О.М., Гудкова Н.В. Система управління природоохоронними територіями в Україні: проблеми і перспективи. – <http://book.net/index.php?p=achapter&bid=15519&chapter=1>.

19. Третяк А.М., Будзелович Г.В. Економіко-екологічні аспекти формування відносин прав на природні ресурси рекреаційного землекористування в умовах земельних відносин. – Земельне право України. Теорія і практика. – №4, 2014.

20. Грабинський І. Сучасні економічні системи // Економічна теорія: Частина 1. Вступ. / За ред. 3. Ватаманюка. – Львів: ЛДУ, 1992. – С.123-150.

21. Юрченко Л.І. Екологія: навчальний посібник / Л.І. Юрченко. – К.: Професіонал; К.: Центр учбової літератури, 2009. – 304 с.

22. Organisation for Economic Cooperation and Development. (2004). Recommendation of the council on the use of economic instruments in promoting the conservation and sustainable use of biodiversity. Retrieved from <http://acts.oecd.org/Instruments/ShowInstrumentView.aspx?InstrumentID=50&InstrumentPID=47&Lang=en&Book=False> 32 Consilience.

23. Edem Kodzo Ekpe. A Review of Economic Instruments Employed for Biodiversity Conservation. – Consilience: The Journal of Sustainable Development Vol. 9, Iss. 1 (2012), Pp. 16 – 32.

24. Emerton L. (2000). Economics and the convention on biological diversity. – The World Conservation Union (IUCN).

25. Defenders of Wildlife. (2006). Incentives for biodiversity conservation: an ecological and economic assessment. Defenders of Wildlife, Washington D.C.

26. International Union of the Conservation of Nature (IUCN). (2007). IUCN Red List of Threatened Species, State of the World's Species. Accessed December 1, 2008. Available at: http://cmsdata.iucn.org/downloads/state_of_the_world_s_species_factsheet_en.pdf.

27. International Union of the Conservation of Nature (IUCN). (2008). Economic instruments for financing conservation and poverty reduction. Retrieved from http://www.iucn.org/about/work/initiatives/sp_cprihome/index.cfm.

28. Bayon R., Hawn A. & Hamilton K. (Eds). (2006). Voluntary carbon markets: an international business guide to what they are and how they work, Earthscan, 164.

29. Global Environment Facility (GEF). (2008). Joint evaluation of the GEF small grants programme. – Washington DC: GEF Evaluation Office.

30. Moye M. (2001). Overview of debt conversion. Debt Relief International Ltd. London, UK. 47pp. Norton-Griffiths, M. & Southey, C. (1995). Opportunity costs of biodiversity conservation in Kenya. – Ecological Economics, 12 (2), p. 125-39.

31. Hughes R. and Flintan F. (2001) Integrating Conservation and Development Experience: A Review and Bibliography of the ICDP Literature. – London: International Institute for Environment and Development. ISBN: 1-899825-77-0 (<https://www.commdv.org/userfiles/HUGHES,%20R1-24.pdf>).

ВИВЧЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ЗАПРОВАДЖЕННЯ МОНІТОРИНГОВОГО ДОДАТКУ MIRA У КАРПАТСЬКОМУ БІОСФЕРНОМУ ЗАПОВІДНИКУ

Ангела ДІХТЕ,
Університет сталого розвитку,
м. Еберсвальде,
Німеччина

Спираючись на десятирічну співпрацю Карпатського біосферного заповідника (КБЗ) і німецького Університету сталого розвитку м. Еберсвальде (HNEE), а також на проєкт, що здійснювався 5 років тому обома партнерами, які розробили стратегії для природоохоронного управління Карпатським біосферним заповідником [Ibisch і ін. 2011], автор цієї статті, німецька студентка, проводила в заповіднику (протягом кількох місяців осені та зими 2015 року) дослідний семестр від імені Центру екоіки та управління еко-

системами (СЕЕМ) під керівництвом професора доктора П'єра Ібіша. Нашим завданням стало вивчення і оцінка поточної організаційної структури моніторингу КБЗ для запровадження моніторингового додатку Mira.

Ідея була зініційована професором доктором П'єром Ібішом, одним із фінансових директорів СЕЕМ, який бере участь у розробці додатку Mira. Моніторинговий додаток (ґрунтується на тій же методології і підтримуючому програмному забезпеченні, що вже були застосовані в ході попереднього проєкту 5 років тому) розроблений з метою оживити застосування досить складної методології за рахунок ефективного інструмента моніторингу та збору даних. Головним фахівцем та контактною особою в КБЗ був Ярослав Довганич, завідувач зоологічної лабораторії, прихильник методології Відкриті стандарти.

Основною методологією є Відкриті стандарти для практики охорони при-

роди (далі Відкриті стандарти) – методичний механізм, невід'ємною частиною якого є п'ятиступінчастий цикл управління проєктами, що включає стадії концептуалізації, планування і оперативних дій. Ця методологія має за мету забезпечити ефективне і гнучке управління природоохоронними проєктами. Програмне забезпечення Miradi™ було розроблене на основі Відкритих стандартів, щоб вести фахівців з охорони природи через проєктний процес, надаючи їм допомогу крок за кроком [CMP 2013].

Однією зі складових частин адаптивного управління або менеджменту є розробка управлінських рішень не тільки на основі найбільш достовірної та повної інформації, але і на стеженні за прогресом, оскільки воно має життєво важливе значення для цього експериментального підходу, тому що допомагає краще зрозуміти відповіді екологічних систем на управлінські дії. Було визнано, що існує брак легких і системних рішень, що стосуються запису і передачі даних в польових умовах, які були б сумісні з програмним забезпеченням Miradi™. Тому польовий додаток Mira започатковано і задумано Лаурою Гейгер у травні 2013 року на основі HNEE у співпраці з СЕЕМ і при фінансовій підтримці WWF Великобританії. Додаток все ще знаходиться на стадії розробки і проходить випробування в рамках пілотних проєктів, зокрема в Гватемалі і Кенії, а також в деяких студентських проєктах. Польовий додаток Mira дозволяє записувати інформацію про визначені користувачем показники на простий смартфон з операційною системою Android або на планшет без необхідності підключення до Інтернету. Кожен запис включатиме значення вимірювань, координати GPS, дату і час. При потребі

Ангела ДІХТЕ (у центрі)
з представниками різних підрозділів
Карпатського біосферного
заповідника (м. Рахів, 2016 р.)

також можна додавати фотографії, коментарі та додаткові показники відповідно до вимог проекту.

Для того, щоб зібрати повну інформацію для техніко-економічної оцінки, проведено опитування усіх задіяних у моніторингу відділів та лабораторій КБЗ та здійснено загальне ознайомлення із томами Літопису природи, які щорічно видаються в заповіднику. Був врахований також досвід і результати семінарів з фахівцями заповідника, а також двох зразкових проектних робіт і пов'язаних з ними польових екскурсій. Крім того, щоб мати змогу дати рекомендації щодо майбутніх дій з підготовки проекту, проведено навчальний семінар з користування польовим додатком Miра для всіх інспекторів одного науково-дослідного природоохоронного відділення (Рахів-Берлибаське). Підготовлено маленький запитальник для визначення кількості і вікового розподілу працівників природоохоронних відділень, а також наявності у них мобільних пристроїв з операційною системою Android та вміння ними користуватися.

Екологічний моніторинг і моніторинг загроз в заповіднику здійснюється науковцями через систему постійних наукових стаціонарів і збагачується спостереженнями інспекторів служби охорони. Обидві системи моніторингу принципово відрізняються за методологією і якістю кінцевих результатів, тому їх необхідно розглянути окремо.

Інспектори майже щодня бувають у польових умовах на території своїх відділень, які є просторово визначеними ділянками в межах КБЗ. Це дає можливість спостерігати випадкові події і явища поруч із виконанням загальних завдань щодо реєстрації злочинних дій або знищення інфраструктури, спричинених чи то людьми, чи небезпечними природними явищами, такими, наприклад, як повені, а також реєстрації сміттєзвалищ та лісових пожеж. Крім того, інспектори служби охорони мають завдання реєструвати пересування і кількість відвідувачів. Спостереження записуються у щоденники, які ведуться протягом року. Найцікавіші, з точки зору інспектора, записи переносяться на спеціальні картки з усією необхідною інформацією та щомісяця здаються начальнику відділення. Записи даних, здійснені інспекторами,

Один з корпусів Карпатського біосферного заповідника (центральна садиба), де розташоване Рахів-Берлибаське ПНДВ

Студенти-практиканти з Університету сталого розвитку м. Еберсвальде, Німеччина (м. Рахів, 2016 р.)

Лісопатологічне обстеження у Марамороському ПНДВ КБЗ (зліва направо): працівники служби державної охорони ПЗФ Віктор ЩЕРБА, Петро ПАПРИГА, Михайло ПРОЦЬ та Павло ВОРОХТА (2016 р.)

характеризуються випадковою вибірковістю і мають слабку наукову цінність у зв'язку зі суб'єктивним характером записів і через велике коливання кількості і якості даних. Але, зважаючи на велику кількість інспекторів та майже безперервні спостереження на порівняно невеликих ділянках, їхню можливість постійно стежити за загальною ситуацією і її розвитком, цю систему можна розглядати як велику цінність і джерело важливої додаткової інформації в науковій роботі.

Більш стратегічний моніторинг, зосереджений на конкретних видах, місцях проживання або явищах природи, здійснюється науковцями. Однак він часто включає наукові дослідження, які є швидше проектами або дослідницькими темами, що лише частково пов'язані з цілеспрямованим моніторингом і є досить нетривалими, в той час як моніторингові спостереження повинні орієнтуватися на більш-менш тривалий період. Сьогодні передача знань від наукових підрозділів до керівництва заповідника здійснюється через науково-технічну раду, яка збирається на засідання двічі на рік. Це дає можливість науковим підрозділам давати рекомендації керівництву.

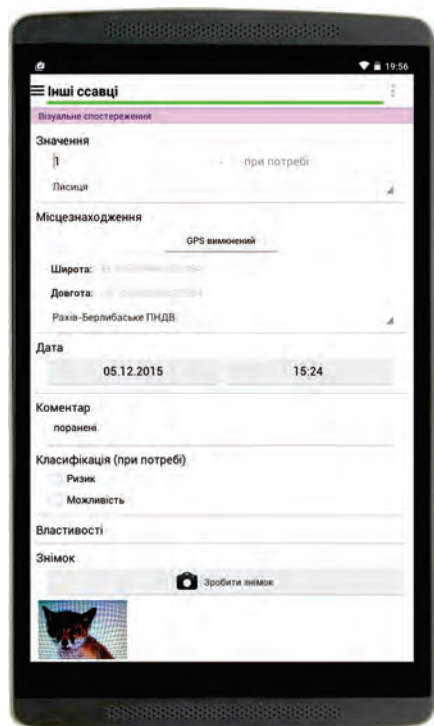
Зв'язок між процесами моніторингу та процесами оцінки і прийняття рішень залежить від ініціативи наукових працівників і тимчасово практично відсутній. Рекомендуємо поліпшити цю ситуацію. Спільний проект, який завжди доступний кожному члену команди, і постійний зворотний зв'язок через постачання даних може бути чудовим засобом для підтримки обміну інформацією та здатності приймати рішення. Крім того, роз'єднаність процесу прийняття природоохоронних рішень і моніторингу біорізноманіття виливається в систему моніторингу, яка виглядає неефективною. Ефективне прийняття рішень для складних систем повинне базуватися на детальному апіорі гіпотетичного визначення і пов'язаних з ним моделях системного реагування на дії управління з подальшим їх тестуванням за допомогою цілеспрямованого моніторингу [Nichols & Williams 2006]. В даний час цільовий моніторинг в КБЗ зустрічається рідко. Великий штат наукових працівників та всесторонні дослідження можуть розглядатися як цінний потенціал і переваги КБЗ, але система менеджменту повинна бути організована більш стратегічно і ефективно. Співпраця наукових і природоохоронних підрозділів потребує поліпшення.

Що стосується сумісності діючої системи моніторингу та структури польового додатку Mira, то моніторинг інспекторів-спостерігачів виглядає цілком придатним. Діюча система записів через занесення даних у щоденники дуже подібна до системи записів вимірювань у польовому додатку Mira з огляду на запис інформації та загальну структуру. Як нам видається, моніторинг фахівців наукового відділу набагато важче трансформувати у структуру польового додатку, оскільки він дуже різноманітний і потребує дуже детальної інформації. Для наукових досліджень ще треба перевірити в кожному окремому випадку, чи польовий додаток може бути застосований для збору необхідних даних. Протягом двох показових проектів було встановлено, що ця робота потребує досить багато часу і перехід на нову структуру записів не був легким для дослідників. Щоб сприйняти нову структуру, треба мати велике бажання.

Потенційну користь від застосування Відкритих стандартів і польо-

вого додатку Mira можна підсумувати твердженням, що орієнтація на адаптивний менеджмент підвищить ефективність роботи КБЗ, а також сприятиме сталому розвитку регіону. Якщо говорити конкретніше, то це посилить співпрацю між різними підрозділами КБЗ завдяки спільній проектній роботі і завдяки наявності записаних даних від кожного підрозділу. Доступність і керування даними стануть простішими і ефективнішими, оскільки дані вже будуть записані в цифровому вигляді і не потребуватимуть будь-якої обробки паперових матеріалів. Крім того, ці дані будуть, швидше за все, більш достовірними, всеохоплюючими і, отже, більш цінними і значущими для процесів оцінки, оскільки автоматичний GPS і запис часу спостереження можуть також служити інструментом контролю за достовірністю спостережень. Прозоре визначення досліджуваних показників і легка доступність даних стане важливим удосконаленням для майбутніх дослідників і менеджменту, а також для контролю з боку Міністерства.

Методологія Відкриті стандарти підтримує розробку гіпотез і пов'язаних з ними моделей реакції системи на природоохоронні дії шляхом створення ланцюгів результатів. Якщо ці зусилля будуть підтримані в ході реалізації проекту, стане можливим більш цілеспрямований моніторинг замість вельми неефективного, хаотичного. Крім того, встановлення добре обґрунтованих пріоритетів як одного з ключових елементів Відкритих стандартів досі слабо розвинене в КБЗ і буде поліпшуватися в ході роботи над проектом. Загалом, можна стверджувати, що впровадження і застосування Відкритих стандартів в КБЗ сприятиме активізації великого потенціалу для його подальшого розвитку, незважаючи на те, що проект, який був виконаний 5 років тому, не забезпечив їх успішне впровадження. Реалізація Відкритих стандартів і використання програмного забезпечення Miradi™ за підтримки ефективного збору даних з допомогою польового додатку Mira отримає більш сильний зв'язок з реальністю. Тому посилення системи моніторингу може зміцнити весь процес проектного циклу Відкритих стандартів. Крім того, залучення зацікавлених сторін як одного з найважливіших елементів Відкритих стандартів,

Приклад взяття даних на польовому додатку Mira

Панорама гори Близниці

і як однієї з основних характеристик біосферних резерватів, було б знову відроджене і зміцнене. Це дозволить посилити роль КБЗ як рушійної сили сталого розвитку в регіоні.

Зараз основне завдання полягає в тому, щоб знайти фінансову підтримку для забезпечення КБЗ відповідним обладнанням. Для успішної та послідовної реалізації методології та використання польового додатку MIRA необхідно забезпечити мобільними пристроями усіх інспекторів як основних майбутніх користувачів польового додатку, а також кожного начальника відділення, його помічника і майстра лісу. Крім того, кожен науковий відділ, за винятком відділу наукових досліджень і відділу міжнародного співробітництва, буде потребувати принаймні одного мобільного пристрою для використання в роботі. Для синхронізації записаних даних потрібне підключення до Інтернету через Wi-Fi. Тому було б доцільно, якщо б контори кожного підрозділу мали підключення до Інтернету через Wi-Fi, якого зараз немає.

Брак фінансових коштів проявляється в КБЗ повсюдно. Коли щось потрібно, часто виникають адміністра-

тивні бар'єри, навіть якщо це просто канцелярське приладдя. Загалом, забезпечення робочим обладнанням не здійснюється в достатній мірі. Його не вистачає для багатьох потреб – від бензину для польових виїздів до феромонів для моніторингу короїдів, від офісних комп'ютерів до форменого одягу для інспекторів. Крім того, й без того невеликі зарплати працівників заповідника були ще більш знижені, в той час як інфляція збільшує щоденні витрати. Це, з одного боку, не посилює мотивацію працівників, і, крім того, показує, що, їхні фінансові можливості не дозволяють навіть думати про застосування польового додатку MIRA у КБЗ за власний кошт.

Приходимо до висновку, що застосування методології Відкриті стандарти і програмного забезпечення для моніторингу MIRA в роботі КБЗ можна розглядати як велику цінність зі значним потенціалом для більш адаптивного, всеохоплюючого і стратегічного менеджменту. Основними перешкодами в нашій роботі були труднощі у спілкуванні через дуже велику різноманітність учасників, які брали участь у проекті, і через мовний бар'єр. Ці проблеми повинні вирішуватися за допомогою належного попереднього пла-

нування та продуманого графіка роботи. В ході дослідницького опитування спостерігалася висока мотивація і визнання технологічного потенціалу, які будуть служити основою для успішного майбутнього проекту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ibsch, P.L., J. Geyer, I. Schmidt, V. Pokynchereda & V. Gubko (2011). Carpathian biosphere reserve: challenges and solutions for protected area management in Ukrainian Transcarpathia. Shaker: aachen. 242 P.

2. CMP 2013. Open standards for the practice of conservation. Version 3.0. Available from: <http://cmp-openstandards.Org/>

3. Nichols, J.D., B.K. Williams (2006). Monitoring for conservation. In «trends in ecology and evolution» vol. 21 No. 12. Elsevier. Issn: 0169-5347. Doi:10.1016/J.Tree.2006.08.007

УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО НА ПРИКОРДОННИХ ВОДАХ У БАСЕЙНІ РІЧКИ ТИСА

*Едуард ОСІЙСЬКИЙ,
Басейнове управління
водних ресурсів річки Тиса,
м. Ужгород*

ГІДРОЛОГІЧНА МЕРЕЖА ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ – ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ПОВІТУ МАРАМУРЕШ

Водні ресурси Закарпатської області формуються за рахунок поверхневого стоку річок басейну р. Тиса, місцевого річкового стоку, що утворюється в межах області, транзитного річкового стоку, що формуються на території Румунії, Угорщини та Словаччини, підземних вод, а також природних озер та штучних водойм. Річки Закарпатської області в географічному плані розміщені і належать до басейну однієї із найбільших приток Дунаю – річки Тиса, яка є тут основною водною артерією. Всі річки беруть свій початок у високій частині Карпат.

Українська частина басейну р. Тиса розташована на території Закарпатської області. Тиса утворюється злиттям двох річок – Чорної Тиси і Білої Тиси. Після їх злиття в районі м. Рахів Тиса протікає у вузькій гірській долині в південному напрямку. На кордоні з Румунією, після впадіння з лівого берега р. Вишеу, вона тече, в основному, у західному напрямку. Від с. Ділове до м. Тячів р. Тиса є кордоном між Україною і Румунією, а від м. Тячів до смт Вилок протікає по території України. Від смт Вилок вниз за течією на відстані 20 км по річці знову проходить державний кордон між Україною і Угорщиною. Згодом Тиса виходить на територію Угорщини і знову з'являється на території України в районі м. Чоп. Після цього вона утворює угорсько-словацький кордон, потім протікає Угорщиною аж до південного кордону і далі пере-

ходить на територію Сербії, пройшовши ще 160 кілометрів, впадає в Дунай.

Поверхневий стік на території Закарпатської області формують правобережні притоки Тиси – річки Тересва, Тересля, Ріка, Боржава, Уж і Латориця. На відміну від безлічі швидких гірських річок, загальна кількість тихих озер Закарпаття невелика – 137, причому серед них лише 32 водойми – постійні озера. Закарпатські озера поділяються на кілька типів, серед яких льодовиково-карстові озера: Апшиньць, Марічейка, Несамовите, Бребенескул; запрудні озера: Солоне, Тереслянські озера, Синевир; антропогенні озера: Чорні озера, Солотвинські озера; вулканічні озера: Липчанське, Ворочівське. Найбільше озеро Закарпаття – Синевир, яке утворилося 10 тис. років тому на висоті 989 метрів н.р.м., розташоване у верхів'ях р. Тереслі, у Міжгірському районі.

Гідрологічна мережа повіту Марамуреш представлена гідрографічним басейном Сомеш – Тиса, який на півночі межує з Україною та на Сході – з Угорщиною, налічує 580 водотоків загальною протяжністю гідрографічної мережі 7828 км та площею водозбору 22 380 кв. км.

Річка Сомеш бере свій початок у горах Родна та до злиття з р. Сомесул

Мік називається Сомесул Марє. Її 403 водотоки мають протяжність 5528 км. Площа суббасейну складає 15140 кв. км. Притоки Сомеша: Сієу, Алмаш, Лапус.

Суббасейн р. Красна налічує 54 водотоки загальною довжиною 708 км та площею водозбору 2100 кв. км.

Гідрографічну мережу доповнюють природні озера льодовикового походження в горах Родна і Гутай, а також солоні озера Окна Шугатаг і Коштійуй, штучні водосховища.

ІНСТИТУТ УПОВНОВАЖЕНИХ УРЯДІВ УКРАЇНИ І РУМУНІЇ З ПИТАНЬ СПІВРОБІТНИЦТВА У ГАЛУЗІ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА НА ПРИКОРДОННИХ ВОДАХ

Ефективне вирішення питань охорони й раціонального використання водних ресурсів, захисту від шкідливої дії вод може бути забезпечено лише шляхом тісного співробітництва і проведення узгодженої водоохоронної й водогосподарської діяльності.

Головним напрямом зовнішньої діяльності Державного агентства водних ресурсів України є співпраця з суміжними країнами з питань водного господарства на прикордонних водах, заснована на засадах Гельсінської конвенції про використання й охорону транскордонних водотоків і міжнародних озер, і Конвенції із захисту й сталого використання р. Дунай.

Основний документ, що регулює водогосподарську діяльність на українсько-румунських прикордонних водах – Угода між Урядом України та Урядом Румунії про співробітництво в галузі водного господарства на прикордонних водах (м. Галац, Румунія, 30.09.1997 р.). Вона набула чинності 28 січня 1999 року. У рамках Угоди діє інститут Уповноважених Урядів, Сторони також призначають заступників Уповноважених Урядів. Для практичного виконання Угоди Сторони сформували за басейновим принципом три комплексні робочі групи, а саме: по басейну р. Тиса, по басейнах Пруту і Сірету та по басейну р. Дунай.

Відповідно до Угоди та за взаємною домовленістю Уповноважених Урядів обох країн було затверджено Регламенти співробітництва щодо обміну метеорологічними та гідрологічними даними; щодо оцінки якості прикордонних вод; стосовно питань захисту від паводків на водотоках і внутрішніх водах; щодо заходів, що вживаються під час небезпечних та надзвичайних забруднень прикордонних вод, яких неможливо уникнути. Зараз триває робота щодо внесення певних змін до додатків до діючих регламентів.

Практичну реалізацію положень Угоди і Регламентів на прикордонних водах у басейні р. Тиса забезпечує створена відповідно до басейнового принципу робоча група з питань басейну р. Тиса. Питання протипаводкового захисту на прикордонних водах в басейні р. Тиса вирішуються фахівцями Басейнового управління водних ресурсів річки Тиса Держводагентства України та Басейновим управлінням Сомеш-Тиса Національної адміністрації «Води Румунії». До складу робочої групи входять також представники Закарпатського обласного центру з гідрометеорології, Державної екологічної інспекції в Закарпатській області, департаменту екології Закарпатської облдержадміністрації.

Експерти Сторін робочої групи з питань басейну р. Тиса регулярно проводять спільні огляди технічного стану водозахисних споруд, обстежують русло і берегові території Тиси, проводять геодезичні вимірювання повздовжніх і поперечних профілів річки, здійснюють обмін гідрологічними даними і гідрометеорологічною інформацією, контроль якості води та використання водних ресурсів. Реконструкцію і будівництво водозахисних споруд Сторони здійснюють на своїх територіях відповідно

Річка Тиса розділяє Україну і Румунію; українські та румунські партнери й експерти проекту: 2008, 2010 рр.

до національних програм та згідно положень Угоди, за умови попереднього погодження проектної документації.

Водночас необхідно відзначити, що в співробітництві України та Румунії на прикордонних водах в басейні р. Тиса залишається ще немало проблем. Враховуючи інтенсивні зміни русла Тиси та її приток внаслідок катастрофічних паводків останнього десятиріччя, нагальною є необхідність стабілізації лінії українсько-румунського держкордону шляхом адекватного проведення Сторонами берегоукріплювальних робіт та регулювання її русла.

СПІВПРАЦЯ З РЕАЛІЗАЦІЄЮ МІЖНАРОДНИХ ПРОЕКТІВ У РАМКАХ ПРОГРАМ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Протягом багатьох років БУВР Тиси бере активну участь у розробці і впровадженні проектів програм транскордонного співробітництва ЄС.

Проект «Покращення протипаводкового захисту та екологічне оздоровлення навколишнього середовища на українсько-румунській прикордонній ділянці р. Тиса» впроваджувався БУВР Тиси і партнерами у 2008-2010 рр. у рамках Програми сусідства Румунія – Україна. Територія реалізації проекту: Тячівський і Рахівський райони Закарпатської області, м. Тячів і м. Ужгород – в Україні, а також повіт Марамуреш у Румунії.

Партнери проекту: повітова рада Марамуреш (Румунія), Тячівське міжрайонне управління водного господарства, Карпатський біосферний заповідник, Тячівська райдержадміністрація, Закарпатський регіональний центр соціально-економічних досліджень та асоційовані партнери – ДП «Об'єднана дирекція будівництва водогосподарських об'єктів в Закарпатській області» і Система вод повіту Марамуреш (Румунія).

Проект передбачав розробку Комплексної схеми стабілізації русла р. Тиса на спільній українсько-румунській ділянці річки, що включає аналіз сучасного стану управління паводками та заплановані протипаводкові заходи, необхідні для стабілізації русла річки та захисту населених пунктів, сільгоспугідь від природних катастроф. Схема враховує оцінку екологічного впливу запланованих протипаводкових заходів, вивчення ведення сільського господарства в умовах побудови гідротехнічних споруд, містить паводко-небезпечні зони, криву вільної водної поверхні, циф-

рову план-схему прикордонних ділянок із запланованими заходами управління паводками.

У рамках проекту розроблено роботу з документацією і виконано роботи із захисту – с. Бедевля та смт Великий Бичків від паводкових вод. Збудовано парпетну стінку для захисту верхньої частини смт В. Бичків.

Заходи проекту також охопили будівництво радіорелейної лінії (РРЛ) для збору і розповсюдження оперативних даних під час виникнення паводків на місцях та для прийняття відповідними органами обґрунтованих управлінських рішень. Завдяки РРЛ створено надійний швидкісний канал передачі даних між Інформаційним протипаводковим центром на базі Тячівського міжрайонного управління водного господарства, створеним у рамках проекту, та центром збору і обробки інформації АІВС-«Тиса».

Було також встановлено дві автоматизовані інформаційно-вимірювальні гідрометеорологічні станції системи моніторингу паводкової ситуації АІВС-«Тиса» – в с. Ділове і смт Солотвино.

У ході реалізації проекту експертами виконано:

- гідроморфологічні, гідробіологічні та гідрохімічні дослідження якості води в басейні р. Тиса згідно вимог Рамкової Водної директиви ЄС;
- розробку мережі моніторингу та Програму контрольного моніторингу якості поверхневих вод басейну Верхньої Тиси;
- інвентаризацію точкових та дифузних джерел забруднення басейну Верхньої Тиси на прикордонній ділянці згідно вимог ВРД ЄС;
- екологічні, сільськогосподарські та соціально-економічні дослідження на цільовій території проекту;
- розроблено веб-сайт проекту, видано інформаційно-методичні матеріали.

Українсько-румунсько-угорський проект «Стале управління природними ресурсами в межах річки Тиса – Тур і р. Тиса, покращить механізми співробітництва європейського інструменту сусідства і партнерства HUSKROUA 2007-2013 впроваджувався Басейновим управлінням водних ресурсів річки Тиса і партнерами у 2012-2016 рр. Транскордонний румунський партнер проекту – Водогосподарська система повіту Сату-Маре.

У рамках проекту розроблено техніко-економічне обґрунтування реконструкції системи з визначенням конструктивних технічних рішень для покращення протипаводкового захисту, оптимізації використання водних ресур-

сів, можливостей обводнення та осушення цільової території. Для їх успішного вирішення необхідним було залучення всіх трьох держав до розробки і вжиття комплексних та інтегрованих заходів, спрямованих на покращення протипаводкового захисту, оптимізацію водопостачання, водокористування та водовідведення, розробка методичних матеріалів щодо використання мінеральних добрив, агротехніки в сільському господарстві та їх практичного впровадження сільськогосподарськими підприємствами та окремими фермерами, збільшення площ природоохоронних територій.

Практичні заходи з реконструкції меліоративних каналів та гідротехнічних протипаводкових споруд виконувались на територіях трьох держав, чий спеціалісти залучались до оцінки екологічного стану та розробки спільної програми заходів. Країни отримали вигоду від визначення найбільш цінних зон в регіоні з точки зору наявного біорізноманіття.

Без транскордонного співробітництва ми не можемо досягти успішного спільного управління Батарською меліоративною системою та ефективних заходів з протипаводкового захисту. Збереження біорізноманіття також потребує спільних зусиль зі створення екологічних коридорів для переміщення видів без обмеження кордонами. Окремою перевагою транскордонної співпраці в даному проекті є обмін знаннями країн-членів ЄС з країнами, які не є членами ЄС, особливо у галузі оцінювання екологічного стану (відповідно до вимог Водної Рамкової директиви ЄС). Результати проекту узгоджені між Україною, Угорщиною та Румунією та включені до Плану управління басейном річки Тиса, розробленого Міжнародною комісією із захисту річки Дунай.

Ефективне використання результатів впровадження вказаного міжнародного проекту сприятиме спільному сталому розвитку природних ресурсів в межах річки Тур і р. Тиса, покращить механізми співробітництва на Батарській осушній системі між трьома сусідніми країнами – Україною, Румунією та Угорщиною.

Отже, доцільно очікувати, що ефективне впровадження програм протипаводкового захисту в басейні р. Тиса та реалізація спільних міжнародних проектів на українсько-румунських прикордонних водах забезпечать сталий розвиток водогосподарського комплексу суміжних країн, сприятимуть покращенню надійного протипаводкового захисту населення і територій, а також збереженню доброго екологічного стану водних ресурсів Карпатського регіону.

УНІКАЛЬНЕ ВИСОКОГІРНЕ ОЗЕРО НА МАРМАРОШІ

Микола ВОЛОЩУК,
кандидат біологічних наук,
Петро ПАПАРИГА,
кандидат геологічних наук,
Карпатський біосферний
заповідник,
м. Рахів

На території гірської Рахівщини є значна кількість високогірних водно-болотних угідь або ветландів, які дають початок численним гірським потокам, що формують річку Тиса. До їх складу входять озера, висячі оліготорфні болота, осоково-сфагнові заболоченості, драговини, мочарі, невеликі за розмірами заводи, загати, марші, мілководні водойми, перезволожені луки, витoki струмків і гірські потоки. Названі високогірні водно-болотні угіддя є перспективними для включен-

ня до Водно-болотних угідь міжнародного значення (Рамсарської конвенції).

Частина гірських озер і боліт охороняються в межах територій Карпатського біосферного заповідника. Деякі мають природоохоронний статус гідрологічних пам'яток природи місцевого значення. Також є значна кількість гірських озер і боліт, які, на жаль, сьогодні ніким не охороняються.

Одним з унікальних і маловідомих осередків дикої природи, що знаходиться в межах Мармароського масиву КБЗ, є озеро Йогана (з угорської «Johán-tó»). Також має інші назви: Морське око (з угорської «Tengerszem»). У народі його ще називають «озеро на Буковці».

Розташоване в урочищі Буковець на північно-західних схилах гір Латундор (Берлибашка) і Піп-Іван Мармароського масиву (Рахівські гори або Гуцульські Альпи) в межах Рахівсько-

го району Закарпатської області. Найближчий населений пункт – село Ділове. Охороняється у межах території Мармароського масиву Карпатського біосферного заповідника (територія без вилучення від землекористувачів). Поруч, на вищих гіпсометричних рівнях, знаходяться високогірні озера Піп-Іван, Вашікове (Струнги), Гропшора, Берлебаське, Костелка, Чорний Грунь, Галгажа.

Озеро розташоване у льодовиковому котлі на висоті 1245 м над р. м. Неправильної овальної форми, з розширенням у північній частині, довжина 71 м, ширина 15-22 м, площа водного дзеркала – 0,2 га. Дно похиле, замулене. Спостерігається пониження у північній частині, максимальна глибина до 1,2 м. Береги невисокі, складені акумулятивними валами. У верхній

Води піднебесся

частині наявні кам'яні осипища. Живиться атмосферними опадами та підтоком ґрунтових вод водозбірного басейну. Вода в озері – чиста, дуже слабо прозора, температура її влітку – до +12. Поруч з озером знаходяться декілька менших озер та заболочених ділянок серед лісового та субальпійського поясів. Від озера бере початок потік Буковець, який впадає у річку Білий Потік (притока річки Тиса).

Знаходиться серед верхнього лісового поясу з ялини європейської (*Picea abies*) та поодиноких дерев бука (*Fagus sylvatica*), явора (*Acer pseudoplatanus*). Прибережна водно-болотна рослин-

ність сформована переважно мохами роду *Sphagnum*, *Polytrichum* та деякими іншими видами мохів. Також на мілководних ділянках відмічені осередки *Callitriche sofosarpa*. Унікальною та різноманітною є фауна цього угіддя. Поширеними є різні види гідробіонтів, зокрема ракоподібних та комах. З червонокнижних представників хребетних тварин тут поширеним є тритон карпатський (*Triturus montandoni*). Озеро є улюбленим місцем для численних видів мисливської фауни, зокрема оленів, кабанів.

Назва «Jóhán-tó» (у перекладі на українську «озеро Йогана») була зна-

йдена на угорській лісовій мапі кінця XIX століття. Походить від власного імені егеря австрійського походження, який у минулому охороняв ці угіддя. Понад 100 років тому, ще за часів Австрійської імперії, в село Требушани-Білий Потік (зараз Ділове) були переселені багато сімей з гірських регіонів Австрії для розвитку лісової промисловості. Існують перекази про те, що у минулому ці дикі місця часто полюбили відвідувати поважні титуловані мисливці не тільки з Австрії, але і з усієї Європи. Про велику чисельність мисливських тварин на цьому гірському масиві ходили легенди. Тут влаштовували полювання, будували мисливські будинки, прокладали дороги, лісові стежки...

Серед найбільших сучасних загроз щодо збереження водно-болотних угідь є зміна гідрологічного режиму. Вона відбувається під впливом глобальних кліматичних змін, недостатньої кількості опадів у окремі посушливі роки, замулення унаслідок ерозійних процесів, заростання осоково-сфагновою та деревно-чагарниковою рослинністю. На гідрологічний режим озера також негативно впливають рубки прилеглих лісів на території водозбірного басейну угіддя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Покин'єчерда В.Ф., Беркела Ю.Ю., Папарига П.С., Волощук М.І. Високогірні водно-болотні угіддя Карпатського біосферного заповідника, перспективні для включення до Рамсарського списку // Заповідна справа в Україні. – Т. 19, Вип.1. – 2013. – С. 21-27.

2. Покин'єчерда В.Ф., Волощук М.І., Піпаш Л.І., Папарига П.С. Актуальні проблеми збереження водно-болотних угідь Карпатського біосферного заповідника / Природа Карпат: науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України, 2016. – №1. – С. 73-83.

Високогірна водойма на Мармароші відома під кількома назвами: Морське око, озеро на Буковці, озеро Йогана; дослідник природних скарбів Мараморошини – завідувач ботанічної лабораторії КБЗ Микола ВОЛОЩУК (2016 р.)

ІНДУСТРІЯ ХВОРОБИ ЧИ ІНДУСТРІЯ ЗДОРОВ'Я?

«Ти ніколи нічого не зміниш, якщо будеш боротися з існуючою реальністю. Якщо хочеш щось змінити, створи нову модель, щоб стара просто померла»

Б. Фуллер, архітектор, США

*Геннадій АПАНАСЕНКО,
доктор медичних наук,
професор, президент
Міжнародної асоціації
фахівців зі здоров'я,
м. Київ*

Коли я заходжу в аптеку і бачу транспарант «Територія здоров'я», мене охоплює раптове тремтіння. І не тому, що ціни на ліки захмарні, а тому, що ліки не мають ніякого стосунку до здоров'я. Але, на жаль, відвідувачі аптеки цього не знають. Не пам'ятають про це і лікарі, хоча на кафедрах організації охорони здоров'я їм колись говорили, що здоров'я населення лише на 8-10% залежить від медицини. Ще «стерильніші» в цьому сенсі чиновники різного рангу – від Президента до голови сільради. Вони переконані: чим більше буде лікарів і ліків, тим здоровішим стане народ. Аналітики пірнають у статистику звітів, вишуковуючи дані про частку національного доходу різних країн, що виділяється на охорону здоров'я. І нікому не спадає на думку розглянути залежність захворюваності та смертності від фінансування охорони здоров'я. Дослідники фінансово-економічних характеристик найчастіше оперують бездоказовим зв'язком частки національного доходу для фінансування галузі та середньою тривалістю життя в країні. Але, як показали результати Європейської програми «Р4Р», прямої кореляції між фінансово-економічним забезпеченням і показниками ефективності функціонування галузі не існує (В.М. Князевич і співавт., 2015). Таким чином, збільшення державних вкладень в охорону здоров'я без зміни існуючої

- Чиновницькі ілюзії: чим більше буде лікарів і ліків, тим здоровішим стане народ
- Лікувати набагато вигідніше, ніж оздоровлювати
- У 2015 р. Україна посіла друге місце у світі і перше в Європі за смертністю від хвороб
- Є всі підстави говорити про біологічну деградацію української нації
- Оздоровчий туризм як провідний напрямок соціально-економічного розвитку

стратегії розвитку галузі не забезпечить вирішення її проблем. Навіщо далеко ходити за прикладами, коли багаторазове збільшення капіталовкладень в охорону здоров'я столиці незалежної України супроводжується переконливим зростанням захворюваності і смертності.

Українці – розумний народ. Безліч блискучих ідей і відкриттів поховано в безодні наукової бюрократії нашої країни. Одне з таких відкриттів зроблено нами. Йдеться про проблему охорони здоров'я першочергової ваги – причини і шляхи протидії епідемії хронічних неінфекційних захворювань (серцево-судинних, злоякісних, ендокринних, дихальної системи). В Європі ця група захворювань виступає в якості причини смерті за 87% випадків. У нашій країні тільки хвороби серцево-судинної системи є причиною смерті у 67% всіх померлих від хвороб. Віддавши 50 з 80 прожитих років дослідженню проблеми здоров'я, ми прийшли до наступних висновків.

Ніщо в світі не відбувається без витрат енергії. Це стосується і процесів життєдіяльності. Процеси життя забезпечуються трансформацією сонячної енергії в інші види енергії – тепло-

ву, електричну, енергію біохімічних реакцій та ін. Кінцева ланка засвоєння сонячної енергії в живому організмі – накопичення її в акумуляторах клітини (мітохондріях). Удосконалення енергетичної функції мітохондрій – основний шлях еволюції живого на Землі.

У 1953 році, після закінчення Ужгородської школи №3, я покинув Україну на 25 років: 6 років навчався у Військово-медичній академії (м. Ленінград), а потім потрапив служити у ВМФ СРСР. Лише в 1979 р. я повернувся в Україну, вже будучи доктором наук. Мені дуже пощастило в науковому плані – довелося брати участь у дослідженнях на людях, які зараз повторити неможливо з етичних міркувань. Безпосередньо досліджувалася стійкість до нестачі кисню (гіпоксії – аж до гіпоксичної коми), масивної крововтрати, хронічної інтоксикації. Було встановлено, що існує єдиний критерій стійкості людини до екстремальних впливів – максимальні можливості аеробного енергоутворення (саме цю функцію забезпечують мітохондрії). Це дозволило нам в дефініції здоров'я ВОЗ замінити ключове слово «благополуччя» (як його характеризувати – ніхто не знає)

на термін «життєздатність», її ми можемо виміряти. Під час аналізу цього феномена з'ясувалося, що в медицині існує парадокс, який ніхто не помічає: ставлячи своїм завданням досягнення здоров'я, медицина займається... хворобою. У той же час здоров'я – це не відсутність хвороби, ці стани можуть співіснувати один з одним. У їх основі різні механізми, а технології впливу на них радикально відрізняються. Таким чином, ліки не мають стосунку до здоров'я, вони призначені для впливу на механізми хвороби пацієнта. А здоров'я залишається збоку, його ніхто не контролює, ніхто ним не займається.

У 1988 році в журнальній статті ми вперше опублікували дані про взаємозв'язок рівня здоров'я (функції мітохондрій) з ендегенними (внутрішніми) факторами ризику розвитку захворювань і їх маніфестацією. (На той час ми вже створили просту методику оцінки рівня здоров'я, доступну за складністю середньому медперсоналу). Закономірність проявилася дуже чітка: більше здоров'я – менше хвороби, і навпаки. Мало того, ми вперше описали феномен «безпечного» рівня здоров'я – такий рівень здоров'я, вище якого не реєструються ні ендегенні фактори ризику, ні самі захворювання. При виході індивіда з «безпечної» зони здоров'я формується феномен «саморозвитку» патологічного процесу (збільшується ентропія і виникає хаос функцій), а повернення в цю зону супроводжується зворотним розвитком патологічного процесу. У 1992 році вийшла наша монографія, де ці феномени детально описані,

а «безпечному» рівню здоров'я була дана кількісна характеристика (Еволюція биоэнергетики и здоровье человека. – С-Пб: Петрополис. – 132 с.).

Накопичені дані дозволили нам розробити кваліфікаційну характеристику нової лікарської спеціальності – «лікар-санолог» (лікар зі здоров'я), яка і була затверджена МОЗ України в 1991 р. Під цю спеціальність створено відповідну кафедру, навчальну програму для якої ми також підготували, видано підручник з санології.

Але це були єдині успіхи нового наукового напрямку. Чехарда міністрів; непробивна впертість академіків від медицини (один з них якось вигукнув: «Ні, ви послухайте, він нас вчить, що таке здоров'я!»); відсутність необхідних знань в організаторів охорони здоров'я, що бездумно скорочують посади лікарів-санологів на догоду «лікувальникам» (а також багато іншого!) призвели до того, що напрямок, який має світовий пріоритет, припинив свій розвиток. І це незважаючи на те, що в автора цих рядків чи не найвищий індекс цитування серед українських лікарів (РИНЦ $h = 15$, Google Scholar $h = 25$), видано 15 книг (з них 3 – за кордоном), практично щотижня надходять заявки на статті для зарубіжних журналів. Але це нікому не цікаво. Адже лікувати набагато вигідніше, ніж оздоровлювати...

На загальному похмурому тлі розвитку подій відбулася одна, яка переконала нас в тому, що не маємо права опускати руки. У 2011 р. в американському журналі опубліковано статтю норвезьких дослідників (Aspenes ST a.o.

Med. Sci. Sports Exerc. 2011 p.; Vol. 43, 8: 1465-1473), які, провівши обстеження понад 4600 практично здорових чоловіків і жінок, сконстатували, що у жінок з показником максимального споживання кисню (МПК / кг маси / хв) нижче 35 мл у 5 разів, а у чоловіків нижче 44 мл / кг / хв у 8 разів частіше зустрічаються фактори ризику розвитку серцево-судинних захворювань (зауважимо: наші критерії «безпечного рівня» здоров'я – 35 і 42 мл / кг маси / хв відповідно). При цьому кожне зниження питомого МПК на 5 мл супроводжується збільшенням вираженості і поширеності факторів ризику серцево-судинної захворюваності на 56%.

Таким чином, ми «випередили» Захід на 25 років...

Ну і що ж у результаті? Україна вимирає. За даними CIA World Factbook (щорічник ЦРУ США), в 2015 році Україна посіла друге місце в світі і перше в Європі за смертністю від хвороб. Спроби зупинити цей процес закінчуються невдачею: в «безпечній зоні» здоров'я зараз перебуває менше 1% населення України (25 років тому було 8%). Вже є підстави говорити про біологічну деградації української нації, бо до високої смертності додано зниження репродуктивної функції, народження ослабленого потомства, прискорені темпи старіння та ін. Ніхто не здогадується, що будь-які реформи, спрямовані на організацію та вдосконалення лікувально-діагностичного процесу, не спричинять радикальне оздоровлення нації: низький рівень здоров'я таблетками не лікується. Потрібна інша стратегія охорони здоров'я:

лише переведення основної частини населення на більш високий рівень аеробного енергозабезпечення функцій може наблизити до бажаної мети. При цьому, природно, не знімається з порядку денного лікування хворих.

Нова стратегія охорони здоров'я повинна базуватися на таких принципах:

1. Людина сама несе відповідальність за власне здоров'я, вона є його господарем. Повинна полюбити себе і свій організм, знати, як він функціонує, що для нього добре і що погано. Повинна знати свій пульс, артеріальний тиск, вміти робити найпростіші функціональні проби (з дозованим навантаженням, затримкою дихання та ін.). Лікар-санолог при цьому виступає лише в якості консультанта. Кожен зобов'язаний знати, що медицина здатна лікувати, але не може дати здоров'я.

2. Здоров'я залежить від способу життя індивіда, який, у свою чергу, залежить від способу мислення. Склад думок – продукт ступеня духовності, тобто усвідомлення індивідом для чого він прийшов у цей світ і що залишить після себе.

3. Ступінь освіченості індивіда у царині власного здоров'я грає, в кінцевому підсумку, більш важливу роль, ніж рівень лікувально-діагностичних заходів в регіоні (так, принаймні, вважають американські фахівці з профілактичної медицини).

4. Сутність нової стратегії охорони здоров'я – управління здоров'ям індивіда: характеристика керованого об'єкта (рівень здоров'я), формування програми спрямовуючих дій, їх реалізація, оцінка ефективності (зворотний зв'язок). Для формування програми спрямовуючих дій залучається лікар-санолог.

5. Зміст нової стратегії – комплекс заходів щодо підвищення резерву енергозабезпечення функцій організму. На першому місці перебуває фізичне навантаження, інтенсивність, обсяг і спрямованість якого відповідає рівню здоров'я. Далі йдуть оптимізація харчування, водоспоживання, відпочинку. Дуже важливий момент – чистка організму (наприклад, парна лазня).

Чи здатне Міністерство охорони здоров'я, що є, по суті, «індустрією хвороби», забезпечити реалізацію всіх цих принципів? Питання риторичне. А що ж робити? Тут автор спрямовує читача до початку статті і просить прочитати епіграф, який їй передусє. Очевидно, потрібно явити світу нову реальність – «індустрію здоров'я». Вона вже спонтанно створю-

ється: численні фітнес- і велнес-центри, SPA, шейпінгу, аеробіки і т.п. – зачатки «індустрії здоров'я». Але все це функціонує безсистемно, без контролю рівня здоров'я. А це основний критерій формування програми оздоровлення та оцінки її ефективності. «Індустрія здоров'я», побудована на принципах приватно-державного партнерства, – ось той шлях, який виведе Україну з прірви хвороб.

Отже, з чого почати?

А почати потрібно з оцінки стану, а саме – з характеристики акумулятора енергії організму. Для цього необхідно застосувати тест М. Амосова. Він проводиться в такий спосіб. Підніміться на 4-й поверх в середньому темпі (1 крок за сек.). Якщо це вдалося легко, ситуація з вашим здоров'ям благополучна. Якщо ви дісталися до мети з труднощами, пора робити конкретні заходи зі оздоровлення. Якщо довелося зупинитися для відпочинку, ситуація загрозлива. Ще більш загрозлива ситуація, якщо під час підйому у вас з'явилися болі або неприємні відчуття за грудиною.

Результати цього тесту дадуть інформацію про динаміку стану вашого здоров'я. Цей же шлях – фізичне навантаження – прямий шлях до зарядки «акумулятора» організму. Найбільш доступний для рядового українця вид фізичного навантаження – ходьба. Темп – від 60 до 120 кроків за хвилину, вибирається залежно від здатності переносити навантаження. Якщо під час ходьби вдається підтримувати розмову з «колегою» по оздоровленню, то навантаження для вас оптимальне (так званий «розмовний темп»). Навантаження – 5-6 разів на тиждень по 30 хвилин. При поліпшенні стану можна переходити на біг підтюпцем. «Розмовний темп» повинен зберегтися.

Наступна проблема – ефективна доставка окислювача до «акумулятора». Найбільш простим і доступним методом для досягнення цієї мети є дихальне гіпоксичне тренування (ДГТ). Ось як про цю методику пише її творець і популяризатор лікар Юрій Буланов: «Методика призначена тим, хто зневірився поліпшити здоров'я, тим, хто втомився від нескінченних поневірянь по лікарнях і клініках, тим, хто вирішив раз і назавжди покінчити зі своїм хворобливим станом, проявити волю і любов до життя. Йдеться про найпотужніший засіб позитивного впливу на організм, наскільки сильний, настільки ж і нешкідливий». Через брак місця ми не подаємо опису механізмів дії цьо-

го методу, але він є тією основою, яка визначає ефективність методик Бутейки, Фролова, а також апаратних методів гіпоксичного тренування. Методика ДГТ полягає в наступному.

Найпростіший спосіб: просто затримати дихання. Для цього потрібно сісти, розслабити всі м'язи і затримати дихання в положенні, середньому між вдихом і видихом; всі дихальні м'язи повинні бути повністю розслаблені. Затримуючи дихання, необхідно дивитися на циферблат годинника, щоб бачити свій результат (споглядаючи циферблат, затримувати дихання чомусь легше). Через деякий час після того, як затримано дихання, з'являється відчуття задухи і дискомфорту. Необхідно терпіти цей стан якомога довше, проявляючи силу волі до тієї миті, коли відчуття задухи стане зовсім нестерпним. У цей момент, коли, здавалося б, терпіти вже більше неможливо, необхідно почати робити дихальні рухи при закритій гортані. Така «імітація дихання» дозволяє утриматися від справжнього дихання ще приблизно стільки ж часу. Услід за відчуттями нестачі повітря, ядухи і загального дискомфорту виникає відчуття жару – спочатку в обличчі, потім в руках, ногах і, нарешті, в усьому тілі, при цьому шкіра обличчя і кистей рук червоніє. Відчуття жару і почервоніння шкіри викликані сильним розширенням судин, яке, в свою чергу, обумовлено гіпоксією і ще більше посилюється під дією згущеного в крові вуглекислого газу. Як тільки затримку дихання перервано, необхідно звернути увагу на те, щоб воно не було занадто глибоким. Треба придумати

природне бажання віддихатися і постаратися притримати дихання, підтримуючи легку гіпоксію. Після відпочинку на «малому диханні» можна приступити до наступної затримки. Зазвичай такий відпочинок між затримками триває від однієї до трьох хвилин. Цього цілком достатньо, щоб дати організму можливість адаптуватися до гіпоксії і підготуватися до наступної затримки. Затримка дихання має значення не тільки як тренувальна, але і як контрольна вправа. Засікаючи час затримки, ми можемо об'єктивно оцінити ступінь власної стійкості до кисневого голодування, а отже, і ступінь своєї життєстійкості. Затримка до 15 секунд включно оцінюється як «дуже погано»; від 15 до 30 секунд – як «погано»; від 30 до 45 секунд – «задовільно». Від 45 до 60 секунд – «добре». Понад 60 секунд – «відмінно». Наступний етап використання методу – відпрацювання затримок дихання під час ходьби. Загальна тривалість процедури складає 30 хвилин щодня, а якщо її поєднувати з прогулянками або роботою з книгою, то і частіше. Уже через місяць ефект буде відчутним.

Чергова проблема – полегшення «каналізації», очищення організму. Одним з найбільш потужних очисних способів є лазня (очищення через шкіру). Краще паритися в російській лазні (вона не сушить шкіру і слизові), але фінська сауна теж здійснює хорошу очищуючу дію. Використання вініки в лазні дозволяє робити своєрідний масаж, який підсилює кровообіг в шкірі, м'язах, нормалізує обмін речовин, розширює пори і таким

чином виводить шлаки з організму. Будь-яке серйозне очищення організму потрібно починати з товстого кишківника. Це можна зробити за допомогою клізми зі звичайною водою кімнатної температури 1 раз в 10 днів. Для очищення печінки нешкідливий спосіб – це гречана каша з рослинним маслом на сніданок (варити її слід 1-2 хвилини, потім настоювати). Організм очищається і через нирки. Пити потрібно 2-2,5 літра води на добу. Добре очищає нирки кавун. Як сечогінний засіб можна використовувати і полуницю, вона діє також як скраб на наш кишківник.

Орієнтир правильного харчування – окружність талії. У чоловіків вона має становити не більше 98 см, у жінок – до 80 см. Як цього добитися? У будь-якому випадку – не всякими мудровами дістами. Почитайте П'єра Дюка («Я не вмію худнути»), а якщо є можливість (матеріальна), використовуйте систему індивідуалізованого харчування «Metabolic balance». Не завадить і один «голодний день» на тиждень.

Що стосується вдосконалення регулюючих центрів, то тут слід використовувати найпростіші методики психорегуляції (медитації). Незамінний засіб оздоровлення і формування резистентності до негативних факторів – процедури загартовування. Про них багато написано в популярній та науковій літературі.

Цілком очевидно, що описана вище система оздоровлення – проста і доступна кожному. Вона займає від 1 до 1,5 години в день. Є конкретний критерій ефективності – рівень здоров'я (визначається за тестом Амосова або за методом автора цієї статті). Якщо лікування – процес, що викликається конкретними причинами, тимчасовий, то описана система – процес постійний. І повірте президенту Міжнародної асоціації фахівців зі здоров'я: вона напрочуд ефективна і позбавить вас від необхідності купувати ліки.

Звичайно, основну масу щоденних оздоровчих заходів слід здійснювати в домашніх умовах. Але хоча б раз у рік необхідно побувати в установах, в яких на практиці покажуть прості методи оздоровлення. У сучасних туристичних закладах мають працювати кваліфіковані фахівці зі здоров'я. А що може бути краще з цієї точки зору Карпатських гір! Оздоровчий туризм повинен стати тут провідним напрямком соціально-економічного розвитку.

ПЕРСПЕКТИВИ СТВОРЕННЯ ПЛАНТАЦІЙ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ВЕРБИ НА ЗАКАРПАТТІ

ТА ВИКОРИСТАННЯ РЕГУЛЯТОРІВ РОСТУ ПРИ ПОСАДЦІ

*Любов МАРГІТАЙ,
кандидат біологічних наук,
доцент кафедри
плодоовочівництва і виноградарства
Ужгородського національного
університету*

Енергетичні плантації – це плантації, на яких вирощують культури, котрі швидко ростуть (набирають біомасу). До таких культур можна віднести вербу, міскантус, щавнат та інші. Вирощування плантацій надає можливість механізовано організувати збирання. Біопаливо з енергетичних культур сприяє зменшенню викидів шкідливих газів, бо під час вирощування поглинається вуглекислий газ і продукується кисень.

Енергетична верба невибаглива до ґрунтових умов. Цією культурою не обов'язково займати родючі землі, її можна висаджувати в заплавах, на берегах річок, пониженнях рельєфу. Тобто це дасть можливість використовувати ті землі, які зараз пустують, і мати від них прибуток. Крім того, верба запобігатиме ерозії ґрунту, а рослинні рештки не будуть знищувати під час «традиційних» на Закарпатті весняних і осінніх спалювань, внаслідок яких завдається непоправна шкода ґрунтам, флорі і фауні. Вологий клімат краю і достатня кількість опадів, а також наявність розгалуженої гідрографічної мережі спричиняють те, що Закарпаття є найбільш багатомісними водними ресурсами області України. Верба є вологолюбною рослиною і може рости як в гірській, так і низинній зоні краю. В гірській зоні вона може використовуватися для закріплення еродованих схилів, укріплення прибережних зон річок. В

**Доцент Любов МАРГІТАЙ у вербовому розсаднику
ДП «Голланд Плант Україна»,
с. Тарнівці Ужгородського району Закарпатської області**

низинній зоні нею можна займати ділянки в пониженнях рельєфу з високим рівнем стояння ґрунтових вод, періодично затоплювані території, які непридатні для сільськогосподарського використання.

Щоб не завдати шкоди ґрунтам регулярним збором біомаси і винесенням з нею з полів елементів мінерального живлення, при вирощуванні енергетичної верби необхідно пам'ятати про удобрення. Як добриво можна використати стічні води населених пунктів, з утилізацією котрих теж є певні проблеми в такому густонаселеному регіоні, як Закарпаття.

Офіційним виробником та дистриб'ютором садивного матеріалу сортів

енергетичної верби на Закарпатті є ДП «Голланд Плант Україна», яке не тільки продає живці для посадки, але й займається адаптацією шведських технологій виробництва до вітчизняних умов та дослідженням особливостей росту і розвитку цієї енергетичної культури.

Вербу прутувидну розмножують вегетативно за допомогою живців, які заготовляють із пагонів продуктивних форм верби. Правильно підготовлений живець має бути 20-25 см завдовжки та 0,7-1,5 см завтовшки. Пагони для живців заготовляють від другої половини листопада до першої половини березня. Живці повинні мати принаймні 5 сплячих бруньок, бути чистими, здоровими і мати відповідну вологість. Верхівка

живців обов'язково повинна бути оброблена фарбою з додаванням противітряних засобів або вкрита парафіном. Живці довжиною приблизно 22 см висаджуються на підготовлені площі плантації. Глибина посадки приблизно 20 см – так, щоб вони виступали над поверхнею ґрунту на 2-3 см. Живці висаджуються під кутом 45 градусів до поверхні ґрунту. Відстань між живцями – 0,45-0,48 м, відстань між рядами – 0,75 м. На 1 га території висаджують 20-25 тис. живців.

Сьогодні у сільськогосподарському виробництві широко впроваджують регулятори росту рослин, які є високоефективним екологічно безпечним засобом підвищення продуктивності і рентабельності сільськогосподарських угідь. У результаті наших попередніх досліджень, а також на основі аналізу літературних джерел, ми дійшли до висновку, що регулятори росту необхідно використовувати при вкоріненні не тільки рослин, які важко вкорінюються, але й тих, котрі мають достатньо виражену власну здатність до ризогенезу. До таких культур належить верба, яка легко вкорінюється, не вимоглива до ґрунтових умов. В своїх дослідженнях ми використовували *Salix Viminalis* L. клон 082, який, згідно висновків шведських і польських вчених, є найбільш високопродуктивним.

При обробці живців ростовою пудрою, яка містила стимулятори росту, сумарна довжина коренів була у 21,1 раза більша, ніж у контролі. Середня довжина коренів також була значно більшою в порівнянні з контролем – в 4,1 раза. Середня кількість коренів при обробці ростовою пудрою зростає у 5,1 раза.

Обробка ростовими пудрами також позитивно впливає на розпускання бруньок, збільшуючи їх кількість в 1,2 раза. Сумарна довжина новоутворених пагонів у порівнянні з контролем більша в 1,4 раза.

Результати досліджу показали, що названа ростова пудра має високу ефективність. Її використання значно збільшує рентабельність розмноження верби живцюванням та її вирощування.

Отже, використання стимуляторів росту повинно стати невід'ємною частиною інтенсивних технологій вирощування енергетичної верби.

РАХІВ ПРИЄДНАВСЯ ДО «ГОДИНИ ЗЕМЛІ-2016»

19 березня 2016 р. на центральній площі міста у географічному центрі Європи зібралися рахів'яни, щоб продемонструвати солідарність зі всім світом – взяти участь у «Годині Землі». О 20 год. 30 хв. за місцевим часом у різних куточках Земної кулі люди, яким небайдужа доля планети і наслідки глобальних кліматичних змін, вимкнули світло на одну годину. Саме зміни клімату є основним акцентом уваги світової громадськості при організації раптового «затемнення» планети. Енергозбереження впродовж такого короткого проміжку часу, звісно, не виступає визначальним чинником. Основна мета – усвідомити наслідки серйозних кліматичних перетворень у масштабах планети. Світовим організатором акції виступає Фонд охорони дикої природи (WWF). Українське представництво Фонду назвало Рахів серед учасників «Години Землі-2016» і надало промо-матеріали: плакати, стікери.

Організаторами локального проведення всесвітньої екологічної акції виступили Карпатський біосферний заповідник і Рахівська міська рада. Учасників і глядачів привітали керівники установ – міський голова Віктор Медвідь та заступник директора КБЗ професор Федір Гамор. Цьогорічна «Година Землі» в Рахові мала низку особливостей. Зокрема, на звернення організаторів Рахівські електромережі вимкнули світло на центральній площі міста

і частині вулиці Миру. Міська рада виділила і виготовила білборд, який повідомляв рахів'ян про місце і час проведення акції. Відбувся конкурс екоплакатів, переможці якого нагороджені під час «Години Землі». Вперше до акції долучилися місцеві підприємці – ресторан «Європа» і кафе-бар «Веранда». Власники закладів радо погодились вимкнути світло на одну годину. Натомість на столах запалили свічки, які створили романтичну атмосферу.

Вихованці Рахівського районного будинку дитячої та юнацької творчості підготували неймовірно гарний весняний концерт. Районний будинок культури допоміг забезпечити аудіо-супровід. Організатори дійства для юних акторів і глядачів приготували світлодіодні повітряні кульки, неонові брасли. Наприкінці всі дружно запалили свічки, з яких було викладено символ акції «60+», і запустили у повітря китайський ліхтарик. Результатом колективних зусиль стало спільне цікаве екологічне дозвілля у суботній вечір. І привернення уваги рахів'ян до глобальних кліматичних змін. Тим паче, що наслідки цих змін кожен відчув вже неодноразово. Повені і зсуви відбуваються з небажаною регулярністю в останні 10-20 років.

«Година Землі-2016» у Рахові стала (завдяки організаторам) небуденною подією для містян.

Вікторія БУНДЗЯК

З РАННЬОЇ ВЕСНИ — ДО ПІЗНЬОЇ ОСЕНІ КВІТУЄ ДЕНДРОПАРК КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА

Алла КОЗУРАК,
Тетяна АНТОСЯК,
наукові співробітники ботанічної лабораторії
Карпатського біосферного заповідника,
м. Рахів

У сімдесятих роках минулого сторіччя на території центральної садиби Карпатського біосферного заповідника створено дендропарк природних видів рослин та екзотів для покращення естетичного вигляду та ознайомлення відвідувачів не тільки з флорою Карпат, але й інших регіонів.

Дендропарк розташований на південному схилі центральної садиби на висоті 410-450 м н.р.м. Його площа — 3,95 га, з якої лісопаркова частина — 1,9 га, природні луки — 0,9 га, колекційна ділянка рідкісних видів рослин природної флори і екзотів — 0,2 га, спеціальний дослідний розсадник — 0,05 га і 0,9 га — інші землі [3].

Колекція нараховує близько 300 видів вищих судинних рослин природної флори і екзотів. Основну частину видів представлено аборигенною карпатською флорою, що має наукове і декоративне значення [1].

Крім колекції голонасінних, яка нараховує 30 видів та форм [2], у дендропарку культивується 142 види декоративних дерев і кущів, з яких 35 є представниками природної флори України, а 107 — екзоти.

Загалом, в озелененні на території дендропарку використані рослини із 43 родин. Найбільше екземплярів та форм із родин розових (42 види та 7 форм), букових (21 вид), жимолостевих (19 видів та 8 форм), будлеєвих (5 форм).

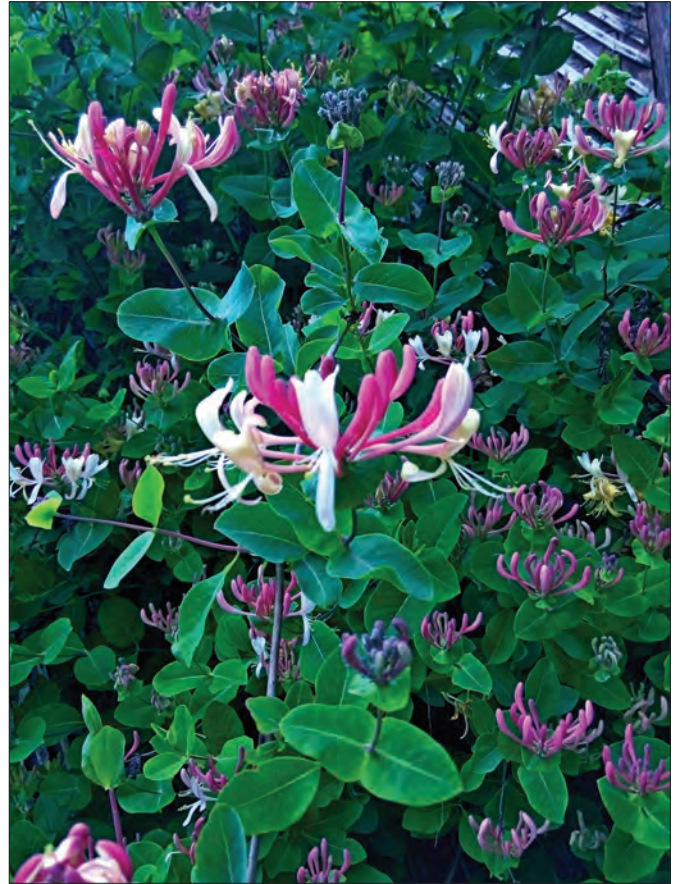
Рослини природної флори дендропарку мають декоративну цінність, а також стійкіші проти хвороб, шкідників, ніж культурні. Це — горобина звичайна, калина звичайна, ясен білоцвітний, бук лісовий, дуб звичайний, бузина чорна, клен польовий та ін.

Важливими пейзажними елементами парку є декоративні екзоти, які зачаровують своєю красою, чим позитивно впливають на відвідувачів і туристів. Вони заспокоюють людину, відволікають її від клопотів і стресів. Зокрема приносять відвідувачам та працівникам установи естетичну насолоду, створюють атмосферу відпочинку.

Особливий затишок і колорит дарують декоративні рослини на території дендропарку у весняний сезон, оскільки цвітіння деяких з них починається ранньою весною ще до появи буйного листя. Багато з чагарників цвітуть майже все літо, а деякі види прикрашають дендропарк яскравими барвами аж до настання морозів. Враховуючи різні терміни цвітіння, дендропарк практично цілорічно буває різними кольорами фарб.

Ранньою весною, відразу ж після танення снігу, зацвітає форзиція звисаюча — золотистоквітконосна рослина, яскраво-жовті дзвіночки якої одні з перших можна побачити у квітні. Листя з'являються на гілках форзиції тільки після закінчення цвітіння куща. Потім яскраво-червоними квітами спалахують кущі хеномелеса японського та оранжево-червоними — хеномелеса Маулея. Також одним із найгарніших дерев нашого дендропарку є представник родини бобових — золотий дощ або лябурнум, який дуже ефектний: яскраво-жовті китиці суцвіть бобівника справді нагадують «золотий дощ».

Унікальний дендропарк розкинувся на всій території центральної садиби КБЗ

**Гібіскус сирійський;
жимолость капріфоль**

У травні святково квітнуть бузок та кущі вейгели. Окра-сою дендропарку є і яблуня Недзвецького, яка походить з гір Тянь-Шаню. Це надзвичайне дерево завжди червоне: має червоне листя, рожеві квіти і червоні плоди. Дейція рясно вкривається квітами в кінці травня. Середні за роз-міром квіти зібрані у красиві суцвіття білого та рожевого кольорів. Барбарис зацвітає яскраво-жовтими суцвіттями в перші місяці літа і до осені вони стають великими коши-ками яскраво-червоних ягід. Декоративності додає незви-чайне темно-бордове листя в деяких форм, а також вічно-зелений барбарис Юліана.

Естафету продовжують кущі, які зацвітають влітку. На-приклад, садовий гібіскус, який квітне в липні. Протягом усього періоду цвітіння кожен кущ гібіскусу дає величезну кількість бутонів, перетворюючись на вертикальний килим із квітів. Надзвичайно притягує відвідувачів до себе будд-лея Давидова, приємний медовий аромат китицеподібних суцвіть якої розноситься з липня по вересень і, як магніт, притягує метеликів та інших комах.

Особливо важлива роль декоративних рослин у осінній та зимовий періоди, коли однорічники вже прибрані, а ба-гаторічники відцвіли, колоритний вигляд дендропарку на-дають тільки кущі, які прикрашені різнобарвними пло-дами. В цей період привертають увагу барбариси, хеномеле-си, сніжноягідник білий, шишки сумаху пухнастого та ін.

Завдяки створеному у 2009 році на території централь-ної садиби заповідника розсаднику декоративних та рід-кісних видів рослин багато декоративних видів місцевої флори та рослин-екзотів вже прикрашають подвір'я шкіл,

садочків, сільських рад регіону. За шість років існування розсадника співробітникам ботанічної лабораторії вдалось виростити близько 70 видів дерев і кущів, які і в майбут-ньому стануть окрасою вулиць та установ, тішитимуть очі й душі наших земляків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антосяк Т.М., Волощук М.І., Козурак А.В., Сухарюк Д.Д. Інтродуктована флора дендропарку Карпатського біосферного за-повідника // Інтродукція рослин, збереження та збагачення біоріз-номаніття в ботанічних садах і дендропарках: Матеріали міжна-родної наук. конф., присвяч. 75-річчю заснування Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України (Київ, 15-17 ве-ресня, 2010). – Київ, 2010.
2. Козурак А.В., Антосяк Т.М. Колекція голонасінних ден-дропарку Карпатського біосферного заповідника // Проблеми и перспективы исследований растительного мира: Материалы меж-дународной научно-практической конференции молодых ученых (13-16 мая 2014 г., г. Ялта). – Ялта, 2014. с. 149.
3. Козурак А.В., Лазуткін Г.Г. Науково-пізнавальне та вихов-не значення колекційної ділянки рідкісних та червонокнижних ви-дів рослин Карпатського біосферного заповідника // Екологічні та соціально-економічні аспекти збереження етнокультурної та іс-торичної спадщини Карпат: Матеріали міжнар. наук.-прак. конф. (Рахів, 1-5 вересня 2005). – Рахів, 2005 – С. 408-411.

ПРО ТУНІКУ ДАФНИ І КОЗЯЧІ СЕРЕЖКИ

Богдана МОСКАЛЮК,
кандидат біологічних наук,
начальник редакційно-видавничого відділу
наукових та науково-популярних видань
Карпатського біосферного заповідника,
м. Рахів

ВОВЧІ ЯГОДИ

Вовчі ягоди звичайні (*Daphne mezereum* L.) – назва цієї рослини походить із грецької міфології, від імені німфи Дафни. Про незвичайне перетворення німфи в рослину згадує у своїх «Метаморфозах» Овідій. Зустрів якимось Аполлон прекрасну німфу Дафну і полюбив її. Але тільки-но побачила Дафна золотоволосого Аполлона, як зі швидкістю вітру кинулася втікати, адже стріла Ероса, що вбиває кохання, пронизала її серце. Коли німфа зрозуміла, що Аполлон ось-ось наздожене її, вмовила свого батька Пеней видозмінити її образ і той перетворив доньку у лавр благородний (Астахов, 1977). Вовчі ягоди звичайні та лавр благородний належать до різних родин і схожі між собою лише за формою листків, однак у вовчих ягід залишилася латинська назва – *Daphne*.

Місцева назва рослини – вовчалічка, вовчатник, вовче личко та вовче лико, вовчинець, вовчинець звичайний, вовчиця, вовчник, дубочок, перець вовчий, перець дикий, ягоди вовчі, ягоди вовчі червоні тощо (Комендар, 2007). Народні назви рослини – вовчі ягоди та вовче лико – пов'язані з високою отруйністю всіх частин рослини, а остання ще й, очевидно, з тим, що її кора дуже легко відділяється від деревини і здається довгими стрічками (Заверуха, 1974).

Біологічні особливості. Вовчі ягоди звичайні – кущ 50-150 см заввишки з родини тимелеєві (*Thymelaeaceae*). Кора жовтувато-сіра. Листки з коротенькими черешками, зелені, видовжено-обернено-яйцевидно-ланцетні, тупуваті, знизу сіро-зелені. Квітки розпускаються раніше до появи листків і розміщені невеликими пучками по 3-5, у пазухах торішніх опалих листків, пахучі, рожеві або пурпурові; частки оцвіттини рівні або майже в 1,5 раза коротші за його трубочку, шовковисто-притиснуто-волохаті зовні. Плід – червона, овальна кістянка (Визначник..., 1977). Зростає вовче лико по лісах, лісових ярах, галявинах, на узліссях.

Вовчі ягоди – єдина серед дерев'янистих рослин нашої флори, що цвіте справжніми квітами до появи листків. Її лілово-рожеві квітки трубчасті, мають чотири пелюстки і вісім тичинок. Квітки сидять, приємно пахнуть. Цвіте в квітні – першій половині червня; плодоносить у липні-серпні. Красою весняного цвітіння може посперечатись з багатьма декоративними рослинами. Цвітіння рослини – прекрасне

диво, проте треба пам'ятати, що усі частини рослини дуже отруйні, бо у них міститься жовто-бура смола – мезереїн, яка і є сильною отрутою. Висушені рослини не втрачають токсичності. Квітки містять до 22% кумаринів, в корі є дафнін, мезереїн, віск, камедь, барвники (Стогонова, 2007), дитерпеноїди, мінеральні солі, олії, тритерпенові сапоніни, флавоноїди, смола, дубильні речовини (Мінарченко, 2005). Дафнін та інші глікозиди вовчого лика пригнічують в організмі дію вітаміну К, запобігаючи згортання крові (Астахов, 1977). Цей глікозид навіть у малих дозах може спричинити тяжке отруєння як у людини, так і в тварин. У плодах міститься жирна олія (31%) і схожа на дафнін речовина коккегнін (Слін та ін., 1987). Нерідко ягодами вовчого лика отруюються діти, для яких доза 10-15 ягід є смертельною. Якщо сік потрапить в очі людині, на рогівці можуть з'явитися виразки. У корі також міститься жовто-зелена отруйна смолиста речовина мезерин, що може спричинити подразнення шкіри. Крім того, 30 г сухих листків рослини достатньо для смертельного отруєння коня (Стогонова, 2007).

Практичне застосування. Рослина лікарська, отруйна, олійна, медоносна, фарбувальна, послаблююча. У народній медицині застосовується зовнішньо при ревматизмі, подагрі, невралгії, паралічах, тромбофлебитах (Комендар, 2007). Настоянку кори назначають при паралічі м'язів язика. Внутрішньо препарати вживають при золотусі і водянці. Досвідчені цілителі використовують рослину в схемах лікування онкологічних хвороб (Стогонова, 2007), а також при алергії, пропасниці і, навіть, при укусах отруйних змій (Мінарченко, 2005). Настій з ягід також є хорошим інсектицидом.

Однак, треба пам'ятати, що вовчі ягоди слід застосовувати тільки під суворим контролем лікаря, адже самолікування може призвести до сильного отруєння або закінчитися летально.

І насамкінець, знання отруйних рослин, їх токсичних властивостей і біологічних особливостей є надзвичайно важливим етапом у профілактиці можливих отруєнь.

ВЕРБА – ОДИН ІЗ СИМВОЛІВ УКРАЇНИ

В українців, як і в багатьох інших народів світу, є свої улюблені рослини-символи: це – калина, вишня, верба, тополя, барвінок тощо.

Верба – одне з найпоширеніших дерев в Україні. Вона у багатьох ліричних піснях оспівана, багатьма ласкавими словами названа. З усіх деревних порід, які ростуть в Україні, мабуть, після калини, найбільше пісень складено саме про вербу. Це – ніжне дерево, миле й дороге серцю кожного українця, тісно зв'язане з його життям і побутом. Правду мовить прислів'я: «Без верби і калини нема України».

Чим же пояснюється така популярність верби? Очевидно, не тільки її невибагливістю до ґрунту і високою живучістю, але й великою користю, яку вона приносить людям. «Де вода, там і верба», – кажуть в народі, маючи на увазі здатність цього дерева швидко відростати. Враховуючи життєлюбність верби, її здавна садили на берегах річок та обабіч доріг. Народ давно переконався, що без верби не тільки малим, а і великим річкам вижити важко. Навесні, під час льодоходу, крига б'є об стовбур верби, зриває з неї кору, інколи ламає гілки, а вона стоїть незворушна, мов граніт.

З вербою пов'язано багато народних звичаїв і обрядів. Слов'яни вважали її символом родинного вогнища. Щороку на Вербну неділю християни освячують вербові гілки в церквах, замість пальмових листків. Освячена гілка вважається наділеною незвичайною силою.

На території Карпатського біосферного заповідника зростає 17 видів верби. Це верби: біла, альпійська, вушката, козяча, попеляста, вовчегідна, сива, трав'яна, ламка, туполиста, чорніюча, п'ятитичинкова, лапландська, пурпурова, сілезька, тритичинкова, прутovidна, з яких до Червоної книги України внесені три види: альпійська, трав'яна, туполиста.

На берегах річок найбільш поширені верби біла та козяча. Чим цікаві ж ці види?

Верба козяча – дерево до 15 м заввишки. Має широко-яйцевидні, овальні, округлі, рідше широколанцетні листки, зверху – голі, темно-зелені, зісподу – повстисті. Квітки зі-

брані у суцвіття – яйцевидні, сидячі сережки. Цвіте в березні до появи листків. Цвіт верби – прекрасне і зворушливе диво. Природа наділила вербу сережками двох типів: чоловічими і жіночими. Перші – жовті і пухнасті, другі – дрібніші за розмірами, зеленого кольору. Верба козяча – рослина дводомна, бо в неї чоловічі та жіночі сережки з'являються на різних особинах. Запилюється вітром.

Верба біла – дерево до 25 м заввишки. Спочатку на дереві з'являються листки. Вони ланцетні або широколанцетні, загострені, пильчасті, в молодому стані притиснутоопушені, з обох боків біло-сріблясті, дорослі ж можуть бути зверху голі, зелені зісподу, злегка опушені, сизуваті або з обох боків зелені. Сережки циліндричні, на короткій облісненій ніжці. Дводомна рослина. Запилюється вітром. Цвіте в квітні-травні.

Здавна відома верба біла і своїми лікувальними властивостями. У народній медицині застосовується настоянка з подрібненої кори верби як протизапальний засіб. Використовується верба і в науковій медицині. Так, у першій половині XIX ст. з вербової кори було виділено саліцин (від латинської назви верби – *Salix*). Ця речовина відома в сучасній практиці під назвою аспірин, ацетилсаліцилова кислота – ефективні жарознижуючі засоби.

Отож, верба справді приносить надзвичайно велику користь людям. Тож не дарма вона є символом України!

ЛІТЕРАТУРА

1. Астахов В.Г. Загадки ядовитых растений. – Лесная промышленность, 1977. – 196 с.
2. Визначник рослин Українських Карпат / під. ред. В.І. Чопик. – К.: Наукова думка, 1977. – 434 с.
3. Заверуха Б.В. Квіти дванадцяти місяців. – Київ, 1974. – 143 с.
4. Комендар В.І. Лікарські рослини Карпат. – Ужгород: Мистецька лінія, 2007. – 502 с.
5. Кун Н.А. Легенды и мифы древней Греции (на украинском языке). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.legendy.net/mif_grecii_ukr_12.php.
6. Мінарченко В.М. Лікарські судинні рослини України (медичне та ресурсне значення). – Київ: Фітосоціоцентр, 2005. – 324 с.
7. Стогонова Н. Осторожно! Растения-целители: противопоказания к применению. – Питер, 2007. – 128 с.

ЕРИТРОНІЙ СОБАЧИЙ ЗУБ

Іноді в лісі можна натрапити на дуже гарну рослину з великими поодинокими рожевими або фіолетовими квітками, яка ранньою весною виділяється серед ковдри інших первоцвітів – крокусів, білоцвітів, підсніжників та ін. Це багаторічна цибулинна рослина з родини лілійних (*Liliaceae*) – еритроній собачий зуб (*Erythronium dens-canis* L.). Свою назву рослина отримала завдяки своєрідній формі яйцеподібно-циліндричної бульбоцибулини, схожої на ікла собаки. Чому так дивно звучить назва цієї рослини? Існує легенда, яка розповідає: біг собі собака, спіткнувся й ударився головою об землю. Розсердився і почав зі злості її кусати. Вкусив раз, вкусив удруге, а за третім разом залишив зуба в землі, далі – другого. Задумався тоді собака: землі хоч би що, він же й зовсім без зубів може зостатися. І перестав землю кусати. Коли прийшла Весна і почала розсівати квіти по землі, бачить – два собачі ікла стирчать. Навіщо їм даремно пропадати, подумала Весна, торкнулася до них чарівною паличкою-весняночкою – і проросли ікла квітками. Наукова назва роду походить від грецького слова «erythros», яке в перекладі означає «червоний», що пов'язане з кольором квітів деяких видів цього роду. Народні назви: жалубок, собачки.

Еритроній собачий зуб зростає в широколистяних лісах. Це рослина 10-20 см заввишки, з двома яйцеподібно-ланцетними листками, вкритими пурпуровими плямами. Листочки цвітіння лінійно-ланцетні, пониклі, рожеві або

фіолетові, при основі з рудими плямами. Протягом вегетаційного періоду забарвлення і розміри листків та квітів змінюються. Надземна частина починає рости зразу після танення снігу. Вегетація триває близько 60 днів, після чого листки в'януть, а під землею продовжує розвиватися цибулина. Цвіте у березні-квітні, плодоносить у травні. Плід – оберненойцевидна коробочка. На час її дозрівання стебло полягає. Розмножується насінням та вегетативно (дочірніми цибулинами). Дозріле насіння має поживний придаток, у якому містяться жирні олії. Мурашки живляться цим придатком і розносять насіння.

Еритроній – типовий ранньовесняний ефемероїд. Росте переважно в гірських і передгірних лісах, в заростях чагарників. Середземноморсько-середньоевропейський вид на східній межі ареалу. Поширений у Атлантичній та Середній Європі, Середземномор'ї.

Взагалі, у світі зустрічаються 24 види еритронію, 20 з яких зростають у Північній Америці, а 4 – на євразійському континенті. Це – наш еритроній європейський, а також еритроній кавказький, японський та сибірський. В Україні еритроній зрідка трапляється на Закарпатті та Передкарпатті. Інтенсивне ведення лісового господарства, зривання на букети, викопування цибулин призвели до зменшення чисельності виду, тому еритроній собачий зуб занесено до Червоної книги України з природоохоронним статусом – рідкісний, як цінний декоративний вид. Охороняється у Карпатському біосферному заповіднику. Найбільша популяція відмічається у Кузійському масиві заповідника. Тут на одному метрі квадратному нараховується до 50 особин цієї рідкісної рослини. А на г. Кобила Рахівського району знайдена унікальна популяція білокріткової форми цього виду, яка зовнішньо схожа на еритроній кавказький.

Для квітників ця рослина особливих рекомендацій не потребує. Адже в культуру вона введена ще в 1570 році в багатьох країнах Європи. За цей час американськими і голландськими селекціонерами виведено ряд сортів. Наприклад, Rose Queen і Rose Beautti – з світло-рожевими квітами, Pink Perfertion – з великими яскраво-рожевими квітами, White Splender – квіти білі з рожевою смугою у центрі, Snowflake – квіти чисто білі та ін. Можна використовувати еритронії для прикраси парків, скверів, присадибних ділянок. Вони в основному розмножуються насінням, яке слід висівати одразу після збирання. Сіянци розвиваються повільно і лише на п'ятий-сьомий рік починають цвісти. Кращий період для пересадки цибулин – кінець червня. Не можна допускати підсихання цибулин, бо вони не мають покривних лушок. За необхідності для зберігання посадкового матеріалу використовують вологий пісок, мох, тирсу. Але найкраще цибулини висаджувати зразу після викопування.

Еритронії добре ростуть в напівзатінку, під рідкими деревостанами або між чагарниками, по краях галявин, на кам'янистих гірках. Потребують досить вологого глинистого угноєного ґрунту. Щоб досягти кращого декоративного ефекту, їх вирощують групами. Група з 10–20 екземплярів цвістиме до вісімнадцяти днів. Придатні також для ранньої вигонки.

Алла КОЗУРАК,
Тетяна АНТОСЯК,
наукові співробітники ботанічної лабораторії
Карпатського біосферного заповідника,
м. Рахів

ПАВИНООЧКА ПАВОНІЕЛА – РІДКІСНИЙ МЕТЕЛИК ЗАКАРПАТТЯ

Євген ЛЯШЕНКО,
науковий співробітник зоологічної лабораторії
Карпатського біосферного заповідника,
м. Рахів

Сатурнія павоніела або павиноочка мала південна (*Saturnia pavoniella* Scop.) належить до родини Павиноочок (Saturniidae). Павиноочки або сатурнії відносяться до найбільших метеликів світу і нараховують близько 1200 видів, поширених майже повсюдно, але понад 1000 з них мешкає в тропіках Південно-Східної Азії. В Україні сьогодні мешкає 5 видів павиноочок, у Закарпатті – 4 види (один вид – сатурнія тернова – вважається зниклим).

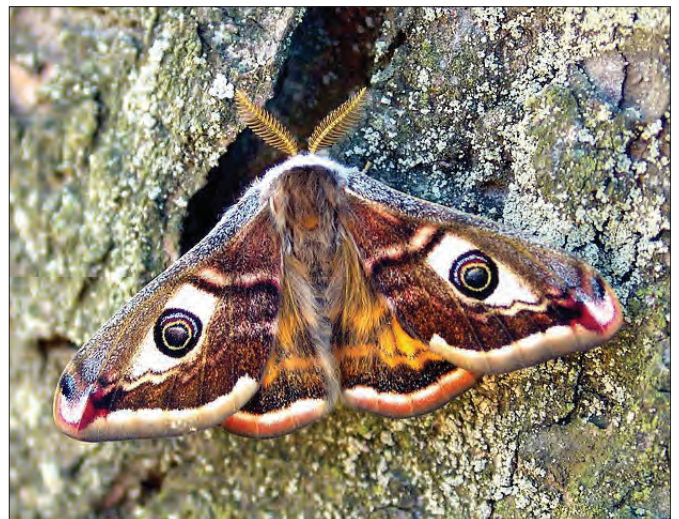
Свою назву ці комахи отримали за плями на крилах, які схожі на очкасті пір'їни павича. Один з найбільш дрібних видів – мала павиноочка (*Eudia pavonia* L.) – має розмах крил 6-8 см, а грушева павиноочка або велике нічне павинне око, яка вважається найбільшим метеликом Європи, – до 15 см, що можна вважати середнім показником для представників цієї родини. Найбільші представники тропічних павиноочок мають розмах крил 24-28 см! Наприклад, у гігантської за розмірами павиноочки атлас (*Attacus atlas*) він сягає 28 см. Самці сатурнії мають вуса, які нагадують пташине пір'я або антени радіолокаторів, які безперервно погойдуються з боку в бік. Завдяки цьому вони здатні уловлювати статеві феромони, що виділяють самки, на відстані від 1 до 10 км! Вусики самок коротко гребінчасті. Хоботок у всіх сатурній недорозвинений або практично відсутній, тому метелики не здатні харчуватися й живуть, використовуючи накопичені гусеницями запаси.

Їх життя триває недовго – зазвичай п'ять-сім, максимум 10 днів. За способом життя павиноочки – нічні метелики, літають навесні та рідше – на початку літа. Гусениці більшості видів досягають великого розміру – до 8-12 см, вкриті яскраво забарвленими бородавками, а деякі ще мають рідкі волоски. Практично всі представники родини павиноочок є дендрофагами, тобто гусениці харчуються широким колом деревночагарникової рослинності. Перед заляльковуванням плетуть щільний міцний кокон. Ця властивість давно використовується людиною, зокрема окремі види здавна культивуються (китайська та японська дубові павиноочки) для отримання шовку. Всі представники зимують в стадії лялечки. У деяких європейських видів, зокрема у тернової сатурнії (*Saturnia spini*), лялечка здатна зимувати багато разів – до 5-10. Це явище відоме в науці як тривала багаторічна діпауза або затримка розвитку організму.

Сатурнія павоніела є досить рідкісним, локально поширеним видом Закарпаття із низькою чисельністю. Занесена до регіональної Червоної книги Українських Карпат. До недавнього часу вид був недостатньо вивчений у Центральній та Східній Європі через його схожість до подібного, також рідкісного червонокнижного виду – сатурнії

малої. Павиноочка мала південна поширена переважно в Південній Європі (Італія, Франція, Болгарія та деякі країни Балканського півострова), а також дуже локально в Центральній Європі (Австрія, південь Швейцарії, Німеччини, Чехії та Словаччини). В Україні дотепер цей вид не був відомий. Австрійський та німецький ентомологи Петер Гюмер та Вольфганг Нессіг (P. Huemer & W. Naessig) у 2002 році вперше провели детальну ревізію цього виду з території Східних Альп (Німеччина та Австрія), що дозволило їм на підставі великого фактичного матеріалу чітко відокремити його від зовні подібного, широко розповсюдженого в Палеарктиці, в тому числі і в Україні, – павиноочки малої, ареал якої перекривається з даним видом. Вказані автори також припускали його існування і на Заході України.

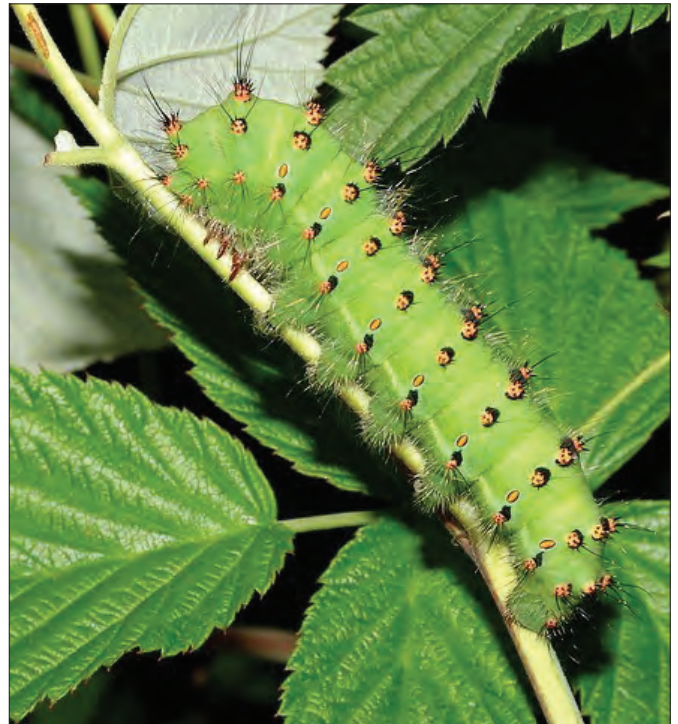
На підставі детального тривалого вивчення біоекологічних та етологічних особливостей (1988-1994 рр.) малої павиноочки як у природних, так і в лабораторних умовах Карпатського біосферного заповідника, були виявлені деякі суттєві морфологічні відмінності від описаних у літературі, зокрема у гусениць старших віків та імаго, які сприймалися за екологічні форми. Порівняльний аналіз виявлених морфологічних ознак та поведінки метеликів Карпатської популяції з тими, що детально описані в низці публікацій, присвячених сатурнії павоніелі, дозволив нам у 2009 році ідентифікувати цей вид саме як сатурнія павоніела або павиноочка мала південна – новий вид для фауни України. Пізніше з'ясувалось, що Закарпатська область є єдиною територією в Україні, де вид мешкає, й вірогідно, є північною межею його поширення у Європі. Вид поширений переважно у найтепліших районах. Відомі достовірні знахідки його виключно з низинних районів – Виноградівського (околиці с. Чепи), Іршавського (околиці с. Великий Раковець) та Хустського (Долина нарцисів).

Самець сатурній павоніели

Самка;
доросла гусинь

У всіх відомих сьогодні місцях оселення чисельність виду стабільно невисока – трапляється лише поодинокими особинами, тому й заслуговує обов'язкової охорони. За результатами досліджень, вид розвивається в одному поколінні (унівольтинно), як й всі павиночки. За екологічними вимогами вказаний вид є типовим мезофілом, тобто надає перевагу як сухим, так і зволоженим оселищам з великими заростями кормових рослин – терну колючого, гадючника в'язолистого, родовика лікарського та ожини сизої. Літ метеликів починається із середини квітня до початку травня. Добова активність їх відрізняється за статтю, а саме: самці активні виключно у денні (післяполудневі) години, самки – лише у нічні години.

У метеликів яскраво виражений статевий диморфізм або статеві відмінності за розмірами, забарвленням тіла, поведінкою тощо. Так, самці мають більш яскраве забарвлення крил: верхні – буро-коричневі, нижні – від блідо-жовтих до жовто-помаранчевих. Вони у два рази менші за розмірами (4,5-5 см) й мають перисті вуса. Самки за розмірами більші у два рази (7,5-8 см), забарвлені скромніше – крила сірого кольору, мають гребінчасті вусики й товсте черевце.

Яйця самки відкладають на голі (без листя) тонкі гілки кормової рослини – терну колючого до його цвітіння або на сухі стебла трав'янистих кормових рослин – родовика лікарського, гадючника в'язолистого, близько від ґрунту. Гусениці живляться листям рослин протягом місяця – з початку травня до початку середини червня. За час свого розвитку 5 разів линяють, змінюючи при цьому розміри тіла, забарвлення та кормову поведінку. Молоді гусениці з 1-го до 3-го віку живуть суспільно, мають чорне забарвлення, відкрито знаходяться на гілках рослини й живляться тільки у денні години, причому потребують для нормального розвитку багато тепла і прямого сонячного світла. Дорослі ж гусениці (після передостаннього і останнього линяння) доростають до 7-8 см, забарвлені у зелений колір, інко-

ли із характерною чорною смужкою на спинній частині тіла і живляться виключно вночі, а в денні години ховаються у нижній (затіненій) частині рослини біля ґрунту, де вони малопомітні серед трави.

Дослідження показали, що в оселищах Долини нарцисів гусениці зустрічаються на чотирьох кормових рослинах, а саме – терен колючий (приваблює тільки невеликі низькі кущі до 1-1,5 м), верба вухата (низька чагарникова форма до 0,5-0,7 м), родовик лікарський, гадючник в'язолистий та ожина сиза. Перед заляльковуванням протягом кількох годин гусениці нерухомо сидять у прикореневій частині рослини і лише у передобідні години відходять на заляльковування, причому часто мігрують на значну відстань (до декілька сотень метрів) від кормової рослини. Заляльковування відбувається у щільному буро-жовтому або коричневому грушоподібному коконі у нижньому горизонті травостою, зокрема у густій траві біля ґрунту, або на ґрунті й ніколи на самій кормовій рослині. Вид зимує на стадії лялечки у коконі. За даними багаторічних спостережень, у невеликої частини популяції лялечка інколи здатна впадати в діапаузу й зимувати двічі. За кормовою спеціалізацією гусениць вид належить до поліфагів – видів комах, які здатні живитися на багатьох різноманітних рослинах, зокрема на рослинах родин розоцвітих, вербових, бобових та інших.

Оскільки сатурнія павоніела є рідкісним, нечисленним видом і обмежено поширеним лише в Закарпатті, то її доцільно включити до нового (4-го) видання Червоної книги України зі статусом «вразливий». На даний час вид охороняється на території Карпатського біосферного заповідника. З метою підтримання його природної популяції з 1999 року в заповіднику періодично проводяться біотехнічні природоохоронні заходи, зокрема штучне розведення метеликів у лабораторних умовах із подальшим їх випуском у природні біотопи. Слід відзначити, що цей захід добре себе зарекомендував.

ЯК ЗИМУЮТЬ ТВАРИНИ

Богдан ГОДОВАНЕЦЬ,
Ярослав ДОВГАНІЧ,
Євген ЛЯШЕНКО,
Віра ПОКИНЬЧЕРЕДА,
Юрій ПОПОВИЧ,
зоологічна лабораторія
Карпатського біосферного заповідника,
м. Рахів

Зима – особливий період у житті тварин. Вона приносить холод, нестачу кормів. Низькі температури, сніговий покрив, постійні холодні північні вітри створюють нові умови, які кардинально відрізняються від літніх та осінніх. Однак тварини не є беззахисними перед суворою зимою. Вони мають багато пристосувань, які допомагають їм вижити. Як же тварини зимують?

КОМАХИ

Велике різноманіття комах обумовлює й дуже різноманітні способи пристосування до несприятливих погодних умов, у тому числі й до зимівлі. Ще задовго до справжньої зими, передусім восени, різні групи комах починають готуватися до скрутних часів. З настанням холодів життєві процеси у зимуючих комах сповільнюються, хоча й не зупиняються повністю. Восени при зниженні температура до + 8–10° С в організмі комах починають відбуватися деякі зміни, зокрема, зменшується кількість рідини й одночасно збільшується кількість «антифризу» – молекул гліцерину, які зв'язують воду й не дають клітинам утворювати кристали льоду. Витривалість до холодів у такому стані в комах просто вражає, наприклад, лялечки махаона здатні витримувати температуру до –196° С і потім з них розвиваються нормальні метелики. А тендітні на вигляд личинки одного з видів комарів-дергунів, які мешкають у гірських районах Африки, без шкоди для себе витримують температуру абсолютного нуля –270°С. Це рекорд холодостійкості серед тварин. Навіть при таких жахливих температурах у їх тканинах не утворюються смертоносні льодяні голки.

Процес підготовки до зимівлі у комах починається в прохолодні осінні місяці. Різні представники комах вже починають шукати зручні місця – різноманітні сховища (нежили будівлі, підвали, дупла дерев, печери тощо), а також природні субстрати (лісова підстилка, кора дерев, ґрунт, каміння, трухлява деревина, щілини у деревині та скелях).

Як зимують наші улюблені метелики? Лимонниця залягає на зимівлю у шар опалого листя у лісі саме під час листопаду. Денне павинне око найчастіше полюбає зимувати на стелях сухих підвалів та на горищах житлових і закинутих будинків. Лісовий денний метелик жалібниця шукає для зимівлі великі дупла дерев, значно рідше зимує під відсталою товстою корою старих дерев. Названі метелики переживають зиму в дорослій стадії – імаго, тому вони першими з'являються навесні, але таких видів небагато. Більшість же метеликів (70-80% нашої фауни) пристосувались до зимівлі на своїх ранніх стадіях розвитку – гусениці та лялечки. На цих стадіях способи пристосування найрізноманітніші. Переважна більшість метеликів проводить зиму на стадії молоді гусениці, зокрема такі види, як переливниці велика та мала, стрічкари тополеві та Камілла, всі види сатирів, червінців, синявців та окремі білани. В деяких видів гусениці не ховаються й зимують відкрито на кормовій рослині (переливниці), в інших – роблять ще із зеленого листка наприкінці літа так звану «зимову хатку» – гібернакулюм, в який ховаються (стрічкари), інші – забираються у лісову підстилку, під кору і в щілини дерев, або закопуються у верхній шар ґрунту. Трохи менше видів зимує в стадії лялечки (махаон, подалірій, деякі білани тощо), в яких лялечки розміщені відкрито на рослинності, переважно у її приземному шарі. Переважна більшість нічних метеликів зимує на стадії лялечки у верхньому шарі ґрунту (всі бражники, совки, п'ядуни, чубатки й багато інших), у спеціально сплетених коконах, які можуть бути як дуже міцними, так і напівпрозорими і м'якими, схованими у густій траві та на корі дерев (усі сатурнії, деякі коконопряди, чубатки). Тільки невелика кількість видів

Горностай у зимових шатах

**Сплячка «царівна»;
масова зимівля плазунів (інсталяція)**

проводить зиму в стадії гусениці (більшість коконопрядів, усі ведмедиці, більшість хвилівок). Зовсім малий відсоток – на стадії яйця (хвостатки, стрічкарки). Як же такі, відносно невеликі, тваринки здатні переносити тривалий морозний період? Справа в тому, що в розвитку комах широко відомо таке явище як діапауза – глибока сплячка або анабіоз. Відомо, що в діапаузу впадають всі без винятку стадії розвитку комах. Під час діапаузи припиняються всі життєві процеси в організмі, крім дихання. Вихід із стану анабіозу відбувається поступово й цілком залежить від погодних умов, але регулюється цей процес на нейрофізіологічному рівні. Вже давно відомо, що запускає цей процес переважно довжина світлового дня та температура повітря, хоча й інші кліматичні фактори відіграють свою роль. Є серед комах деякі види, які не здатні переносити морозний період. Вони відкочовують у тепліші країни, зокрема у балканські та середземноморські, але таких видів небагато – це метелики адмірал, будяківка та жовтянка шафранова. Крім того, в Україні, як і в цілому в Східній та Центральній Європі, мешкають види нерезиденти або типові мігранти – це бражник «мертва голова», берізовий, олеандровий та ліворнський бражники. Ці види мають тропічне походження і в їх розвитку зимівля відсутня. Було з'ясовано, що при низьких, зокрема від'ємних, температурах їх клітини не здатні утворювати антифриз і вони приречені на загибель. Тому лялечки, які залишаються в нас через холодну, дощову осінь, гинуть при перших приморозках. З певною періодичністю, інколи щороку, ці великі метелики поодинокі мігрують зі своєї батьківщини – тропічних країн (Південна Африка, країни Південної Європи) у північному напрямку через країни Центральної та Східної Європи, де на своєму шляху залишають нащадків. У кінці літа та на початку осені нащадки, які виросли в наших умовах, знову мігрують у зворотному напрямку для продовження свого роду. Відомо також, що тільки на Південному узбережжі Криму вказані види, крім олеандрового бражника, здатні витримати короткий зимовий період.

Представники прямокрилих (більшість коників, кобилок, цвіркунів) проводять зиму на стадії личинки, деякі види – на стадії яйця у різноманітних сховищах – у дернинах трави, ґрунті, під камінням, у хмизі, в опалому листі, дровах та гниючих повалених деревах.

У двох видів лісових мурашок, які мешкають поряд, зимівля відбувається неоднаково. Саме під час холодів у більшості рудих мурашок їх дім – мурашник – порожній. Вони утворюють щільний клубок на глибині близько 1,5 м в особливій зимувальній камері. На такій глибині ґрунт не промерзає, і комахи успішно сплять до весни. Цікаво, що мурашки значно краще від синоптиків навчилися прогнозувати погоду, а саме – якщо у майбутню зиму очікуються сильні морози, глибина залягання зимувальної камери заздалегідь збільшується. Гніздо їхніх чорних родичів, яке розміщується у трухлявому пні, не так щільно заповнене заціпенілими особинами. Ці мурашки не будують спеціальних зимувальних камер, бо перебудова вже відбулась в організмі кожного з них – у клітинах їх тіла з настанням холодів накопичилася достатня кількість молекул гліцерину, яка запобігла загибелі. Водні комахи на зимівлю ховаються на дні водойм та річок. Наприклад, бабки, волохокрильці, одноденки зимують на стадії личинки, інколи деякі представники бабок – на стадії яйця. Взимку личинки впадають в анабіоз до весни. Переважна більшість жуків перезимовує на стадії як молоді, так і дорослі личинки у різних природних субстратах, зокрема, у трухлявій деревині (жуки вусачі, рогачі, короїди), листяному опаді, повалених старих деревах, ґрунті (туруни і їх личинки, хрущі), щілинах скель (листїоди, клопи). Деякі представники зимують у дорослій стадії – імаго (туруни, світляки, мертвоїди та інші).

РИБИ

Способи пристосування до зимового періоду та зимівлі риб залежать від їх екологічних груп та місця проживання. В екваторіальних водоймах вони можуть бути активні протягом року. У більшості риб помірної зони сильно знижується активність та рухливість, концентруються на глибоких місцях (у зимувальних ямах), де і проводять зиму. В цей період риби перестають харчуватися, у них понижується обмін речовин, який підтримується накопиченими за теплий період року жировими запасами. Такий спосіб зимівлі найбільш характерний для всіх рослинноїїдних мешканців стоячих водойм (карась, короп, товстолобик та інші). У мілких водоймах карась заривається в намул. Якщо водойма промерзає до дна, то риба вмерзає в лід і при цьому не гине.

Більшість річкових риб також скупчуються у глибоких місцях з повільною течією. В них понижується обмін речовин, зменшується рухливість та потреба в їжі. Однак харчуватися рибі необхідно і вона живиться всім доступним кормом (фіто- і зоопланктон, молюски, личинки комах, мальки риб). Хижі риби (щука, сом, окунь та інші) в зимувальні ями не ховаються, однак не полюють на їх мешканців. А ось для минька зима є сприятливим періодом. Тепла літня вода його пригнічує. При температурі води $+15-16^{\circ}\text{C}$ він впадає в сплячку. Коли восени вода остиває, миньок стає активним і взимку приступає до розмноження.

ЗЕМНОВОДНІ

У земноводних відхід на зимівлю переважно відбувається в жовтні-листопаді і залежить від погодних умов. Окремі види і групи видів використовують для цього різні місця та механізми.

Як показують дослідження, в організмах зимуючих видів земноводних відбуваються значні зміни. Зокрема підвищується вміст глюкози в крові, що працює як своєрідний «антифриз». Збільшується концентрація сечовини в організмі, що, ймовірно, запускає механізм переходу в стан сплячки та спокою. Практично всі системи органів уповільнюються або припиняють свою роботу. Припиняється рухова активність і сповільнюється до повної відсутності дихання.

Такі земноводні, як саламандра плямиста, дрібні тритони (звичайний та карпатський), тритон альпійський, представники групи бурих жаб (гостроморда, прудка та трав'яна), ропухи (звичайна та зелена) відходять на зимівлю переважно при зниженні денних температур до $16-17^{\circ}\text{C}$. Для зимівлі ці тварини використовують переважно порожнини під корінням дерев, під камінням, колодами; нори гризунів, листовий опад тощо, де більше шансів не замерзнути, і перебувають в стані спокою, коли всі процеси життєдіяльності в організмі сповільнюються. Також для зимівлі можуть використовуватися і господарські будівлі, наприклад, льохи.

Під час зимівлі тварини можуть утворювати скупчення до кількох сотень особин, наприклад, саламандри та тритони, або формувати зимуючі скупчення, в яких не тільки представники різного віку, але й різних видів амфібій,

і навіть представники рептилій, такі як ящірка живородна та вуж звичайний. В подібних змішаних зимових скупченнях неодноразово спостерігали, наприклад, кумку гірську.

Великі тритони (гребінчастий та дунайський) для зимівлі використовують порожнини в ґрунті, трухлявих деревах, льохах тощо, де також можуть утворювати скупчення в десятки тварин. Але неодноразово спостерігали зимівлю цих тварин у незамерзлих торф'яних ямах з проточною водою. Ропухи також зимують у воді, якщо взимку ґрунт регулярно промерзає на 1-2 метра. Нестатевозрілі особини бурих жаб для зимівлі використовують порожнини під камінням, пнями, у листовій підстилці. Дорослі особини цих видів зимують також у незамерзлих водоймах.

Характерною особливістю представників деяких видів (тритони гребінчастий та дунайський) є те, що у випадку, якщо тварина не встигає пройти метаморфоз, можлива зимівля на личинковій стадії. В умовах високогір'я також відзначають зимівлю саме личинок (тритон гребінчастий), а на рівнині – знахідки вмерзлих у лід личинок тритона дунайського, що також підтверджує зимівлю у цій стадії. Інколи личинковий стан у тритонів може затягуватися на 2-5 років.

При пізніх строках личинкового розвитку райки, або квакші, також можуть зимувати на личинковій стадії, хоча переважно зимують дорослі особини і використовують для цього наземні зимові сховища. На відміну від інших місцевих представників земноводних, перед початком зимівлі забарвлення райок темніє, а в їх тілі виробляється більше вуглеводів, що оберігає від загибелі в морози. Навіть повне замерзання цих тварин не завжди веде до загибелі, і після відтаювання вони повертаються до життєдіяльності.

Багато амфібій, що постійно живуть у воді, такі як зелені жаби (озерна, ставкова та їстівна), зимують також у воді. Вони знаходять на дні незамерзаючі місця, де дорослі особини і личинки зариваються в донний мул і проводять там усю зиму. Однак відомі знахідки жаби їстівної під час зимівлі на суші, особливо при співіснуванні з іншими представниками групи зелених жаб.

Деякі земноводні і при суттєвому зниженні температури повітря зберігають активність. Так, активних саламандр плямистих неодноразово спостерігали і в холодний період року на снігу.

Форель у зимувальній ямі; дикі качки приймають льодяні ванни

ПЛАЗУНИ

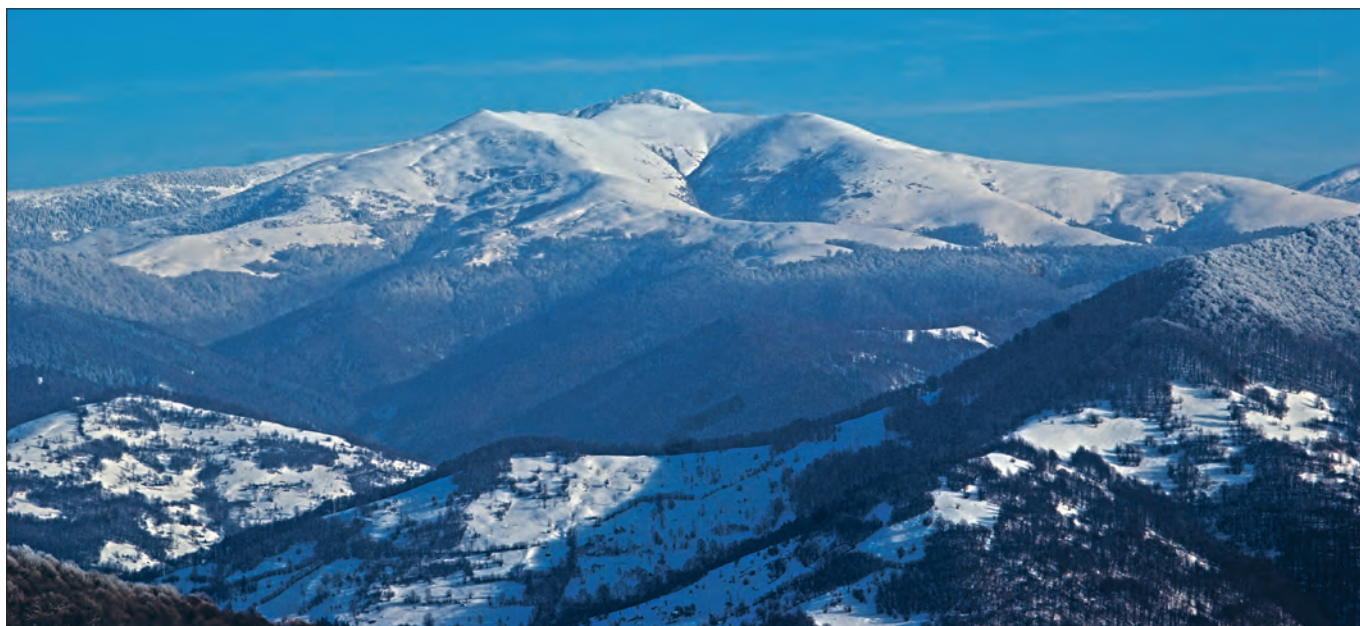
Не обходить стороною зима і представників герпетофауни. Всі вони є холонокровними тваринами, які нездатні підтримувати постійну температуру тіла. Температура їх тіла прямо залежить від температури навколишнього середовища. Тож з настанням холоду їхня сезонна активність змінюється і всі вони впадають в стан анабіозу, тобто сплячку. Характерно, що сплячка – це не просто міцний сон. Це заціпеніння, при якому сильно вповільнюються серцебиття, обмінні процеси, знижується кров'яний тиск, і майже до нуля падає температура тіла. Це дає змогу зекономити енергію і пережити зиму без їжі. Сезонна циклічність в основному характерна для тварин помірного клімату, слабо виражена – у субтропіках та взагалі відсутня у тропіках.

В основному плазуни шукають місця зимівлі в місцях свого постійного перебування, або мігрують на незначні відстані. Для морських змії та черепах характерні далекі, строго сезонні міграції на сотні або й тисячі кілометрів, які подібні до сезонних перельотів птахів. Зелена черепаха регулярно здійснює міграцію на 2000 км, від берегів Бразилії до острова Вознесіння. Переміщення представників герпетофауни Карпатського краю до своїх місць зимівлі, залежно від погодних умов, починаються у вересні-жовтні, інколи навіть у листопаді. Найпершими з плазунів в зимову сплячку впадають більш теплолюбні види, наприклад, ескулапів полоз чи зелена ящірка. Останніми, відповідно, ті, які більш стійкіші до холоду – звичайна гадюка та живородна ящірка.

Серед старожилів України існує повір'я, що всі представники «повзучих» йдуть на зимівлю в день християнського свята Воздвиження Чесного Хреста. У цей день люди намагалися не ходити до лісу, бо начебто «о цій порі збирається в гурти всіляке гаддя. На своїх збіговиськах воно радиться, як і де перезимувати». Легенда застерігає: якщо в цей день натрапити на таке кубло, то змії можуть покусати. І вони виносять присуд тим, хто порушив їхню обітницю – вкусив людину. Таких кривдників благородні плазуни начебто виганяють зі свого товариства, і вони мусять самотою блукати лісами, оскільки такі змії прокляті і «Божа земля» їх не приймає. Ця поетична оповідка цікава тим, що, власне, приблизно саме в такий період плазуни і лаштуються на зимову сплячку. І така застережлива легенда, очевидно, створена, щоб не заважати лісовим мешканцям спокійно влаштувати зимівлю.

Характер притулків, де зимують плазуни, вельми різний. Більшість зимує в норах гризунів, тріщинах ґрунту, в порожнечках, що утворилися на місці згнилого коріння тощо. Улюблені місця зимівлі живородної ящірки – порожнини, що утворилися в болотистих місцях під дерном при опусканні рівня ґрунтових вод. Вужі у великій кількості збираються на зиму в гнойових купках і підвалах. Полози нерідко зимують в печерах чи порожнинах між камінням, болотяні черепахи – на дні водоймищ. Деякі плазуни, наприклад, веретільниця ламка, схованку на зиму риють собі самі.

Омелюх;
горіхівка з улюбленими ласощами;
групові ночівлі сов

Більшість плазунів зимують поодинокі або невеликими групами. У клубках зимуючих гадюк знаходили десятки особин. Проте деякі представники герпетофауни можуть взимку утворювати великі скупчення. Так, звичайні вужі збираються в клубки по декілька сотень і навіть тисяч. При цьому спільні схованки можуть використовувати різні види, інколи навіть разом із представниками земноводних. В такий період вони не звертають уваги одне на одного. Укриття, в яких зимують плазуни, можуть знаходитися на глибині до 2 м, де температура не опускається нижче $+2-4^{\circ}\text{C}$. Одне і те ж сховище гадюки та інші змії можуть використовувати декілька років підряд.

Також для деяких плазунів, як і земноводних, характерна цікава особливість. Вони можуть безболісно замерзати під дією низьких температур. Їхнє тіло твердіє так, що внутрішні органи пронизуються кристалами льоду. Це досить незвично, адже утворений у судинах лід повинен розривати їх або безнадійно розтягувати. Крім того, замерзла вода стає недоступною до клітини, і вони повинні гинути від нестачі води, але цього не відбувається. З настанням потепління рептилії оживають.

Пробудження після зимової сплячки настає в березні-квітні, інколи, якщо затрималася зима, – у травні. Гадюка звичайна, під час відлиги, може просинатися та з'являтися на поверхні землі й у зимові місяці.

ПТАХИ

Зима – складний період і для птахів. Більшість з них на зиму відлітає в теплі краї. Птахи втікають не від холоду, а від голоду. Пір'я, яким покрито їх тіло, має низьку теплопровідність, тому добре зберігає тепло. Вважається, що звичайні гуси та качки можуть витримати морози до 110°C , а таких на Землі не буває. Від нас відлітають в основному комахоїдні види, які не можуть взимку знайти поживу. Зимувати залишаються зерноїдні, всеїдні та деякі хижі птахи. Однак і для цих видів у Карпатах характерні вертикальні міграції та значні кочівлі у пошуках їжі. Їх характер залежить від метеорологічних умов. До кінця зими

Зима у високіях

на вищих гіпсометричних рівнях (вище 1000 м н.р.м.) чисельність зимуючих видів падає в 6-10 разів. Значна частина зимуючих птахів перекочує до населених пунктів.

Взимку орнітофауна Українських Карпат є найбіднішою. У цей період тут зустрічається 99 видів птахів, що складає 45,0% від загальної кількості зареєстрованих на території регіону. Серед зимуючих видів найбільше горобцеподібних – майже половина. В останні роки в регіоні відбуваються зміни зимуючої фауни птахів, які проявилися, основним чином, у збільшенні кількості зимуючих видів. Так, за останні 50 років на території Українських Карпат почали зимувати 18 видів птахів: малий норець, великий баклан, сіра чапля, білий та чорний лелеки, чирок-тріскунець, сіра та білолоба гуски, бекас, звичайний і сивий мартини, голубсиняк, гірська та біла плиски, чорна горихвістка, гірський та білобровий дрозди, канареечний в'юрок. Найбільш вираженого характеру тенденція до збільшення кількості зимуючих видів набула в останні 20 років.

Серед зимуючих у регіоні птахів можна зустріти «гостей з півночі», які прилітають до нас зимувати: зимняк, дербника, омелюха, в'юрка, чечітку та ін. В окремі роки на території Українських Карпат спостерігаються інвазії деяких видів (в'юрок, омелюх, ялиновий шишкар, горихівка), пов'язані вони з високими врожайми основних лісоутворюючих порід дерев (бука та ялини та ін.) або з неврожайми на прилеглих територіях. Найчастіше такі інвазії відмічаються для в'юрків. Протягом останніх десяти років високі врожаї бука в окремих масивах Українських Карпат зареєстровані в 2004, 2007, 2011 рр. В ці ж роки тут спостерігались масові інвазії виду. Дослідник орнітофауни Українських Карпат Ф.Й. Страутман так описував інвазію в'юрків взимку 1947-48 рр.: «Тисячні зграйки цих птахів щоденно здійснювали перельоти з поясу тайги водорозділу і північних схилів гір, де вони ночували, у пояс букових лісів на живлення. По долинах рік від водорозділу кожен ранок неперервним потоком шириною 300-500 м летіли незчислен-

Без горішків – ніяк!

Грибок потрібно підсушити

Суворі пори вимагають особливої спритності

ні зграї в'юрків, які увечері тим же шляхом повертались назад. Їх проліт в один бік продовжувався 1-1,5 год.».

Характер зимівлі багатьох рослинних птахів також пов'язаний з врожаєм плодоягідних рослин (омела, горобина, бузина та ін.). Так у роки сильних врожаїв одного з видів рослин збільшувалась кількість зимуючих дроздових та деяких в'юрових.

У зимуючих птахів у зв'язку з похолоданням відбуваються зміни в організмі і поведінці. Для компенсації втрат тепла у птахів підвищується теплопродукція та покращується теплоізоляція. Зміни в організмі для поліпшення теплоізоляції проявляються у збільшенні густоти і пухнастості оперення (зростає кількість і довжина пір'їн, розвиваються пухові частини пера, маса оперення до зими збільшується в півтора і більше разів) і у збільшенні власних енергетичних запасів у вигляді підшкірного жиру. У північних популяціях куриних (глухар, тетерук) цівка на зиму обростає пір'ям до пальців. Деякі види птахів навіть міняють оперення на біле. Зокрема, біла куріпка, яка влітку рудо-бурого кольору, а взимку – біла.

Ще з осені зимуючі птахи накопичують значні запаси жиру, який є добрим теплоізолятором, а при нестачі їжі використовується для підтримки організму.

Багатьом зимуючим видам доводиться змінювати свій раціон, переходячи з тваринної їжі на рослинну, та змінювати спосіб видобутку корму. Птахам, що збирали корм на землі, доводиться перебиратися на дерева, або тим, що збирали комах з листя, тепер потрібно шукати зимуючих комах під корою дерев. Багато видів птахів запасають на зиму корми. Запасають як рослинні, так і тваринні корми, включаючи комах та трупи дрібних звірків і птахів. Запаси на зиму роблять більшість синиць та повзик. Птахи з осені ховають у дупла та тріщини на деревах горіхи, різні плоди, насіння рослин. У велику комору повзик може запасти до 1,5-2 кг різної їжі. Серед наших воронових великі запаси корму на зиму роблять горіхівки і сойки. У цих видів є під'язикові мішки, які розміщені перед язиком і служать резервуаром для корму. Наприклад, горіхівка має місткий під'язиковий мішок, в якому вона, роблячи запаси, може переносити до 100 кедрових горішків за один раз. Запаси жолудів і ягід, захованих сойкою у дуплах, під корінням дерев і мохом, можуть досягати до 4 кг. Слід зазначити, що птах знаходить і з'їдає лише деякі зі своїх запасів і користується запасами, зробленими іншими птахами його виду. Запаси їжі на зиму робить і найменша наша сова – сичик-горобець. З настанням осінніх заморозків консервує здобич в старих дуплах. У таких «коморах» може зберігатися до 30 мишей. Перед тим, як з'їсти що-небудь зі своїх зимових запасів, сова розморожує (розігріває) обід у себе під черевцем.

Взимку синиці різних видів тримаються змішаними зграйками і до них приєднуються повзики, пищуки, корольки, дятли та інші птахи, що значно полегшує пошук їжі.

Поведінкове пристосування птахів до зимових умов характеризується використанням різноманітних схованок, збиранням у групи для ночівель, коли найбільш низька температура. Більшість птахів на ночівлю ховається в дуплах, серед густої хвої дерев тощо. Ті, які зимують у на-

селених пунктах, – під дахи будинків, у різні порожнини будинків та ін. Деякі курині (глухар, тетерук, сіра куріпка) на ніч зариваються в сніг. Для лунів, сірих ворон, галок, граків, вухатої сови та інших характерні групові ночівлі. При цьому птахи збираються у великі групи, сідають щільно одна біля одної, розпушують пір'я та в такий спосіб ночують. Під час такої щільної посадки температура повітря між сидячими птахами зростає і тепловіддача зменшується.

Деякі невеликі птахи, наприклад, в'юркові (в'юрок, зяблик, чиж), взимку, коли дуже холодно, тремтять. Через скорочення м'язів птах починає тремтіти, при цьому організм інтенсивно спалює вуглеводи й жири і починає виробляти в кілька разів більше тепла, ніж зазвичай.

Колись у давнину люди вірили, що взимку ластівки ховаються під водою і сплять на дні ставка або річки. У наші дні відомо, що ці птахи з настанням осені відлітають у південні краї. Проте виявилось, що деякі види птахів все-таки впадають у сплячку, хоча б на короткий час. Американська білогорла дрімлюга впадає в зимову сплячку, аби зберегти дорожню енергію. На короткий час температура тіла дрімлюги знижується приблизно до $+6^{\circ}\text{C}$, тоді як зазвичай вона становить близько $+40^{\circ}\text{C}$.

Говорячи про зимівлю птахів, не можна не згадати про шишкарів. У роки рясного врожаю насіння хвойних ялинові шишкарі гніздяться взимку. Як і всі птахи, вони виводять пташенят тоді, коли є достатньо їжі. Шишкарі вигодовують пташенят виключно ялиновим насінням, яке дозріває в кінці осені та залишається в шишках на дереві до весни.

Успішність зимівлі тварин також впливає на ефективність їхнього розмноження. Наприклад, у зимуючих в нашій місцевості птахів після теплих зим більша кількість яєць у кладці та вища ефективність розмноження.

ССАВЦІ

Щоб захиститися від холодів, у більшості звірів до початку зими з'являється тепле хутро (усі хутрові звірі і копитні). Кабанам витримувати зимові холоди допомагає накопичений за літо і осінь жир. Дехто ховається від холодів у норах, барлогах, печерах та інших схованках, де і проводить усю зиму (їжаки, борсуки, ведмеді, соні, кажани). На-

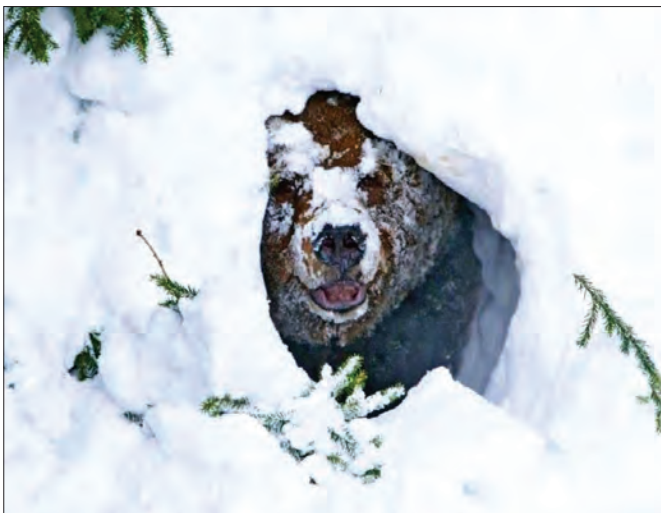
приклад, соня вовчок спить у зимовому гнізді аж до пізньої весни або початку літа. Ведмедиці у барлозі навіть народжують ведмежат. Деякі види кажанів відлітають, як птахи, у теплі краї. Звірі, які залишаються активними у зимовий період, влаштовують теплі нори або гнізда, де переходять під час сильних морозів (лисиці, білки, куниці).

Мишоподібним гризунам пережити холодний період року допомагає сніговий покрив. У сніговій товщі миші і полівки роблять численні галереї. Тут вони ховаються від морозу й пернатих хижаків. Ці гризуни так добре почувують себе взимку, що у товщі снігу споруджують теплі гнізда. Однак, хоч як затишно у снігових нірках, і тут гризунам загрожують вороги. У сніжних галереях мишей та полівок переслідує хижа ласка. Вздовж річок і річечок полює на гризунів горностай. Маленькі землерийки забираються у підсніжні кубла полівок і нападають на мишей, які часом у 2-3 рази більші за них. Гризуни, що мешкають у товщі снігу, дуже бояться холоду. Коли їм доводиться, рятуючись від переслідування, морозного дня вибігти на відкрите повітря, вони швидко гинуть. Землерийки (дрібні комахоїдні тваринки, схожі на мишей) взимку майже не виходять з-під снігу, але в сплячку не впадають навіть у найбільші морози.

Щоб краще маскуватися на снігу, деякі звірі на зиму змінюють колір хутра на білий. Хижакам це полегшує полювання (горностай, ласка), а рослиноїдним допомагає ховатися від ворогів (заєць-біляк).

Сніговий покрив ускладнює життя копитних. По-перше, їм важко пересуватися в глибокому снігу (особливо кабану, у якого досить короткі ноги) і вони можуть легше стати здобиччю хижаків, а по-друге – сніг засипає корми, які з великими затратами сил доводиться викопувати з-під снігової товщі. Особливо сутужно копитним доводиться, коли утворюється наст – тверда кірка з обледенілого снігу, яка ламається під вагою тварин і нерідко ріже їм ноги, однак добре тримає таких хижаків, як вовк і рись. Коли утворюється наст, копитним доводиться переходити в густі ліси і на північні схили гір, де сніг більш пухкий. Тому зи-

Несподіване пробудження;
ведмежий барліг у володінях Петрос-
Говерляньського ПНДВ КБЗ

Оляпка – «ас» підводної рибалки

ма ще й проводить селекцію серед копитних, залишаючи тільки найсильніших і найкмітливіших, які можуть витримати суворі умови.

Зимову нестачу кормів деякі звірі переживають завдяки тому, що створюють запаси поживи – своєрідні продовольчі склади. Запасують корми на зиму білки, полівки, миші. Білки у великий мороз майже не залишають своїх гнізд, коли ж морози невеликі – вони активно рухаються, відшукують свої запаси: горіхи, жолуді, насіння хвойних. Руда полівка під снігом обгризає кору дерев. Надає перевагу корі осик, іноді повністю обгризаючи за зиму звалені дерева. Руда полівка робить на зиму запаси лишайників, ховаючи їх під відсталою корою лежачих дерев. Кабани, яким важко рити промерзлу землю, в зимовий період живуть в основному за рахунок жирових запасів. Олені і козулі через нестачу трав'янистих і листяних кормів переходять на гілкові корми – пагони і кору кущів та підросту дерев. Таким чином, жир для кабанів – це і теплий одяг, і запас продовольства. Землерийки в холодні малосніжні зими, коли не можуть діставати комах з промерзлого ґрунту, змушені багато бігати по снігу, збираючи насіння дерев. Полівки під снігом добираються до молодих сходів озимини. Лисицям допомагає добувати з-під снігу мишей та полівок дуже тонкий нюх і слух.

Серед звірів є й такі, для кого зима ще й період розваг. Наприклад, видри дуже люблять кататися з розбігу по гладенькому льоду, особливо з гірки, де на снігу залишаються характерні жолобки – сліди їхніх забав.

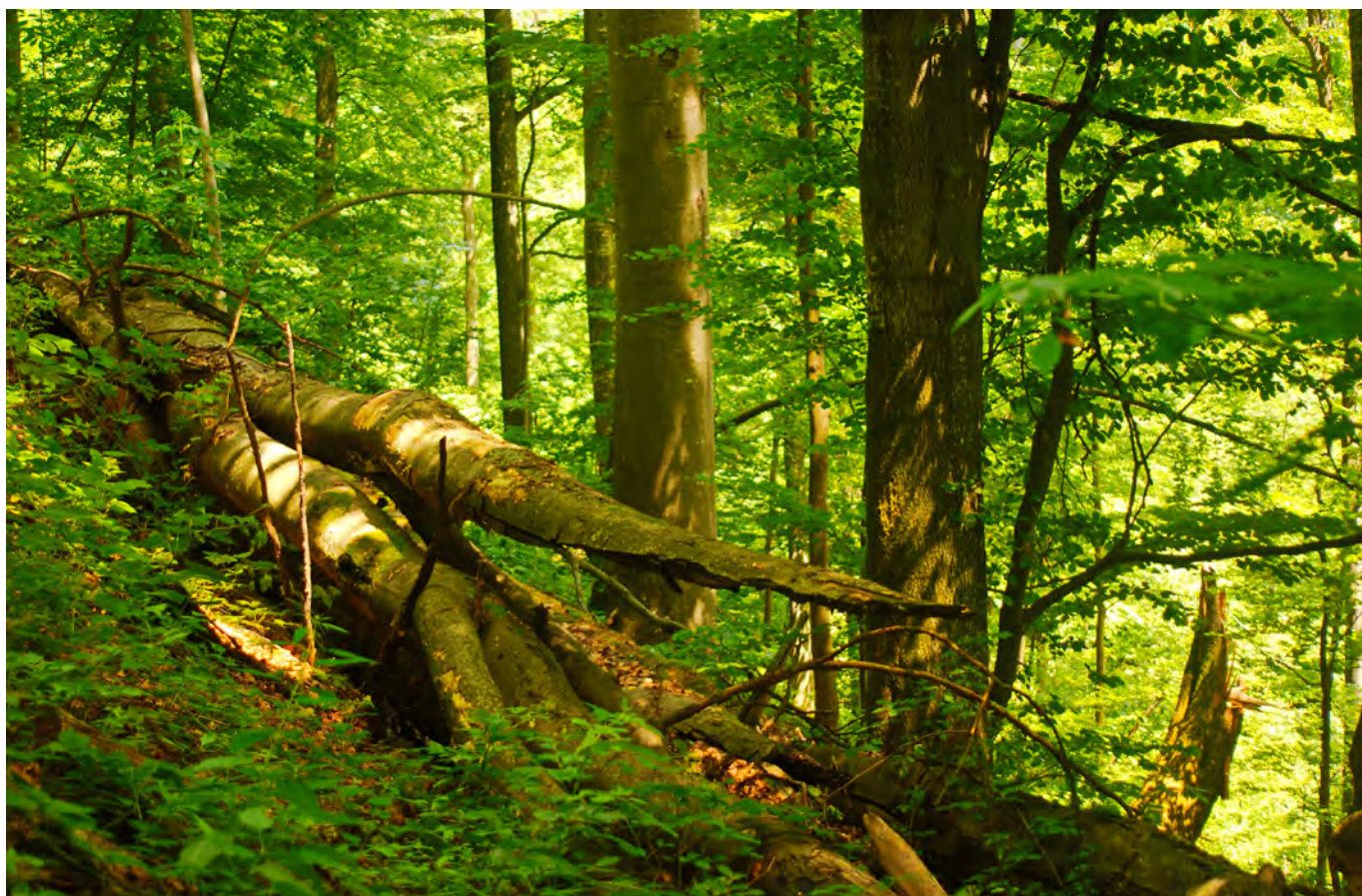
Як бачимо, зима – складний період для тварин. Протягом неї багато тварин гине від голоду та холоду. Взимку

вони потребують допомоги людини. Їй під силу допомогти багатьом тваринам пережити складний зимовий період. Потрібно з літа підготувати корми для копитних, відремонтувати годівниці, влаштувати солонці. Потребують нашої допомоги і зимуючі в нас птахи. Не складно зробити годівничку. Для цього можна використати який завгодно матеріал. Основне, щоб годівничка була захищена від снігу, а у ній завжди була їжа для пернатих. Також важливо правильно підібрати їжу. Не можна годувати птахів чорним хлібом, сирим рисом, солоними сухарями та горішками. Для різних видів птахів хорошим кормом є насіння соняшника, дині та гарбуза, пшоно, овес, гречка, варена картопля, каша, білий хліб, несолоне сало.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жизнь животных. В 7-ми т. / Т. 5. Земноводные. Пресмыкающиеся / Под ред. А.Г. Банникова. – М.: Просвещение, 1985. – 399 с.
2. Писанець Є. Земноводні України (посібник для визначення амфібій України та суміжних країн). – Київ: Видавництво Раєвського, 2007. – 192 с., 143 фотогр., 5 мал., 20 карт.
3. Страутман Ф.И. Птицы Советских Карпат. – К.: Изд-во АН УССР. – 1954. – 330 с.

Озеро «Морське око» в словацьких букових пралісах (Охоронна область «Вігорлат»);
буковий праліс Угольки (Україна)

ХРАНИЛИЩЕ СКАРБІВ ПРИРОДИ

ХРОНІКА НАЙСТАРІШОГО ЗООЛОГІЧНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ

Ігор ШИДЛОВСЬКИЙ,
Андрій ЗАТУШЕВСЬКИЙ,
Львівський
національний університет
імені Івана Франка

Перші відомості про існування великого кабінету натуральної історії (*Das Naturalien Kabinett*) при Львівському Йозефінському університеті належать до 1784 року, коли університет зайняв великий комплекс будівель після Тринітарів, наприкінці вулиці Краківської, розташованих перед краківською брамою: «*Nadto bylo tu 20 sal, wielki Gabinet historyi naturalnej*» [14, 15]. У майбутньому музеї були зосереджені природничі зразки не лише тварин, але й мінералів та сільськогосподарські колекції, постійно при ньому зберігалася нумізматична колекція.

Коли на початку XIX ст. Галичину приєднали до Польщі, то Львівський університет вирішено перевезти до Кракова, де існувала значно старіша вища школа. У зв'язку з цим, 1803 року, складено списки зборів та приладів, що мали вивезти вслід за переїздом професорів. Проте лише 20 натуралій, 10 натуральних виробів, 50 гравюр в рамах, металева ступка та 26 хімічних приладів, разом із книгами, були вивезені до Кракова.

Перша згадка про завідувача кабінету натуральної історії Львівського університету стосується 1805 року. Ним був професор Бальтазар Гакет (*Baltazar Nascuet*), який значно збагатив колекції та хотів їх забрати з собою до Кракова. Однак швидкий виїзд не дав можливості професору вивезти цінні експонати, які збирали, щонайменше, протягом трьох останніх десятиліть.

1808 року у ліцеї, який залишився після вивезення університету, реструктуризовано надзвичайні кафедри нату-

Костел єзуїтів, переданий Львівському університету

ральної історії та практичної геометрії. Відбулося поєднання їх з початками рільництва та науки про вимірювання і передано у розпорядження професорам Глойснеру та Гольфельду. Одночасно наказано впорядкувати і списати природничі збори, які стали непридатними від часу виїзду університету до Кракова.

Протягом 1808-1809 років Домінік Зіфрід Кофіль (*Dominik Seyfried von Köfil*) – професор права, пишучи статистику Галіції, провів ревізію зборів кабінету натуральної історії з метою отримання даних щодо вцілілих та збережених музейних зразків. Уже в той час у зборах кабінету виявлено недостачі у натураліях.

Одночасно, у зв'язку з розвитком науки, професори філософії вимагали поповнення природничих зборів дублетами імператорських віденських музеїв, підвищення бібліотечних дотацій та відокремлення нумізматичного кабінету.

1816 року на роботу до Львівського університету прийшов професор Франц Дівальд, завдяки якому 1823 року були отримані для кабінету натуральної історії деякі дублети з імператорських колекцій у Відні. Крім того, видано роз-

порядження урядам краю, лісів, гір та ін. надсилати цікаві природничі знахідки до колекцій кабінету.

У той же час львівський аптекар Францішек Салямон передав кабінету свою природничу колекцію, чим значно збагатив його фонди.

Після смерті Ф. Дівальда керував кафедрою і музеєм професор Михайл Штекер, який викладав землеробство, сільське господарство, природознавство й технологію. Він же згромадив тут значні сільськогосподарські збори, у частині, яка називалася *Museum agriculturae*. М. Штекер займався наведенням порядку у кабінеті натуральної історії, відповідним розташуванням предметів та їх визначенням, завдяки чому було заінвентаризовано 8000 предметів.

Дотації кабінету, за Йозефінської епохи, становили 200 фльоринів (fl.), а крім того, Б. Гакет здобув для нього додаткові квоти, зокрема 100 злотих (zl.) для збереження імператорських та колекцій, подарованої Францом Салямоном.

25 вересня 1823 року Львів, і зокрема університет, відвідав імператор Францішек Кароль, який оглянув бу-

Розуміти мову птахів...
(зяблик і сіра сова та юні
природолюби з м. Рахова
Надійка і Віталій БОРИКИ)

Перший завідувач кабінету натуральної історії Львівського університету професор Бальтазар ГАКЕТ (1805 р.)

дівлі закладу, бібліотеку, нумізматичну колекцію, а також кабінети: фізичний, натуральної історії, анатомічний та хірургічну залу. Після чого постановив, що університетська споруда має бути перебудована.

Через п'ять років, 21 лютого 1828 р., спеціальна комісія оглядала нові приміщення університету. На цей раз кабінет натуральної історії розташовувався на другому поверсі і займав три зали. Проте значні збори, згромаджені там, потребували розширення і кращого збереження фондів.

Після М. Штекера завідувати кафедрою та кабінетом прийшов 1841 року Рудольф Кнер, який був вченим-природознавцем і став знаним упорядником кабінету натуральної історії, хоч чимало часу приділяв і сільськогосподарському «музею».

З 1848 р. відбувається диференціація природничих наук. Розподіл спеціальностей відбувся і на природничому кабінеті – колекція господарського напрямку перейшла на кафедру техніки, а згодом до Вищої рільничої школи в Дублянах.

Під час листопадового повстання 1848 р. згорів університетський будинок, знищена його цінна наукова бібліотека, вийшло з ладу університетське обладнання, через що тривалий час не можна було розпочати заняття...

У січні 1850 року для університету винайнято 27 залів на третьому поверсі Ратуші, де розташовані були та-

кож Реальна школа і Техніка. Університет займав 13 приміщень, у яких на східному боці знаходився кабінет натуральної історії.

1851 року університет перенесено у будівлю на вулиці Святого Миколая, а нині – Грушевського, 4. Кабінет розташовувався на другому поверсі і займав все крило.

1852 р. на філософському факультеті утворено кафедру зоології, якою завідував Максиміліан Шмідт, а серед наукових інституцій, у другій половині 1850-х – на початку 1870-х років, був і зоологічний музей, під керівництвом завідувача кафедри.

Практично, півстоліття кабінет натуральної історії Університету Яна Казимира слугував доброю навчальною та науковою базою для підготовки природників, але колекції його поповнювалися лише випадковими надходженнями, у вигляді подарунків. Ситуація змінилася з приходом на роботу у Львівський університет видатного вченого професора Бенедикта Дибовського (Benedykt Dybowski) [13]. У 1883 р., коли перебував в експедиції на Камчатці, його запросили завідувати кафедрою зоології. До Львова Б. Дибовський прибув на початку січня 1884 р. Це був ад'юнкт-професор Головної школи (університету) у Варшаві. Російським царським урядом засуджений на 12 років заслання в Сибір за участь у підготовці польського січневого повстання 1863 р. Перебуваючи в Сибіру, активно займався науковими дослідженнями і виявив, що фауна, а зокрема орнітофауна Східного Сибіру, відрізняється від Західного та Східної Європи. Цю різницю Б. Дибовський пояснював, виходячи з еволюційних поглядів Дарвіна, великим прихильником якого був.

Результати своїх досліджень Б. Дибовський представив Географічному товариству в Іркутську 1867 р. і одержав дозвіл на поселення біля озера Байкал з метою вивчення його фауни. Дибовський відкрив Байкал для науки, обґрунтував свої гіпотези про походження озера й еволюцію фауни Сибіру; підготував монографію про байкальських бокоплавів, серед яких знайшов багато нових видів. Він описав також чимало інших тварин, як він висловлювався – «від губки до тюленя».

Результати досліджень прославили ім'я Дибовського у науковому світі.

Царський уряд дозволив йому повернутися на батьківщину, але він організував експедицію на Камчатку і Командорські острови (1879-1883), де працював як лікар і природодослідник. Зібрані багаті колекції Бенедикт Дибовський переслав у зоологічні кабінети Варшавського, Краківського та Львівського університетів.

Керуючи кафедрою зоології, Б. Дибовський одночасно завідував і кабінетом натуральної історії, куди помістив свої численні збори, привезені з далеких мандрівок. Проте, прийнявши кабінет під свою опіку, Бенедикт Дибовський відразу ж зрозумів, що той потребує значних змін, а практично, нового представлення та відкриття його експозицій. Задля цього професор подарував музею власні колекції птахів і ссавців, а також ракоподібних, моллюсків та губок з Сибіру і Камчатки. Врешті, за його клопотанням і за наказом ректора Університету Яна Казимира від 25 лютого 1885 р., для створення зоологічного музею до кабінету натуральної історії передано ще три зали і коридор. Таким чином, для експозиції було отримано п'ять залів, загальною площею майже 500 м². Музей успішно розвивався, його колекції поповнювали шляхом збору експонатів під час експедицій, подарунками від різних осіб та учнів самого Б. Дибовського, його наступників тощо.

До музейної збірки Львівського університету наприкінці 80-х років XIX століття надійшла також колекція моллюсків, зібрана протягом 1853-1857 років у Каспійському морі доктором Карлом Ернстом фон Бером. Цю колекцію придбав у фон Бера Віктор Годлевський, для рідного брата Бенедикта – Владислава Дибовського, який був доцентом Дерптського (нині Тартуського) університету. Останній мав хворе серце і був обмежений у переміщеннях. Але опрацювавши цю надзвичайну колекцію, В. Дибовський подарував її зоологічному музею Львівського університету.

Крім того, від Владислава Дибовського музей отримав колекцію наземних і прісноводних моллюсків з Галичини та Литви – близько 100 одиниць зберігання із загальною кількістю понад 1000 зразків.

Власні збори Б. Дибовського покладені в основу музейних колекцій і нараховують понад 2 тис. одиниць

зберігання. Головним чином це тварини, зібрані в озері Байкал, на Далекому Сході, Камчатці, а також в околицях і родових помістях родини Дибовських, на території Білорусі. Основу цих колекцій складають малакологічні та гідробіологічні збори. Особливо цінними серед них є колекції губок, ракоподібних та молюсків озера Байкал, серед яких є і типові зразки – вперше описані для науки тварини.

У 1889 р. музей отримав у подарунок від графа Дідушицького (Dzieduszycki) колекцію мушель морських молюсків (258 найменувань), чим значно збагатив свої збори. У музеї зберігається книга з переліком цих молюсків, підписана комісією на чолі з Анджеем Любомирським.

Розпочався період активного розвитку і становлення зоологічного музею. Наукові дослідження у цей час проводилися у тісній співпраці з закордонними колегами, зокрема з Інститутом океанографії в Монако і першими європейськими біологічними станціями у Неаполі та Трієсті.

Наприкінці XIX – початку XX ст. для музею закупили мушлі молюсків з Червоного, Адріатичного і Середземного морів (за неуточненими даними, зібрані експедицією принца Монако та співробітниками біологічних станцій протягом 1886-1903 рр.). У той же час були придбані ентомологічні колекції С. К. Петруського, зібрання вітчизняних і екзотичних метеликів професора Ватцка та багаті колекції твердокрилих – Адама Уляновського [9, 16].

Колекція Станіслава-Костянтина Петруського, зібрана протягом 1831-1860 років у Галичині та Центральній Європі, налічує близько 10 тис. зразків комах, представників лускокрилих (або метеликів) і твердокрилих (або жуки) [9].

Колекція Адама Суліми Уляновського, на противагу свідченням Стажинського, представлена не лише жуками, а й іншими групами комах. За попередніми даними, ця колекція нараховує понад 5 тис. видів із загальною кількістю більше 10 тис. зразків. Колекції комах А. Уляновський збирав на території Кавказу, Прибалтики та Галіції (від Львова до Кракова). Не менш унікальною є колекція птахів, зібрана цією непересічною особистістю, на жаль, вона нараховує лише близько двох десятків експонатів [16].

При музеї була також бібліотека, яка завдяки подарунку свого завідувача зросла відразу на 1000 примірників книг і брошур. У той же час при музеї були створені: порівняльно-анатомічний відділ (наповнений, головню, скелетами тварин, привезених з Сибіру і Камчатки) та зібрання мікроскопічних препаратів. У музеї працювали троє співробітників: завідувач – професор Бенедикт Дибовський, асистент – Ян Каванна (Jan Savanna) та препаратор – Ян Загурський (Jan Zagorski).

У 1904 р. музейні колекції збагатилися одним із найцінніших своїх експонатів – скелетом морської або Стеллерової корови (*Hydrodamalis gigas*), винищеної людьми до 1768 р. Його

отримали від вдячних Бенедикту Дибовському (за безкоштовне лікування) мешканців о. Берінга [7].

На початку XX ст., завдяки значному науковому підйому, фонди зоологічного музею збагатили надзвичайними колекціями комах. Графом Мнішеком куплена колекція цикад і клопів світової фауни Ернста-Фрідріха Гермара, зібрана протягом 1810-1840 рр., яка налічує понад 4 тис. експонатів [7, 8, 10]. У той же період музей придбав і колекцію метеликів Європи (Macrolepidoptera) доктора О. Штодінгера (понад 2 тис. зразків).

У 1935-1936 рр. проф. Ян Гіршлер (директор зоомузею та завідувач кафедри зоології) здійснив експедицію в Ліберію, завдяки чому збагатив музей зоологічними колекціями з Африки.

Про роботу музею й університету впродовж Другої світової війни мало відомо. У цей час зоологічний музей пережив часи недбальства, спровоковані ситуацією на окупованих землях. Хоч у післявоєнний час говорили, що університет під час війни не працював, проте згідно архівних документів виявлено, що все-таки діяв. Зокрема у цей період співробітниками музею були: Болеслав Росіньський (1944-1946 рр., професор антропології та гістології, виконуючий обов'язки завідувача зоологічного музею), Зоя Михайлівна Бойко (01.03.1944-07.06.1947 р., старший препаратор), Франц Казимирович Вокрой (15.01.1945-09.1945 р., науковий співробітник), Марія Ігнатівна Янушевич (1945-1948 р., завідувач відді-

Корпус згорілого університету (1848 р.)

лу, а протягом 11.06.1945-12.1945 року – виконувач обов’язків директора).

Відновлення діяльності університету розпочалося відразу ж після звільнення Львова від гітлерівських військ. 30 липня 1944 р. тут відбулися збори, учасники яких – 127 викладачів і технічних працівників – звернулися до інтелігенції із закликом взяти активну участь у відбудові економіки, навчальних і культурно-освітніх закладів міста.

Протягом другої половини того ж року і першої половини 1945-го, переважно силами студентів і викладачів, впорядковано приміщення факультету на вул. Щербакова, 4 (тепер Грушевського). Зоологічний музей також активізував наукові та роботи зі збору колекцій птахів і ссавців, головним чином з України (Карпати, Крим, Полісся). З осені 1950 до кінця березня 1951 рр. проведено капітальний ремонт даху, встановлено паркетну підлогу (у 6 залах), проведено побілку (у 9 залах), електричне освітлення.

Відновлюється повноцінна робота. Станом на 1951 р. у музеї працювали шість співробітників, у тому числі й скульптор. 1 квітня 1951 р., у неділю, наказом ректора Львівського університету професора Є.К. Лазаренка призначено День відкритих дверей усіх факультетів та зоологічного музею й ботанічного саду.

Перед початком екскурсій у музеї співробітники, на чолі з директором Н.В. Тинним і деканом біологічного факультету доц. Страутманом, провели

перевірку, під час якої обстежили наявність, цілісність та загальний вигляд експонатів. Акт з результатами перевірки, підписаний 10 травня 1951 року, засвідчував, що у відділі ссавців знаходяться 246 експонатів, з яких на 19 опудалах виявлено плями на хутрі; у відділі птахів зберігаються 1773 опудала і 21 гніздо, з них 17 опудал забруднені, 20 – старі і знищені, або ж погано виконані; у відділі герпетофауни – 389 експонатів земноводних та плазунів, 163 – голкошкірих (з яких 38 коробок з покритими препаратами) і 100 мокрих препаратів з ембріології; у відділі риб – 456 експонатів. Відділ ентомології складається з 250 повних колекцій комах у ящиках і 38 неповних колекцій, також у ящиках (уточнення: під повними колекціями мали на увазі цілком заповнені ентомологічні коробки); у шафі № 15793 відсутні сім ящиків (від часу відкриття музею). У відділі безхребетних тварин зберігаються 1200 пробірок з неідентифікованими зразками і 3057 експонатів (найпростіші, губки, кишковопорожнинні, черви, молюски, ракоподібні). Osteологічний відділ формуєть 264 скелети і черепи тварин.

Вже з початку 1951 р. у музеї проводили екскурсії для школярів, жителів та гостей міста, студентів вишів. Вхід для відвідування був платний і становив – 1 крб. для дорослих та 50 коп. – для пілгових категорій. Восени дано оголошення в пресу про вільне відвідування музею. Директор музею Н.В. Тинний клопотав у проректора щодо щоденного прийому відвідувачів, у тому числі й у неділю – з 11 до 15 години. Музей працював не тільки для екскурсій – співробітники вели наукову роботу та виготовляли експонати для участі у сільськогосподарських виставках. Зокрема, старший науковий співробітник музею М.М. Антоневич у 1952 р. нагороджений грамотою за участь в обласній сільськогосподарській виставці з експонатами наукових робіт щодо вирощування тutowого шовкопряду на Львівщині.

У 1952 р. музей отримав унікальний подарунок від Марії Водзіцької, дружини Єжи Водзіцького, відомого львівського мандрівника та натураліста. Вона передала музею колекцію африканських тварин та рогів антилоп, зібрану чоловіком та його рідним братом Олександром протягом 1909-1910 рр. на території Східної Африки, у той час – Східно-Африканській Німецькій колонії (DOA, Deutsche Osten Afrika), та колекцію рогів козлів і баранів з Тянь-Шаню, зібрану власноруч її чоловіком у 1913 р. [7].

Протягом 1944-1970-х років завідувачем кафедри зоології професором Всеволодом Іллічем Здуном на території західних областей України зібрано колекції прісноводних молюсків. На сьогодні їх у музеї – понад 400 проб, загальною кількістю більше семи тисяч зразків [5, 6].

Перші офіційні експедиції співробітників музею започатковані у травні 1953 р., зокрема у Дрогобицькій та Львівській областях. Метою їх було поповнення музейних колекцій та побудова й оновлення експозиції. Добре й цікаво продумана експозиція стала хорошою навчальною базою для студентів та учнів шкіл різних навчальних закладів. У червні 1954 р. на базі музею відбувається перша практика Львівського училища прикладного мистецтва. У тому ж році музей відвідують перші закордонні екскурсії – обидві з Канади.

Наукові статки музею зростали, зокрема, за сприяння О.М. Соляника, капітана-директора китобійної флотилії «Слава». 1956 року музей отримав експонати з Антарктики – скелет кашалота *Physeter macrocephalus*, кістки та черепи морських ссавців (зокрема, косатки *Orca orca*, командорського ремнезуба *Mesoplodon stejnegeri*, деяких інших тварин).

Вигляд головного корпусу Львівського університету до 1923 р.

У 1957-1958 рр. професор Ф.Й. Страутман та старші лаборанти З.І. Павлов і В.В. Веселовський здійснили експедицію у Кримський державний заповідник. З цього ж року співробітники почали наукове кільцювання птахів.

Протягом 25.11-23.12.1958 р. біологічний факультет відвідав відомий у галузі вивчення історії зоології професор Люблінської сільськогосподарської академії (Польща) – Габріель Бженк. Професор надав значну допомогу у справі з'ясування історії утворення й розвитку зоологічного музею, визначення та впорядкування колекційних фондів; прочитав вісім лекцій для студентів-зоологів.

Того ж таки 1958 р. створено наукові фонди – птахів, які нараховували понад 1500 тушок, та ссавців – понад 500. У 1958-1961 рр. відбулися експедиції співробітників зоологічного музею у Крим, Закарпаття, на Кавказ.

15 лютого 1962 р. відбулися зміни стосовно статусу музею, наказом № 97 його перевели, з 1 січня 1962 р., у ранг зоологічної лабораторії зі штатом у п'ять ставок – завідувач (З.І. Павлов), старші лаборанти (В.О. Кушнірук та І.Й. Гладунко), лаборант (Р.С. Павлюк) і скульптор (В.А. Зеленчук). У цьому ж році співробітники зоомuzeю здійснили експедиції у Крим, Карпати, на Волинь і Тернопільщину, у Закарпаття і Туркменію.

Протягом 1962 року здійснювали обмін фондами із зоологічним музеєм Московського університету імені Ломоносова та музеєм природи Харківського університету, куди передано фрагменти скелету морської коро-ви Стеллера.

У 1966 р. знову відбулися експедиції на Кавказ (Кавказький державний заповідник), у Крим та Карпати (Львівська, Івано-Франківська і Закарпатська області).

Упродовж всього цього часу у музеї співробітники проводили екскурсії для відвідувачів з різноманітних навчальних закладів. Протягом 1950-1966 рр. організовано 534 екскурсії, а музей мали змогу відвідати 23 854 особи.

У 1972 р. дослідження та збори наукових колекцій здійснювалися на території Таласького Алатау, а протягом 1974-1997 рр. були відправлені експедиції у Казахстан, на Алтай, у Курган та Ханти-Мансійськ науково-дослідною лабораторією геоботаніч-

них досліджень та комплексною зоологічною експедицією, яку очолював В.М. Туркевич. Привезені збірки тварин поповнили колекції зоологічного музею.

У 1962 та 1973 рр. співробітники музею беруть участь в експедиції до Казахстану (М. Н. Вознюк), звідки привезені деякі види середньоазійських плазунів і ссавців. У той же період колекції поповнили матеріалом з території західних областей України професор Ф.Й. Страутман, доценти Н.І. Сребродольська, Н.А. Полушина [2, 3, 4, 11].

У 1979 р. у штаті музею налічувалося всього три ставки – завідувач і два старші лаборанти. Проте завдяки ентузіазму співробітників він і далі розвивався. Протягом названого року виготовлено кілька скляних шаф для експонатів, 24 великі ентомологічні коробки для експозиції та закриту шафу з ентомологічними коробками для збереження наукових колекцій. Експозицію та фонди музею поповнено губками з озера Байкал, кількома сотнями метеликів (переважно екзотичних), близько 70 видами бабок, кількома видами глибоководних тварин з Атлантики, кістками мамонта. Шляхом обміну з музеєм природи Харківського університету отримано деякі нові види плазунів та птахів; складено каталог комах.

У 70-80-і рр. ХХ ст., завдяки тісній співпраці кандидата біологічних наук Р.С. Павлюка з Людвігом Лясотою – колекціонером лускокрилих з Кам'янця-Подільського, музейні колекції поповнили прекрасні збори метеликів з Японії, Далекого Сходу, Паміру, Кавказу та Австралії.

У 80-х роках ХХ століття задумано створити на значній площі горищ навчального корпусу, у вигляді четвертого поверху, дослідні лабораторії, де почали підготовчі роботи. Проте, попри встановлення дерев'яних перегородок, було обрізано значну частину кроків і балок та забуто про дерев'яне перекриття з черепичним дахом. Проведені роботи призвели до просідання даху і ще більшого його протікання. Через це, у 1991 р., стався обвал стелі в остеологічному залі музею – після того, як із залу вийшла екскурсія, чотири метри квадратних стелі разом із гнилою балкою впали на робочий стіл завідувача музею Марії Никонівни Вознюк. З того часу він на шість років був зачинений для відвідувачів...

Ініціатор створення зоологічного музею професор Бенедикт ДИБОВСЬКИЙ

Станом на початок 1997 р. у музеї працювали чотири співробітники – завідувач М.Н. Вознюк, два інженери – кандидати біологічних наук Р.С. Павлюк та Х.Й. Романова і старший лаборант Г.З. Єдинак. У другій половині цього ж року, завдяки декану біологічного факультету С.П. Гудзю та клопотанням доцента кафедри зоології І.М. Горбаня, музей збагатився ще на одну ставку інженера. У серпні завідувачем музею став випускник кафедри зоології І.В. Шидловський, а М.Н. Вознюк, у зв'язку з поважним віком, переведена на посаду інженера.

Почався новий виток історії музею, оскільки того ж року здійснено спробу провести огляд та інвентаризацію усіх музейних предметів. Процес повної інвентаризації триває й нині, однак протягом перших 10 років було оглянуто, впорядковано і внесено зміни в експозиції всіх залів. До кінця 1997 р. в коридорчику музею оформлено куточок його засновника – професора Бенедикта Дибовського. У залі птахів також здійснено деякі перестановки, зокрема шафи, які стояли уперек залу, для кращого огляду виставлені вздовж стін, а експозиція колекції пташиних гнізд переміщена зі стіни і розташована як надбудова над вітриною з колекціями яєць і пташенят.

У 1998 році започатковані експедиційні виїзди співробітників кафедри зоології та зоологічного музею на територію Західного Полісся, зокрема у долини річок Прип'ять і Стохід,

вздовж русла Прип'яті, від Ландшафтного (нині Національного) природного парку «Прип'ять – Стохід» – на захід до Шацького національного природного парку.

Упродовж осені 1999 р. здійснено перестановку експонатів у залі ссавців, зокрема, розвернуто на 180 градусів скелет кашалота, з метою зміни виходу і переоформлення експозиції залу. Таким чином переміщено опудала копитних, які стояли попереду експозиційних шаф і заступали огляд частини експонатів малого та середнього розміру.

2003 року співробітники музею взяли участь у складанні міжнародного анотованого списку решток морської корови *Hydrodamalis gigas*, збір очолив доктор Стефано Маттіолі з Університету в Сієні (Італія). Шляхом опрацювання власних матеріалів, літературних даних та контактів з іншими музеями встановлено, що зі стін нашого музею походять п'ять повних скелетів цієї тварини: три з яких зберігаються в Україні (один у Львові і два в Києві), четвертий у Відні, а п'ятий був переданий до Варшави, але там зник. Неповний скелет цієї тварини переданий з нашого до музею природи Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Всього ж у світі нараховують 27 повних скелетів цієї тварини [2, 4, 7].

Наприкінці 2003 року, неподалік входу в музей, переоформлено куточок його засновника Б. Дибовського, вивішено портрет, виконаний Євгеном Щербою-старшим (з Великого Любіня), карту шляхів подорожей і заслання видатного науковця; наведено короткий опис історії музею та вивішено інформаційний плакат видання 1951 року.

11 лютого 2004 р., згідно розпорядження Кабінету Міністрів України № 73-Р, до реєстру об'єктів, що становлять національне надбання, було внесено «Наукові фонди та музейну експозицію зоологічного музею Львівського національного університету імені Івана Франка», а з 18 липня 2005 року, згідно договору № Н/6 – 2005, розпочалося його фінансування.

У 2005 р. орнітологічну та малакологічну колекції поповнила цікавими зборами з Середньої Дельти Нілу старший лаборант О.С. Закала (Гнатина), яка брала участь у Міжнародній орнітологічній експедиції на Єгипетську станцію кільцювання птахів

Скелет морської корови в остеологічному залі музею

«Burullus» (м. Мідл Дельта, Єгипет), спільно зі співробітниками Гданського університету (очолював експедицію професор П. Буссе). Серед інших поповнень особливої уваги заслуговують збори зі сходу України, зокрема з Луганського степового заповідника, подаровані для музею науковим співробітником заповідника О.В. Кондратенком, зібрані протягом 1997-2004 рр.

Протягом 2006-2007 рр. у корпусі біологічного факультету проводять капітальний ремонт, зокрема, міняють перекриття. Після ремонту куточок професора Б. Дибовського перенесено у загальний коридор факультету, неподалік від входу до музею. На стіні вивішено спеціальні стенди з біографічними відомостями про цю непересічну особистість і його науковий доробок у зоології. На окремому стенді поміщено коротку історію музею та відведено місце для змінного представлення публікацій ЗМІ про музей і його діяльність.

7 вересня 2007 р. музей, як державну установу з природничим профілем, зареєстровано при управлінні культури і туризму Львівської обласної державної адміністрації і отримано свідоцтво № 132.

У цьому ж році куратором колекцій ссавців А.Т. Затушевським створено відновлену комп'ютерну базу музейних предметів та підготовлено рукопис каталогу ссавців зоологічного музею. Завдяки польовим виїздам (відрядження доцента кафедри зоології І.В. Дикого на Українську антарктичну станцію «Академік Вернадський»)

у 2007 р. колекцію поповнили 335 зразків, серед яких 25 нових для музею видів тварин Антарктики, зокрема: мушлі молосків, ракоподібні, риби та яйця деяких птахів, остеологічний матеріал, серед якого черепи та кістки тюленів, повний скелет віслюкового пінгвіна (*Pygoscelis papua*), шкури буревісника сніжного (*Pagodroma nivea*), пінгвіна Аделі (*Pygoscelis adeliae*), пінгвіна віслюкового, баклана синьолицього (*Phalacrocorax atriceps bransfieldensis*), поморника полярного (*Catharacta scua maccormicki*), сивки білої (*Chionis alba*), кричка південного (*Sterna vittata*) [7, 12].

Під час експедиційних виїздів проведено обліки гніздової орнітофауни всієї верхньої частини долини р. Прип'яті, здійснено оцінку успішності гніздування куликів і чисельності рідкісних видів тварин загалом. Продовжено дослідження міграцій та орієнтації птахів у заказнику «Чолгинський» (Яворівський район, Львівська область). Підготовлено видові нариси та обґрунтування для нових видів птахів – кандидатів до нового видання Червоної книги України.

У 2008 р. у найбільшому залі музею – залі птахів – вдосконалено експозицію за рахунок створення комбінованої виставки. Її обладнано експозиційною панорамою, де представлено зоогеографічний розподіл поширення птахів на земній кулі, а по периметру залу залишено класичну експозицію, укладену за систематичним принципом. Змістом панорами стало геогра-

фічне поширення птахів у тихоокеанському регіоні. Таким чином, панорама починається відтвореними елементами Антарктиди, продовжується з боків Австралією та Південно-Східною Азією, й Південною та Північною Америками відповідно.

У 2010 р. музей отримав типовий матеріал нового, зі східним ареалом поширення, виду кажанів – *Eptesicus lobatus*, від теріолога, доцента І.В. Загороднюка з Луганського національного університету.

11 березня 2010 р. проведено Урочисту Академію, присвячену 225-річчю створення зоологічного музею ЛНУ імені Івана Франка, на якій представлено усні доповіді та презентації про доробок і науковий статус музею, його історію та співробітників. У виступах прозвучали слова вдячності людям, які опікуються колекціями, згадано про втрачений науковий статус і звернуто увагу на необхідність його відновлення; окремо прозвучали слова про колишніх співробітників, які зараз працюють практично у всіх вишах Львова. На закінчення Урочистої Академії прийнято ухвалу: заснування музею, згідно новознайдених історичних джерел, датується 1784 роком.

Крім того, музей взяв участь у Львівському фестивалі науки 21-23 квітня 2010 р., де представлено виставку «Червонокнижні види тварин України. Тваринний світ: за матеріалами зоологічного музею ЛНУ імені Івана Франка».

Для зручності та збереження дуже старих і рідкісних зразків комах колекції Е.-Ф. Гермара та можливості дистанційної наукової роботи з ними на Інтернет-сторінці музею співробітником відділу нематології Каліфорнійського університету у Ріверсайді, випускником кафедри зоології ЛНУ імені Івана Франка О.В. Головачовим розміщено фотографії зразків колекції у програмі ZOOMIFY, що дало змогу їх роздивлятися і досліджувати при великому збільшенні.

28-30 квітня 2011 р. музей взяв участь у Львівському фестивалі науки, де представлено виставку «Цей дивний світ молюсків: за матеріалами зоологічного музею ЛНУ імені Івана Франка».

У березні 2012 року колекції комах та павукоподібних зареєстровані в спеціальній міжнародній базі комах та павуків світу The Insect and Spider Collections

of the World: Full Collections List, з акронімом ZMD. Того ж року колекції музею внесені до бази даних Biodiversity Collections Index з кодом 113692.

Завдяки значному внеску у розвиток українського музейництва, заслуги у формуванні та збереженні музейного фонду України, популяризації національно-культурної спадщини наказом № 189 від 27 грудня 2012 року управлінням культури Львівської облдержадміністрації зоологічному музею Львівського національного університету імені Івана Франка присвоєно почесне звання «народний музей».

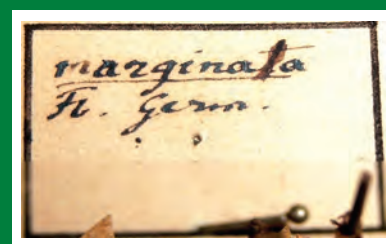
У березні 2013 року зоологічний музей Львівського національного університету імені Івана Франка внесений до Глобального реєстру біологічних репозитаріїв (Сховищ), а нині Глобального реєстру наукових колекцій.

У 2013 р. зберігач фондів I категорії Н.А. Пісулінська стала учасником освітньої подорожі до природничих музеїв Голландії, у 2014 р. зберігач фондів I категорії А.Т. Затушевський – до природничих музеїв Москви (Росія), а завідувач музею І.В. Шидловський – до природничих музеїв Великобританії, в рамках проекту Державного природознавчого музею НАН України «Природничий музей: від теорії еволюції життя до практики живого музею», який реалізується за підтримки фонду Ріната Ахметова «Розвиток України».

16 жовтня 2014 року, в рамках святкування 230-річчя музею, проведено Урочисту Академію та організовано виставку фотоматеріалів щодо історії музею, його злетів і падінь.

Протягом останнього десятиліття співробітники музею вели активну співпрацю із зоологічним музеєм Львівського національного аграрного університету (у Дублянах), здійснюючи впорядкування експозиції та огляд старих, закинутих колекцій у підвальних приміщеннях [1]. Завдяки цій роботі, у квітні 2015 р., А. Затушевський та І. Шидловський за взаємною згодою між музеями, з метою спроби врятувати те, що можливо, отримали для зоомuzeю Львівського університету дуже пошкоджені ентомологічні колекції XIX – початку XX століття (29 картонних і дерев'яних коробок). Після тривалого просушування привезеного матеріалу до його очищення і монтування, підбору та склеювання окремих частин комах приступила І. П. Тимків, яка до жовтня закінчила цю надзвичайно складну роботу.

Отже, зоологічний музей Львівського національного університету імені Івана Франка має понад 230-річну історію та зберігає колекцію, що нараховує понад 180 тисяч зоологічних зразків, серед яких близько 130 вперше описані для науки.

Вигляд однієї з ентомологічних коробок з колекцією цикад Е.-Ф. ГЕРМАРА та його етикетка

Ентомологічний зразок та етикетка з колекції Адама Суліми УЛЯНОВСЬКОГО

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнатів П.С., Шидловський І.В., Затушевський А.Т. Історія й багатство колекцій зоологічного музею Львівського національного аграрного університету та його перспектива в популяризації екологічних знань // Наукові записки Державного природознавчого музею. – 2014. – Вип. 30. – С. 51-58.
2. Затушевський А.Т., Шидловський І.В. Історія комплектування колекції ссавців зоологічного музею Львівського національного університету ім. І. Франка // Мат-ли 2-го «круглого столу» «Проблеми і перспективи розвитку музеїв ВНЗ України». – Київ, 23-24 листопада 2007. – К., 2007. – С. 20-21.
3. Каталог орнітологічної колекції Ф.Й. Страутмана зоологічного музею Львівського національного університету імені Івана Франка // Н.А. Пісулінська, І.В. Шидловський, О.С. Гнатина, А.Т. Затушевський, М.А. Сенік. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – 211 с. (Серія «Зоологічні надбання»).
4. Каталог колекцій ссавців зоологічного музею Львівського національного університету імені Івана Франка / Затушевський А.Т., Шидловський І.В., Закала О.С. та ін. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 442 с.
5. Каталог колекції прісноводних молюсків проф. В.І. Здуна у фондах зоологічного музею ЛНУ ім. І. Франка / Шидловський І.В., Гураль Р.І., Романова Х.Й. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 58 с.
6. Царик Й., Гураль Р., Шидловський І., Яворський І., Федик У. Колекція прісноводних молюсків В.І. Здуна в зоологічному музеї Львівського національного університету імені Івана Франка // Вісник Львівського ун-ту. Серія біологічна. – 2005. – Вип. 40. – С. 111-119.
7. Шидловський І. Історія музейної справи та зоологічних музеїв університетів України / І. Шидловський; ред. Й. Царик. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. – 112 с.
8. Шидловський І.В., Головачов О.В. Рівнокрилі комахи (Homoptera) з колекції Е.-Ф. Гермара у фондах зоологічного музею ЛНУ ім. І. Франка (каталог). – Львів: Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2005. – 87 с.
9. Шидловський І., Затушевський А. Іменні колекції зоологічного музею Львівського університету // Природничі музеї: роль в освіті та науці: Матеріали IV Міжнародної наукової конференції / Національний науково-природничий музей НАН України; за ред. І. Загороднюка. – Київ, 2015. – Ч. 2. – С. 76-78. (англ.).
10. Шидловський І.В. Ернст-Фрідріх Гермар і його спадщина у сучасній зоологічній науці // Вісник Львівського ун-ту. Серія біологічна. – 2009. – Вип. 51. – С. 132-138.
11. Шидловський І.В., Горбань І.М. Орнітологічна колекція Н.І. Сребродольської у фондах зоологічного музею ЛНУ імені І. Франка // Биологический вестник. – Харьков, 2007. – Т. 11, № 1. – С. 38.
12. Шидловський І.В., Дикий І.В. Антарктичні види тварин у колекціях зоологічного музею ЛНУ ім. І. Франка // III Міжнарод. полярний рік 2007-2008: результати та перспективи / IV МАК 2009, IV Міжнарод. антарктична конф., м. Київ, 12-14 травня 2009 р. – Київ, 2009. – С. 139-149.
13. Domaniewski J. Benedykt Dybowski. – Warszawa, 1954. – 175 s.
14. Finkel L., Starzyński S. Historia Uniwersytetu Lwowskiego. – Lwow, 1894. – Cz. 1. – 351 s.
15. Finkel L., Starzyński S. Historia Uniwersytetu Lwowskiego. – Lwow, 1894. – Cz. 2. – 442 s.
16. Zatushevskyy A., Shydlovskyy I. Adam Ulanowski – unrecognized naturalist // Contribution of Amateur naturalists into biological diversity studies. Proceed. Intern. Scien. Conf. devoted to the 200-th anniversary of Lajos Vagner's birthday, May 14-16, 2015, Beregszasz, Ukraine. – Beregszasz, 2015. – P. 108-110.

МУЗЕЙ У ЦЕНТРІ ЄВРОПИ

Музей екології гір та історії природокористування в Українських Карпатах споруджено у 90-х роках минулого сторіччя, проте формування його експозиції триває до цього часу. Автором ідеї та безпосереднім організатором створення був тодішній директор Карпатського біосферного заповідника професор Ф. Гамор. Основні методичні та художньо-оформлювальні роботи, дизайнерські рішення виконані тоді старшим науковим співробітником заповідника В. Покин'ячередою та втілені членами Національної спілки художників України В. Кікіньовим, Л. Гурською та К. Касьяненко.

Музей діє як еколого-освітній та рекреаційний центр. На його базі проходять різноманітні екологічно-виховні заходи, що проводяться з учнівською молоддю, студентами та гостями гірського краю.

Початок 2016 року ознаменувався екологічною акцією «Різдвяна майстерня», що мала на меті пропаганду збереження новорічних ялинок, запобігання масовому вирубуванню лісів та проводилася у відеозалі музею. Також протягом року його працівники брали участь в екологічних акціях «Збережемо первоцвіти разом!», «Година Землі», «Посади дерево».

Щороку на відзначення Всесвітнього дня музеїв (18 травня), Всесвітнього дня охорони навколишнього природного середовища (5 червня) та Днів європейської спадщини (24-25 вересня) у музеї проводяться дні відкритих дверей.

5 червня 2016 р., зокрема, екскурсії в музеї провели учні 8 класів ЗОШ №2 м. Рахова.

У 2016-му про Музей екології гір було знято два відеосюжети каналом «М-студіо» та каналом «Тиса», що транслювалися на Закарпатському телебаченні.

Протягом року його відвідало 3885 екскурсантів, у тому числі з Німеччини, Словаччини, Чехії, Польщі, Італії, Білорусії.

Запрошуємо відвідати музей, що знаходиться в Рахові, на центральній садибі Карпатського біосферного заповідника. Враження від побаченого і почутого назавжди залишаться у вашій пам'яті.

Ігор КАЛЬБА,
завідувач музею

Елемент експозиції залу ссавців – колекція африканських копитних тварин, зібрана Є. ВОДЗИЦЬКИМ на території DOA – Східно-Африканської Німецької колонії, 1909-1910 рр.

ТАЄМНИЦІ УРОЧИЩА КУЗІЙ

Туризм на Закарпатті, і на Рахівщині зокрема, почав розвиватися за часів Австро-Угорської імперії. Відомі персони відпочивали та ходили на полювання в облаштованих місцях, серед яких – урочище Кузій.

Листівка з видом на урочище Кузій: дерев'яний міст через річку Тиса та Долину лісника з мисливським палацом і флігелями для кронпринца РУДОЛЬФА (кінець XIX ст.)

*Василь ПОПОВИЧ,
краєзнавець,
снт Великий Бичків
Закарпатської області*

На узбіччі автомобільної траси Ужгород – Рахів, біля українсько-румунського кордону, на околиці села Луг знаходиться невеличкий дерев'яний вказівник із написом «Кузійський заповідний масив». Звернувши в його напрямку, потрапляємо на алею велетенських дерев, серед яких – могутні ясени, явори, липи і модрина, посаджені тут ще за часів австро-угорських монархів Габсбургів. Чому вони вибрали для відпочинку саме цей куточок? Швидше за все – через мальовничу красу ландшафту місцевості, де водилися олені, косулі та кабани, а також ведмеді. Цей масив і сьогодні відрізняється від сусідніх кліматичними умовами, що створилися під впливом теплих повітряних мас з Верхньотисинської улоговини.

За місцевими переказами, одним з перших облюбував місцевість принц Євген Савойський (1663-1736) – австрійський феодал і полководець. Лише йому та його гостям належало право полювати на цій території. Можливо, це правда, а можливо, тільки легенда. Та краще звернутися до перевірених фактів, друкованих джерел, особливо про будівництво мисливського палацу в Кузії наприкінці XIX ст.

В угорському часописі «Недільна газета» за 4 травня 1884 року (Будапешт) надруковано невеличку замітку про будівництво мисливської хати та інших споруд в урочищі Кузій біля Луга. Там йдеться про наступне: «Мисливський будинок наслідника престолу Рудольфа на Мараморошині почали будувати за кошти австро-угорської казни на початку 1880-х років. Його звели

на правому березі Тиси, неподалік того місця, де потік Кузій впадає у річку. Виділену ділянку під будівництво назвали «Ердисвольд» (у перекладі на українську – *Долина лісника* – **авт.**). Фронтон мисливського будинку повернутий до головної дороги. Крім того, планується звести два флігелі, будівництво яких буде завершено в листопаді цього року. Територію перед центральним мисливським будинком (палацом) упорядковують під парк, а неподалік побудують ри́бник для розведення форелі. Територія з палацом буде з'єднана з лівим берегом Тиси за допомогою дерев'яного моста, а через всю територію урочища Кузій збудують дорогу до міста Ронасек (*нині територія Румунії* – **авт.**), для прогулянкової їзди на конях».

Через рік заплановане здійснили. Мисливському палацу та прилеглим до нього угіддям дали назву «Рудольф», на честь наслідника престолу, який інколи приїжджав сюди на полювання.

Рудольф (1858-1889) – єдиний син австрійського імператора Франца Йосифа I та імператриці Єлизавети (Сісі), спадкоємець трону Австро-Угорської імперії, ще з дитинства був закоханий в природу Карпатського краю. З юначих літ активно займався мисливством, полював на ведмедів, оленів, диких кабанів, володів багатьма мисливськими трофеями з різних куточків Європи. Крім цього, був освіченим орнітологом, захисником рідкісних птахів (плямис-

тої зозулі, глухарів, тетеревів, грифів, орлів), спостерігав за ними, вів щоденник, описав майже 100 видів пернатих. Він – один з найкращих угорських аристократичних мисливців свого часу, учасник Міжнародної ради орнітологів у Відні. Друкував наукові статті (монументальні географічні та етнографічні) в різних мисливських виданнях.

На титульній сторінці «Недільної газети» за 31 липня 1887 року вміщено кілька фотографій: гірський потік Кузій, вид на мисливську хату «Рудольф» з боку урочища Долина лісника та вид з лівого берега Тиси. На сторінках часопису надруковано статтю про мальовничий край, етапи будівництва мисливського замку та флігелів, спорудження моста через Тису та облаштування прилеглої території в Долині лісника: «... Місце під будівництво мисливського палацу для кронпринца Рудольфа вибрав директор лісгосподарства Біккол.

Неподалік, з-під скелі на лівобережжі Тиси, тече бурхливий гірський потік. Навколо палацу красується лісовий масив з високими стрункими деревами, площею майже 10 гектарів. Раніше це плато і урочище біля Тиси належало державній казні. Внизу – дорога, яка веде до Галіції. За нею – понад 100 тисяч гектарів мисливських угідь, де можна було вполювати ведмедів. Навколо росли буки, лужанські дуби, а на протилежній стороні – неймовірної краси мішані смерекові, букові ліси. Щоб

побачити це все, побудували міст через Тису, яким проходили пластунські групи, здійснювали прогулянкові піші походи та їздили на конях. Над центральною дорогою, на підвищенні, де розташований палац, була прокладена добре продумана стежка зі спусками і підйомами на круті схили, доглянутий газон. Біля мисливського палацу, при вході на територію парку, встановлено два кам'яні стовпи з лісовою емблемою – букетом з 5 дубових листочків. Крім цього, до прилеглої гори облаштовано помірний підйом, а спуск – з природною простотою та відповідним смаком утворює парковий простір, посередині якого збудовано потужний фонтан. Басейн фонтана зроблено зі скельного каменю, а вода спрямована сюди з найвищого схилу, з боку мисливського будинку, де протікає потік Кузій. Він заселений фореллю, яку туди запустили працівники дирекції лісгосподарства, для втіхи наслідника престолу і його дружини. Для відпочинку подружжя неподалік русла потоку вимостили дорогу для їзди на конях і кареті (кочії).

План будівництва мисливського палацу і облаштування прилеглої території урочища Кузій упорядковувало міністерство земельного управління, а спорудив його лісничий відділ. Будівля – цегляна, 21x10 м. З обох боків (спереду і ззаду) обведена верандою. Подвір'я упорядковували угорські працівники. Меблі доставляло сюди ІІ-е столярське товариство з Будапешта. В палаці – тільки дві кімнати: одна – для подружжя наслідника, друга – для обслуги. У холодні дні кімнати опалювалися. При замку закріплений лісник, який у будь-яку хвилину міг поселити відвідувачів. По правий бік від мисливського палацу зведено дві добудови (флігелі 21x10 м.), які разом із замком півколом охоплюють широкий двір. Перший, ближчий до замку, будинок – для довірених гостей і обслуговуючого персоналу. Крізь нього, вздовж посередині, простягається коридор. Є ще чотири менші, спільні коридори, і вісім кімнат. У другому флігелі – вітальня для гостей, далі – кухня і кімнати для прислуги. Крім цього, облаштували прекрасну пивницю для зберігання продуктів і терем-холодильник.

Внизу в ущелині, побіля головної дороги, – будинок для охоронця-лісника, стійла для коней, карети (кочії) і приміщення для пошти і телеграфу.

Замість імператорського палацу – контора Кісв'янського ПНДВ Карпатського біосферного заповідника

Кронпринц Австрії РУДОЛЬФ; Долина лісника: ландшафтний дизайн європейського взірця

Поблизу – прекрасні гірські джерела, одне з яких використали для підведення питної води до будинків.

До осені цього року на двох гектарах буде облаштовано озеро (ставок) для риби, яке утворилося від проведення води, що тече з потоку.

Мисливський замок – неймовірно красивий за розміщенням, адже навколо – ліси, є багато можливостей для полювання. І це вселяє надію, що кронпринц Рудольф і його великосвітська дружина, принцеса Стефанія, будуть часто сюди навідуватися і ошасливають ці місця власною присутністю.

На жаль, головному принцу Рудольфу і його сім'ї не судилося сюди часто приїжджати. Востаннє він відвідав мисливський палац у лютому 1888 року, їдучи з Галиції до Угорщини через Мараморощину, де провів кілька днів. Майже через два роки після завершення будівництва в Кузьому, 30 січня 1889 року, під час нападу депресії кронпринц разом з юною коханкою Марією Вечера покінчив життя самогубством у мисливському замку Маєрлінг біля Відня.

Долю мисливського палацу «Рудольф» у Кузії описано у «Лісогосподарському віснику» (ERDÉSZETI LAPOK) за 31 грудня 1892 року. У невеличкій статті мисливського управління при міністерстві сільського господарства (VADÁSZATI TÁRCZA) йдеться про таке: «Замок – перлину мараморських Австро-Угорських державних лісів, який тривалий час залишався без господаря, наприкінці серпня 1892 року на 20 років орендував ерцгерцог Ав-

стрії, князь Австро-Угорщини, нащадок Габсбургів Йосип Агошт (троюрідний брат імператора Франца Йосипа I).

Вже вранці 1 вересня того ж року його цісарська і королівська величність, разом з управляючим мисливським господарством Лібітц Адольфом, прибули в мисливський палац у Кузьому, а згодом у супроводі лісного відправилися в цьому урочищі на полювання. Наступного дня полювали в лісах навпроти Кузього, на лівобережжі Тиси, неподалік містечка Ронасек, а 3 вересня в полюванні ведмедя у Великобичківському лісовому масиві Діброва...».

У роки Першої світової війни мисливський будинок майже не обслуговувався.

За чехословацької (у 1936 році масиви Кузії, Свидовець об'єднали в заповідні території) і угорської влад мисливський палац і прилеглі будинки часто пустували, поступово струхлявіли і розвалилися. Не приділялася належна увага урочищу і на початку радянської доби. Лише у 1974 році територія Кузього, спочатку як ландшафтний заказник, а у 1990 році як Кузійський заповідний масив (інша назва – Кузій-Трибушанський), стали заповідною територією у складі Карпатського біосферного заповідника.

Тими ж роками поряд із руїнами фундаменту колишньої мисливської хатини родини Габсбургів збудували новий мисливський будиночок. У оформленні інтер'єру зали брали участь великобичківські різьб'ярі Микола Юрашук та Олексій Паша. Останній на початку 1980-х років вирізбив обабіч будинку надвірні дерев'яні скульптури Діа-

ни, Венери, Пана та інших міфічних і казкових створінь. Сюди на відпочинок часто приїжджали високопосадовці та інші відомі постаті радянської доби. Зараз тут – природознавчий музей Великобичківського державного лісо-мисливського господарства.

Наразі туристичний маршрут «Кузій» пролягає мальовничою долиною вздовж потоку, через яворово-ясеневі ліси та букові праліси, до високої скелі, яку називають Соколине Бердо.

Ще один природний об'єкт – Ліс княгині Ержебет – знаходиться неподалік Географічного центру Європи, на околиці Ділового. Колись давно побутувала традиція на честь знаних і високоповажних персон насаджувати лісовий масив. На пошану представниці династії Габсбургів княгині Ержебет (Єлизавети) висадили незвичайний ліс: сюди доставили із далекого американського континенту цінні саджанці сосни Веймутової. Через певний час більшість із дерев через різні причини загинули. А нині від величного лісового масиву залишилося лише кілька десятків.

На території заповідника до сьогодні збереглися гірські букові праліси, які є об'єктом Світової спадщини ЮНЕСКО і лише незначною мірою зазнали впливу людської діяльності.

P.S. При написанні матеріалу використано публікації з угорських часописів «Недільна газета» (4 травня 1884 р., 31 липня 1887 р.), переклад – Тіводара Калинського та Єви Іллейш (веб-сайт «Arkanum»); путівник «Праліси в центрі Європи», 2005 р.

РАЙ ДЛЯ ОЛЕНІВ, КОЗУЛЬ І... КАЖАНІВ

СОКОЛИНЕ БЕРДО І ТРОПІЧНІ ДЖУНГЛІ

Заповідний масив Кузій-Трибушани площею 5000 га є частиною Карпатського біосферного заповідника. Він розташований у південно-східній частині відрогів Свидовецького хребта, із вершинами заввишки до 1409 м. За геологічними особливостями належить до Мармароського кристалічного масиву. Заповідна зона простягається далеко на північ, аж до міста Рахова. На території заповідника збереглися гірські букові праліси, які є об'єктом Світової спадщини ЮНЕСКО і лише незначною мірою зазнали впливу людської діяльності.

Вказівник біля будиночка спрямовує до скелі Соколине Бердо, відстань до якої – 2 км. Набір висоти – 400 м. Цей маршрут чарує спокоєм і занурює у світ, відмінний від нашого повсякдення. Стежка звивається вгору по улоговині вздовж однойменного потоку Кузій, що дзвінко біжить поміж білих

доломітових брил. Облаштована поруч із дорогою криничка вражає смаком кришталево прозорої води. Того, хто вперше потрапить у цей мальовничий край, здивує зелене різноманіття. Таке враження, що знаходишся посеред джунглів у тропіках. Величні буки, дуби та явори підступають впритул до потоку. Біля самої води росте вільха сіра. Обабіч виходять на поверхню мармуроподібні доломітові скелі, які є геологічною ознакою регіону. Білосірий доломіт пронизаний жилами білого кальциту. Деревя покриті мохом, плющем, скелі рясніють незліченними папоротями. Усе насичене вологою, над струмком висить вогкий туман.

Унікальність флори у заповіднику забезпечує своєрідний мікроклімат і особливе географічне розміщення. Високі південні схили Свидовецького масиву затримують теплі повітряні маси, що надходять із Верхньотисинської улоговини та перешкоджають прониканню холодного повітря. Завдяки цьому рівень вологості на території заповідника зростає, що сприяє поширенню

теплолюбних видів рослин. Ніде в Карпатах ми не бачили такої кількості рідкісних папоротей та орхідних. Серед них – ніжний і витончений асплений волосовидний та могутній листовик сколопендровий (тур-язик), зозулинець та інші. На березі потоку трапляються зарості кремени білої, величезне листя якої за розміром сягає парасольки. Науковці Карпатського біосферного заповідника нарахували в Кузії 26 видів рослин, що внесені до Червоної книги України.

У КУЗІЙСЬКИХ ШТОЛЬНЯХ ЖИВУТЬ РІДКІСНІ КАЖАНИ

Роздивлятися рідкісні рослини, збирати кольорове і біле каміння у лоні струмка, милуватися химерними скелями, серед яких де-не-де видніються отвори, схожі на печери, можна нескінченно. Раптом ліворуч від стежки помічаємо прямокутний отвір у скелі, з якого віє холодом. Вхід заграбований, всередину потрапити не можна. Печера рукотворна, прохід углиб гори, заввишки у зріст людини, губиться в пільмі, подекуди видніються напівзгнилі дерев'яні опори. Це – одна з двох покинутих геологорозвідувальних штолень, яка має довжину 33 м.

Наприкінці 60-х років минулого століття тут велися роботи, що мали відповісти на питання про вміст у породах дорогоцінних металів, зокрема золота. На щастя, цього золота геологи не знайшли, бо природний дивосвіт Кузього був би навіки втрачений у гонитві за жовтим металом. Сьогодні обидві штольні є об'єктом дослідження і охорони науковців Карпатського біосферного заповідника. Вхід до них закритий через небезпеку обвалів. Штучні

печери стали домівкою та місцем зимівлі для багатьох видів кажанів, 6 із яких – дуже рідкісні.

Продовжуємо подорож вгору за течією потоку. Час від часу трапляються написи, що застерігають звертати зі стежки і заглиблюватися у заповідну територію. Підходимо до місця, де в Кузій впадає ліва, досить потужна притока. Неподалік облаштоване місце відпочинку. Залишаємо долину: стежка різко повертає на схил гори. Вона веде живописним серпантином через буковий праліс до верхньої штольні, значно довшої за попередню. Її довжина сягає понад 400 метрів.

Якщо в першій сухо, то з другої витікає прозорий струмок, який біжить додолу схилом. Біля входу до штольні є невеличкий майданчик, нижче видніються осипи світлої породи, а неподалік у лісі, біля повороту стежки, можна розгледіти залишки фундаменту якоїсь споруди. Через широку решітку на вході бачимо старі бруси дерев'яного риштування. Частково опори зігнили, а деякі вже впали. Добре помітні доломітові породи стінок виробки та камінці на дні струмка. Більші розміри штольні сприяють тому, що тут, окрім кажанів, живуть печерні види комах і земноводних.

РЕЛІКТОВИЙ ТИС, ЦІННА МОДРИНА І СЕКВОЇ-ГІГАНТИ

Звивистий маршрут виводить до групи білих скель – це Соколине Бердо. На перший погляд, їх висоту оцінити важко, оскільки місцями стежка проходить безпосередньо під скельною стіною. Висота декотрих становить понад 30 метрів. Цей масив виправдовує свою назву, адже служить домівкою для однієї з 10 пар беркутів, що залишилися в Українських Карпатах.

Біля скель згрупувалася популяція тиса ягідного. Це реліктова порода дерева, що дожила до нашого часу з дольодовикового періоду (збереглися 4000-літні дерева). У заповіднику тис зростає дуже повільно і здебільшого в кущовій формі. Колись саме ця порода утворювала карпатські ліси, але не змогла відновитися після жорстокого вини-

Соколине Бердо

Місце для відпочинку туристів; закінута геологорозвідувальна штольня

щення людиною. Деревина тису тверда і важка, має червоний блиск. У давнину його звали «червоним деревом», «негний-деревом» і дуже цінували. Проте не слід забувати, що пагони і шпильки тису смертельно отруйні. Всі дерева в урочищі марковані, за ними ретельно спостерігають працівники Карпатського біосферного заповідника.

Обережно підіймаємося поміж скель і виходимо на найвищу точку Берда, з якої відкривається мальовничий краєвид на Кузійську котловину. Тут, на скелях, зростає багато ендемічних видів рослин. Численні карликові форми дерев в оточенні мохів і лишайників створюють особливу атмосферу на вершині. На протилежному боці улоговини видніється ще один мармуровий скельний масив — Довге Бердо. Маршрут до цих скель не прокладений і навідуватися туди можна тільки працівникам заповідника.

Заповідна зона є надійною схованкою для копитних ссавців: оленів, козлів та кабанів. Серед хижаків тут трапляються рись, лісовий кіт й іноді — ведмідь. Зважаючи на неконтрольовану жагу місцевих мешканців до полювання, у заповіднику тварини почувають себе більш-менш безпечно.

Благівійну тишу цієї місцини не хочеться порушити словом. Хоч іноді навіть на вершину Берда чути звуки техногенного походження — це шум румунського потягу, що рухається під вершинами навпроти. Можливо, завдяки великій кількості саме таких незначних деталей з'являється відчуття, що знаходишся десь в іншій країні, в іншому часі.

Досліджувати заповідний масив, окрім зазначеного маршруту, можна радіальними походами з сусідніх сіл: Ділового, Лугу, Косівської Поляни. З цих маршрутів відкриваються чудові краєвиди на гірські масиви Марамаросів, Свидівця та Румунських Карпат. Видніється долина Тиси, яка тут вгамовує свій гірський норов. Села на лівому березі річки знаходяться вже на території Румунії, і звідсіля виглядають більш доглянутими.

На хребтах, що оточують Кузійську котловину, вікові буки іноді поступаються місцем пишним модринам. Ці

хвойні дерева восени скидають свої голки, як і листяні породи. Основним ареалом модрина на Закарпатті є високогір'я у Рахівському районі.

На одному зі схилів неподалік села Луг височіють дерева-прибульці. Це три гігантські 30-метрові секвої столітнього віку. Про походження цих велетнів з Північної Америки місцеві жителі вже давно забули. Швидше за все, секвої з'явилися тут завдяки австро-угорським лісівникам із саджанців, привезених з-за океану. Кажуть, що спроби українських лісівників виростити у Карпатах найбільші на планеті дерева закінчилися невдало.

На жаль, сьогодні в Україні статус заповідника не гарантує відповідної охорони території. Про це свідчать численні порушення на заповідних територіях: вирубки лісів, засилля любителів позашляховиків, квадроциклів, побудова міні-ГЕС. Хочеться, щоб таких територій, як Кузій, де втручання у флору та фауну мінімізоване, у Карпатах побільшало. Й аби людина на природі почувалася не господарем, а гостем.

Станіслав ГАЛАМБА
Журнал «Унікал – Унікальні
місця Закарпаття»,
м. Ужгород

Фотознімки Василя ЗЕЛІНСЬКОГО

З цього джерела пив колись воду
кронпринц Австрії РУДОЛЬФ;
кажан – нинішній господар
кузійських штолень

ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «СИНЕВИР» ТА ЇХ РОЛЬ У КУЛЬТУРНОМУ ЛАНДШАФТІ

Юрій БАБІЧИН,
начальник відділу
еколого-освітньої роботи
Національного природного
парку «Синевир»,
с. Синевир
Закарпатської області

Національний природний парк «Синевир» розташований у Міжгірському районі Закарпатської області України. Його територія становить 43 тис. га. У межах парку знаходиться 5 населених пунктів, загальна чисельність жителів складає близько 20 тисяч осіб. Перші поселення на цій території з гірським ландшафтом сформувалися на початку XV ст. Жителі сіл були віруючими людьми, тож, попри злидні і

голод, важкі умови побуту і праці, знаходили можливість будувати дерев'яні церкви. Культіві споруди гармонійно вписувалися у навколишній ландшафт, своїми архітектурними формами ніби наслідували схили гір. Церкви у тоді ще невеликих селах створювали сакралізацію навколишнього культурного ландшафту. Це були храми, які поділялися на три частини – бабинець, нава і вівтар. Будівлі завершували двосхили дахи, покриті гонтом. Обов'язковим елементом була вежа, що тягнулася вгору над вхідною частиною церкви.

Найдавнішим храмом, що зберігся в межах Національного природного парку «Синевир», є церква Святого Духа у селі Колочава.

Напис на одвірку цієї споруди засвідчує, що вона зведена у 1795 році.

Це тридільна церква з двох зрубів, досконала в пропорціях, головні об'єми збалансовані по горизонталі і вертикалі. Вежа споруди завершена бароковим ансамблем, а це гранчаста баня з дахом та кулястий купол з хрестом, дах гонтовий. На даху, що над вівтарем і навою, також встановлені кулясті куполи з хрестами. Первісно об'єкт споруджувався без єдиного гвіздка; використовувалися дерев'яні чопки.

У період Радянського Союзу у церкві Святого Духа заснували музей атеїзму. Зі здобуттям Україною незалежності тут створено церкву-музей. Старі церковні книги, документи, ікони – усе це презентовано для огляду, однак найцікавішим експонатом є сама церква, вік якої перевищує два століття.

У селі Негровець у 1818 році на невеликому пагорбі була споруджена дерев'яна церква Святого Михайла.

Ця споруда має тесані колоди зрубів, стрічку піддашшя, квадратну вежу з аркадою, вкрита чотирисклним шатром, з якого тягнеться високий шпиль. Дах гонтовий. На даху над навою і олтарем відсутні хрести. Форми храму гармонійно збалансовані. Поряд з церквою збереглася й дерев'яна дзвіниця, яка становить двоярусну каркасну споруду, і це є характерно для більшості дерев'яних дзвіниць регіону Національного природного парку «Синевир».

У найбільш високогірному селі України Синевирській Полянці, що знаходиться у північній частині НПП «Синевир», збереглася дерев'яна церква Покрови Пресвятої Богородиці, яка датується 1817 роком. Споруда знаходиться на висоті близько 900 метрів над рівнем моря у центрі села. Її вежу видно майже з усіх кінців населеного пункту, вона підкреслює сакральну складову культурного ландшафту. Для храму характерний бароковий стиль. Вежа

Церква Покрови Пресвятої Богородиці (1817 р.), с. Синевирська Поляна

складається з гранчастої бані, чотири-схилого даху, над яким «наростає» куполоподібний елемент. На ньому квадратний барабан, який вінчає купол з хрестом. На даху над навою і вівтарем – хрести без куполів.

Первісно дах церкви був покритий гонтом. У 20-х роках XX ст. дах і фасад церкви повністю вкрито бляшаним покривом, який заховав дерев'яний матеріал. Біля церкви також збереглася дерев'яна двоярусна дзвіниця з декоративним куполом. За переказами старожилів, у селі Синевирська Поляна перший дерев'яний храм споруджено у 30-х роках XVII століття в урочищі Болото, який не зберігся.

Церква Святого Духа у Колочаві, церква Святого Михайла у Негрівці і церква Пресвятої Богородиці у Синевирській Полянці є пам'ятками архітектури національного значення і найбільш цінними свідками минулого про традиції будівництва культових споруд у регіоні сучасного Національного природного парку «Синевир». Окрім них, в межах НПП «Синевир» споруджено ще 6 дерев'яних церков, а саме:

- церква Святої Трійці, 1928 р. (село Колочава);
- церква Успіння Пресвятої Богородиці, 1928 р. (село Вільшана);
- церква Покрови Пресвятої Богородиці, 1999 р. (село Синевирська Поляна);
- церква на честь ікони Божої Матері «Нечаяна радість», 2002 р. (село Колочава);
- церква Переображення Господнього, 2000 р. (село Свобода);
- церква Петра і Павла, 2013 р. (село Свобода).

Зведення ще однієї дерев'яної церкви розпочато в 2014 році у Синевирській Полянці.

При спорудженні цих нових дерев'яних храмів будівничі частково намагалися продовжувати архітектурні традиції, характерні для культових споруд у регіоні. Але також почали використовувати й нові матеріали, змінювати форми. Замість гонту для покрівлі використовувалася бляха, яка є більш довговічною, але у естетичному плані і у контексті традиції та місця дерев'яної церкви як цілісного об'єкта в культурному ландшафті – це програваний варіант. Серед храмів, зведених за останнє століття, лише церква на честь ікони Божої Матері «Нечаяна радість» у Колочаві покрита дранкою і найбільш

Церква Святого Михайла (1818 р.), с. Негровець

повно відповідає архітектурним традиціям храмового будівництва регіону.

В усіх наявних у межах НПП «Синевир» дерев'яних церквах православними і греко-католицькими релігійними громадами проводяться богослужіння, за винятком церкви Святого Духа, де функціонує музей. НПП «Синевир» взаємодіє з релігійними громадами, зокрема, сприяє у виділенні деревини для здійснення необхідних ремонтних робіт на даних об'єктах. Парк також дбає про збереження пам'яток дерев'яного зодчества, які є вагомим складовим історико-культурної спадщини Закарпатського регіону України. Вони також відіграють роль сакралізації культурного ландшафту, надають йому додаткову естетичну родзинку. Важливою роботою НПП «Синевир» задля збереження традиційної архітектури в регіоні стало впровадження проекту «Дерев'яна

архітектура в культурному ландшафті: виклики сучасності», який підтриманий Європейським Союзом. Проект має за мету попередити деградацію цінних культурних ландшафтів і запровадити нові, економічно життєздатні і соціально прийнятні підходи до збереження автентичності та цілісності унікальної культурної спадщини, втіленої в дерев'яній архітектурі.

Література

1. Дивовижний край легенд. – Ужгород, 2004. – С. 5.
2. Національний природний парк «Синевир». – Харків, 2013. – С. 19.
3. Синевирська Поляна. Історія і сучасність. Ужгород: Тімпані, 2012. – С.78.

Іванна ЧЕЙПЕШ,
кандидат педагогічних наук,
доцент Ужгородського
національного університету

МАНДРІВКИ

ОЧІ І СЕРЦЕ ВИНДОЛА

ТУРИЗМ ЯК ПІЗНАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІКУЛЬТУРНОСТІ

Є на Землі місцини, до яких, не забуваючи малої і великої батьківщини, буквально прикипаєш серцем. Вони не тішаються голосною славою, не претендують на особливу окремішність, але того, хто бодай раз, і навіть випадково, побував тут, неминуче прив'язують до власної орбіти. Хорватське містечко Новий Винодольський (Novi Vinodolski) належить саме до таких. У чому полягає магія його притягувальної сили? – відповідь на це запитання для українського мандрівника не тільки цікава, але й, безумовно, повчальна...

Розташований Новий Винодольський на Адріатичному узбережжі, за 10 км (на південь) від Цріквениці, за 23 км (на північ) від Сєня, центрального «града» Приморсько-Горянської жупанії, до якої належить в адміністративно-територіальному плані. Населення його (як запевняє «Вікіпедія») складає

3 988 чоловік, предки яких ще в сиву давнину облюбували вузьку смужку родючої тверді між горами і морем; 5 131 чол. мешкає у всій довколишній окрузі. «Нові» – так ласкаво називають свою маленьку батьківщину місцеві – дорогоцінна перлина Цріквеницько-Винодольської рів'єри. Щорічно помилуватися нею приїжджають не тільки туристи з близьких і віддалених країн Європи, але й з інших континентів. Вабить їх не тільки кришталево чисте море (такого не зустрінеш, скажімо, в «розкручених» Опатії чи Дубровнику), але, без перебільшення, велика і слава історія провінційного містечка. Втім, поняття «провінція» у хорватському розумінні часто-густо не відповідає українському...

«Град» Новий Винодольський, як і вся довколишня округа (в тому числі таємничий острів Крк, що мальовничо розлігся посеред моря на відстані дванадцяти миль від берега), у середньовіччі належав хорватській князівській династії Франкопанів. Вони збудували тут (і не тільки) свій замок (XII ст.), ревно оберігали володіння від експансії турків, венеціанців, а пізніше – австрійців. Врешті-решт рід Франкопанів припинив існувати, вщент винищений імперіальними потугами Габсбургів. Ще давніша історія цього дивовижного краю зафіксована численними пам'ятками римської культури, артефактами різних епох. Варто зазначити, що топоніміка тут часто-густо проявляється у кількох варіантах. Скажімо, острів Крк древні римляни величали (у часи свого панування) Куріптою, італійці – Велья, австрійці – Вєгл. Власною назвою по-слогоувалися, зокрема, й французи... Не менш драматичною видалася і доба

становлення суто хорватської державності. Саме Новому Винодольському країна завдячує найстарішим правовим кодексом («Винодольський закон»), проголошеним у 1288 році. Статус одного з найдревніших центрів хорватської культури подарувала «граду» бібліотека (narodne kniznice i citaonice), започаткована 1875 року з ініціативи місцевого священика Йосипа Мазуранича. Протягом кількох століть вона зробила чималий внесок у боротьбу з германізацією, мадяризацією, відстоювала і формувала власні звичаї і традиції. Нині її фонд складає 8858 книг і 12 назв періодики. Бібліотека за різних епох видавала ряд часописів («Gospodarski list», «Narodne novine», «Vijenac», «Primorac» та ін.), що продовжує робити й сьогодні («Novinljanski zbornik»). Сучасні місцеві літератори завдячують їй (зокрема директору Барбарі Калань-Буткович) також періодичними збірниками поезії і прози. Цілковиту підтримку, глибоке пошанування національних надбань, на нашу думку, яскраво засвідчує ось такий факт: в урочистому відзначенні 170-річчя бібліотеки (15 листопада 2015 року) брала активну участь не тільки місцева влада (градоначальник Олег Буткович, жупан Приморсько-Горянської жупанії Златко Комадіна), але й високі державні достойники зі столичного Загреба... І книгозбірня, і народний музей, і мис-

**«Небесні лабіринти»
Винодольського краю;
окраса Цріквеницько-
Винодольської рів'єри –
місто Новий Винодольський,
Хорватія**

тецька галерея «Тупас», в якій виставляються полотна художників зі всієї Хорватії і сусідніх країн, розташовані у стінах древнього замку Франкопанів, що витримали поважну часову облогу. Поруч – римо-католицька церква Св. Філіпа і Якова (XIV ст.), старовинна єпископська резиденція, оновлена єпископом Іваном К. Єжічем (1779-1833 рр.), найпримітніша візитівка древнього міста – дзвіниця, збудована у 1909-1912 рр. на місці церкви Св. Фабіана і Себастьяна (1496 р.). Трішки далі, на узбережжі, поруч з «маріною» (причалом для моторних човнів і невеличких прогулянкових суден), розташовані отчий будинок і пам'ятник уродженцю Нового Винодольського – поету, лінгвісту, найважливішій фігурі в культурному житті Хорватії середини XIX століття Івану Мазураничу... Відрадно, що до участі у всіх культурологічних акціях, які відбуваються в осерді «старого града», що гордо височіє над морем, широко залучається строкатий, спраглий до спілкування і розваг контингент відпочивальників, який розмовляє різними мовами світу. Особливою популярністю у гостей, до прикладу, користується славнозвісний фестиваль «Ружіца Винодола». Це – своєрідне свято місцевих звичаїв і традицій, приурочене першопочаткам історії Нового Вино-

дольського. Воно, скрашене пишними карнавалами і театралізованими дійствами, щедро знайомить гостей з набутками матеріальної і духовної культури хорватів, наповнює людські серця приязню добросусідства. Ще один яскравий фестиваль – «Noviljanski mesopust» – проголошений нематеріальним культурним надбанням Республіки Хорватія, проводиться під патронатом її Міністерства культури.

...Початком туристично-рекреаційної індустрії, яка нині у Новому Винодольському буквально процвітає, напевно, слід вважати побудову першого міського готелю (1878 рік). Згадуваний вище часопис «Noviljanski zbornik» детально знайомить своїх читачів з періодом її становлення, публікує світлин давніх пляжів, відпочинкових вілл. Багато з них збереглися донині. Безперечно, їм важко конкурувати, скажімо, з можливостями суперсучасного оздоровчого п'ятизіркового комплексу «Novi-Spa Hotels and Resort». До послуг тих, хто знайшов можливість (у першу чергу фінансову) поселитися в ньому, окрім принад ласкавого моря (катання на човнах, скутерах, водних лижах, підводне плавання і полювання тощо), фешенебельні номери, криті басейни, сауни, тренувальні зали, численні бари і ресторани, високоякісна обслуга. Намагається не відставати від нього й

п'ятизірковий готель «Lisanzj». Проте у Новому Винодольському – десятки приватних невеличких готелів, притулків, вілл, ціна за проживання в яких не сягає захмарних висот. Загалом довжина міських пляжів, часто-густо облаштованих, наче пташині гнізда, на рожевих скелях, сягає двадцяти п'яти кілометрів... За 205 метрів від берега – загадковий символ приморського міста, острівець Св. Маріна з невеликою церквичею імені його святого патрона, що належить добї римської готики. Острівець демонструє багате рибальське минуле округи, тут також встановлено вісім міток для визначення напрямків вітру (роза вітрів)...

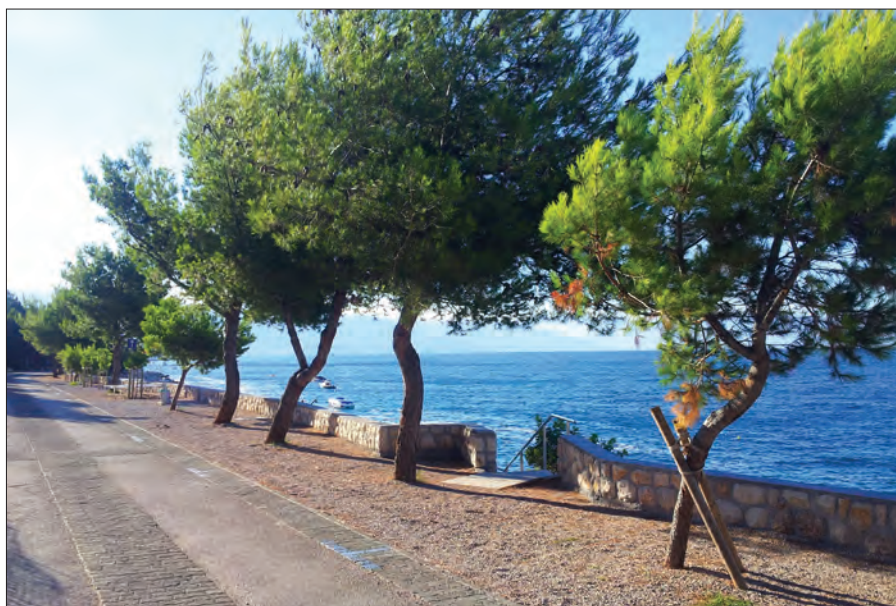
Якщо наскучить засмагати на покритих дрібною галькою затишних міських пляжах, вас обов'язково покличуть загадки і таємниці сателітних місцин. Щоб дістатися, наприклад, до... «небесних лабіринтів», потрібно не летіти, а їхати власним або екскурсійним авто, проминувши близькі Повіле, Кленовіцу, Крмпоте Поле, в село Омар, розташоване на відстані 10-12 кілометрів від Нового Винодольського. Вони пов'язані з астрономічними, космологічними уявленнями місцевих мешканців та їх предків, позитивно, на думку гідів, впливають на всю округу, підсилюючи її земний баланс. Люди, заряджені потужною енергетикою «не-

бесних лабіринтів», наче наворачтаються до першовитоків свого існування, здійснюють успішний пошук власного місця під сонцем. Ось перелік кожного з десяти: любові і творчості; перевтілення; життєстійкості; емоцій; сили (влади); енергії; приязні; мудрості; Ганеша (індуїстський бог карми, що допомагає долати всі перешкоди). Достовірно невідомо, хто і коли, використовуючи балканський білий камінь, виготовив ці лабіринти, але жодного сумніву не викликає: вони цілком природно вписалися в адриатичний пейзаж, додаючи йому особливої сакральності...

Проте дух захоплює, коли піднімаєшся на так звані «відіковці» (англійською – belvedere), красномовно названі «очами Винодола». Цих оглядових майданчиків – кілька й обійтися без їх короткого опису просто таки неможливо. «Кук» (301 м н.р.м.) – дозволяє панорамно обсервувати всю Цріквеницько-Винодольську рів'єру і прилеглу до неї долину, Кварнерську затоку. «Свіба» (753 м н.р.м.) – погляд на Кварнерську затоку, хребти Велебіт і Учку. «Градiна» (379 м н.р.м.) – розташована за 600 метрів від ще одного колись славного франкопанського замку («гра-

**Середньовічні вулиці
Нового Винодольського,
описані оборонними валами;
міські затишні набережні,
озеленені деревами
хвойних порід;
автівки і човни – не розкіш,
а засіб пересування;
бруківка, яка пам'ятає
княжу добу Франкопанів**

діни»). «Махавіца» (781 м н.р.м.) – милування морськими і гірськими пейзажами аж до Сельця, населеного пункту на самому початку Цріквеницько-Винодольської рів'єри. «Плідва» (573 м н.р.м.) – погляд на старовинне місто Цріквеницю, яке свою промовисту назву отримало, звісно, від церкви Блаженної Диви Марії, перебудованої 1412 р. князем Ніколо Франкопаном. «Сліпіца» (446 м н.р.м.), останній у нашому списку «відіковац», – погляд на оспівану в місцевому фольклорі гору Грізан... Якщо вам не достатньо візуальних контактів з близьким і далеким довкіллям, ви можете розширити зону свого активного відпочинку: лишень за сто кілометрів від Нового Винодольська розташований славнозвісний національний парк Хорватії «Плітвицькі озера» – об'єкт Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО. Або ж (як це роблять тутешні відпочивальники з Німеччини, Данії, Швейцарії, Англії) для розмаїття вражень здійснити на день-два автопроменаду у близькі Словенію, Італію...

...Туристам, що походять із Закарпаття (де, за переказами, знаходилася прабадьківщина нинішніх хорватів до їх переселення на Балкани), звично розпізнавати у мові місцевих знайомі слова, як і милуватися вражаючими краєвидами. Чого варті у цьому сенсі благословенні Українські Карпати! Незвичним, на жаль, є споглядання хорватських доріг і шляхів воістину європейського рівня та всю прилеглу до них інфраструктуру. І повсякчас дивуватися: чому у рідних горах не вдається зреалізувати щось подібне?! Подоброму заздриш, скажімо, вмінню і бажанню нововинодольців не тільки плекати національну пам'ять, але й доглядати та облагороджувати маленьку батьківщину: будинки і площі, вулиці і хідники, моли і пляжі, парки і сквери. Без численної армії прибиральників і чиновників, що за добрі гроші (з людських кишень) ними повелівають. Без хамства, здирництва, корупції... Прозорі відповіді на це та інші риторичні запитання українського повсякдення і допомагають знаходити наші мандрівки у близькі і далекі країни...

P.S. Автор статті висловлює щиру вдячність високоповажній пані Ядранці Янкац із Загреба за ласкаве знайомство з її рідним Винодольським краєм.

Див. стор. 134-135

1. Церква Св. Філіпа і Якова та дзвіниця.
2. Єпископська резиденція.
3. Казковий «старий град».
4. Історія – понад усе!
5. Запрошує вілла «Розалія».
6. Нововинодольський пляж.
7. Середньовічний замок князів Франкопанів.
8. Такими дорогами тішитися Новий Винодольський.
9. Древня церквця Св. Миколая.
10. Одна з урядових будівель.
- 11, 12. У місті дбають про ландшафтний дизайн.
13. Тут буде нова «маріна» (порт).

Старовинна бібліотека
міста Новий Винодольський (1875 р.)

ТВЕРДИНЯ НА РІВ'ЄРІ

Хорватське місто
Новий Винодольський –
«Мекка» для європейських туристів

Фотознімки Івонни ЧЕЙПЕШ

ПОГЛЯД НА СТОСУНКИ ЛЮДИНИ І ЖИВОЇ ПРИРОДИ З ПОЗИЦІЇ ІДЕАЛІСТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ

*Ярослав ДОВГАНІЧ,
завідувач зоологічної
лабораторії Карпатського
біосферного заповідника,
м. Рахів*

Сучасна філософія ділиться на дві рівнозначні течії, жодна з яких не довела свою абсолютну істинність – матеріалізм та ідеалізм. Різниця між ними полягає в тому, що у Всесвіті визнається первинним, а що вторинним – матерія або дух. Матеріалізм первинною і вічно існуючою вважає матерію, а дух – її породженням. Ідеалізм первинним і вічним вважає дух, який породив матерію.

Грунтуючись на цих двох основних видах світогляду, сьогодні існують два основні погляди на природу: 1) жива природа виникла і сформувалася з неживої в процесі еволюції, яка триває й сьогодні; в її основі лежить принцип «виживає більш пристосований» (матеріалізм); 2) природа створена Духом (Богом, Творцем, Всесвітнім Розумом) і в неї від початку були закладені закони, за якими вона функціонує (ідеалізм).

Більшість науковців-біологів тримаються еволюційної теорії, однак чимало всесвітньовідомих вчених вже прийшли до висновку, що жива природа була створена. Не буду вдаватися до дискусії, які погляди більш правильні. Хочу тільки запропонувати подивитися на природу з позицій ідеалізму як рівноправного філософського напрямку, що має право на існування.

Отже, згідно з ідеалістичним світоглядом, жива природа з'явилася в результаті розумного задуму. Тому вона повинна бути втіленням якоїсь мети. Думаю, всі погодяться, що створення живої природи на всій планеті вимагало б розуму, який значно перевищує

людський. У зв'язку з цим доречно визнати – якщо існує розум, вище організований, ніж людський, то людина не може збагнути всього того, що задумав цей вищий розум. Крім того, те, що створив вищий розум, буде, імовірно, більш досконалим, ніж творіння нижчого розуму. Напевно, ніхто не заперечить, що прилад, спроектований талановитим високоосвіченим інженером, буде набагато досконалишим, ніж механізм, сконструйований людиною, яка не має інженерних здібностей і відповідних знань.

Таким чином, якщо жива природа, включаючи людину, задумана і створена Вищим Розумом (Богом), то спроби людей її підправляти виглядають так, ніби дитина молодшого шкільного віку з допомогою молотка і викрутки намагається вдосконалити конструкцію такого шедевра сучасної інженерної думки, як космічний корабель.

Розглянемо такі дії людини на прикладі вовка. Якщо вовк є одним із до-

сконалих Божих творінь і був створений як важлива функціональна складова частина природних екосистем, то спроби людини винищити вовка нагадують спроби дилетанта викинути якусь деталь з автомобільного мотора, яка йому здається зайвою або навіть шкідливою. В такому разі боротьба людей з вовком – це конфлікт інтересів Творця природи і одного з його творінь. Чи розумно людині, яка є Божим творивом, іти супроти інтересів і цілей свого Творця? Результат такого конфлікту не важко спрогнозувати.

Навіть матеріалісти визнають, що жива природа має дуже досконалу будову. Практика життя вже ясно показала, що ми зі своїм людським розумом не можемо нічого в ній поліпшити. Усі наші поліпшення в результаті виявляються погіршеннями. Чи не варто би краще постаратися зрозуміти закони, за якими функціонує жива природа, щоб використовувати її ресурси, враховуючи ці закони? Адже ігнору-

вання будь-якого закону тягне за собою кару – чи це юридичний закон, чи моральний, чи хімічний, чи фізичний, чи біологічний...

Якщо придивитися, як тонко припасовані одна до одної складові частини природних екосистем, то побачимо, що кожний живий організм у природі має все необхідне для свого існування. Проблеми з'являються тоді, коли людина щось порушить у тонкому механізмі екосистеми. Все це дозволяє припустити – якщо людина теж була створена з якоюсь метою, то Конструктор мусив передбачити все необхідне для її життя. Якщо ж ми, люди, користуємося природними ресурсами, керуючись тільки власними інтересами і бажаннями, не знаючи Вищого задуму, то обов'язково вийдемо за рамки цього задуму. Що зробить конструктор, коли якась деталь у створеному ним механізмі починає працювати не відповідно до його задуму? Ймовірно, він її підправить, або вилучить, якщо підправити не вдається, і замінить іншою.

Сучасна наука вивчає навколишній світ спираючись на аксіому, що Бога не існує. Однак, якщо Бог все-таки існує, то таке вивчення приречене на невдачу. Це все одно, що намагатися дослідити, як працює радіоприймач, апріорі вважаючи, що радіохвилі не існує. Тому вивчення живої природи з позиції існування Творця могло б допомогти одержати принципово нові знання, необхідні для вирішення багатьох сучасних екологічних і багатьох інших життєво важливих для людини проблем.

Більшість людей, які вірять в існування Творця, черпають свої знання про нього з Біблії. Вони визнають, що Біблія натхнена Богом, тобто, що її писали люди, якими керував Бог. Цю думку підтверджує той факт, що ця книга містить інформацію, яку древні люди не могли одержати з допомогою свого власного розуму. Наприклад, у Біблії понад 2 тис. років тому вже було записано, що земля кругла (Ісаї 40:22) і висить ні на чому (Йова 26:7). Однак людство ще майже 1,5 тис. років після цього вважало, що земля плоска і тримається на трьох слонах, трьох китах або трьох черепахах – кому як більше подобалося. У Біблії є навіть згадка про генетичний код (Псалом 139:16), який люди відкрили тільки у XX столітті.

Крім того, у Біблії міститься чимало пророцтв про події, які на час написання ще не відбулися, а мали статися через сотні, а то й тисячі років. Яскравим прикладом таких пророцтв є пророцтво про падіння Вавилону, де за 200 років наперед було передречено ім'я завойовника (цар Мідоперсії Кір) та спосіб захоплення міста (води з річок, що оточували місто, будуть відведені, а ворота не будуть зачинені) (Ісаї 44:27, 28; 45:1, 2). Історія підтверджує, що все саме так і сталося. Варті уваги також численні пророцтва про Ісуса Христа, записані за сотні років до його появи на землі (наприклад, Псалом 22:1, 7, 8, 18 та ін.). Усі вони сповнилися, що підтверджено багатьма записаними свідченнями (Євангелія від Матвія, Марка, Луки та Івана). Те, що

Ісус, якого називали Христом, дійсно жив на Землі у першому сторіччі, підтверджують і відомі історики, яких важко запідозрити у симпатіях до християнства, такі як Тацит, Светоній, Пліній Молодший, Йосиф Флавій. Сучасна наука також визнає факт існування Ісуса Христа. Так, у виданій 2006 року книжці «Ісус та археологія» сказано: «Жоден визначний вчений наших днів не ставить під сумнів того, що жив євреї, на ім'я Ісус, син Йосипа; [вчені] охоче визнають, що тепер ми досить багато знаємо про його вчинки та основні вчення» («Jesus and Archaeology»).

Якщо біблійні пророцтва до цього часу сповнювалися з точністю один до один, то можна припустити, що так само сповняться пророцтва і про майбутнє. У зв'язку з цим привертає увагу одне пророцтво, записане у Біблії. У книзі «Об'явлення» мовиться про те, що Творець уже визначив час, коли він знищить тих, хто нищить землю (Об'явлення 11:16). Дуже серйозне попередження для тих, хто живе за принципом «після мене хоч трава не рости».

На основі такого аналізу можна зробити висновок, що проблеми, які мало людство протягом всієї своєї історії, були спричинені тим, що люди постійно діяли всупереч встановленим Творцем моральним законам. Якби люди не тільки визнавали богонатхненість Біблії, але й намагалися б керуватися нею у своєму житті, то проблем у людства було б значно менше. А зараз, напевно, слід очікувати, що людству за свої діяння доведеться відповісти перед Тим, хто створив нашу планету і все, що на ній.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біблія або Книги Святого писання Старого і Нового заповіту (пер. І. Огієнка). – Українське біблійне товариство, 1995.
2. Письма Плиния Младшего: Кн. I–X / Изд. подгот. Сергеевко М.Е., Доватур А.И. – 1-е изд. 1950 г.; 2-е изд., перераб. 1982. – X, 96.
3. Тацит Корнелий. Сочинения в двух томах. Том I. «Анналы. Малые произведения». Науч.-изд. центр «Ладомир». – М., 1993. – XV, 44.
4. Транквилл Гай Светоний. Жизнь двенадцати цезарей. – М.: Наука, 1993. – «Божественный Клавдий», XXV, 4.
5. Флавий Иосиф. Иудейские древности. / Пер. Г.Г. Генкеля. – СПб., 1900. В 2 т. – XX, 9.
6. James H. Charlesworth. Jesus and Archaeology. – 2006 – ISBN: 978-0-8028-4880-2 – 766 P.

ПОСЛАНЕЦЬ ВІКІВ

АРХІТЕКТУРНИЙ КОМПЛЕКС УЖГОРОДСЬКОГО КАФЕДРАЛЬНОГО СОБОРУ ТА РЕЗИДЕНЦІЇ МУКАЧІВСЬКИХ ЄПИСКОПІВ ЯК МАЙБУТНІЙ ОБ'ЄКТ ВСЕСВІТНЬОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО

Головне місто Закарпатської області Ужгород є одним із найдавніших в Україні. Слов'янські поселення були тут вже у VI-IX ст., а укріплений замок відомий з IX ст., коли він належав легендарному князю Лаборцю. У замку, посеред парку, розкопано фундамент найдавнішого костелу (збудований у середині XIII ст., згорів у 1728 р.), в якому 24 квітня 1646 р. підписано Ужгородську унію – відновлення єдності зі Святим Престолом.

Теперішній кафедральний собор (колегіальна єзуїтська церква) почав будувати на Замковій горі граф Іван Другет у 1640 р. У 1644 р. будівництво майже закінчили, але перешкодила війна між Трансильванією та Австрією.

Під час війни споруду було дуже пошкоджено. У 1645 р. І. Другет помер, а будівництво собору і монастиря закінчила в 1646 р. його жінка, хорватка за походженням, Анна Якушич, після чого сюди перевели єзуїтську колегію з міста Гуменного (Словаччина) – родинного маєтку Другетів. Собор зазнав значних руйнувань під час визвольної війни угорського народу в 1703-1711 роках, але в 1718 р. у ньому уже проводилася Літургія. У 1773 р. папа Климентій скасував орден єзуїтів, а в 1775 р. австрійська імператриця Марія-Терезія грамотою від 1 березня передала споруду Мукачівській греко-католицькій єпархії. Храм перебував у занедбаному стані й не мав вежі. В той час виконано три проекти нового храму, один з яких передбачав спорудження собору на схилі Замкової гори, на місці пізніше збудованої духовної семінарії, але грошей на це не було. Храм реконструйовано за проектом придворного архітектора Ф. А. Гілебранда і освячено єпископом Андрєм Бачинським 15 жовтня 1780 р. Тоді храм мав лише одну барокову вежу і не був з'єднаний з єпископською резиденцією. Перебудову здійснено на асигнування Найвищої королівської губерніяльної ради. Іконостас виготовив Франциск Тек у 1799 р. Автором ікон став монах Тадей Спалінський. У 1857-1858 роках стараннями єпископа Василя Поповича проведено великий ремонт та оздоблення храму. Інтер'єр розмалював єпархіальний художник Фердинанд Видра (народився близько 1815 р., помер у 1879 р.). Очевидно, тоді ж оновлювали і позолотили іконостас, бо на звороті однієї з ікон зазначено «1858», а також прізвища Валдемаріні Йог та Поволний (золотар, що працював разом з Ф. Видрою). У 1875-

1878 роках, за єпископа Івана Пастелія, фасад храму і єпископську резиденцію перебудовують у стилі пізнього класицизму з рисами неobaroko за проектом інженера Луки Фабрі, а витрати взяло на себе Міністерство освіти. З того часу походить портик з чотирма коринфськими колонами. Дві вежі на головному фасаді, чотирикутні до карниза й восьмикутні вище карниза, споруджено в еkleктичному стилі в 1814 р., а в 1875-1878 рр. перебудовано. Ужгородська газета «Унг» за 14 вересня 1876 р. повідомляла, що північна вежа вже готова і увінчана хрестом, а південну добудовують. У кінці жовтня того ж року з Будапешта привезли великий дзвін (Іван). Тоді ж, мабуть, знесли тимчасову дзвіницю, що стояла біля собору. Фасади по периметру оздоблено профільованим карнизом та пілястрами коринфського ордена. Своєрідний ритм створюють вікна, розділені поярусно прямими сандриками. Нижні вікна – видовжені, півциркульні, верхні – люнети. Вівтарна частина – прямокутна з боковими приміщеннями. Головний базилічний об'єм має три нави, оздоблені в стилі бароко. Центральна нава перекрита півциркульним склепінням, бічні – хрестовими склепіннями. Частково збереглися розписи XVIII ст. У соборі зберігається багато творів відомого українського художника Йосипа Бокшая. Велична композиція на стелі храму «Воздвиження Чесного і Животворящого Хреста» та 6 круглих фресок «Отці Церкви» виконані художником у 1939 р., коли з кінця червня до половини жовтня проводились розпочаті у 1938 р. внутрішні і зовнішні роботи. Ця дата, а також ініціали J. S. та E. V. (можливо, авторів реставрації іконостасу) написані на зворотному боці кількох ікон. Тоді ж у соборі працював церковний художник Іван Кох. З шести бічних вівтарів два прикрашені образами пензля Й. Бокшая («Пресвята Богородиця») та Юлія Вірага («Святе Серце Христове»), інші – невідомих авторів, але мають на зворотному боці дату 1781. При вході – повернута музеєм картина Бокшая 1940 р. «Свята Терезка» у розкішній бароковій рамі, зроблений відомим різьбарем Іваном Павлишинцем, який також виготовив престол. Доповнюють оздоблення амвони і різьблені лавиці. У 1900 р. на свято Покрови Пресвятої Богородиці під правою дзвіницею було освячено нововстановлену каплицю на честь Божої матері – покровительки єпархії, де розміщено копію ікони Маріяповчанської Богородиці. На празник Воздвиження у 1926 р. були посвячені три дзвони (Марія, Петро, Миколай), виготовлені фірмою «Акорд». Влітку 1928 р. проведено оновлення обох веж та позолочено хрести. До кулі під лівим хрестом, де був документ 1816 р. з короткою історією храму латинською мовою та документ 1876 р. з даними другого ремонту, вклали запис про останній ремонт, а також по примірнику «Душпастиря», «Благовісника», «Руського слова» і «Свободи». Бляхарську роботу виконав Людвік Урбах з Кошиць, теслярську – фірма «Роля і Драгоші» з Ужгорода під наглядом єпархіального експерта інженера Ернеста Каваша, а коштували всі роботи 70 тисяч чехословацьких крон. Підвальну частину собору займає пантеон ієрархів Мукачівської єпархії. Біля входу – фреска Й. Бокшая. У спеціальних нішах розміщено близько 70 поховань, але за роки радянської влади майже всі поховання було порушено, таблиці з написами знищено, а склепи пограбовано...

У 1949 р. Греко-католицьку церкву Закарпаття зліквідувала радянська влада, а собор передано Московському патріархату. Після тривалої боротьби Ужгородський кафедральний собор знову повернуто законній власниці – Мукачівській єпархії.

З книги Михайла СИРОХМАНА
«Церкви України: Закарпаття» (Львів, 2000)

Отець Іван ТИДІР: «НАШ ХРАМ ЗАЗНАВ ЧИМАЛО ВИПРОБУВАНЬ, АЛЕ ЗАЛИШИВСЯ НЕПОГАСНИМ СВІТОЧЕМ ВІРИ І ДУХУ...»

В. К.: – *Високодостойний отче Іване, пам'ятаю Вас в епіцентрі подій, пов'язаних з поверненням кафедрального собору законному власнику – греко-католицькій громаді Ужгорода...*

І. Т.: – Роки легалізації Греко-католицької церкви Закарпаття, відстоювання зневажених тоталітарним режимом прав сповнені неабиякого драматизму. Пригадую кожен з одинадцяти «круглих столів» з міжконфесійних проблем, проведених на початку 1990 років Ужгородською міською радою. Врешті-решт 22 лютого 1991 р. вона прийняла воістину історичне рішення про окремі культові споруди, яке лягло в основу комплексу заходів, пов'язаних з поверненням Мукачівській греко-католицькій єпархії її головної святині – Ужгородського Хресто-Воздвиженського кафедрального собору. 11 жовтня 1991 р. у ньому відбулися перша Літургія й освячення, очолювані тодішнім єпархом і ординарієм Іваном Семедієм... Саме з тих пір, з Божою милості, почалося відродження древнього храму, настоятелем якого мене назначено у 1998 р. (після смерті репресованого священника о. Івана Лелекача). Час летить нестримно: нещодавно, 11 жовтня 2016 р., серця вірників і кліру сколихнула урочиста Архиєрейська служба Божа з нагоди 25-ліття повернення нашого собору. Її проведено за благословення Пресвященного владики Мілана, єпископа Мукачівського...

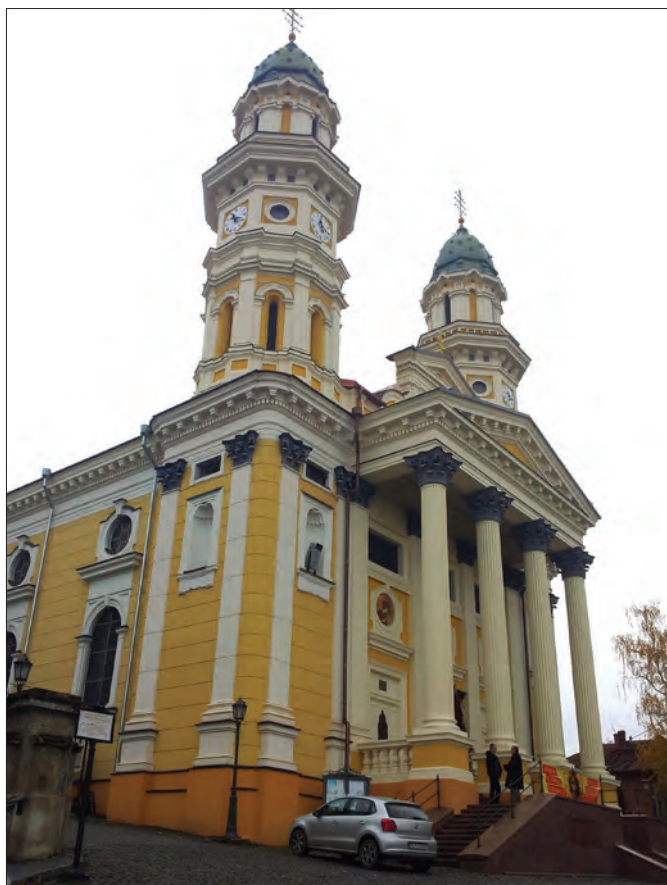
В. К.: – *Якою є місія настоятеля храму з понад трьохсотлітньою історією?*

І. Т.: – Місія священника – служити Богові й людям. Вона потребує надзвичайних зусиль: духовних і тілесних. Настоятелю, однак, доводиться опікуватися не тільки врученими вірниками, але й священниками, всією парафією. І тоді, коли тільки-но розпочинав виконувати ці непрості обов'язки, і нині, з майже 35-річним досвідом за плечима, переживаю складний спектр почуттів. І найперше – відповідальність... З одного боку, мені легко, бо за приклад – наші духовні предтечі. Вони зробили все можливе для того, аби величний храм вознісся у віках, став немеркнучою святинею рідного народу. Деякі навіть офірували власне життя заради церкви і віри... З іншого боку – важко, бо повсякчас порівнюєш себе з попередниками, які були справжніми титанами духу і праці. Настоятелю, окрім усього, доводиться займатися ще й господарськими проблемами. У повернений храм, який перебував у занедбаному стані, ми намагалися вдихнути друге життя. Розпочали зі сповідальниць: сьогодні маємо їх чотири. Вони майже такі, як у Базилиці собору Святого Петра у Римі. Доводилося займатися різними проблемами, але вирішення їх значно активізувалося з приходом у єпархію (2003 р.) владики Мілана Шашіка. Спільними силами взялися за ремонт фасаду храму, здійснивши його у повному обсязі. Відтак, завдяки Європейському Союзу, який

Настоятель Ужгородського кафедрального собору
отець Іван ТИДІР

виділив на облаштування собору 60 тисяч євро, повністю оновили стелю святого майдану. Фахівці-реставратори зі Львова виявили в окремих місцях автентичні розписи доби будівництва храму (1646 р), а також доби єпископа Андрея Бачинського (1775-1780 рр.)... Потім справа дійшла до стін, а це понад 360 квадратних метрів. Опоряджали їх вже за власні кошти протягом 2012-2015 років. Повністю відреставрували також всі сімнадцять мозаїчних вітражів собору, спеціально виготовлене скло доставляли аж з Америки... Завдяки фінансовій підтримці Європейської єпископської конференції здійснили архіважливу для собору справу – перекрили 1300 квадратних метрів даху. Дякуючи Всевишньому, встигли придбати необхідну для цього мідну бляху до початку російської агресії супроти України. Невдовзі завод, розташований у Луганській області, було знищено... Окрім всього, відремонтували господарські приміщення, збудували сучасні сантехнічні вузли тощо. Попереду – цілковита реставрація центрального нефу, іконостасу доби єпископа Бачинського, багато інших невідкладних справ...

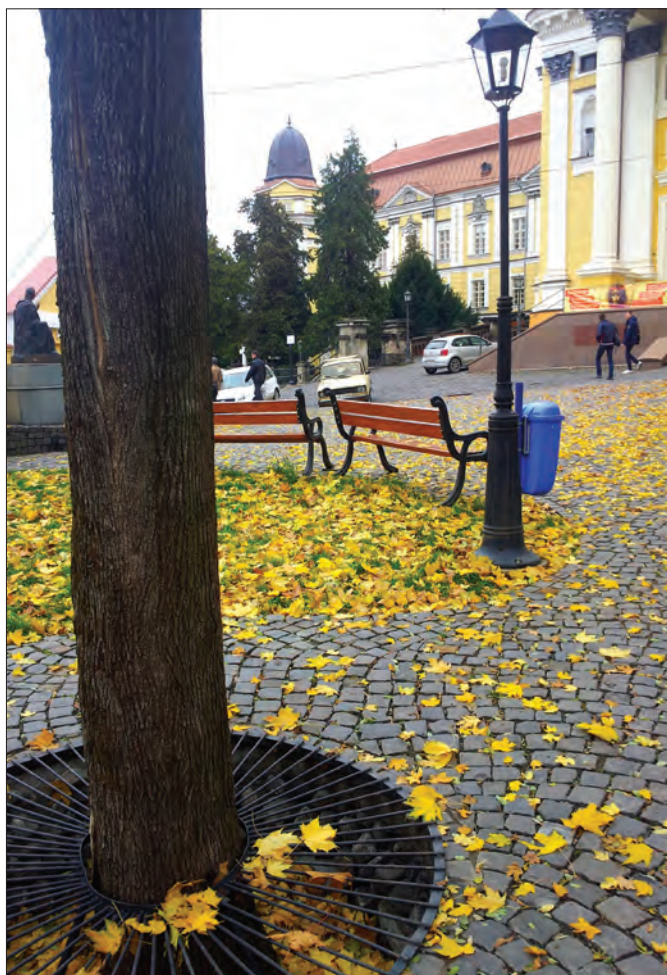

В. К.: – *Отче Іване, господарів і гостей Ужгорода Ви нещодавно порадували чудовим дарунком – сквером, облаштованим за європейськими мірками біля кафедрального собору...*

І. Т.: – Намагаємося, виходячи з власних можливостей, поліпшувати екологічну ситуацію в місті. За ініціативи владыки Мілана Шашіка закладено сквер імені Марії-Терезії, яка подарувала у 1775 році колишню єзуїтську церкву і колегіальний будинок греко-католицькій єпархії. У його центрі – скульптура Божої Матері, виготовлена закарпатськими митцями. Цим кроком, переконаний, ми виправили чергову прикрість, завдану тоталітарним режимом. Адже до заборони Греко-католицької церкви тут розташовувався парк сестер-василіянок, де мали змогу здійснювати прогулянки містяни. Пізніше, намагаючись будь-яким чином зменшити намолений простір, владоможці відгородили його глухою стіною. Заново відкритий сквер став своєрідним продовженням храму – у недільні, святкові дні тут збирається значна кількість людей, яких не можуть вмістити його стіни. Докладаємо всіх зусиль, щоб реанімувати також інший парк, який колись був затишним місцем відпочинку єпископів і священників (до слова, у ньому відбувалися події, пов'язані з хіротонією владыки Олександра Стойки, 1932 р.). Він розташовувався на розлозі підвір'я древнього собору, буквально викраденому в повоєнні роки для власних потреб тодішньої владою... Сліди щедрого озеленення (в тому числі новітнього), як бачите, нині видно скрізь: біля резиденції мукачівських єпископів, господарських приміщень. Ми тісно співпрацюємо з екологічною комісією Мукачівської греко-католицької єпархії, очолюваною молодим вченим, доцентом Ужгородського національного університету Олександром Бокотеем...

В. К.: – *Які з подій, що відбулися після повернення собору, вважаєте знаковими?*

І. Т.: – Безперечно, це, насамперед, урочисте відзначення 350-ліття Ужгородської унії (1996 р.), яке проходило на території Закарпатського обласного краєзнавчого музею: там збережений підмурівок церкви, у якій 1646 року проголошено унію. І, звісно, беатифікація єпископа-мученика Теодора Ромжі, після підступного вбивства якого (1947 р.) розпочалася ліквідація Греко-католицької церкви Закарпаття. В хвилюючій беатифікації брав участь Папа Римський Іван Павло II (2001 р.). Останні події передували тривалі пошуки мощей Блаженного Теодора, подальша їх антропологічна експертиза у Будапешті...

11 жовтня 2016 р. в Ужгородському кафедральному соборі відбулася урочиста Архиєрейська служба Божа з нагоди 25-ліття його повернення Мукачівській греко-католицькій єпархії; у сквері імені Марії-Терезії; хрест – найвищий оберіг; у криптах собору поховані ієрархи Греко-католицької церкви Закарпаття; упорядкування подвір'я Ужгородського кафедрального собору: тут знову, як і колись, буде парк

В. К.: – *Мощі Теодора Ромжі, згідно Божого умислу, знайдені в підземних криптах собору. Можливо, це не остання їх таємниця?*

І. Т.: – Крипти – наша особлива турбота. Там наче долучаєшся до вічності, особливо гостро відчуваєш дріб'язковість, тлінність земних проблем. Коли я став настоятелем храму, був приголомшений їх понівеченим станом: кістки по-варварськи поруйнованих поховань втоптані у багнюку земляної підлоги. Ми вибирували їх з тодішніми хористами, які зголошилися допомогти. До слова, ключі від підвального приміщення храму, де розташовано крипти, до повернення собору законним власникам знаходилися не у священика, а в місцевому управлінні КДБ. Його працівники, наче кроти, вели тут неустанні пошуки, але, з веління Божого, мощів Теодора Ромжі не виявили й не осквернили. У 1998 р. знайдені мощі за особливою прикметою упізнала сестра Теофіла, яка доглядала єпископа після аварії і звірячого побиття у Мукачівській лікарні. Відтак відбулася згадувана вище експертиза... У криптах храму здійснювалися захоронення ще у ті далекі часи, коли він був римо-католицьким, і тоді, коли перейшов до греко-католиків. Нині «підземелля» собору впорядковане, проводимо панахиди за всіма, хто знайшов тут останній прихисток. На щастя, варвари-атеїсти не знищили поховання першого єпископа Греко-католицької єпархії Андрея Бачинського, напевно, з огляду на «строк давності», не вважаючи його «ворогом народу». Однак, без сумніву, крипти ховають не одну (і не тільки церковну) таємницю. Сподіваюся, в майбутньому дослідити їх належним чином нам допоможуть фахівці-історики, представники суміжних напрямків науки... Повернення історичної пам'яті для нас є особливо важливим. У 2010 р. на мурах резиденції мукачівських єпископів встановлено своєрідний (у бронзі і мармурі) меморіал 128 репресованим священикам єпархії – багато з них навіки залишилися в Сибірах неісходимих. Таким чином втілено в життя ще один задум владики Мілана...

В. К.: – *Храм, настоятелем якого, з Божого благословення, Вам довелося стати, – пам'ятка архітектури національного значення. Однак нещодавно порушено питання про внесення архітектурного ансамблю резиденції мукачівських єпископів і Ужгородського Хресто-Воздвиженського кафедрального собору до Списку Всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО...*

І. Т.: – Це буде великою честю не тільки для нас, вірників і кліру Греко-католицької церкви Закарпаття, але й для всієї України. Наш храм упродовж багатьох століть зазнав чимало випробувань, але залишився непогасним світочем віри і духу. Сукупно з резиденцією він є справжньою перлиною європейського зодчества, пам'яткою сакрального мистецтва, має неоціненні заслуги у формуванні християнських і світських культурних цінностей. Ця ідея широко підтримана громадськістю древнього міста і владою. Працюємо водночас над втіленням в життя ще однієї сокровенної мрії: добитися присвоєння Ужгородському кафедральному собору статусу Базилики. Уклінно просимо Всевишнього, аби вона здійснилася...

**Вів інтерв'ю Василь КУХТА
м. Ужгород
Фотознімки автора**

КОЛИСКА ПОЛЬСЬКОЇ ОСВІТИ

ЯГЕЛЛОНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВІДСВЯТКУВАВ ВЛАСНЕ 650-РІЧЧЯ

*Анжсей ТОМЕК,
Університет рільничий
імені Гуго Коллонтая,
м. Краків,
Польща;
Іван ДЕЛЕГАН,
Національний лісотехнічний
університет України,
м. Львів;
Іван ДЕЛЕГАН,
Національний лісотехнічний
університет України,
член-кореспондент
Лісівничої академії наук України,
м. Львів*

Ягеллонський університет в Краківі – найстаріший польський та один з найстаріших університетів у світі – 12 травня 2014 р. відсвяткував своє 650-річчя. Заснований у 1364 р. Казимиром III Великим і реконструйований у 1400 р. Владиславом II Ягеллом, в честь якого у 1817 році і отримав свою назву. Історія Ягеллонського університету дуже цікава. Легендами оповитий період, коли навчальним закладом опікувалась королева Ядвіга, донька Казимира, котра на гроші від продажу усіх своїх коштовностей збудувала корпус для університету, а пізніше заповіла усі свої заощадження на розвиток польської освіти. Справді, вчинок гідний Королеви!

Розквіт університету припадає на середні віки – Краків стає центром наук завдяки математиці, астрономії, алхімії та географії, що викладались тут на високому рівні. Після злету в другій половині XV – на початку XVI століття занепадає. «Другий» золотий вік настав при Австро-Угорщині, йому сприяли реформи Гуго Коллонтая та впровадження вивчення природничих наук, і тривав майже до Другої світової війни. Звільнення від радян-

ського гніту – початок новітньої історії навчального закладу, черговий виток у розвитку, адже гасло університету – *Plus ratio quam vis* (Розум попереду сили), що влучно підкреслює перемогу освіти над будь-якими проявами тоталітаризму.

Сьогодні виш пропонує якісну освіту, престиж якої важко переоцінити. Старовинні колегіуми розташовані у самому центрі Кракова, тут розміщуються переважно класичні факультети. Це не лише храми науки, що є символом глибинних наукових традицій, але й популярна туристична атракція, адже Колегіум Маюс, музей університету, є надзвичайно популярним місцем серед гостей міста.

На цей час університет має 15 факультетів: юриспруденції та адміністрації, філософський, фізики, астрономії та прикладної інформатики, історичний, філологічний, полоністики, математики та інформатики, хімії, біології та наук про Землю, управління та соціальної комунікації, міжнародних і

політичних досліджень, біохімії, біофізики та біотехнології, лікарський, фармацевтичний та наук про здоров'я.

В університеті при кафедрі полоністики вже 45 літ функціонує Школа польської мови та культури для іноземців, що користується великою популярністю у молоді з усього світу – адже де ще так можна вивчити мову Міцкевича та пізнати культуру, як не в стінах колиски польської освіти?

Тут пропонують багато англomовних програм, а також навчання німецькою мовою з отриманням подвійного диплома з напрямку «менеджмент». Це спільна програма Консорціуму Ягеллонського університету та бізнес-школи Ройтлінського університету у Німеччині.

Університет здійснює підготовку за 73 напрямками і 152 спеціалізаціями. Тут навчається 50 тисяч студентів, працює близько 5 тисяч академічних викладачів, у тому числі майже 500 професорів.

Впродовж останніх кількох років Ягеллонський університет займає ключові позиції в різноманітних рейтингах найкращих вишів у Польщі. Ступені, які він надає, визнаються в усьому світі. За даними глобального рейтингу, Ягеллонський університет входить до 300 найкращих ВНЗ світу, є членом ба-

Ягеллонський університет –
древній і сучасний

гатьох асоціацій, до яких входять найпрестижніші університети світу.

Від самого початку тут навчалось багато українців. Студентом і засновником кафедри астрономії був Мартин Русин. На його кафедрі навчалися Яків з Залісся, Іван Брошка з Підляшшя, Микола з Шадка, Михайло з Довгопілля, Амброзій з Бардієва, Григорій з Нового Села, Бернард Ваповський з Радохонця, Юрій Котермак з Дрогобича, який, власне, і став першим вчителем Миколи Коперника. Також в університеті навчався й викладав поет і науковець Григорій Самбірчик, випускник Падуанського університету Іван Лятос. Загалом сотні українців закінчили Ягеллонський університет. В XIX столітті на теологічному факультеті викладали Ф. Кудревич, Л. Лаврисевич та інші. У Кракові українці вивчали переважно медицину (з 1889 професором медицини був Валерій Яворський), а також інші предмети. Наприкінці XIX століття українські студенти Ягеллонського університету заснували «Академічну Громаду», а в 1920-х роках – Українську Студентську Громаду в Кракові, що у 1930 році нараховувала близько 400 членів. У цьому університеті навчалися Василь Стефаник, Катря Гриневичева, І. Прийма, Роман Ярославич, Володимир Старосольський, В. Вітошинський та багато інших. У 1926 році при Ягеллонському університеті була створена кафедра української філології (література – Богдан Лепкий, мова – Іван Зілінський); крім того, працювали, як доценти, українці: Степан Томахівський, Ю. Панейко, Володимир Кубійович, лектор української мови – Ю. Генік-Березовський, Володимир Мокрий (з 1972 р.). Ягеллонський університет підтримує дружні зв'язки з українськими вищими навчальними закладами – у Києві, Львові й Тернополі та ін.

Серед випускників Ягеллону – особистості, які міняли світову історію своїми винаходами, громадською діяльністю, це відомі письменники, вчені та просвітники: Ян Длугош, Микола Коперник, Франциск Скорина, Кароль Войтила (Папа Римський Іоанн Павло II), Станіслав Лем, Кшиштоф Зануссі, Норман Девіш, Вислава Шимбровська, Анджей Фрич Моджевський, Василь Стефаник. Навіть цей далеко не повний перелік «зір-

кових» випускників вражає: до слова, Кароль Войтила є вже восьмим Святим, чие ім'я пов'язано з Ягеллонським університетом.

Завдяки статусу державного ВНЗ навчання в університеті безкоштовне, за винятком осіб, які не мають польського громадянства і карти поляка або карти довготривалого перебування. Крім того, студенти мають можливість отримувати стипендії з безлічі стипендіальних програм.

При вступі до Ягеллонського університету необхідно здавати іспити. Для іноземців, які отримали середню та вищу освіту поза кордонами Європейського Союзу, екзамени відбувають-

ся у формі кваліфікаційної бесіди, метою якої є: визначення рівня орієнтування в базових предметах спеціальності; визначення рівня мотивації студента; оцінка знання польської мови.

Бути студентом Ягеллонського університету – це справжнє досягнення для молодого амбітного людини. Стати випускником – означає мати перевагу в кар'єрному старті, адже диплом Ягеллону приваблює роботодавців у всьому світі, оскільки репутація «королівської» освіти бездоганна та перевірена століттями!

Бажаємо колективу Ягеллонського університету подальшого розвитку і розквіту, нових перемог у сфері освіти.

Василь СТАРУН,
член Національної спілки письменників України,
лауреат літературних премій імені Володимира Сосюри
та імені Богдана-Нестора Лепкого,
с. Деркул Луганської області

СВІЖЕ ПОВІТРЯ НИЗИН

* * *

не кажи сам до себе:
«Заради Бога...»:

стоїш колінами
на мурашнику збирачем
Червоної Книги

* * *

біла рибина в
синій воді –
жовта мета:
випадання нащадків
до купелі зеленої.

видно:
кола збирають
різні погляди в
Один

* * *

за плечима коника
вівтар для бовванів:

ніжка в павутинні

* * *

стрімголов
горішня вода
огортає образ
гриба

* * *

корони імперій
на цвяшках
просто неба:
відбиток
золотого променя
спалить торішню траву
до – та й після –
обрію знаних вершин

ДИМ:
язики полум'я
закінчуються
Нічим. а ще –
батьківщиною

* * *

до катрану гостинець
пролягає зокола:
віск навколішки –
скільки й видно
вогник останній
з яру п'їтьми
стримить

* * *

стрижня летіння
тричі поверне
до пристані:

пристань...пристань –
покличе шугу очерет
пригорщами свят

* * *

сопілка
висіяна з рукава
небесного –
слух та неслук
застить до ночі:

наче і день минув
добре –
а тіло полегшало
на коромислі веселки

* * *

лупання скелі
для затишку
ластівки
ще до зорі – поки
спить:

по широкій спині –
по гостинцю –
протяг бідного
янгола
кушпелить

* * *

тече снігова завія
залишком Танаїса:
несвіт в сторонніх
залежаних виріях:

хто оминає світло
в шкляній кулі
над головою –
тай не розхлюпає
мертві й живі світи

* * *

причілкова зоря
обпалює голову –
і біль струмує
норами сміху:

виснажені долини –
висвячені дерева
навсюшир у пошуках
тіні тойбічного моря

* * *

в зустрічних колядниках
млосьць та походження
туману –
кров і мідь
записаних історій:

в тому гурті
Овідій не бачиться
вигнанцем до
центру Європи:
власні творіння
приховай – аж
поки не буде
голодним степ

* * *

колоски збиті
великим каменем
срібною стежкою
в прірву сягнуть:

стягти та забути
мито повені
прагне шлях до
капища

* * *

намисто
списане візерунком
першого німба –
голуба висланого
без часу – без простору –
без любові:

стоїть залізний
одинак
та притягує попіл

* * *

рикша біжить
поки не закінчиться
землян на колесах:
пташка ліпить гніздо
поки Зима туди не
загляне
людина квапиться
поки не названа

* * *

з роками коріння
переходить до
ремесла –
дерево оточує
вгадану вість
та груддя побиває
свіже повітря
низин

* * *

основа вечора
гуляє змією
в терпкому снігу:

на чіїх вустах
тане час –
невідомо: хоча
в очах музики
та й зблисне крапля
тонкої солі

* * *

не криниці зникають –
земля закриває
численні близни свої:

готує галактик збіг
до чужої зіниці:
триває життя –
і дах келії потерпає
в розкоші моху

* * *

сутеніє в стулках мушлі
доки приходиш до тьми
в торішній траві:

а то вже й не трава –
згаслі вогнища
без променів вітру
а то вже й не земля
з оберега на шиї зорі

а то вже верша
без дощу на причілку

* * *

льодостав спливе
і бджоли зберуть квіти з
похилими голівками матриць:
десь до матері
втоптаний шлях без постатей

* * *

тринога великих надій:
таган закипає за
рогом трави:

верстові місяці
окрайці хліба ховають
в порожніх норах
тимчасових цивілізацій

ПОЕТ НА ЦІСАРСЬКІЙ ДОРОЗІ

МИРОСЛАВУ ЛАЗАРУКУ – 60

*Василь ГЕРАСИМ'ЮК,
член Національної спілки
письменників України та
Асоціації українських
письменників, лауреат
Національної премії України
імені Тараса Шевченка,
м. Київ*

Ось доходжу до рядків Мирослава Лазарука у «Диптиху для друга» (із частини першої):

*Щось важко стало.
Чуєте, гори?
Неначе камінь із обійстя Дзвінчукового
Скотився
І плаче на грудях у мене.
Мовчав віками осиротіло,
Мов без 'язикий.
Тепер заплакав.
Та плач.
Не бійся.*

Диптих надрукований у збірці «Коломия» – першій книзі поета – у 1988 році. Написаний років п'ять до виходу/вильоту «першої ластівки» у видавництві «Молодь» – знаю достеменно, бо ж був редактором видання, пам'ятаючи, скільки чекав цієї події Лазарук. Не було там закрученої дулі, яка на той час тріумфально вилізла з кишені – «перестройка» ж! А начекатися довелося. Може, через оте «заплакане» каміння – в добу гучного пробудження? Не знаю. Хтось, очевидно, знайде для себе пояснення припізнитого дебюту в добротних рецензіях. До речі, писали про нього (і про поета, і про прозаїка, і про есеїста) досить проникливо – я особисто переконався аж тепер, при «повноті картини». Тож не маю тепер потреби артикулювати всі творчі іпостасі Мирослава Лазарука, і я скористаюся завше приємною нагодою висловитися «з приводу». А чом би й ні?

Насамперед повернуся все-таки до того космацького каменя – навіть не за редакторським правом, а хоч би тому, що виріс я за сім кілометрів від згаданого «обійстя Дзвінчукового». Уперше в гості до мене приїхав Мирослав, коли нам було ледь за двадцять. І звісно, не заїжджати до Космача, звідки на топірцях виносили побратими Довбуша, ми в ті часи просто не могли. Чому такими щемливими стали мені сьогодні саме процитовані рядки, створені, як виявилося, більше чверть століття тому? Не дуже вже вони й промовисті.

Це як для кого.

Сільська вуличка у Космачі відділяє «обійстя Дзвінчукове», якого давно немає, від «довбушівської церкви» (так дехто називає церкву Святої Параскеви, що «засвітилася» в скандальних матеріалах у зв'язку зі зйомками «Тіней забутих предків»), і якої немає з осені 1983 року. На «свято» жовтневого перевороту того року ми зі скульптором Михайлом Дмитрієвим застали ще тліючі головешки. Біля тої церкви (на старому кладовищі) у 40-50-х ховали воїнів УПА. А напроти встановили пізніше народному месникові Олексі Довбушу камінний знак («На цьому місці загинув...») – себто, вшанування і квіти піонерів. Одне слово, і тут – повнота картини.

Упродовж патріотичної другої половини 80-х і бандитської другої половини 90-х (перша половина 90-х – коктейль того й іншого) сюди приходили задумані/замріяні паломники, особливо на храмове свято (у цьому випадку без лапок – свято Петра і Павла). Починалося все з жовто-блакитної поведінки під звуки космацької дримби, яку можна було тоді придбати, а в останні роки тисячоліття купити можна було тільки снікєрс і щось подібне, а вже потім прийшли хлопці «кавказької зовнішності» і на місці («на майдані коло церкви...») готували гуцулам-вівчарям шашлики, а нинішні землячки Дзвінки

замість космацької убері одягли – ще до обіду – вечірні сукні.

Таке Храмове свято.

І від розчулення камінь заплакав – він же не постмодерніст, хоч постмодерністи також плачуть. У космацького каменя трохи інакше. Століття цілі, бачите, мовчав затято, а тут... Лише не знав, що одному з поетів плакатиме «на грудях», а насправді – в грудях (з лівого боку – де ж іще все відбувається у віршотворців?) за багато років до наших чудесних метаморфоз.

Далі із диптиха:

*Бучки сині перейдуть дорогу:
Куди ж ти, легіню?
Ще ж тільки травень!
Ну й слава Богу.
Мені б дорогу...*

Раджу звернути увагу на останній рядок.

Чому символ (спершу – мотив) дороги ще з наших літературних дебютів був чи не основним для Лазарука? Пояснення, як на мене, слід шукати не в стежці/гостинці/дорозі/шляхові, а в ріці. Неподалік родинної хати Мирослава тече Прут, який бере початок з Говерли. Не прослідковувати напрям такої ріки поет не міг у будь-якому віці. Куди вона «йде»? Не плине, а рвійно (або нечутно чи скрадливо) надходить. З Карпат.

Ще з ранніх віршів він збагнув, що його дорога починається «від матері». Добігаючи зарінком до часто каламутних вод Ріки (після грози в горах), поет ніколи не забував про висоту початку. Все життя потому випало осягати внутрішню висоту «Туркині» – псевдо матері – зв'язкової УПА. І напрям був визначений саме цим.

Мені б дорогу!

Повторюю: це із першої збірки, а в одному із останніх своїх видань – пое-

тичний збірці «Цісарська дорога» у вірші «Наша географія» звертався вже до мене:

*Ми підемо пішки з Цісарської
Через мій Перерів до твоєї Прокурави,
Бо пощо нам якісь колеса,
Коли тебе носять ще ноги,
Бо пощо кудись поспішати,
Коли за плечима півсонця,
А півмісяця ще не зійшло,
І цісар ніколи вже не приїде
До Коломиї на свої уродини...*

І це далеко не архаїчний шкіц.

Пообіч Цісарської дороги нема, звісно, потьомкінських деревень, і сама ця дорога здавен найнадійніша в цьому краї, бо прокладали її не про людське око. А що вже цісар був за шкалу цінностей, то така вже, видать, природа наша («Таку гусленку тільки цісар їсть» – визначали гуцули найякісніший «молочний товар»).

«Все в моїй родині пов'язане з Цісарською дорогою» – каже Мирослав. Топонімічно і у висліді – біографічно – при дорозі. При Цісарській дорозі. Про людське око, або по-нинішньому: «на понтах» виглядає тут якимось нестравно. Неприйнятно після всього, що пройшло, промайнуло, пролетіло тут перед очима. Після отого всього, що відбулося. Приходили і відходили. Привозили і відвозили. І... вивозили

*Туди, де немає Цісарської дороги,
І нас не було б,
Якби наші вклякли і не вистояли там
У Воркуті, Караганді й Тюкалі...
.....
У наші душі вриваються ріки...*

Які вже тут понти?

Пригадую, як на якомусь звітно-виборному засіданні Асоціації українських письменників ішлося про одне з найбільших досягнень творчої організації за підзвітний період – багатоденну поїздку кількох її членів у «літературному поїзді» із зупинками в різних європейських містах, де наші колеги бурхливо пропагували (небезгонорарно...) рідну літературу, а, для прикладу, про Лазарука, який (безперервно!) упродовж чверть століття видає «Буковинський журнал», ніхто й не згадав (на засіданні, а не в поїзді, звісно). Як і про те, що в Чернівцях, де в університеті навчався (доки не вигнали) Тарас Мельничук, проводить щовесни Мельничківський поетичний фестиваль із врученням премії імені поета, і (уявляєте?) жодного разу не звернувся до Фірташа...

А книжкова серія «Третє тисячоліття: українська поезія»...

Можу продовжувати, але час повертатися до Коломиї, куди дотягнули Цісарську дорогу, і в рік свого 50-ліття прибув сюди цісар, вислухавши всю гуцульську музику (див. вже мій диптих «Пам'яті Тараса Мельничука»).

Знову з «Нашої географії»:

*Чув ще від баби Анни Ристининої:
Від Цісарської вів дерев'яний гостинець
Через Пістинь і Трач, і Шешори –
До Косова і Космача.
Ним гнали маржину на торговицю.
.....
Чи ти можеш
Уявити собі дерев'яну дорогу?
Я – теж.*

Не пам'ятаю, хто сказав, що немає залізних людей – є люди дерев'яні. Неоднозначна метафора. Якщо людей замінити на дороги, то метафора теж неоднозначна, але, принаймні, оречевлені початок і кінець.

Колиска і домовина.

А як інакше?

Корінь у землі і крона над землею.

А що інше?

*Здатність горіти самому
і зігрівати Іншого.*

А чому не так?

Можна ж і без знаків питання – глина, камінь і пісок не горять. Горить дорога під ногами, якщо вона дерев'яна. Горить Космач у тобі і навколо тебе, адже він, як і ти – під небом.

Принаймні, досі.

Так, ця дорога – дерев'яна, але на Цісарську можна вийти тільки з неї – дерев'яної.

Не інакше.

Можете й не вірити – спробуйте.

Чи пройдеш із гідністю, а чи гнати-муть тебе, як скотину на торги, – то, як виявилось, також питання версифікації.

І – чести.

КОДЕКСУ ЧЕСТИ.

Може, забагато великих літер, а може, замало нашої вічної молодости?

Може...

Так виглядає, що дерев'яною дорогою молодости добирався Мирослав Лазарук до Космача, тому й побачив тоді сльози каменя на Дзвінчуковому обійсті. І якщо, повернувшись насамкінець до Коломиї, де закінчувалася (тоді) Цісарська дорога, ми повернемося і до «Коломиї» та почнемо знову спочатку – доторкнемося до того ж каменя.

І відчуємо: ще не фінал.

Тримайся, друже!

Літературний фестиваль
«Карпатська корона»
(Україна-Румунія)
в стінах замку «Паланок».
Зліва направо письменники
Василь КУХТА (Ужгород),
Василь РЯБІЙ (Коломия),
Василь ГЕРАСИМ'ЮК (Київ),
Мирослав ЛАЗАРУК
(Чернівці).
Мукачево, 2004 р.

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

ТРИБУНА ПРИРОДОДОСЛІДНИКІВ КАРПАТ

Нещодавно побачив світ перший номер періодичного наукового видання «Природа Карпат: науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України» (2016), який в 2015 році зареєстрований Міністерством юстиції України.

Метою видання є поширення інформації про результати природничих наукових досліджень у Карпатському регіоні, інформування наукової та природоохоронної громадськості про актуальні питання вивчення біотичного й ландшафтного різноманіття, охорони природи та використання природних ресурсів, сталого розвитку Карпатського регіону та ведення заповідної справи.

Збірник наукових праць має загальнодержавну сферу розповсюдження та виходитиме один раз на рік й публікуватиме статті українською та англійською мовами.

Передбачається, відповідно до чинних вимог, забезпечити включення його до переліку наукових фахових видань України й до міжнародних наукометричних баз даних.

На думку засновників, видання наукового щорічника сприятиме об'єднанню науковців різних напрямів і спеціальностей у справі дослідження природи Карпат. А наукові праці й науково-практичні рекомендації, які публікуватимуться в збірнику, сприятимуть не тільки активізації досліджень, але й допомагатимуть збереженню природи та організації сталого природокористування в Карпатах.

У першому номері збірника за 2016 рік на 123 сторінках опубліковано оригінальні результати досліджень не тільки науковців Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України, але й інших провідних наукових та природоохоронних установ України.

Так, доктор біологічних наук, професор С.М. Зиман (Інститут ботаніки НАН України) та директор НПП «Синевир» М.Ю. Дербак подають важливі наукові узагальнення щодо стану збереження біорізноманіття у високогірних флорах Українських Карпат і за їх межами. А колектив науковців Карпатського національного природного парку публікує підсумки лісівничо-таксаційних досліджень старовікових лісів у Горгонах.

Чималу актуальність представляє аналітична стаття доктора сільськогосподарських наук, доцента Ю.С. Шпарика (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника) та доктора біологічних наук, професора Ф.Д. Гамора (Карпатський біосферний заповідник) із питань впровадження в Українських Карпатах стратегії сталого розвитку та переведення тут лісового господарства на засади сталого лісокористування. Із цього приводу запропоновано цілий пакет пропозицій щодо прийняття відповідних управлінських рішень.

Цікавими не тільки для фахівців, але й господарників можуть бути, наприклад, опубліковані в номері результати багаторічних досліджень завідуючого зоологічної лабораторії Карпатського біосферного заповідника Я.О. Довганича щодо екологічних особливостей вовка, вплив його на популяції копитних та про шкоду тваринництву.

Загалом, у збірнику в рубриках «Гірська флора й рослинність», «Праліси та старовікові ліси», «Хижі звірі», «Орнітофауна», «Плазуни», «Водно-болотні угіддя», «Моніторинг атмосферних опадів», «Екологічні аспекти сталого розвитку», «Конференції, семінари» поміщено півтора десятка статей про результати фундаментальних досліджень стану по-

ширення, природоохоронного менеджменту, особливостей екології та біології рідкісних й зникаючих видів рослин, тварин та їх угруповань, пропонуються практичні рекомендації щодо їх збереження та використання тощо.

Електронна версія збірника розміщена на веб-сайті Карпатського біосферного заповідника: http://cbr.nature.org.ua/Pr_Car/Pryroda_Karpat_1.pdf.

Федір ГАМОР

ЩОБ СФОРМУВАТИ ЕКОЛОГІЧНИЙ СВІТОГЛЯД

В умовах глобалізації та всезростаючої екологічної кризи особливої актуальності набувають проблеми вдосконалення еколого-освітньої роботи та формування екологічної культури населення. Починається цей процес в дошкільних та шкільних навчальних закладах, в першу чергу, на уроках природничих дисциплін. А ботаніка (відноситься до початкової ланки в шкільному курсі біології) є особливо важливою і відіграє чималу роль для вирішення згаданих проблем.

У цьому контексті неабияке значення матиме виданий нещодавно кандидатом біологічних наук, старшим науковим співробітником Карпатського біосферного заповідника Богданою Москалюк навчально-методичний посібник «Формування екологічного світогляду на уроках біології (методика викладання ботаніки)» (ТОВ «Дискурс», Брустури, 2015).

В основу посібника лягли оригінальні розробки сучасних шкільних уроків, які авторка апробувала під час

викладання курсу біології в загальноосвітній школі впродовж 2005-2011 рр.

Ця навчально-методична розробка, без сумніву, допомагатиме шкільним педагогам у виборі оптимальних технологій, методів, засобів, принципів та прийомів організації навчально-виховного процесу.

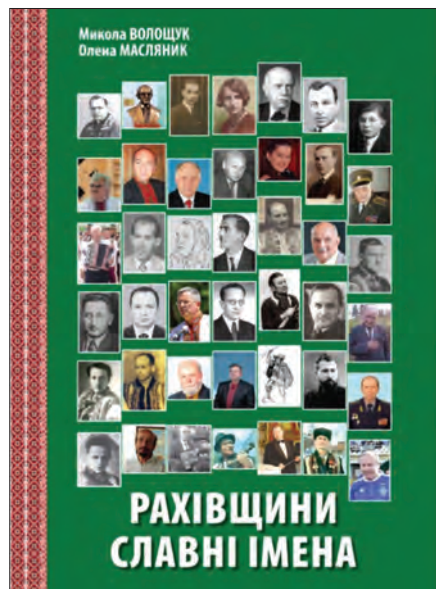
У пропонованому посібнику в доступній формі подаються сучасні здобутки біологічної, педагогічної, методичної та психологічної наук при викладанні у загальноосвітніх школах основ ботанічної науки. Забезпечується дотримання принципів особистісно зорієнтованих підходів до навчання, наголошується на важливості комунікативно-діяльнісних методів подачі програмного матеріалу, забезпечення наступності й перспективності, з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів.

Автору вдалося втілити свій багаторічний досвід та напрацювання в галузі викладання ботаніки та вивчення еколого-біологічних закономірностей флори Карпат, а також чітко їх проілюструвати. Посібник стане в нагоді як студентам природничих факультетів, так і учителям середніх навчальних закладів.

Федір ГАМОР

ПРОСЛАВИЛИ РІДНИЙ КРАЙ

Видавництво «Тиса» (м. Львів, автори-упорядники Микола Волощук та Олена Масляник) у 2016 р. випустило у світ книгу «Рахівщини славні імена» – про знакових уродженців

Рахівського району. Важко було з достойних (а їх тисячі!) вибрати знаковіших. Серед славетних імен – президент Гуцульської республіки Степан Клочурак і районний командант Карпатської Січі Павло Волощук, перший Міністр транспорту незалежної України Орест Климпуш і міністр оборони, маршал Китаю Іриней Фендь, український письменник-сатирик Марко Бараболя (Іван Рознійчук) і закарпатський діалектолог Микола Грицак, генерал-полковник Української армії Іван Руснак і підпільник ОУН Іван МIRON, композитор Микола Попенко і видатний живописець Йосип Бокшай, Герой України Петро Гаджа і Герой Радянського Союзу Олекс Борканюк, член Угорської та Австрійської академій наук Янош Балог, єпископ-мученик Греко-католицької церкви Закарпаття Теодор Ромжа і православний святий Алексій Карпаторуський (Олександр Кабальок), перший побратим Олекси Довбуша Іван Рахівський і діяч Гуцульської республіки та посол Сойму Карпатської України Дмитро Німчук, єпископ греко-католицької митрополії в Піттсбурзі Данило Іванчо і учений, політичний та культурний діяч Іван Жеґуц з Мюнхена, заслужений учитель України Ганна Антосяк і краснавиця та педагог Микола Ткач, заслужений художник України Микола Ворохта і заслужений журналіст України Олександр Масляник, поет, публіцист Василь Кухта і скульптор Юрій Гав'юк, футболіст, майстер спорту міжнародного класу Іван Яремчук і заслужена артистка України Галина Грегірчак, вчений-талмудист Девід Вайс Галівні та інші наші видатні земляки.

До переліку «вибраних» увійшли також члени редакційної колегії журналу «Зелені Карпати» – доктор наук, професор Зволеньського технічного університету та Університету Матея Бела зі Словащини Іван Волощук, доктор біологічних наук, професор Федір Гамор, письменник Василь Кухта, колишній працівник КБЗ кандидат біологічних наук Дмитро Сухарюк.

У планах видавництва – ще одна книга, яку буде присвячено тим видатним постатям, які приїхали сюди з інших регіонів і прославили Рахівщину своїми многотрудними діями.

Микола ВОЛОЩУК

СУМУЄМО

Наукова спільнота України зазнала важкої втрати – 14 серпня 2016 р., на 86 році життя, відійшов у вічність видатний вчений у галузях геоботаніки, екології, геосоціосистемології, середовищезнавства, охорони навколишнього природного середовища, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, академік НАН України, визначний державний, політичний і громадський діяч, член редакційної колегії журналу «Зелені Карпати»

ГОЛУБЕЦЬ

Михайло Андрійович.

Глибоко сумуємо з приводу цієї непоправної втрати. Пам'ять про чудову людину, активного громадянина України назавжди залишиться у наших серцях.

**Редакційна колегія
всукраїнського
науково-популярного
журналу «Зелені Карпати»**

Олена ПРИХОДЬКО,
Галина РИЖОВА,
мистецтвознавці,
м. Ужгород

МИСТЕЦЬ. ПРИРОДА. ЧАС

А КОЛЕСО КРУТИТЬСЯ...

ПРО ТВОРЧІСТЬ НАРОДНОГО ХУДОЖНИКА УКРАЇНИ ТАРАСА ДАНИЛИЧА

На вершині кукурудзяної гори, що виблискує золотом під променями лагідного осіннього сонця, хазяйновито озираючись навкруги, пишаючись різнобарв'ям своєї пташиної вроди, дзвінко кричить красень-півень: «Прогнав я нічну мару і всіляку нечисть, ранок настав, вставайте, газдині і газдове, працювати час, осінь надворі, врожаї збирайте та весілля грайте!»... І прокинулись селянські обійстя, заповнились господарями, заклопотаними своїми повсякденними справами, галасливими дітлахами, всілякою домашньою худобою – кіньми, козами, коровами – красномовною ознакою багатства і достатку. А навкруги – добрі прикмети щедрої осені: велетенські кавуни і дині, яблука та горіхи, соняшники і виноград. І над усім – спалахи жовтогогарячих осінніх квітів. Та зима вже не за горами. Незабаром «тиха свята» ніч, Різдво з вертепами, бетлегемами та музикантами, з церковним дзвоном, що сповістить світові радісну новину про народження немовляти – Ісуса. Дивись, а вже і весна надворі, а з нею і Великдень у ніжній весняній красі. Старовинна дерев'яна церква в обіймах квітучих яблунь помолодшала, забула про старість. Майданчик біля неї заповнився колоритними постатями верховинців у недільному вбранні. Пасхальні кошики, мов яскраві букетики весняних квітів, розсипані по смарагдовій траві. А між небом і землею, як легенькі повітряні кульки літають різнокольорові писанки – символи свята і радісного торжества життя. А як трембіти залунали над Карпатами, гірські схили одягли своє густе зелене вбрання, отари овець піднялися

на високі полонинські пасовиська – це вже літо настало. І завершується цикл... Однак все повертається на круги своя. Невпинно крутиться колесо... колесо часу, колесо народного життя, яке так органічно, у невинному русі зумів відобразити на своїх полотнах художник-філософ із Закарпаття Тарас Данилич.

Картинний світ мистця – це опоетизоване віддзеркалення селянського буття. Здається, що все відтворене автором відбувається в якомусь загадковому, дивовижно усталеному позачасовому вимірі, метафізичному просторі, сповненому відчуття надзвичайної узлагодженості і рівноваги.

Народився Тарас Данилич в одному з наймальовничіших куточків Закарпаття – селі Тур'я Поляна Перечинського району навесні 1945 року. Закінчив Ужгородське училище декоративно-прикладного мистецтва, де вчився живопису у знаних закарпатських майстрів: Микола Медвецький наполягав на серйозному вивченні асів професійного малярства, Едіта Медвецька навчала дбайливому, уважному ставленню до натури, емоційності і образності художнього мислення, Василь Сvida назавжди прищепив любов до народного мистецтва.

В оточенні талановитого колективу закарпатських мистців Тарас Дани-

лич сформувався як суто закарпатський художник з усіма його відмінностями і наближеністю до місцевої малярської традиції.

Уже в ранніх роботах 70-80-х років він виглядає стилістично самобутнім і водночас підкреслено традиційним закарпатським живописцем, швидко знаходить власну тему. Захоплено відтворює світ вражень проминулого дитинства, поезію юності, те духовне і побутове середовище, яке сформувало його свідомість. У ці роки Т. Данилич працював у музеї народної архітектури і побуту Закарпаття, часто виїздив у наукові експедиції у найвіддаленіші місцини краю з метою збору етнографічного матеріалу. Під час цих поїздок він ретельно фіксував у своїх численних малюнках та ескізах кращі взірці народної образотворчості. Мабуть, саме тоді і зародилося захоплення фольклором і етнографією, прагнення відтворити видовищну колоритну сторону життя земляків з їх яскравими звичаями і традиціями. Оптимістичність кольору, розмаїття перспективних побудов, площинність живописного зображення, своєрідна орнаментальність малюнків, що базується на ритмічності чергування ліній і пластичних об'ємів, стали прикметною ознакою самобутнього творчого стилю художника... У ранніх творах народилися і сформувалися складові індивідуального художнього методу, яким послуговується нині маститий мистець.

З роками, з набутим досвідом, відмовляється від образотворчого багатослів'я, споглядальної жанровості, живописної розповіді – приходить до узагальнених рішень асоціативності сприйняття і відтворення природного та побутового довкілля, посилюється образна виразність зображення, живописні форми набувають багатовимірних значень. Найсуттєвіша риса, з якою ми стикаємось в творчості зрілого живописця, – потяг до поглибленого філософського осмислення народного буття. Воно, на думку маестро, є тим кришталевим чистим, глибинно прозорим джерелом, яке може напоїти добром і радістю на все життя, дарувати кожному, хто припаде до нього, духовну енергію і внутрішню гармонію. Відштовхуючись від цього, Тарас Данилич пише цикл творів, у яких втілює свої філософсько-художні ідеї: «Спогади», «Бабине літо», «На вулиці», «Біля сільського колодязя», «Трудовий день», «На полонині», «Ярмарок», «З-під каменя вода тече», «На Міжгірщині», «Зимою»,

Свято Трійці у Малому Березному. Полотно, темпера, 2009 р.;
Вишанські велетні. Полотно, темпера, 2003 р.;
Ярмарок. Полотно, темпера, 2005 р.

**Спогади старого мельника.
Полотно, темпера, 2014 р.**

«Весілля». Тут віднайшли своє своєрідне тлумачення одвічні питання, що упродовж віків хвилювали і хвилюють людство, – безперервний взаємозв’язок епох, нерозривна спадкоємність поколінь, екологія духовності, віри і моралі.

Жодній з цих робіт Тараса Данилича не можна відмовити у вдало відібраній системі зображальних засобів: кожна тема має свій колірний еквівалент, свою живописно-пластичну асоціацію, образотворчу знаковість. Стилiстично художня мова цих картин близька до народного малярства, в них рельєфно проступає свідоме наслідування автором прийомів наївно-

го живопису з його чистим і щирим поглядом на світ, сонячністю і доброчисливими інтонаціями.

Не зраджуючи своїм творчим пристрастям, залишаючись в рамках обраного стилю, Т. Данилич послідовно шукає нові шляхи формотворення, нові можливості реалізації мистецького задуму. Надзвичайно вимогливий до свого мистецтва, він ніколи не розраховує на невибагливий смак, на легку популярність. Мистець ставить перед собою і вирішує складні формальні завдання. В останні роки художник нерідко використовує несподівані за авторським задумом сюжетні та живописно-пластичні ходи, творить свою модель світу, вдаючись до прийомів незвичного поєднання різномасштабних об’єктів та

різнопросторових рішень. Листя та плоди велетенських динь, переплітаючись, створюють фантастичне тло сюжетної дії в картині «Біла тину». Величезних розмірів бездонна корчага, наповнена добрим хмільним вином, виразним силуетом вимальовується на фоні рухливого живописного калейдоскопа – сцени святкування Великодня на церковному майдані («Христос воскрес»). Ажурне мереживо, сплетене з гігантських стебел та кукурудзяних початків, служить дивовижним обрамленням святкового дійства в картині «Посвячення каплиці». І нарешті, одна із останніх творчих праць Т. Данилича – «Спорий день». Вона ніби акумулює в собі найсуттєвіші ознаки творчого методу художника. Композиційною і смисловою доміантою твору

Свій серед своїх: заслужений художник України Тарас ДАНИЛИЧ (у центрі) з народними художниками України Юрієм ГЕРЦОМ (зліва) та Володимиром МИКИТОЮ. Ужгород, 2005 р.; творча дискусія; зліва направо: заступник голови Національної спілки художників України Петро ЗІКУНОВ та закарпатські художники Тарас ДАНИЛИЧ і Юрій БОДНАР під час персональної виставки Т. Данилича у галереї «Мистецька збірка». Київ, 5 травня 2010 р.

є велика постать закарпатської селянки, що органічно вписана в орнаментальну канву із квітів, плодів, листя соняшників, бобів, кавунів. Вагомість та значущість образу жінки підкреслюється шляхом контрастного співставлення з мініатюрними сценками селянської праці в нижній частині композиції. Тема жінки посідає вагоме місце в мистецтві художника. Жінка – трудівниця, Жінка – природа, Жінка – Берегиня в усьому багатстві образних проявів, вона у творчій уяві художника є поетичним уособленням розумної узлагодженості, досконалості, гармонії і краси світобудови.

Воістину безмежною здається незбагненна фантазія мистця... А ще у нього своєрідне відчуття об'ємно-просторового середовища з чітко вираженою композиційною центричністю. Художник зумів вдало поєднати умовні, стилізовані, живописні рішення з прийомами натурного плерного живопису, площинність зображення з тривимірністю картинного простору. Ця тенденція виразно простежується передусім в пейзажній творчості мистця – «Церква у Кострині», «Страшні вершки», «Взимку».

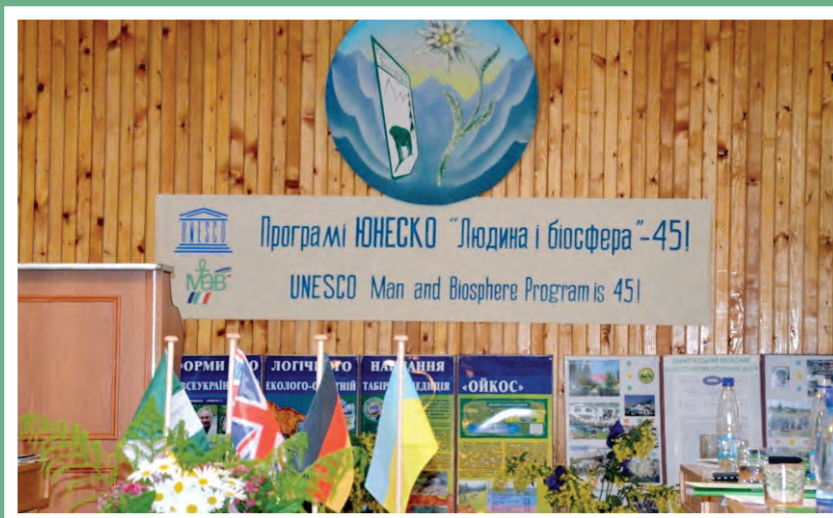
Як і у кожного художника, картини у Тараса Данилича бувають різні – веселі і сумні, серйозні і всміхнені, всі разом вони втілюють авторський досвід спілкування з дійсністю. Художник з завидною постійністю дотримується своїх мистецьких уподобань, не боячись виглядати не «модерно», не «авангардно» в контексті художнього життя сьогодення. Він безмежно закоханий і свято вірить у рідний дивосвіт, який постає з його хвилюючих полотен.

Продовження творчого вернісажу Тараса ДАНИЛИЧА див. на 3-4 стор. обкладинки

З НАГОДИ 45-ЛІТТЯ ПРОГРАМИ ЮНЕСКО «ЛЮДИНА І БІОСФЕРА»

ПОДІЯ РОКУ

26 травня 2016 року у м. Рахові, на базі Карпатського біосферного заповідника, у рамках експедиції в Україну студентів та викладачів Університету сталого розвитку (м. Еберсвальде, Німеччина) та коледжу Університету м. Рітл (Великобританія), з нагоди 45-річчя прийняття міжурядової та міждисциплінарної Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» пройшов міжнародний науково-практичний семінар «Роль програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» у збереженні та вивченні природних та культурних цінностей Європи».

У його роботі взяли участь науковці, керівники й спеціалісти природоохоронних установ та навчально-освітніх закладів, представники органів місцевого самоврядування, викладачі та студенти зарубіжних та українських вищих навчальних закладів.

Учасники семінару насамперед наголосили, що довгострокова міжурядова програма ЮНЕСКО «Людина і біосфера» (МAB) за 45 років сво-

го існування досягла значних успіхів у галузі збереження навколишнього природного середовища та впровадження в життя ідеї сталого розвитку в усіх куточках світу.

Програма МAB стала важливим інструментом використання наукових підходів до збереження біологічного різноманіття, міжнародного обміну знаннями та досвідом роботи в освітніх та дослідних установах, активізації процесів збереження об'єктів Всесвітньої природної та культурної спадщини, стабілізації екологічної та соціально-економічної ситуації в депресивних регіонах тощо.

Надзвичайно важливим результатом діяльності програми МAB ЮНЕСКО стало створення Всесвітньої мережі біосферних резерватів як модельних територій для сталого розвитку, до якої зараз входить понад 600 об'єктів в 117 країнах світу.

У доповіді доктора біологічних наук, професора Федора Гамора (Карпатський біосферний заповідник) привернуто, зокрема, увагу до історичних

передумов прийняття та особливої ролі Програми МAB ЮНЕСКО у формуванні стратегії сталого розвитку.

Наголошено, що під впливом численних наукових узагальнень, здійснених на початку 60-х років минулого століття, щодо катастрофічних наслідків швидкого приросту народонаселення, всезростаючого антропогенного навантаження на екосистеми, забруднення повітря і води, нестачі продуктів харчування, у 1964 році у Парижі прийнято Міжнародну біологічну програму, а в 1968 році розгорнув діяльність Римський клуб – об'єднання видатних науковців різних країн та різних галузей знань, статутом якого передбачалось «зміцнювати усвідомлення того, що цей комплекс проблем, які виходять за політичні, расові та економічні рамки, є загрозою для всіх народів». Тому одним із найважливіших завдань затвердженої ЮНЕСКО у 1971 році міжнародної Програми «Людина і біосфера» стало вивчення впливу господарської діяльності на природні

екосистеми, дослідження взаємозалежностей між екологічними та соціальними процесами, здоров'ям людини і станом людських популяцій.

У цьому процесі справжнім світовим лідером виступає Німеччина, яка у Дрездені, за рішенням Міжнародної координаційної ради МАБ ЮНЕСКО, з нагоди 40-річчя цієї програми провела велику міжнародну конференцію. В Німеччині, до речі, створено єдиний у Європі Університет сталого розвитку, студенти та викладачі якого більше десяти років щорічно проходять навчально-виробничу практику на базі Карпатського біосферного заповідника, реалізують тут численні міжнародні проекти.

Виступаючи на семінарі, професор цього університету П'єр Ібіш детально зупинився на досвіді Німеччини з підготовки кадрів зі сталого розвитку для багатьох країн світу. Як член німецької урядової делегації на четвертому Світовому конгресі біосферних резерватів, який пройшов у березні 2016 р. у Лімі (столиця Перу), зупинився також на Лімському плані дій щодо стратегії МАБ ЮНЕСКО на найближчі 10 років та його значенні для українських біосферних резерватів.

У наступні роки програма МАБ передбачає зосередити свою увагу на посиленні заходів із збереження біорізноманіття, відновленні і зміцненні екосистемних послуг, сприянні сталому використанню природних ресурсів, формуванні здорового і рівноправного суспільства, економічному та соціальному прогресі у гармонії з біосферою.

До найважливіших завдань належатиме розвиток науки і освіти в інтересах сталого розвитку, пошук шляхів пом'якшення наслідків і адаптації до змін клімату та інших негативних глобальних процесів в навколишньому середовищі.

Про різноманітні аспекти реалізації Програми МАБ ЮНЕСКО ішлося і в доповідях та повідомленнях Петера Гобсона, професора коледжу Університету міста Рітл (Великобританія), та українських ораторів – доцента Ужгородського національного університету Василя Чумака, директора Карпатського біосферного заповідника Миколи Рибак та керівників національних природних парків «Яворівський», «Гуцульщина», «Верховинський» Михайла Біляка, Василя Пророчука та Михайла Нечая, директора Закарпатського обласного еколого-натуралістичного центру Олександра Геревича, голови Всеукраїнського об'єднання «Гуцульщина» Дмитра Стефлюка, голови села Луги Рахівського району Закарпатської області Марини Шемоти та інших.

У схвалених рекомендаціях міжнародний науково-практичний семінар запропонував, зокрема, з метою імплементації міжнародних нормативно-правових актів зі сталого розвитку до українського законодавства, розробити та прийняти Закон України «Про біосферні заповідники (резервати) в Україні», схвалити національний план дій щодо реалізації в Україні Лімської декларації та її плану дій, активізувати міжнародну співпрацю біосферних резерватів

та у рамках українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» тощо.

Учасники семінару взяли також участь у міжнародній студентській конференції, яка пройшла 27 травня 2016 р. у конференц-залі Карпатського біосферного заповідника.

На конференції студенти Університету сталого розвитку (м. Еберсвальде, Німеччина), коледжу Університету м. Рітл (Великобританія) та українських вишів, серед яких були вихідці не тільки із Німеччини та Великобританії, але із Нігерії, Гани, Бангладешу, Аргентини, США, Австралії, загалом із десяти країн, презентували аналітичні доповіді, підготовлені ними за результатами досліджень стану екологічної та соціально-економічної ситуації в Національному природному парку «Яворівський» (Львівська область), Природному заповіднику «Горгани» (Івано-Франківська область), Карпатському біосферному заповіднику, селі Богдан Рахівського району Закарпатської області та інших населених пунктах, що розташовані у зоні діяльності природоохоронних територій.

Федір ГАМОР

На семінарі виступають професори П'єр ІБІШ (Німеччина), Петер ГОБСОН (Великобританія) та Федір ГАМОР (Україна)

ЗМІСТ

Заповідній справі – пріоритетний розвиток	1	ГАМОР Ф. За мірками «Гуцульської міри»	20
ГАМОР Ф. Виконувати... чи ігнорувати? (Про заходи Президента та Уряду України щодо збереження об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» і забезпечення сталого розвитку й благоустрою гірських населених пунктів регіону їхнього розташування)	2	БУНДЗЯК В. Етнофестиваль «Берлибаський бануш»: «Склея кохання», туристична стежка і гуцульські смаколики	21
РИБАК М. Утворено transition area (Про приведення територіальної структури Карпатського біосферного резервату (Україна) у відповідність до критеріїв Статутних рамок Всесвітньої мережі біосферних резерватів МАБ ЮНЕСКО)	6	РИБАК М. Двостороння робоча зустріч у Німеччині	21
<i>Екосвіт у подіях</i>		КОЛАЧУК І. День відкритих дверей у візит-центрах КБЗ	22
ГАМОР Ф. Розглянуто проблеми збереження букових пралісів Карпат	10	РИБАК М. За досвідом – у «Рьон»	22
КОЛАЧУК І. Всесвітній день водно-болотних угідь	10	ГАМОР Ф. П'ята річниця включення старовікових букових лісів Німеччини до переліку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО	23
ГАМОР Ф. Потрібен закон про збереження природної та культурної спадщини	11	ГАМОР Ф. Протокол про поглиблення співпраці між повітом Марамуреш (Румунія) та Рахівським районом (Україна)	25
БУНДЗЯК В. «Кращий екологічний урок» – конкурс для освітян Рахівщини	12	ГАМОР Ф. Міністр екології та природних ресурсів України Остап Семерак ознайомився з роботою Карпатського біосферного заповідника	25
ГАМОР Ф. Вшанування пам'яті професора Василя Комендаря	12	БЕРКЕЛЯ Ю. Громадськість – до управління лісами	27
ГАМОР Ф. Нацкомісія України у справах ЮНЕСКО про стан виконання актів Президента та Уряду України щодо збереження букових пралісів Карпат та сталого розвитку гірських населених пунктів Закарпаття	13	ГАМОР Ф. Із швейцарськими партнерами обмірковували шляхи поглиблення наукової співпраці	27
РЕЩУК Я. Полонинській культурі – друге дихання!	14	ГАМОР Ф. За підтримки німецького уряду розпочалось впровадження проекту з розвитку ПЗФ України	28
РЕЩУК Я. Міжнародна туристична виставка «Україна – подорожі та туризм»	15	ГАМОР Ф. Закарпатські науковці на симпозіумі в румунському Сігеті Мармаціей	29
ГАМОР Ф. Президент ради повіту Марамуреш (Румунія) Замфір Чічеу з робочим візитом відвідав Рахівщину	16	БЕРКЕЛЯ Ю. Міжнародний семінар «Європейська мережа букових лісів»	30
ГАМОР Ф. Актуальні проблеми регіонального розвитку	16	ГАМОР Ф. Актуальні проблеми оздоровлення екологічної ситуації на Закарпатті	31
БУНДЗЯК В. «Довкілля для України – 2016»	17	ГАМОР Ф. Увіковічено пам'ять палкого захисника природи Карпат професора Василя Комендаря	32
ГАМОР Ф. Міжвідомча нарада з питань виконання актів Президента та Уряду України щодо збереження букових пралісів Карпат та забезпечення сталого розвитку регіону їх розташування	18	ГАМОР Ф. Міжнародна конференція ЮНЕСКО у Берліні	32
РИБАК М. Від пасивного спостереження – до конкретних програм	19	ГАМОР Ф. У Мінприроди обговорили проблеми збереження букових пралісів Карпат та активізації транскордонної співпраці біосферних резерватів ЮНЕСКО	33
		БУНДЗЯК В. У КБЗ – важливі наради	34
		МИХАЙЛИК А. «Няню, а що то таке – ліс?...»	36
		ГАМОР Ф. Прикрі «дарунки» для центру Європи (Розроблена Схема планування території Рахівського району може призвести до екологічної катастрофи у верхів'ях басейну Тиси)	41

ГАМОР Ф. На велодрезині до... Євросоюзу	44	КОЗУРАК А., АНТОСЯК Т.	102
ГАМОР Ф. Міжнародний форум у Рахові	45	Еритроній собачий зуб	
ЗЕЛІНСЬКИЙ В. Україна-Румунія: транскордонне співробітництво (Миттєвості міжнародної науково-практичної конференції «Екологічні, соціально-економічні та історико-культурні аспекти розвитку територій Мараморощини». Рахів, 2-4 вересня 2016 р.)	48	ЛЯШЕНКО Є. Павиноочка павонієла – рідкісний метелик Закарпаття	103
ГАМОР Ф., ВОЛОЩУК М., ГЛЕБ Р. І постануть «Мармароські гори»... (Внесок Карпатського біосферного заповідника у виявленні та збереженні біологічного різноманіття Мараморощини)	50	ГОДОВАНЕЦЬ Б., ДОВГАНІЧ Я., ЛЯШЕНКО Є., ПОКИНЬЧЕРЕДА В., ПОПОВИЧ Ю. Як зимують тварини	105
ГЕТЬМАН В., СТЕФЛЮК Д., НЕЧАЙ М., ЗЕЛЕНЧУК Я., МАТІЙЧУК С. Там, де родився Черемош...	53	ШИДЛОВСЬКИЙ І., ЗАТУШЕВСЬКИЙ А. Хранилище скарбів природи (Хроніка найстарішого зоологічного музею України)	113
БАТАМАНЮК К. Рятівниця лісів	61	КАЛЬБА І. Музей у центрі Європи	120
КРАВЧУК Л., КУЗНЕЦОВ Р. Справа надзвичайної ваги (Екоосвітня діяльність у Природному заповіднику «Горгани»)	62	ПОПОВИЧ В. Тасмніці урочища Кузій	121
НИТКА В. «Намагаємося відкрити світу значимість Українських Карпат»	64	ГАЛАМБА С. Рай для оленів, козуль і... кажанів	124
МАМЧУР З., ДЖУРА Н., ХРУНИК С. Готуємо висококваліфікованих фахівців (Кафедра екології Львівського національного університету імені Івана Франка)	69	БАБІЧИН Ю. Пам'ятки архітектури Національного природного парку «Синевир» та їх роль у культурному ландшафті	128
<i>Візитівка еколога: Микола Приходько</i>	73	ЧЕЙПЕШ І. Очі і серце Винодола (Туризм як пізнання європейської полікультурності)	130
ДЕМИДЕНКО Л. Рамки використання економічних інструментів у збереженні біологічного різноманіття і стале використання: міжнародний досвід	75	ЧЕЙПЕШ І. Твердиня на Рів'єрі (Хорватське місто Новий Винодольський – «Мекка» для європейських туристів)	134
ДІХТЕ А. Вивчення можливостей запровадження моніторингового додатку Mira у Карпатському біосферному заповіднику	82	ДОВГАНІЧ Я. Погляд на стосунки людини і живої природи з позиції ідеалістичної філософії	136
ОСІЙСЬКИЙ Е. Українсько-румунське співробітництво на прикордонних водах у басейні річки Тиса	86	СИРОХМАН М. Посланець віків (Архітектурний комплекс Ужгородського кафедрального собору та резиденції мукачівських єпископів як майбутній об'єкт Всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО)	138
ВОЛОЩУК М., ПАПАРИГА П. Унікальне високогірне озеро на Мармароші	89	КУХТА В. «Наш храм зазнав чимало випробувань, але залишився непогасним світочем віри і духу...»	139
АПАНАСЕНКО Г. Індустрія хвороби чи індустрія здоров'я?	91	ТОМЕК А., ДЕЛЕГАН І., ДЕЛЕГАН І. Колиска польської освіти (Ягеллонський університет відсвяткував власне 650-річчя)	142
МАРГІТАЙ Л. Перспективи створення плантацій енергетичної верби на Закарпатті та використання регуляторів росту при посадці	96	СТАРУН В. Свіже повітря низин	144
БУНДЗЯК В. Рахів приєднався до «Години Землі – 2016»	97	ГЕРАСИМ'ЮК В. Поет на Цісарській дорозі	146
КОЗУРАК А., АНТОСЯК Т. З ранньої весни – до пізньої осені квітує дендропарк Карпатського біосферного заповідника	98	<i>Книжкова полиця</i>	
МОСКАЛЮК Б. Про туніку Дафни і козячі сережки	100	ГАМОР Ф. Трибуна природодослідників Карпат	148
		ГАМОР Ф. Щоб сформувати екологічний світогляд	148
		ВОЛОЩУК М. Прославили рідний край	149
		Сумуємо (Відійшов у вічність академік М.А. Голубець)	149
		ПРИХОДЬКО О., РИЖОВА Г. А колесо крутиться... (Про творчість народного художника України Тараса Данилича)	150
		ГАМОР Ф. З нагоди 45-річчя Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера»	154

CONTENTS

	Page
The Biosphere Reserve management ought to have a priority development	1
HAMOR F. Carry out or ignore? (On the measures of the President and the Government of Ukraine concerning the protection of the UNESCO World Heritage «The Primeval Beech Forests of Carpathians and the Ancient Beech Forests of Germany» and the ensuring of a sustainable development and improvement of the settlements in the region of their location)	2
<i>In 2017 will be hold a tenth anniversary of the inclusion of the Ukrainian Carpathians beech forests in the UNESCO World Heritage list. However, in spite of the adopted legislative acts, there were no positive changes in their protection nor in the development of the settlements bordering with this forests. Responsibility for organization and financing of the plans-activities foreseen in the according decrees and instruction of the President of Ukraine, resolutions and orders of the Minister Cabinet of Ukraine and others, concerning the protection of beech forests and the constant development of their location, have certain ministries and departments, in particular: State Agency for the Roads in Ukraine, Ministry of Regional Development, Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine, Ministry of Energy and Coal Mining, Ministry of Economic Development of Trade of Ukraine, Ministry of Agrarian Policy, State Agency of Ukraine for Tourism and Health Resorts, Ministry of Infrastructure of Ukraine and Transcarpathian Regional State Administration. It depends on these ministries and departments whether the above-mentioned measures will finally be done or everything remains unchanged.</i>	
RYBAK M. A transition area was made (On the bringing of the territorial structure of the Carpathian Biosphere Reserve (Ukraine) into accordance with the criteria of the Charter limits (Regulations) of the World Network of Biosphere Reserves of UNESCO MAB)	6
<i>The Administration of the Carpathian Biosphere Reserve is facing a difficult problem of the lack of accordance of the territorial structure and the zoning of the Biosphere Reserve (the Director of the Biosphere Reserve is Mykola Rybak -- an Honored Nature Protector of Ukraine). There was undertaken a definition of the transition area outside of the existing CBR territory, which is defined by the criteria of the Charter Limits (Regulations) of the World Network of Biosphere Reserves of UNESCO MAB. The lack of accordance of the mentioned criteria was in the insufficient size of the transition area, which led to a cluster feature of the territorial structure, and so a significant</i>	
<i>fragmentation of the territory and a low ecological integrity, also the absence of settlements within the Biosphere Reserve territory. A very difficult task has been solved by the signing of a Memorandum between the CBR and the Transcarpathian Regional Administration for Forestry and Hunting; at present the territory of the constant development (the transition area) consists of State Forestries, which are located within the area of the CBR activity in Rakhiv and Tyachiv districts of the Transcarpathian region. Also have been signed some declarations about the cooperation with the heads of some settlements of Rakhiv and Tyachiv districts of the Transcarpathian region, which are located within the area of the CBR activity as the territories of the constant development. Thus, the work at the creation of the transition area has been successfully completed.</i>	
The ecological world in events	
HAMOR F. Some problems have been considered concerning the preservation of the ancient beech forests of the Carpathians	10
<i>On 28 January 2016 the Ministry of Natural Resources of Ukraine held a meeting with the members of the Department for the Nature Science and the Nature Heritage of the National Commission of Ukraine concerning the UNESCO. At that meeting has been discussed the issue of the management of the World Heritage Object «The Primeval Beech Forests of Carpathians and the Ancient Beech Forests of Germany». The quintessence of the meeting was the proposal to send a letter to the Prime Minister of Ukraine (in connection with the unsatisfactory fulfillment of some Acts of the President and the Government of Ukraine) with the recommendation to call a meeting in order to solve the problem of the primeval beech forest protection and the ensuring of a constant development and improvement of the settlements locating in the Ukrainian part of the UNESCO World Heritage Object «The Primeval Beech Forests of Carpathians and the Ancient Beech Forests of Germany».</i>	
KOLACHUK I. The World Day of wetlands	10
<i>While celebrating the World Day of wetlands from 2 to 10 February 2016 the Carpathian Biosphere Reserve organized a number of ecological-educational activities: a tour to the Narcissus Valley in the Khust district, a visits of the CBR staff at educational institutions in the Rakhiv district of the Transcarpathian region with media-presentations «CBR-Wetlands» and «Dumps are Threats to the Environment», etc.</i>	
HAMOR F. We need a law on the protection of natural and cultural heritage	11
<i>On 10 February 2016 at the information-educational centre of the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine in Orkhusk (on the initiative of the public organization «Ukrainian Society for the Birds Protection»)</i>	

was held a working meeting of scientists, nature protection staff and interested members of the State Executive Power. At the meeting have been discussed issues concerning the protection of the primeval forests of Ukraine. It was held in connection with the project «Protection of the Carpathian Forest» and was financed by the Frankfurt Zoological Society (Germany). During the meeting has been discussed a bill «On Amendments to some Legislative Acts of Ukraine» (the main issue was the protection of forests belonging to the UNESCO World Heritage). In particular, Doctor of Biological Sciences, Professor, Honored Nature Protector of Ukraine Fedir Hamor suggested, among other things, an issue about the protection of the ancient forests (as the only Object of the UNESCO World Heritage of Ukraine). He suggested considering this issue in the context with the Convention on the Protection of the Cultural and Natural Heritage and to pass it as a separate Law of Ukraine «On Protection of Natural and Cultural Heritage in Ukraine».

BUNDZIAK V. «The Best Ecological Lesson» – a contest for teachers of the Rakhiv land 12

This action has been organized by the staff of the CBR and of the Education Department of the Rakhiv district; it lasted from 22 February to 29 April 2016. The final part of the Ecological Contest included a visit to the primeval forests in the village Mala Uholka and an excursion to the cave «Milk Stone» (the Tyachiv district of the Transcarpathian region).

HAMOR F. In memory of Professor Vasyl Komendar 12

On 24 February 2016 in the Transcarpathian Regional State Administration was held a meeting of the working group, organized under the instruction of the administration chairman Hennadiy Moskal. At the meeting has been discussed the plan of actions concerning the memorizing of an outstanding Ukrainian Scientist and a passionate Nature Protector of Carpathians Vasyl Komendar.

HAMOR F. The National Commission of Ukraine concerning the UNESCO issues informs about the fulfillment of acts given by the President and the Government of Ukraine regarding the protection of the primeval beech forests of Carpathians and a constant development and improvement of the settlements of the Transcarpathian region 13

On 12 March 2016 the National Commission of Ukraine concerning the UNESCO sent to the Minister Cabinet of Ukraine a petition regarding the unsatisfactory fulfillment of acts given by the President and the Government of Ukraine regarding the protection of the primeval beech forests of Carpathians, and also a request to call for this reason a meeting at the Minister Cabinet of Ukraine. This was

done at the request of the National Commission member -- Doctor of Biological Sciences, Professor, Deputy Director of the Carpathian Biosphere Reserve Fedir Hamor. In order to ensure the fulfillment of these acts Professor Hamor suggested the Minister Cabinet adopting a separate resolution, which would have extended the deadlines for the fulfillment of the mentioned activities by 1 January 2020.

RESHCHUK Ya. Mountain valley culture – a second breath! 14

On 21 March 2016 the CBR held a meeting «The key aspects of the establishment, organization and functioning of the mountain valley farms on the territory of the Carpathian Biosphere Reserve and in the mountains of the Rakhiv district» with the participation of the representatives of the Rakhiv District State Administration, the Rakhiv District Council, the State Cadastre Department in the Rakhiv district, the territorial communities of the villages Dilove, Lazeshchyna and Bohdan, businessmen, farmers and other interested people.

RESHCHUK Ya. An international tourist exhibition «Ukraine: Travel and Tourism» 15

From 30 March to 1 April 2016 in Kiev took place the biggest event of the tourism branch of Ukraine – an international exhibition «Ukraine: Travel and Tourism». The experts of the Carpathian Biosphere Reserve presented at this exhibition holiday possibilities and eco-tourism activities of the CBR.

HAMOR F. The Council Head of the Maramuresh County (Romania) Zamfir Chicheu visited the Rakhiv land 16

On 17 April 2016 on the initiative of Professor Fedir Hamor and at the invitation of the Chairman of the Rakhiv District Council Vasyl Dan, a Romanian delegation visited the Rakhiv land (the members of the delegation were: the Council Head of the Maramuresh County Zamfir Chicheu, the manager of the community of Bystra Vasile Duchuk and the public figure Dmytro Korenyuk). During the meeting have been discussed prospects of the intensification of the cooperation between the communities of the Rakhiv district of the Transcarpathian region (Ukraine) and the Maramuresh County (Romania). The parties decided to send an application to the according Ministries of Ukraine and Romania and to the Monitoring Committee of the European Union Program «Romania – Ukraine» with the request to give priority to the building of a bridge across the Tysa river in the villages Dilove and Valya Visheului and to provide the necessary financing. It was also decided to contact the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine and Romania concerning the preparation of the agreement between the Governments of Ukraine and Romania about the opening a vehicle pass Dilove – Valya Visheului, etc.

HAMOR F. Actual problems of the regional development

16

15-16 April 2016 at the tourist complex «Bogolvar» (the village Antalovtsi, Uzhgorod district, Transcarpathian region) has been held an international scientific-practical conference «Regional Problems of the Development of Territorial Systems: Theory, Practice, Prospects». It was organized by the Ministry of Science and Education of Ukraine, the Uzhgorod Trade and Economic Institute (a branch of the Kiev National Trade and Economic University, the Uzhgorod National University, the Institute of Agrarian Economy of the NAAS of Ukraine and a number of other institutions. It has been discussed the issue of the current condition of the Ukrainian economy and ways of transformation of the national economy management, social-economical and ecological problems of the territorial communities, etc. In the spotlight of the conference were also issues of the natural resources use, modern aspects of the environmental protection, customs cooperation, etc. Doctor of Biological Sciences, Deputy Director of the Carpathian Biosphere Reserve Fedir Hamor reported about the environmental aspects of the elaboration of regional schemes of the territorial planning. The conference was initiated by Doctor of Economic Sciences, member of NAAS of Ukraine Mykhaylo Lendyel.

BUNDZIAK V. «Environment for Ukraine – 2016»

17

On 26 April 2016 with the assistance of the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine at the Ukrainian Center of international exhibitions, conferences and forums (Kiev) has been held an international ecological forum «Environment for Ukraine – 2016.» The Carpathian Biosphere Reserve was represented by the Head of the Department of Ecological Educational Work Victoria Bundziak. At the forum have been represented the natural values of the CBR, its achievements and the international recognition.

HAMOR F. A meeting as to the fulfillment of the acts of the President and the Government of Ukraine concerning the protection of the primeval beech forests of Carpathians and the insuring of a constant development of the region of their location

18

On 27 April 2016 a meeting was held at the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine, at the order of the Minister Cabinet of Ukraine and at the request of the National Commission of Ukraine concerning UNESCO. At the meeting has been analyzed the fulfillment of the acts of the President and the Government of Ukraine concerning the protection of the primeval beech forests of Carpathians and the insuring of a

constant development of the settlements of their location. Speaking at the meeting, the Deputy Director of the Carpathian Biosphere Reserve Professor Fedir Hamor mentioned the non-fulfillment of the activities given by the President of Ukraine and by the orders of the Minister Cabinet of Ukraine. Has been approved a request of Fedir Hamor and a proposal of the Transcarpathian Regional State Administration to extend the deadlines for the fulfillment of mentioned actions by 1 January 2020, and also the planning of funds at the State Budget Department by the according Ministries of Ukraine for 2017 and the following years with the aim to maintain the Ukrainian part of the natural UNESCO World Heritage Site «Primeval Beech Forests of Carpathians and the Ancient Beech Forests of Germany».

RYBAK M. From a passive watching to specific programs

19

On 5 May 2016 on the basis of the Yavoriv National Natural Park, with the participation of the Minister of Ecology and Natural Resources of Ukraine Ostap Semerak, was held a meeting «The Protection of Ukrainian Carpathians». Speaking at the meeting, Honored Nature Protector of Ukraine Director of the Carpathian Biosphere Reserve Mykola Rybak touched some problematic issues hindering the development of the nature protection institutions and not allowing the completion of the expansion of the reserve territory in accordance with the decree of the President No. 25 from 14.01. 2010. These problematic issues include the insufficient budget financing, including the lack of funds for the building of an International educational-research center for the study of primeval beech forests and the constant development of Carpathians, the stopping of the working out of land management projects for the new-joined territories, etc.

HAMOR F. At the standards of «A Hutsul Measure»

20

On 7 May 2016 in the Romanian community Bystra (locating not far from the border) took place a festival of spring traditions «Hutsul Measure». A delegation from Rakhiv (Transcarpathian region) visited this festival at the invitation of the hosts. Has been discussed the issue of the intensification of the Ukrainian-Romanian customs cooperation. Also has been discussed the organization of an international scientific-practical conference «Ecological and social-economical aspects of the development of the border areas of the Maramorosh land», which should take place in Rakhiv in September 2016. The conference will be held in connection with the XXIII international Hutsul Festival and the celebration of the 45th anniversary of the adoption of the UNESCO Program «Man and Biosphere».

BUNDZIAK V. An ethnic festival «The Maize-meal Porridge from Berlybash»: a Tourist path «The Rock of Love»

21

The festival took place on 15 May 2016 in the village Kostylyvka (Rakhiv district, Transcarpathian region), which is located in the area of the CBR. That is why the Carpathian Biosphere Reserve traditionally takes part in the organization of this festival.

RYBAK M. Bilateral meeting in Germany

21

May 29, 2016. In connection with the agreement (concerning the environmental protection, signed in May 1993) between the Government of the Federal Republic of Germany and the Government of Ukraine, and according to the decision of the German-Ukrainian Leading Group of this agreement, the Director of the Carpathian Biosphere Reserve, Honored Nature Protector of Ukraine Mykola Rybak took part in the bilateral meeting with a delegation of the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine (as to the project for 2016-2020 regarding the issues of the development of protected areas potential in Ukraine). Speaking at the meeting Mykola Rybak reported on the activities of the Carpathian Biosphere Reserve, in particular, he told about the cooperation with the citizens of the settlements locating in the Biosphere Reserve territory; he also reported about the fulfillment of the recommendations of the UNESCO Committee concerning the establishment of the transition area in the territory of the Carpathian Biosphere Reserve.

KOLACHUK I. A visiting day at the visitor Centres of the CBR

22

June 5, 2016. On the World Day of the environment protection, its doors opened for the visitors the Museum of Mountain Ecology (Rakhiv), Ecological-Educational Centres of the CBR «The Center of Europe» (village Dilove, Rakhiv district), the Museum of Narcissus (Khust, Narcissus Valley). On this day the visitor Centres of the Carpathian Biosphere Reserve were attended by nearly 300 people.

RYBAK M. Visiting of the Biosphere Reserve «Rön» to get more experience

22

6-15 June 2016. The delegation of the Carpathian Biosphere Reserve, which included the Director Mykola Rybak, the Head of the Department of the SRW and the Constant Development Yuriy Berkela, the Deputy Head of this Department Vasyl Pokynchereda and the Research worker of the zoological laboratory Vira Pokynchereda took part in the international conference on the occasion of the 25th anniversary of the Biosphere Reserve «Rön» (Germany). The Director of the CBR Mykola Rybak proposed the administration of the German reserve to start a number of joint projects with the aim to study natural processes

in the beech forests of the CBR, to restore plantations of berry-yews, etc. The members of the CBR presented at the conference their presentations on the following topics: «The Uholka-Shyrokoluzhanskyi massif of the CBR as the largest object of primeval beech forests in Europe» and «Can we live together? The relations between man and wolf». Going back from Rön the CBR delegation visited the administration of the Hungarian National Park «Duna-Ipoli» (Budapest). Has been signed a memorandum on further cooperation.

HAMOR F. The fifth anniversary of the inclusion of the old-growth beech forests of Germany in the list of the UNESCO World Heritage

23

On 25 June 2016 at the state representation of the land Hessen in Berlin was celebrated the fifth anniversary of the inclusion of the old-growth beech forests of Germany in the list of the UNESCO World Heritage. The CBR delegation took part at this celebration. The initiator of the entering of the beech forests of Carpathians in the UNESCO World Heritage list Professor Fedir Hamor proposed to organize at the Carpathian Biosphere Reserve in 2017 an international scientific-practical conference «Ten years of the establishment of the Ukrainian-Slovak-German natural site «The Primeval Beech Forests of Carpathians and the Ancient Beech Forests of Germany»: history, condition, and problems of the implementation of an integrated management system».

HAMOR F. A protocol on the intensification of cooperation between the Maramuresh County (Romania) and the Rakhiv district (Ukraine)

25

The protocol was signed on 24 July 2016 in the Romanian town Siget Marmazyey during the Days of a good neighbourhood between Ukraine and Romania. The President of the Maramuresh County Council, Zatea Habriel Waler spoke about the need to use the European Union funds not only to preserve the unique cultural heritage of the Marmuresh land, but also for the maintenance of the necessary customs infrastructure.

HAMOR F. The Minister of Ecology and Natural Resources of Ukraine Ostap Semerak got acquainted with the work of the Carpathian Biosphere Reserve

25

On 22 August 2016 in connection with the working visit in the Transcarpathian region, the Minister of Ecology and Natural Resources of Ukraine Ostap Semerak visited the CBR. In particular he visited the Narcissus Valley and the primeval beech forests in Uholka-Shyrokoluzhanskyi massif, which are the largest constituent part of the Ukraine's only one UNESCO World Heritage Site «The Primeval Beech Forests of Carpathians and the Ancient Beech Forests of Germany». The Deputy Director of

the Carpathian Biosphere Reserve Doctor of Biological Sciences Professor Fedir Hamor proposed the Minister to elaborate and submit for approval a state program concerning the development of the Reserve management in Ukraine (due to its catastrophic condition). He also handed Mr. Semerak a prepared bill «On the Introduction of Changes and Supplements in the Law of Ukraine «On Fund of Ukraine for the Nature Protection».

BERKELA Yu. The civil society shall take part in the forest management 27

12-16 September 2016. The scientists of the CBR Yuriy Berkela and Vasyl Pokynchereda took part in the international scientific-practical seminar concerning the project «Engaging of the Civil Society to the Sustainable Management of Ecosystems», which has been held at the University for the Sustainable Development in Eberswalde (Germany).

HAMOR F. One discussed with the Swiss partners the ways of the intensification of the scientific collaboration 27

On 19 September 2016 the scientists of the Carpathian Biosphere Reserve together with the colleagues from the Swiss Federal Institute for Forest, Snow and Landscape Research (WSL) discussed the ways of the intensification of their partnership, which was established in 1996 by Director of the CBR Professor Fedir Hamor and Dr. Mario Brodshi (WSL).

HAMOR F. With the support of the German government began the implementation of the project for the development of the PUFSU (Prospects for the Use of Financial Support of Ukraine) 28

10-11 October 2016. The Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine held a seminar concerning the report of the first phase of the project «Support of the Protected Areas of Ukraine». At this seminar were discussed in detail the state and the prospects of the use of financial support of Germany for the development of nature reserves and national nature parks of Ukraine. Professor Fedir Hamor highlighted the most important issues of the CBR and of the bordering territorial communities, which urgently need a financial support.

HAMOR F. Transcarpathian scientists at a symposium in Siget Marmazyey (Romania) 29

28 October 2016. The scientists of the Carpathian Biosphere Reserve and of the Uzhgorod National University participated in an international scientific symposium, which has been held on the occasion of the celebration of the 135th anniversary of the birth of the great Romanian Nature Researcher and Public Figure Artur Koman. This symposium was organized by the Siget Marmazyey City Council and by the Museum of the Maramorosh Land.

BERKELA Yu. The international seminar «The European Network of the Beech Forests» 30

1-5 December 2016. At the International Academy for the Nature Protection (the Isle of Vilm, Germany) has been held the second international seminar «The European Network of the Beech Forests». The seminar was organized in connection with the implementation of the project «The European Network of the Beech Forests», which is financed by the Ministry of the Environment, Nature Protection, Building and Nuclear Safety of Germany (BMUB). The project has been carrying out by the Center of the Ecosystem Management of the University for the Constant Development Eberswalde (Germany) with the support of the Federal Agency for Nature Protection Germany (BfN).

HAMOR F. Actual problems of the ecological situation in Transcarpathian region 31

2 December 2016. The Department of the Environment and Natural Resources of the Transcarpathian Regional State Administration held in the town Vynohradiv a scientific-practical conference «The Ecological Management in Transcarpathian Region: State and Development Prospects». Doctor of Biological Sciences, Professor, Deputy Director of the Carpathian Biosphere Reserve Fedir Hamor reported on «The fulfillment of the acts of the President and Government of Ukraine regarding the protection of the primeval beech forests of Carpathians as the UNESCO World Heritage and the constant development of the settlements of Transcarpathia» and on «The carrying out of the project of the CBR territories organization and the use of its natural resources, taking into account the interests of the local communities».

HAMOR F. Commemoration of the passionate Nature Protector of Carpathians Professor Vasyl Komendar 32

8 December 2016, Uzhgorod. On the Uzhgorod National University front was inaugurated a memorial plaque with a bronze bas-relief of the famous Ukrainian Scientist, a passionate Nature Protector of Carpathians Professor Vasyl Komendar. Beside this, his name was given to one of the Uzhgorod streets and also to «The Valley of Narcissus» (the CBR), which is located not far from Khust. On 8-9 December at the biological faculty of the Uzhgorod National University on the occasion of the 90th anniversary of the scientist was held an international scientific-practical conference «Actual Problems of Study and Maintenance of the Carpathian Plant World: Past and Present». At the conference has been discussed a broad range of problems, which were passionately explored by Mr Komendar throughout all his life.

HAMOR F. The international UNESCO conference in Berlin

32

On 12-13 December 2016 the delegation of the Carpathian Biosphere Reserve took part in the international conference «Prospects of the Customs Cooperation within the Scopes of the World Heritage: the Experience of Germany and Beyond its Borders», which was held by the UNESCO Commission of Germany in Berlin representing the Federal Land Hessen. Speaking at the conference, Professor Fedir Hamor mentioned the problems of the protection of the Ukrainian part of the UNESCO World Heritage «The Primeval Beech Forests of Carpathians and the Ancient Beech Forests of Germany» (in connection with the economic crisis in Ukraine), in particular the lack of funds for the building of an International educational-research center of the beech forests and the constant development of Carpathians.

HAMOR F. At the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine have been discussed the problems of the protection of the beech forests of Carpathians and the activation of the customs cooperation between the UNESCO Biosphere Reserves

33

On 21 December 2016 at the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine have been discussed urgent issues of the Protection of Ukraine's only natural site «The Beech Forests of Carpathians and the Ancient Beech forests of Germany» and the intensification of the customs cooperation of the Biosphere Reserves of Ukraine. In the report of the member of the National Commission of Ukraine for UNESCO Professor Fedir Hamor are described in detail the results of the implementation of the orders of the joint common Managing Committee of the trilateral object «The Primeval Beech Forests of Carpathians and the Ancient Beech Forests of Germany», the prospects of creating of a Ukrainian-Rumanian Reserve in Maramorosh mountains; the report also has the information about the course of the expansion of the Ukrainian-Slovak-German UNESCO World Heritage «The Primeval Beech Forests of Carpathians and the Ancient Beech Forests of Germany» and the like. At the proposal of Fedir Hamor, the working group considered the issue of the building on the CBR territory of an International Educational-Research Centre of the beech forests and the constant development of Carpathians, at the expense of the Ukrainian-German project «The Support of Protected Areas in Ukraine».

BUNDZIAK V. Important meetings at the CBR

34

During 2016 at the Carpathian Biosphere Reserve has been held a number of important meetings and sessions: the meeting of the Coordinating Council, the

meeting of the scientific-technical Council of the CBR; the meeting with the participation of the specialists of the State Emergency Department in the Rakhiv district; a working meeting concerning the forest management of the CBR; a meeting concerning the implementation of the technical task as to the working out of the Project of the territory organization of the CBR and of the protection of its natural complexes, etc. Such meetings allow the team members to consider comprehensively all important issues and hear opinions of experts from other institutions.

MYKHAYLYK A. «Daddy, what does «forest» mean?»

36

In the category «Hot topic» was published a journalistic research of Andriy Mykhaylyk (the editor-in-chief of the Internet-edition «Hrinchenko-inform») about the green treasure of Ukraine – the beech forests of Carpathians. They are properly valued in the global dimension – listed in the UNESCO World Heritage list. However, Ukraine seems still not to understand how to treat them. The author has written on legislation acts concerning the protection of primeval forests and their application in practice, on possible ways of saving of the «green friend». Mr Mykhaylyk is talking with people, who are an unsurpassed authority in the nature protection field (and not only in this field): Elena Yaremchenko («Ukrainian Society for the Protection of Birds»), Fedir Hamor (Carpathian Biosphere Reserve), Roman Oliynyk (Ivano-Frankivsk Regional Forestry and Hunting Administration), Yuriy Masikevych (Bukovina Branch of the National Ecological Center of Ukraine «Crone» («The top of a tree»)).

HAMOR F. Unpleasant «presents» for the Centre of Europe (The worked out scheme of the planning of the Rakhiv district territory may lead to an environmental disaster in the upper parts of the Tysa basin)

41

Doctor of Biological Sciences, Professor, Honored Nature Protector of Ukraine Fedir Hamor, analyzing the mentioned scheme, notices the following: in the worked out documentation there are a lot of inaccuracies and contradictions, disputable aspects, particularly in the use of the nature resources and in the solving of ecological problems. Of particular concern is the issue regarding the activities of the mining industry, bordering on the Carpathian Biosphere Reserve and the Kuziy-Trybushany Reserve, which is the object of the UNESCO World Heritage «The Primeval Beech Forests of Carpathians and the Ancient Beech Forests of Germany» (gold mining in the mines conducted by the company «Saulyak»), and also the building in a mountain ravine in Rakhiv of a recycling plant, etc.

- HAMOR F. Going by a trolley to... the EU** 44
The author is talking about the resumption of «historical» trains (once running on the Transcarpathian railway) in Romania, Hungary and the Czech Republic. In this context, would be interesting a project to use trolleys as a tourist attraction on the railway, which is now not being used.
- HAMOR F. The international forum in Rakhiv** 45
2-4 September 2016. On the occasion of the XXIII International Hutsul Festival and the celebration of the 45th anniversary of the UNESCO Program «Man and Biosphere», in Rakhiv at the Carpathian Biosphere Reserve has been held the international scientific-practical conference «Ecological, Social-economical and Historical-cultural Aspects of the Development of the Border Territories of the Maramorosh Land».
- ZELINSKIY V. The customs cooperation between Ukraine and Romania (A photograph-show of the international scientific-practical conference «Ecological, Social-economical and Historical-cultural Aspects of the Development of the Border Territories of the Maramorosh Land».** 48
Rakhiv, 2-4 September 2016)
- HAMOR F., VOLOSHCHUK M., HLEB R. And will be «The Marmarosh mountains»... (The contribution of the Carpathian Biosphere Reserve in the identification and maintenance of the biological diversity of the Maramorosh Land)** 50
- HETMAN V., STEFLUK D., NECHAY M., ZELENCHUK Ya., MATIYCHUK S. The place where begins the river Cheremosh...** 53
Under the common heading have been gathered publications about the unique natural units of the National Natural Park «Verkhovyna», their protection and use (V. Hetman. Verkhovyna, my mother...; D. Stefluk. The tourist potential of Ukrainian Carpathians, taking as an example the activities of the NNP «Verkhovyna»; M. Nechay, Ya. Zelenchuk, S. Matiychuk. Photomonitoring of the animal world of the National Natural Park «Verkhovyna»).
- VATAMANYUK K. The rescuer of foxes** 61
A narrative of kind-heartedness and cruelty in man's attitude to the nature.
- KRAVCHUK L., KUZNETSOV R. A very important affair (Ecological-educational activities in the Natural Reserve «Horhany»)** 62
- NYTKA V. «We try to reveal the world the significance of Ukrainian Carpathians»** 64
The Honored Journalist of Ukraine, the own correspondent of the newspaper «The Voice of Ukraine» in the Transcarpathian region Vasyl Nytko is talking with Fedir Hamor (Doctor of Biological Sciences, Professor, Academician of the Ukrainian Ecological Academy of Sciences, the Honored Nature Protector of Ukraine, the Honored Worker of Tourism of Ukraine, the Honored citizen of the town Rakhiv (Ukraine) and of the town Visheu de Sus (Romania), the owner of the order «For Merits»). This interview is published on the occasion of Mr Hamor's 65th anniversary.
- MAMCHUR Z., JURA N., KHRUNYK S. We prepare highly qualified specialists (The Ecology Department of the National University in Lviv named after Ivan Franko)** 69
- A calling card of the ecologist:** 73
Mykola Prykhodko
The editorial staff of the magazine «Green Carpathians» begins a regular column «The Calling Card of the Ecologist,» which will acquaint readers with the leading experts of environmental affairs from Ukraine and with the foreign experts in this field (also with their works). We hope that with time such columns will develop into a kind of encyclopedia of personalities representing a science, which is extremely important in the modern scientific field. This column begins with a story about Doctor of Geographical Sciences, Professor, Head of the Cadastre Chair of the Ivano-Frankivsk National Technical University for Oil and Gas Mykola Prykhodko.
- DEMYDENKO L. The scopes of the use of economical tools for protecting of the biological diversity – their constant use: international experience** 75
The author emphasizes that the protection and the constant use of the biological resources in Ukraine are characterized: by a weak legislative basis and the deficiency in a proper use of legal mechanisms; by the lack of the economical estimation taking into account the reproduction factor; by the inefficiency of economic and financial tools; the lack of proper ownership rights concerning natural resources; by the lack of conduction of incentive and preventive measures, etc.
- DICHTE A. The study of the implementation possibilities of a monitoring addition «Mira» at the Carpathian Biosphere Reserve** 82
Angela Dichte, a student of the University for the Constant Development in Eberswalde (Germany), on behalf of the Center for the Management of Ecological Systems of

the mentioned university, conducted at the Carpathian Biosphere Reserve a research semester (under the direction of Professor Pyer Ibish). Her task was to study and evaluate the current organizational structure of the CBR monitoring with the aim to implement the monitoring addition «Mira». This field addition allows recording the information about the data determined by the user on a smart-phone or on a big I-phone without the internet connection.

OSIYSKIY E. The Ukrainian-Romanian cooperation concerning the border waters in the Tysa river basin 86

The author reports on the following issues: on the hydrological network of the territories locating near border in the Transcarpathian region (Ukraine) and Maramuresh County (Romania); on the Institute of the representative governments of Ukraine and Romania concerning the cooperation in the field of water management near the border; on the results of the cooperation as to the implementation of international projects within the scopes of the customs cooperation programs.

VOLOSHCHUK M., PAPARYHA P. A unique high-mountain lake in Marmarosh 89

High-mountain wetlands in Carpathians have prospects to be listed in «The Wetlands of International Importance» (the Ramsar Convention). One of them is the Johanna Lake in Bukovets in the north-western slopes of the Mount Latundor (Berlybashka) in the Hutsul Alps, in the Rakhiv district, Transcarpathian region.

APANASENKO H. A disease industry or a health industry? 91

Doctor of Medical Sciences, Professor, the President of the International Health Experts Association Hennadiy Apanasenko (Kyiv) writes in his article about some sad facts: in 2015, Ukraine took the second place in the world and the first one in Europe in the rating «Mortality from disease». There are all grounds to talk about the biological degradation of the Ukrainian nation. However, the officials from the Health Protection Department have their own illusions: the more doctors and medicine we have, the healthier will be the people. What lies behind this: the lack of foresight or the desire for making a profit (the production of unnecessary medicaments)? Dr Apanasenko worked out in Ukraine a qualified description of a new medical Doctor category «Doctor-Sanoloh» (Doctor for health). He believes that one should not fight against diseases but to create all necessary conditions for a proper healthy way of life. The wellness-tourism should become in Ukraine the leading direction of the social-economical development.

MARHITAY L. The prospects for the creation of plantations of an energy willow in the Transcarpathian region and the use of growth regulators while planting 96

BUNDZIAK V. Rakhiv joined the action «Earth Hours 2016» 97

The worldwide organizer of the mentioned action is the World Wild-nature Fund (WWF). The aim of this action is to make people understand the devastating consequences of the global climate change. The residents of the town Rakhiv in the Transcarpathian region joined the action on 19 March 2016.

KOZURAK A., ANTOSYAK T. The park of the Carpathian Biosphere Reserve is in blossom from the early spring until the late autumn 98

MOSKALYUK B. About the tunica of Daphne and goat earrings 100

The author writes about wolf-berries (*Daphne mezereum* L.), which are one of the most mysterious plants of Ukrainian Carpathians, and also about the willow varieties (on the territory of the Carpathian Biosphere Reserve grow seventeen varieties). The willow is one of the symbols of Ukraine.

KOZURAK A., ANTOSIAK T. Eritrea canine tooth 102

On a plant of Ukrainian Carpathians listed in the Red Book.

LYASHENKO Ye. *Saturnia pavoniella* – a rare butterfly of Transcarpathia 103

HODOVANETS B., DOVHANYCH Ya., LYASHENKO Ye., POKYNCHEREDA V., POPOVYCH Yu. How the animals winter 105

SHYDLOVSKIY I., ZATUSHEVSKIY A. A depository of nature treasures (A chronicle of the oldest Zoological Museum of Ukraine) 113

A story about a Zoological Museum of the Lviv National University named after Ivan Franko, about its founders, its 232-year history, unique collections, and also about the custodians of priceless nature treasures and the people, who gather them.

KALBA I. A Museum in the Centre of Europe 120

POPOVYCH V. Mysteries of Kuziy 121

The protected massif of the Carpathian Biosphere Reserve Kuziy-Trybushany zealously keeps its historical secrets. Here in 1884 begun the building of a hunting palace for the successor to the throne of Austria Prince Rudolf, whose life tragically ended in 1889. The author gives a retrospective review of those distant events, tells about the arrangement of a rest house, the design of the surrounding area and a unique park, some exotic units of which can be seen at the present day.

- HALAMBA S. A paradise for deer, roes... and bats** 124
The reporter of the magazine «Unicum – unique places of Transcarpathia», Mr Halamba talks about the trip to the Kuziy-Trybushany protected massif of the Carpathian Biosphere Reserve and about his expressions while getting acquainted with its natural richness: a relict yew, a larch, giant sequoias, the Falcon Hill, rare species of bats living peacefully in the mines of the Kuziy-Trybushany massif, and the like.
- BABICHYN Yu. Memorial architecture of the National Natural Park «Synevyr» and its role in the cultural landscape** 128
In the National Natural Park «Synevyr» there are some memorial objects of a national importance – the churches of the Verkhovyna land: the Church of the Holy Spirit (Kolochava village), the St. Michael Church (Nehrovet village), the Virgin Church (Synevyrska Polyana village). An important direction in the work of the National Natural Park «Synevyr» as to the protection of the traditional architecture in the region has become the implementation of the project «Wooden architecture in the cultural landscape: the challenges of modernity», which is supported by the European Union.
- CHEIPESH I. The eye and the heart of Vinodol (Tourism as a way to get acquainted with the cultural diversity of the Europe)** 130
In the category «Travel» has been published a story of the Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant Professor of the Uzhgorod National University Ivanna Cheipesh about natural exotic, the tourist potential and cultural values of the Croatian city Novyi Vinodolskyi, which has become in recent years a real Mecca for European holidaymakers.
- CHEIPESH I. Rock on the Riviera (Croatian city Novyi Vinodolskyi – a Mecca for European tourists)** 134
A photo-show of one of the most important cities of the Tsriquenytsk-Vinodolsk Riviera – Novyi Vinodolskyi.
- DOVHANYCH Ya. The look at the relations between man and nature from the position of idealistic philosophy** 136
- SYROKHMANN M. Herald of centuries (Architectural complex of the Uzhgorod Cathedral and the residence of bishops of Mukachevo as a future UNESCO World Heritage Site)** 138
- KUKHTA V. «Our church has experienced many trials, but it still remains an inextinguishable luminary of faith and spirit...»** 139
A conversation of the member of the National Union of Writers of Ukraine, of the Association of Ukrainian Writers, of the National Journalists Union of Ukraine Vasyl Kukhta with the dean of the Uzhgorod Greek- Catholic Cathedral priest Ivan Tydir. The temple, which is 370 years old, is one of the finest sacral monuments in Transcarpathia, a real pearl of European architecture; it has a significant merits in the formation of Christian and secular cultural values. In 1949 after liquidation of the Greek-Catholic Church in Transcarpathia, the Cathedral was under the Moscow patriarchy. The surrounding infrastructure has been destroyed including great parks – a favorite place of clergy and parish. In 1991 after a long struggle, the Church was returned to its rightful owner – Mukachevo Greek-Catholic diocese. One began the restoration of the temple to return its former greatness. In 2016 (at the initiative of Bishop Milan Shashik) on the place of a former destroyed park has been planted another one named after Maria Theresia. It is planned to restore one more park in the Cathedral yard, which has been neglected due to the totalitarian regime (now being kept in a god state). At present, the Uzhgorod Cathedral is struggling for a Basilica status and the entry in the list of the UNESCO World Heritage.
- TOMEK A., DELEHAN I., DELEHAN I. The cradle of Polish education (Yahellon University is 650 old)** 142
- STARUN V. Fresh air of the lowlands** 144
A poems collection of a famous Ukrainian poet Vasyl Starun the holder of a literary prizes of Volodymyr Sosura and of Bohdan-Nestor Lepkiy. The author of the collection lives in Luhansk region, suffering from the war. He writes about fragile ways of the unification of man and nature.
- HERASYMYUK V. Poet on the Tsisarska road** 146
An essay of the writer Vasyl Herasymyuk from Kyiv (he is a member of the National Writers Union of Ukraine and of the Association of Ukrainian Writers, also the winner of the National Taras Shevchenko Prize). The essay tells about the writer from Chernivtsi, the editor of «The Bukovyna Magazine» Myroslav Lazaruk on the occasion of his 60th birthday.
- A bookshelf*
- HAMOR F. The tribune of the nature researcher of Carpathians** 148
On the first issue of the scientific publication «The Nature of Carpathians: a Scientific Yearbook of the Carpathian Biosphere Reserve and the Institute of Ecology of the National Academy of Sciences of Ukraine».

HAMOR F. In order to form an ecological outlook

About a book of Bohdana Moskaluk «The Formation of Ecological Outlook at the Biology Lesson (methods of botany teaching)», (Ltd. «Dyskurs», Brustury, 2015).

VOLOSHCHUK M. They glorified the native land

About the book «Glorious Names of the Rakhiv Land» (authors-compilers are Mykola Voloshchuk and Olena Maslanyk, Lviv, 2016).

We are in mourning

Departed Mychaylo A. Holubets – a famous Ukrainian Scientist in the field of geobotany, ecology, geosociology, environmental science, environmental protection, Honored Scientist of Ukraine, Holder of the State Prize of Ukraine in Science and Technology, Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine», member of the editorial staff of the magazine»Green Carpathians».

PRYKHODKO O., RYZHOVA H. And the wheel rotates... (About the creative work of the folk artist of Ukraine Taras Danylych)

HAMOR F. On the occasion of the 45th anniversary of the UNESCO Program «Man and Biosphere»

148 On 26 May 2016 in Rakhiv at the Carpathian Biosphere Reserve in connection with the visit in Ukraine of students and professors of the University of the Constant Development in Eberswalde (Germany) and of the Rittle University College (Great Britain) has been held a scientific-practical seminar «The Role of the UNESCO Program «Man and Biosphere» in Maintenance and Study of Natural and Cultural Values of Europe», dedicated to the 45th anniversary of this Program. At the work of this seminar took part scientists, heads and experts of the nature-protecting departments and educational institutions, representatives of the local self-governing, professors and students from foreign and Ukrainian higher educational institutions. In the recommendations, approved at this seminar, have been suggested following measures (with the aim to implement international legislating acts of the constant development to the Ukrainian legislation): to work out and adopt the Law of Ukraine «On the Biosphere Reserves of Ukraine», to approve a national activities plan as to the implementation in Ukraine of the declaration and activities plan of Limsk, to activate the international cooperation between the biosphere reserves including the UNESCO World Heritage «The Primeval Beech Forests of Carpathians and the Ancient Beech Forests of Germany», etc. On 27 May 2016 the seminar participants took part at an international student conference, which also has been held at the CBR.

149

150

154

Долина нарцисів (Valley of Narcissi)

**На 1-2 стор. обкладинки та кольорових вкладках вміщено світлини
Василя ЗЕЛІНСЬКОГО, Федора ГАМОРА, Богдана ГОДОВАНЦЯ.**

1 стор. обкл.: Цвіте іван-чай у Чорногорі.

2 стор. обкл.: Зимова рапсодія Карпат.

**№№ 1-4 (2016) проілюстровано фотознімками
В. ЗЕЛІНСЬКОГО, В. КУХТИ, І. ЧЕЙПЕШ, Ф. ГАМОРА, Ю. БЕРКЕЛИ,
Я. ЗЕЛЕНЧУКА, І. ШИДЛОВСЬКОГО, М. ОБЛАДАНЮКА, М. РИБАКА,
М. ЧУБИ, В. ПОКИНЬЧЕРЕДИ та ін.**

**На 3-4 стор. обкладинки див. творчі роботи
народного художника України Тараса ДАНИЛИЧА:**

**3 стор.:

1
2

 1. Газда. Полотно, темпера, 1999 р.**

2. Іде свадьба згори... Полотно, темпера, 2008 р.

4 стор.: Після вінчання. Полотно, темпера, 2006 р.

*Автори несуть відповідальність за точність фактів, цитат, власних імен, географічних назв та ін.
Редакція не рецензує надіслані матеріали, не веде листування з їх авторами.*

Всеукраїнський екологічний науково-популярний журнал «Зелені Карпати», 2016, №№1-4
Редакція, технічна редакція, дизайн, технологічний супровід – В.В. КУХТА
Літературна редакція, коректура, переклад з російської мови – М.І. КУХТА
Верстка, комп'ютерне забезпечення – О.В. БОРИК
Переклад на англійську мову – А.Т. ЛАБМАЄР

Здано до друку 5.09.2016. Підписано до друку 23.12.2016. Формат 64X84/8. Папір офсетний №1. Друк офсет.
Ум. друк. арк. 39,5. Тираж 1000 прим. Ціна за домовленістю.

All-Ukrainian ecological scientific-popular magazine «Zeleni Karpaty» («The Green Carpathians»), 2016, №№ 1-4.
Founded in 1994 (Registration Certificate: series KB, №239).
Editor-in-Chief F. Hamor, Professor, Doctor of Biological Sciences.
Editorial Board: 77 Krasne Pleso Str., Rakhiv, Zakarpatska Oblast, 90600, Ukraine.

